BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
6 B
4

M

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu
IV. 8. g.

R. II ed. To. I p 133 n.3 -

32. 5. 5.

5-

Google

C·CRISPI SALLVSTII DE CONIV RATIONE CATILINAE·

EIVSDEM DE BELLO IVGVRTHINO

Eiuſdem oratio contra·M·T·Ciceronem

M·T·Ciceronis oratio contra·C·Criſpũ Salluſtium.

Eiuſdem orationes quatuor cõtra Lucium Catilinã·

Porcii Latronis declamatio contra Lucium Catilinã

Orationes quædam ex libris hiſtoriarum·C·Criſpi Salluſtii·

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Aldus Pius Man. Bartholomæo Liuiano Venetarum Copiarum Gubernatori, Romanæq; militiæ inſtauratori.
S. P. D.

[...]iſti de coniuratione Catilinæ, & de bello Iugurt[...]o, duo antiquiſs. exẽplaria è Lutetia Pariſiorum Ioannes Laſcaris, qui ſuperioribus annis egit apud Venetos legatum Regium, & iocundus Veronenſis uiri bonarum literarum ſtudioſiſſimi in Italiam attulerunt, mihiq;, quæ utriuſq; eſt liberalitas, excudenda dederunt, quæ quam ſint correcta, et emendata ſtatim in principio de coniuratione Catilinæ licet cognoſcere. Nam quod ferè in aliis legitur. Nam imperiũ facile his artibus retinetur, quibus in initio partum eſt. Verum ubi pro labore deſidia, pro continentia, et æquitate libido, atque ſuperbia inuaſere, fortuna ſimul cõmutatur cum moribus. Ita imperium ſemper ab optimo quoq; ad minus bonum transfertur, in his ſic habetur, Ita imperium ſemper ad optimum quenq; a minus bono transfertur. quæ uera eſt lectio. Eſt enim ſenſus. Imperium in initio uirtute ab optimis partum, eadem uirtute facile retinetur. Prauis autem rectoribus factis, immutatur fortuna cum moribus, et imperiũ rurſus ad optimos redit. Hos libros Liuiane tibi dicauimus, tum quia te duabus iis, quorum his libris geſta traduntur [f]ortitudine, & rei Militaris ſcientia iam adæ[...]aſti[...] um etiam, [qu]od paucis admõdum datur, & legis, acta, et facis lege[nd]a. Deinde quia ſæpe me hor

tatus es, ut encheiridii forma, libros, quibus clarorū uirorum geſta cōtinentur, excudendos curarem, quo belli eos tecum cōmodius habere poſſes. Accipe igitur nūc, quæ Salluſtii ad noſtrā ætatē Hiſtoriæ peruenere. ſint'q; apud te longa monimenta mutuæ beneuolentiæ noſtræ.

Venetiis Menſe Aprili.

M. D. IX.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

EX LIBRIS PETRI CRINITI DE HISTORICIS AC ORATORIBVS LATINIS.

C. Criſpus Salluſtius Amiterni natus traditur in agro Sabino, quo anno Athenienſium urbs, a. L. Sylla deuicta, atque uaſtata eſt, ut Romani annales referũt, ex nobili Salluſtiorum familia ortus eſt, quæ diu in ſecũdo ordine dignitatem ſeruauit. Idem in urbe educatus creditur, & a teneris annis operam, ac ſtudium ĩpẽdiſſe optimis diſciplinis. Sed cum in ea tempora incidiſſet, quibus corrupti ciuium mores, uariis partibus, atque factionibus forent, neque uirtuti præmia, aut bonis ĩgeniis adeſſent, in tam deprauata ciuitate, quod idem Salluſtius fatetur, uictum eius ingenium uoluptatibus, facile ſuccubuit. Itaq; cum ad Rempu. pro ætate foret delatus, propter ciuium improbitatẽ et factiones, multa aduerſa pertulit. nam tum præcipue Syllanis partibus infecta ciuitas æſtuabat, cõſtat ex ueterum commentariis, Salluſtium ipſum ingenio fuiſſe acri, et in ſtudiis literarum accurato, tum maxime in ſcribenda hiſtoria. Præceptorẽ habuit inter alios Atteium prætextatum, qui Philologum ſe appellauit, et ab eo edoctus eſt de ratione recte ſcribẽdi, ut a Suetonio Tranquillo traditur, qui et Aſiniũ quoque Pollionem ſcribit ab eodem Prætextato eruditum, atque inſtructum. maxime autem M. Catonis ſtudioſus fuit, ex cuius commẽtariis uerba excerpſit, et uelũt breuiarium ad uſum propriũ habuit, quod

Octauius quoque Aug. in epiſtola ad M. Antonium refert, in qua ipſum Antonium, ceu inſanientem increpat, quod ea ſcribere uellet, quæ mirentur potius homines, quam quæ intelligant, ſed interim ad Salluſti commentarios. Hiſtoriam cõpoſuit de L. Catilinæ cõiuratione contra Rom. Senatũ et item de bello Iugurthæ, qui Numidiæ Rex factus, diu contra Romanos ſtrenue rem geſſit. Hiſtoriam præterea de Romanorum geſtis, ut de Mario, et Sylla, necnon de Pompeio contra Regem Mithridatẽ, quod opus libris aliquot a Salluſtio abſolutum traditur. Et adhuc ſuperſunt quædam, ueluti abſolutiſſimi operis reliquiæ, in quibus Salluſtii diligentia in hiſtoria deſcribenda, atq; grauitas appareat. In parte operis de rebus punicis, tanto animi ſtudio incubuit, ut a quibuſdam ſcriptũ ſit, eum regionem adiiſſe, ac maxima ſolertia perluſtraſſe, quo maiore fide atque officio ueritatem explo raret. Auienus certe Rufus plurimum Salluſtii diligentiam, atque ſtudium commendauit. Sed et Gellius uir Romanus, qui ueterum eruditionis Ariſtarchus habetur, ita de Salluſtii oratione diſſerit. Elegantia inquit Salluſtii uerborumq; facundia, et nouandi ſtudium, cum multa prorſus inuidia fuit. plures non mediocri ingenio uiri conati ſunt reprehẽdere pleraque et obtrectare, in quibus plura inſcite, aut maligne uellicant. Quin & hũc proprietatis ſeruantiſſimum uocat. T. autem Liuius tam iniquus Salluſtio fuit, ſicuti ab Anneo Seneca ſcribitur, ut quædam ex hiſtoria Thucydidis traslata, et eleganter aſſumpta, uelut deprauata, et corrupta illi obiecat, Idq; ipſum

non in Thucydidis gratiam effecit, ut Arellius Fuſcus dicebat, uerum putauit ſe facilius Salluſtium uicere, ſi prius Thucydidem ipſum præferret. Aſinius quoque Pollio librum ſcripſit, quos Salluſti ſcripta reprehenderet, quod in iis nimia quidem affectatione antiquitatem ſequeretur. Fabius uero Quintilianus, uir maturo et graui iudicio, aſſeruit, oratiōe Salluſti, atque breuitate nihil fieri poſſe perfectius, præſertim apud uacuas & eruditas aures. neque ueritus eſt idem Fabius, autori Thucydidi in ſcribenda hiſtoria apud Græcos principi, Salluſtium ipſum opponere, ſicuti. T. Liuium Herodoto, quo factum eſt, ut cum plures uoluerint dicendi genus Salluſtianum ſequi, minime ſint aſſecuti. eſt enim eius oratio tam abſoluta, tam caſta & innocens, ut merito ab eruditis diuina breuitas cenſeatur. nam et Aruntius, qui belli punici hiſtoriam ſcripſit, Salluſtio tantum conceſſit, ut eius orationem maximo ſtudio ſequeretur, quod alibi diximus. Nec illud ignoratur, conſueuiſſe Salluſtiū magno labore ac ſtudio ſcribere, ut nihil non abſolutum, atque perfectum uideri poſſet. quod ex ipſa lectione facile colligitur. Amicos in primis habuit doctrina, et ingenio nobiles, ut Cor. nepotem, Meſſalam et Nigidium Figulum, qui periiſſe in exilio traditur, Iulium præterea Cæſarem magno ſtudio dilexit, a quo etiam, ut creditur, dignitate præfecturæ honeſtatus eſt. Illud item a Suetonio refertur, Lenæum grāmaticum Pompei libertum, ſatyras contra Salluſtiū compoſuiſſe, eumq; mordaci et uirulento carmine laceraſſe, ut qui Luronem illum, popinionemq;, et ne-

bulonem ac laſtaurum appellarit, tũ uita ſcriptisq́; monſtroſum, ac. M. Catonis furem ineruditiſſimum, quod ipſum nõ alia ratione a Lenæo factum creditur, quàm ut ſtudium ſuum, atque officium erga patronum Pompeium probaret, quem uirum Criſ. Sallustius ore probo, animo autem inuerecundo eſſe ſcripſerat. Itaq; mirandum non eſt, ſi tam acerbe, atque ſatyricæ libertus Lenæus contra Salluſtium aciem ſtili exacuit. Quantum odii, atq; inimicitiæ inter hũc et. M. Ciceronem extiterit, notiſſimum eſt, quod utriusq; uiolentæ, atque acerrimæ orationes ita demonſtrant, ut neuter uideri poſſit ſatis ſui rationem habuiſſe, dum alteri male diceret. Qua in re non ſunt multa referenda, cum ex Hieronymi, ac Fabii autoritate conſtet, eos homines longe aberraſſe, qui confictas magis orationes ab aliis, quam a Salluſtio et Cicerone habitas crediderint. Et ſanè tam corruptis moribus Salluſtius, igenio tam procliui ad luxum fuit, ut paternam domum uiuente adhuc patre, turpiſſima ratione uenalem haberet, quod illi inter alia uitia a M. Cicerone exprobatur. Sed a Varrone etiã et Gellio traditum eſt, eundem fuiſſe in adulterio deprehẽſum ab Annio Milone, lorisq́; cæſum, ac data pecunia dimiſſum, qua ratione factum eſt, ut. M. Cicero appellare illum nõ dubitauerit, menſarum aſſeclã, cubiculorum pellicem, et adulterum. Dignitates publicas geſſit, et quæſturæ, ac tribunatus honorem aſſecutus eſt. Sed nulla qdẽ laude, aut commendatione, adeo libidine magis, q̃ ratione et publicæ et priuatim uixiſſe. nam et bis uocatus eſt in iudiciũ et ad iudiciũ

ſubſellia abſtractus, fortuna extrema (ut inqt. Ci.) ſtetit. Scribunt autem grãmatici ea cauſſa de Senatu eiectum fuiſſe a cenſoribus, quod ingenti libidine matronas conſectaretur. Illud quoque de Salluſtio relatum eſt, patrocinio et fauore. C. Cæſaris conſecutum fuiſſe præturam Africæ interioris, ex qua diues factus, cum in urbem rediret, pretioſiſſimos, atq; amœniſſimos hortos in regione ad malum punicum comparauit, ac Tiburti uillam, quæ a Cicerone itidem illi obiciuntur. neque deſunt qui ſcribant Terentiam M. Ciceronis uxorẽ ab eo repudiatam, Salluſtio nupſiſſe, ac deinceps Meſſalæ Coruino, uiro in eloquentia clariſſimo, quod etiam ſuo loco ſcripſimus. Sciendũ eſt fuiſſe plures Salluſtios, nam & Gneus a. M. Tullio celebratur in Salluſtiorum familia inſignis, & M. Ciceroni, ac Gn. Pompeio maxime familiaris, quod ex his epiſtolis colligitur, quas Cicero ad Pomponium Atticum ſcribit. qua in re imprudenter quidã decepti ſunt, cum Salluſtii Empedoclea ignorarent, ut alibi demonſtraui. Sunt qui tradant, ad annum ſecundum et LX. eum uixiſſe, et in patria annis aliquot poſt obitum. C. Cæſaris diem extremum obiiſſe, quod ex ueterũ commentariis colligitur. Illud præterea de hoc ipſo Criſpo Romæ circulatum eſt, ut multi teſtantur.

Hic erit, ut perhibent doctorum corda uirorum,
Criſpus Romana primus in hiſtoria.

CRISPI SALLVSTII ORATORIS CLARISSIMI VITA.

c Riſpus Salluſtius uir patritius ab ineunte ætate bonis artibus imbutus, ad Rēp. gerendam animum applicuit, in qua nō pauca aduerſa paſſus prudentia ſua ſuperauit. Et Reſp. iam Carthagine, atque Numantia euerſa, Aſiaq; domita, ut nec nobilitati, nec uirtuti ſua redderentur præmia, atque impudenti, atq; audaciſſimo cuiq; plebs obſequerentur. Hinc dominatus L. Syllæ & proſcriptionis tabula Romanis ciuibus prius ignota, prolata eſt. hinc flagitioſa Catilinæ coniuratio. Hinc bellum ciuile inter Cæſarem & Pompeium exortum libertatem ciuitati ademit. His igitur hominum moribus conflictatum Criſpi ingeniū ſuapte natura integrum iuuenili, ac flagranti ætate procliuem ad adulteria libido rapuit, atque corrupit, neq; id impune diu admiſit. Nam, ut Varro tradit, ab Annio Milone domi deprehenſus & grandi pecunia multatus eſt, bis ad ſubſelia accuſatus, atque abſolutus a iudicibus nō ſine pecunia, ut fertur diſceſſit domum auitam tanto patris dolore iam ætate confecti uendidit, ut uita decedere cogeretur. Conſumptis igitur opibus patriis, et quæſtura prius functus, deīde tribunus plebis creatus eſt. Ac poſtremo prætorē ulterioris Africæ deſignatum eum proconſulem cum exercitu regno Iubæ Rege necato Cæſar præfecit, atq; in prouinciā redegit. Quæ ſane Criſpus mutatis mo

ribus iam graueſcente, ætate per libidinem, atque fla. gitia prodegiſſet, non modo recuperauit, ſed pretioſiſ ſimos in urbe hortos, tiburtinamq; uillam ab ipſo Iu lio emit. Cuius nutu bello ciuili iam peracto oīa re= gebantur. nec leges maiorum amplius in Rep. admi= niſtranda ſeruabātur. Si externo, atq; barbaro cuiq; ſi Cæſari iubebat in Senatum aditus patebat, ac ſen- tentiam nō conſularis, ſed Gallus aut ignobilis, ac ſor didus quiſque dicebat. Quibus rebus indignatus Sal luſtius Remp. deſeruit, atque ad intermiſſa ſtudia re diens, quæq; a populo Romano præclare geſta fuiſ- ſent, ſcribere decreuit, ne id ipſum otii quod elege- rat, ignauia, atq; deſidia terreret, Aut illiberalibus officiis intentus, minus utilis Reip. foret, quā antehac extitiſſet. Aggreſſus igitur bellum contra Catilinæ cō iurationem, atque Iugurtham Numidarum potentiſ ſimum, ac prudentiſſimum geſtum, tanta cura, atq; di ligentia perſcripſit, ut non annales Romanos modo, ſed Punicos et Afros, ac peritos illius linguæ Roma- norū geſta diligenter euolueret, atq; in Africam tra= iecit, ne quæ legerat tantum, ſed uiſu certiora etiā fa- cta poſteris narraret. In hoc autem genere ſcribendi tantum laudis aſſecutus, ut Quintilianus grauis, atq; ſeuerus iudex Thucydidi græco hiſtoriarū ſcriptori adæquet, quem Cicero tantopere laudat, atq; ſenten= tiis crebrum autumat, ut penè uerborum copiam ſen tentiarum frequētia conſequatur. Amicos habuit Cor nelium nepotem eodem ſcribendæ hiſtoriæ ſtudio de= lectatum. ac. P. Nigidium figulum, ac omniū doctri= narum genere non inferiorem Varroni. Cicero uero

ex familiari inimicus factus, neſcio qua de cauſſa Terentiã uxorem ab eodẽ Cicerone repudiatam in uxorem duxit, ut ab ea quandiu ſumma beneuolẽtia cum Cicerone uixerit, atque ſuorum conſiliorum nõ ignara aliquid turpe eliceret, quo acrius, atque turpius in eum inueheretur, cuius in Ciceronem extat iuectiua, quàm frequenti Senatu habuiſſe fertur. Natus Amiterni in ſabinis bello Iugurthino Romæ educatus. Criſpus habitauit iuxta Mineruam, ubi nunc templum Diuæ Mariæ ueneratur. Atque in hunc uſq; diem Salluſtiana domus uocatur. Vixit uſque ad ſexageſimum ſecundũ annum, ſeptimũ poſt Cæſaris obitum. Cuius Terentia uxor poſtea Meſſalæ Coruino præſtantiſſimo ſua ætate oratori nupſit.

EX PLINIO DE VIRIS ILLVTRIBVS.

q Vitus Cæcilius Metellus Numidicus, qui de Iugurtha rege triũphauit, Cenſor Quintiũ, qui ſe Tiberii Gracchi filium mentiebatur, in cenſum non recepit. Idem in legem Apuleiam per uim latam iurare noluit. Quare in exilium actus Smyrnæ exulauit. Claudia deinde rogatione reuocatus, cum ludis forte literas in theatro accepiſſet, non prius eas legere dignatus eſt, quàm ſpectaculum finiretur. Metellum ſororis ſuæ uirum laudare noluit, ꝙ is olim ſuum iudicium, et leges detrectarat.

EX EODEM PLINIO.

c Aius Marius ſepties conſul Arpinâs humili loco natus; primis honoribus per ordinem functus, legatus Metello in Numidia criminando conſulatum adeptus. Iugurtham captum ante currum egit. In proximum annum conſul ultro factus, Cymbros ĩ Gallia apud aquas Sextias, Theutonas in Italia in campo Caudio uicit, deq; his triũphauit. Vſq; ad ſextum conſulatum per ordinem factus Apuleium Saturninum. TR. PL. et Glauciam prætorem ſeditioſos ex ſenatuſcõſulto interemit. et cum Sulpicia rogatione prouinciam Syllæ eriperet, armis ab eo uictus, Minturnis in Palude latuit. Inuentus et in carcerem coniectus, immiſſum percuſſorẽ Gallũ uultus autoritate deterruit. Acceptaq; nauicula in Africam traiecit. ibi diu exulauit. Mox Cinana dominatione reuocatus, ruptis ergaſtulis, exercitum fecit, cæſisq; inimicis iniuriã ultus ſeptimo conſulatu, ut quidam ferunt, uoluntaria morte deceſſit.

EX EODEM PLINIO.

c Ornelius Sylla in fortuna felix dictus, cum paruulus a nutrice ferretur, mulier obuia, ſalue, inquit, puer tibi, et Reip. tuæ felix. Et ſtatim quæſita, quæ hæc dixiſſet, non potuit inueniri. Hic quæſtor Marii Iugurthã a Boccho in deditionẽ accepit. Bello Cymbrico, et Theutonico legatus bonam operam nauauit. Prætor inter ciueis ius dixit. prætor

Ciliciam prouinciā habuit· Bello ſociali Samniteis, Hirpinoſq; ſuperauit· Ne monimenta Bocchi tollerētur, Mario reſtitit· Conſul Aſiam ſortitus· Mithridatem apud Orchomenū, et Chæroneam prælio fudit· Archelaum prælio præfectum eius Athenis uicit· portum Peiræū recepit, Medos, Dardanos in itinere ſuperauit· Mox cum rogatione Sulpicia imperium eius tranſferretur, ad Marium in Italiam regreſſus corruptis aduerſariorum exercitibus, Carbonem Italia expulit· Marium apud Sacri portum, Teleſinum apud portam Collinam uicit· Mario Præneſte interfecto, felicem ſe edicto appellauit, Proſcriptionis tabulas primus propoſuit· Nouem millia deditorū in uilla publica cecidit· Numerum ſacerdotum auxit· Tribunitiam poteſtatem minuit· Rep· ordinata dictaturam depoſuit· Vnde ſpe deceptus Puteolos conceſſit, & morbo, qui Phtheiriaſis, uocatur, interiit·

u Tor, et uereor, et hortor, et conſolor communia uerba ſunt, Ac dici utroque uerſus poſſunt, uereor te, & uereor abs te, ideſt tu me uereris, utor te, utor abs te i·tu me uteris, hortor te, & hortor abs te, ideſt tu me hortaris· conſolor te, et conſolor abs te, ideſt tu me conſolaris· teſtor quoque, et interpretor ſignificatione reciproca dicuntur · Sunt autem uerba hæc omnia ex altera parte inuſitata, Et an dicta ſint in eam quoq; partem quæri ſolet. Afranius in cõſobrinis· Hem iſte parentum eſt uitabilis liberis, ubi malunt metui, quàm uereri ſe a ſuis· Hic uereri ex ea parte dictum eſt, qua eſt non uſitatior· Nouius in ligararia, uerbũ, quod eſt utitur, ex contraria parte dicit · Quia ſupellex multa, quæ non utitur, emitur tamen, ideſt quæ uſui non eſt· M·Cato in q̄nta origine, exercitum, inquit, ſuum pranſum paratum cohortatus eduxit foras, atque iſtruxit· conſolor quoq; in partem alteram, præterq̃ dici ſolitum eſt in epiſtola·Q·Metelli, quam cum in exilio eſſet ad Gn· & ad·L·Domitios dedit· Ac cum animum, ĩquit, ueſtrũ erga me uideo uehementer conſolor, et fides, uirtusque ueſtra, mihi ante oculos uerſatur· Teſtata itidem, et interpretata eadem ratione dixit·M·Tullius in primo libro de diuinatione, ut teſtor, interpretorq; uerba cõmunia uideri debeant· Salluſtius quoq; eodem modo dilargitus proſcriptorum bonis dicit, tanquam uerbũ largior ſit ex uerbis communibus· Veritum autẽ, ſi-

cut puditum, et pigitum, non perſonaliter per infinitum modum dictum eſſe, non a uetuſtioribus tantum uidemus, ſed a · M · quoq; Tullio in ſecundo de finibus, Primum īquit Ariſtippi, Cirenaicorumq́; omnium, quos non eſt uerituͤ in ea uoluptate, quæ maxima dulcedine ſenſum moueret ſummum bonum ponere · Dignor quoq; et ueneror, & confiteor, & teſtor, habita ſunt in uerbis communibus · ſicuti in Vergilio illa dicta ſunt · Coniugio anchiſa Veneris dignate ſuperbo · et Curſuſq́; dabit ueneratæ ſacerdos · Confeſſio autem æris de quo facta conceſſio eſt, in · xii · tabulis ſcriptū eſt his uerbis · Aeris confeſſi, rebuſq́; iudicatis · xxx · dies iuſti ſunt · Item ex iiſdem tabulis id quoque eſt · Quæ ſi erit teſtatior, libripéns ue fuerit ī teſtimoniū feriatur, improbus, inteſtabiliſq́; eſto ·

EX EODEM LIBRO CAPITE · XIII ·

a Pud · Q · Metellum Numidicum in libro accuſationis in Valerium Meſſalam tertio noue dictum eſſe annotauimus · Verba ex oratione eius hæc ſunt · Cum ſeſe ſciret in tantum crimen ueniſſe, atque ſocios ad Senatum quæſtum flentes ueniſſe, ſeſe maximas pecunias exactos eſſe · pecunias ſe maximas exactos id nobis uidebatur græca figura dictum · Græci · n · dicunt εἰσεπράξατό με ἀργύριον, ideſt exigit a me argentum · Id ſignificat exegit me pecuniam · quod ſi id dici pōt, etiē exactus eſſe a'iquis pecuniam dici poteſt · Cæcilius quoq; eadem figura in Hypobolimæo æſchino uſus uidetur · Ego illud minus nihilo exigor portorium · i · nihilo minus exigitur de me portorium

C. CRISPI SALLVSTII LIBER DE CONIVRATIONE CATILINAE.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

*Mnes Homines, Qui ſtudẽt ſeſe
præſtare cæteris animãtibus, ſum
ma ope niti decet, ne uitam ſilẽtio
tranſeant, ueluti pecora, quæ na=
tura prona, atque uentri obedien-
tia finxit. Sed omnis noſtra uis in
animo & corpore ſita eſt. Animi ĩperio, corporis ſer-
uitio magis utimur. Alterum nobis cum Dis, alterũ
commune cum belluis eſt. Quo mihi rectius eſſe uide
tur, ingenii, q̃ uiriũ opibus gloriam quærere, & quo
niã uita ipſa, qua fruimur, breuis eſt, memoriam no
ſtri q̃maxime lõgã efficere.* NAM DIVITIARVM
et formæ gloria, fluxa, atque fragilis eſt. VIRTVS
*clara, æternaq́; habetur. Sed diu magnũ inter mor=
tales certamen fuit, Vi ne corporis, an uirtute animi
res magis militaris procederet.* NAM ET PRIVS=
QVAM *incipias, conſulto, et ubi conſulueris, mature
facto opus eſt. Ita utrũq; per ſe indigens, alterũ alte-
rius auxilio eget. Igitur initio Reges (nã in terris no=
men imperii id primum fuit) diuerſi, pars ingenium,
alii corpus exercebant. Etiã tum uita hominum ſine
cupiditate agitabatur. Sua cuique ſatis placebant. Po-
ſtea uero quam in Aſia Cyrus, in Græcia Lacedæmo
nii, et Athenienſes cœpere urbes, atq; nationes ſubi=
gere, Libidinem dominandi cauſſam belli habere, ma*

ximam gloriam in maximo imperio putare. Tum *demum periculo atq; negociis compertum eſt in bello plurimũ ingeniũ poſſe.* QVOD SI REGVM, *atque imperatorũ animi uirtus, in pace ita, ut in bello uale ret, æquabilius, atque conſtantius ſeſe res humanæ haberent, neque aliud aliò ferri, neque mutari, ac mi ſceri omnia cerneres.* Nam *imperiũ facile his artibus retinetur, quib. initio partũ eſt.* VERVM VBI *pro labore, deſidia, pro continentia & eqtate, libido atq; ſuperbia inuaſere, fortuna ſimul cum moribus immu tatur.* Ita *imperium ſemper ad optimum quenque à minus bono transfertur.* Quæ *omnes arant, nauigant, ædificant, uirtuti omnia parent.* Sed *multi mor tales dediti uentri, atq; ſomno, indocti, inculti'q;, uitã ſicuti peregrinantes tranſegere, quibus profecto cõtra naturam corpus uoluptati, anima oneri fuit.* Eorum *uitam ego mortem'q; iuxta æſtimo, quoniã de utraq; ſiletur.* VERVM ENIMVERO *is mihi uiuere demũ atq; frui anima uidetur, qui aliquo negotio inten tus, præclari facinoris, aut artis bonæ famã quærit.* Sed *in magna copia rerũ, aliud alii natura iter oſten dit* PVLCHRVM EST *bñfacere Reip etiã benedi cere haud abſurdũ eſt, uel pace, uel bello clarũ fieri licet & qui fecere, & qui facta aliorũ ſcripſere, mul ti laudãtur.* Ac *mihi quidem tametſi haudquaquã par gloria ſequatur ſcriptorem, et autorem rerum, ta men in primis arduum uidetur res geſtas ſcribere.* Primum, *quod factis dicta ſunt exæquanda, dehinc, quia plerique quæ delicta reprehenderis, maleuolẽtia, et inuidia dicta putant.* Vbi *de magna uirtute,*

*atque gloria bonorum memores, quæ ſibi quiſq; faci-
lia factu putat, æquo animo accipit, ſupra ea, ueluti fi
cta pro falſis ducit. Sed ego adoleſcentulus initio ſicuti
plerique à ſtudio ad Rempu. latus ſum, ibique mihi
aduerſa multa fuere. Nam pro pudore, pro abſtinen
tia, pro uirtute, audacia, largitio, auaritia, uigebãt.
Quæ tametſi animus aſpernabatur, inſolens mala-
rum artium, tamen inter tanta uitia imbecilla ætas
ambitione corrupta tenebatur. Ac me cum ab reli-
quis malis moribus diſſentirem, nihilo minus hono-
ris cupido eadem, quæ cæteros fama, atque inuidia
uexabat. Igitur ubi animus ex multis miſeriis, atque
periculis requieuit, et mihi reliquam ætatem à Rep.
procul habendam decreui, non fuit conſiliũ ſocordia,
atque deſidia bonum otium conterere, neque uero co-
lendo agrum aut uenando, ſeruilibus officiis intentũ
ætatem agere, Sed à quo incepto, ſtudioq; me ambitio
mala detinuerat, eodem regreſſus, ſtatui res geſtas po
puli Romani carptim, ut quæque memoria digna ui-
debãtur, perſcribere, eo magis, quod mihi à ſpe, metu,
partibus Reip. animus liber erat. Igitur de Catilinæ
coniuratione, quã uerisſime potero, paucis abſoluã.
Nã id facinus in primis ego memorabile exiſtimo ſce-
leris, atq; periculi nouitate, de cuius moribus pauca
prius explanãda ſunt, quàm initiũ narrandi faciã.*

*L*ucius Catilina nobili genere natus, fuit ma
gna ui et animi, et corporis, ſed ingenio ma-
lo, prauoq;. Huic ab adoleſcentia bella in-
teſtina, cædes, rapinæ, diſcordia ciuilis grata fuere,
Ibiq; iuuentutẽ ſuã exercuit. Corpus patiẽs inediæ,*

uigiliæ, algoris, ſupra quam cuiquam credibile eſt. Animus audax, ſubdolus, uarius, cuiuslibet rei ſimulator, ac diſſimulator, alieni appetens, ſui profuſus, ardens in cupiditatibus, ſatis loquentiæ, ſapientiæ parum. Vaſtus animus imoderata, icredibilia, nimis alta ſemper cupiebat. Hunc poſt dominationē L. Syllæ libido maxima inuaſerat Reipu. capiundæ, neque id quibus modis adſequeretur, dum ſibi regnum pararet, quicquam penſi habebat. Agitabatur magis, magisq́; in dies ferox animus, inopia rei familiaris, et cōſcientia ſcelerum, quæ utraque his artibus auxerat, quas ſupra memoraui. Incitabant præterea corrupti ciuitatis mores, quos peſſima ac diuerſa inter ſe mala, luxuria atq; auaritia uexabāt. Res ipſa hortari uidetur, quoniam de moribus ciuitatis tempus admonuit, ſupra repetere, ac paucis inſtituta maiorum domi, militiæq́;, quo modo Rēp. habuerint, quantamq́; reliquerint, ut paulatim immutata, ex pulcherrima peſſima ac flagitioſiſſima facta ſit, diſſerere.

u Rbem Romam, ſicuti ego accepi, condidere, atque habuere initio Troiani, qui Aenea duce, profugi, incertis ſedibus uagabantur. Cumq́; his Aborigines, genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberum atque ſolutum. Hi poſtquam in unā mœnia conuenere, diſpari genere, diſſimili lingua, alius alio more uiuentes, incredibile memoratu eſt, quam facile coaluerint. Sed poſtquam res eorum ciuibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatisq́; pollens uidebatur, ſicuti pleraque mortalium habentur, inuidia ex opulentia orta eſt. Igitur

reges,populique finitimi bello tentare, pauci ex ami
cis auxilio eſſe. N*am cæteri metu perculſi à periculis*
aberant. A*t* R*omani domi,militiæque intenti, feſti=*
nare,parare,alius alium hortari, hoſtibus obuiam
ire,libertatem,patriam,parenteis'que armis tegere.
P*oſt ubi pericula uirtute propulerãt,ſociis atq; ami=*
cis auxilia portabant,magis'q; dandis,quam accipiẽ
dis beneficiis amicitias parabant. imperiũ legitimũ,
nomẽ imperii regium habebant. D*electi,quibus cor*
pus annis infirmum,ingenium ſapientia ualidũ erat,
R*eip.conſultabant.* H*i uel ætate uel curæ ſimilitudi=*
ne patres appellabantur. P*oſt ubi imperium regiũ,*
quod initio cõſeruandæ libertatis,atq; augẽdæ R*eip.*
fuerat,in ſuperbiam, dominationem'q; ſe conuertit,
immutato more,annua imperia, binos'q; imperato-
res ſibi fecere. E*o modo minime poſſe putabant per*
licentiam inſoleſcere animum humanum. S*ed ea tem-*
peſtate cœpere ſe quiſque magis extollere,magis'q; in-
genium in promptu habere. N*ã regibus, boni,quàm*
mali ſuſpectiores ſunt,ſemper'q; his aliena uirtus for
midoloſa eſt. S*ed ciuitas(icredibile eſt memoratu)ade*
pta libertate, quantũ breui creuerit, tanta cupido glò
riæ inceſſerat. I*amprimũ iuuentus, ſimulac belli pa*
tiens erat, in caſtris per laborẽ uſu militiã diſcebat.,
magis'q; in decoris armis, et militaribus equis,quàm
in ſcortis,atque conuiuiis libidinem habebant. I*gitur*
talibus uiris non labor inſolitus,nõ locus ullus,aſper,
aut arduus erat,nõ armatus hoſtis,formidoloſus.uir
tus omnia domuerat,ſed gloriæ maximum certamen
inter ipſos erat. S*ic ſe quiſque hoſtem ferire, murum*

aſcendere,conſpici,dum tale facinus faceret,propera-bat,eas diuitias,eamq́; bonam famã,magnamq́; no-bilitatem putabant. Laudis auidi,pecuniæ liberales erant. *Gloriam ingentem, diuitias honeſtas uole-bant.* Memorare poſſem,*quibus in locis maximas ho ſtium copias populus* Romanus *parua manu fuderit, quas urbes natura munitas pugnando cœperit, ni ea res longius nos ab icepto traheret. Sed profecto* FOR TVNA *in omni re dominatur.* Ea,*res cunctas ex li-bidine magis,q̃ ex uero celebrat, obſcuratq́;.* Athe-*nienſium res geſtæ, ſicuti ego exiſtimo, ſatis amplæ, magnificæq́; fuere.* Verum *aliquanto minores,quàm fama feruntur.* Sed *quia prouenere ibi ſcriptorũ ma-gna ingenia,per terrarum orbem* A*thenienſiũ facta, pro maximis celebrantur.* Ita *eorũ qui ea fecere uir-tus tanta habetur,quantum uerbis ea potuere extolle-re præclara ingenia.* At *populo* Ro. *nunq̃ ea copia fuit,quia prudentiſſimus quiſq́;, negocioſus maxime erat.* INGENIVM *nemo ſine corpore exercebat.opti mus quiſque facere,quàm dicere, et ſua ab aliis bene facta laudari,quàm ipſe aliorum narrare malebat.* Igitur *domi,militiæq́; boni mores colebantur.* Cõcor-*dia maxima,minima auaritia erat.* Ius *bonũq́; apud eos non legibus magis,quam natura ualebat.* Iurgia, *diſcordias, ſimultates cum hoſtibus exercebant. ciues cum ciuibus de uirtute certabant.* In *ſuppliciis deorũ magnifici,domi parci,i amicos fideles erant.* DVA-BVS *his artibus,audacia ĩn bello,ubi pax euenerat, æquitate,ſeq́;,remq́; publicam curabant.* Quarũ *re-rum ego maxima documẽta hæc habeo,quod in bel-*

lo ſæpius uindicatum eſt in eos, qui cõtra imperium in hoſtem pugnauerant, quiq; tardius reuocati prælio exceſſerant, quàm qui ſigna relinquere, aut pulſi loco cedere auſi erant, In pace uero beneficiis magis, quàm metu, imperium agitabant, & accepta iniuria ignoſcere, quã perſequi malebant. Sed ubi labore atque iuſtitia Reſp. creuit, reges magni bello domiti, nationes feræ, et populi ingentes ui ſubacti, Carthago æmula imperii Romani à ſtirpe interiit. cuncta maria, terræq; patebant, ſæuire fortuna cœpit Qui labores, pericula, dubias, atque aſperas res facile tolerauerant, iis otiũ, diuitiæq;, optandæ aliis, oneri miſeriæq; fuere. Igitur cupido pecuniæ primo, deinde imperii creuit, ea quaſi materies omnium malorũ fuere. NANQVE AVARITIA fidem, probitatem, cæteraſq; bonas arteis ſubuertit. Pro his ſuperbiam, crudelitatem, deos negligere, oĩa uenalia habere edocuit. AMBITIO multos mortales falſos fieri ſubegit. ALIVD clauſum in pectore, aliud in lingua promptum habere, amicitias, inimicitiaſq; non ex re, ſed ex commodo æſtimare, magiſq; uultum, q̃ ingeniũ bonum habere. Hæc primo paulatim creſcere, interdum uindicari. Poſt, ubi contagio quaſi peſtilẽtia inuaſit, ciuitas eſt immutata. imperium ex iuſtiſſimo, atque optimo, crudele, intolerandumq; factum eſt. Sed primo magis ambitio, quàm auaritia animos hominum exercebat, quod tamen uitiũ propius uirtuti erat. NAM GLORIAM, honorẽ, imperiũ, bonus, et ignauus æque ſibi exoptant. Sed ille uera uia nititur, huic quia bonæ artes deſunt, dolis atq; fallaciis

contendit. AVARITIA *pecuniæ ſtudiũ habet, quã nemo ſapiens concupiuit. ea quaſi uenenis malis imbuta, corpus uirile, animumq́; effœminat. Semper infinita, inſatiabilis eſt. neq; copia, neq; inopia minuitur. Sed poſtquã. L. Sylla, armis recepta Rep. bonis initiis malos euentus habuit, rapere omnes, trahere domum alius, alius agros cupere. neque modũ, neq; modeſtiã uictores habere. fœda, crudeliaq́; in ciues facinora facere. Huc accedebat quod. L. Sylla exercitum, quem ductauerat in Aſia, quo ſibi fidũ faceret, contra morem maiorum, luxurioſe, nimisq́; liberaliter habuerat. Loca amœna, uoluptaria, facile in otio feroces militum animos molliuerant. Ibi primum inſueuit exercitus populi Romani amare, potare, ſigna, tabulas pictas, uaſa cœlata mirari, ea priuatim ac publice rapere, delubra ſpoliare, ſacra, profanaq́; omnia polluere. Igitur hi milites, poſtquam uictoriam ſunt adepti, nihil reliqui uictis fecere.* QVIPPE SECVNDAE *res ſapientium animos fatigant, nedum illi corruptis moribus uictoriæ temperarent. Poſtquam diuitiæ honori eſſe cœpere, et eas gloria, imperium, potentia ſequebantur, hebeſcere uirtus, paupertas, probro haberi, innocentia pro maleuolentia duci cœpit. Igitur ex diuitiis iuuentutẽ, luxuria, atq; auaritia cũ ſuperbia iuaſere, rapere, cõſumere, ſua paruipendere, aliena cupere. pudorem, pudicitiam, diuina, atq; humana promiſcua, nil penſi, neq; moderati habere. Operæpretiũ eſt, cũ domos atq; uillas cognoueris, i urbiũ modũ ædificatas, uiſere templa deorũ, quæ noſtri maiores religioſiſſimi mortales fecere.* Ve-

rum illi delubra, deorũ pietate, domos ſuas gloria de corabant, neq; uictis qdq̃, præter iniuriæ licentiã eri piebant. At hi cõtra ignauiſſimi homines, per ſummũ ſcelus omnia ea ſociis adimere, quæ fortiſſimi uiri uictores reliquerant. proinde quaſi iniuriam facere, id demum eſſet imperio uti. Nam quid ea memorem, quæ niſi iis, qui uidere, nemini credibilia ſunt, à priuatis compluribus ſubuerſos monteis, maria cõſtrata eſſe, quibus mihi uidentur ludibrio fuiſſe diuitiæ, quippe quas honeſte licebat habere, abuti per turpitudinem properabant. Sed libido ſtupri, ganeæ, cæteriq́; cultus non minor inceſſerat, uiros pati muliebria, mulieres pudicitiam in propatulo habere. Veſcendi cauſſa terra, mariq́; omnia exquirere, dormire prius, quam ſomni cupido eſſet, non famem, aut laſſitudinem, nõ ſitim, neq; frigus, opperiri, ſed ea omnia luxu ante capere. Hæc iuuentutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant. Animus imbutus malis artibus, haud facile libidinibus carebat. eõ profuſius omnibus modis quæſtui, atque ſumptui deditus erat. In tanta itaq;, tamq́; corrupta ciuitate, Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium flagitiorũ, atq; facinorum circum ſe, tanquam ſtipatorum cateruas habebat. Nam quicunq; impudicus, adulter, ganeo, alea, manu, uentre pene bona patria diſſipauerat, quiq́; alienum æs grande conflauerat, quo flagitium aut facinus redimeret. præterea omnes undique paricidæ, ſacrilegi, conuicti iudiciis, aut pro factis iudicium timentes. ad hoc quos manus atq; lingua, periurio aut ciuili ſanguine alebat. poſtremo o-

omnes, quos flagitium, egeſtas, conſcius animus exagitabat, hi Catilinæ proximi, familiaresq; erant. Quod ſiquis etiam à culpa uacuus in amicitiã eius inciderat, quotidiano uſu atq; illecebris, facile par, ſimilisq; cæteris efficiebatur. Sed maxime iuuenũ uel adoleſcentũ familiaritates appetebat, eorũ ANIMI MOLLES *et ætate fluxi, dolis haud difficulter capiebãtur. Nã ut cuiusq; ſtudiũ ex ætate flagrabat, aliis ſcorta præbere, aliis canes, atq; equos mercari, poſtremo neq; ſumptui, neq; modiſtiæ ſuæ parcere, dũ illos obnoxios, fidosq; ſibi faceret. Scio fuiſſe nonnullos, qui ita exiſtimarent iuuentutem, quæ domum Catlinæ frequentabat, parum honeſte pudicitiam habuiſſe. Sed ex aliis rebus magis, quam quod cuiquam id compertum foret, hæc fama ualebat. Iam primũ adoleſcens Catilina, multa nefanda ſtupra fecerat cum uirgine nobili, cum ſacerdote Veſtæ, alia huiuſcemodi contra ius, fasq;. Poſtremo captus amore Aureliæ Oreſtillæ, cuius præter formã nihil unquam bonus laudauit, quod ea, nubere illi dubitabat, timens priuignũ adultum ætate, pro certo creditur necato filio, uacuam domum ſceleſtis nuptiis feciſſe. Quæ quidẽ res mihi in primis uidetur cauſſa fuiſſe facinoris maturandi. Nanq; animus impurus, diis, hominibusq; infeſtus, neq; uigiliis, neq; quietibus ſedari poterat, ita conſciẽtia mentẽ exagitatã uaſtabat. Igitur color eius exſanguis, fœdi oculi, citus modo, mõ tardus ĩceſſus, prorſus ĩ facie, uultuq; uecordia ĩerat. Sed iuuẽtutem, quam (ut ſupra diximus) illexerat, multis modis mala facinora edocebat. ex illis teſtes, ſignatores*

falſos commodare, fidem, fortunas, pericula uilia habere. Poſt, ubi eorum famam, atque pudorem attriuerat, maiora alia iperabat. ſi cauſſa peccandi in præſens minus ſuppetebat, nihilo minus inſontes, ſicuti ſontes circũuenire, iugulare, ſcilicet ne per otiũ torpeſcerent manus aut animus, gratuito potius malus, atq; crudelis erat. His amicis, ſociisq; confiſus Catilina, ſimul, quod æs alienum per omnes terras ingens erat, et quod pleriq; Syllani milites largius ſuo uſi, rapinarum et uictoriæ ueteris memores, ciuile bellũ exoptabant, opprimendæ Reip. conſilium cœpit. In Italia nullus exercitus erat. Cn. Pompeius in extremis terris bellũ gerebat. ipſi conſulatum petendi magna ſpes. Senatus nihil ſane intẽtus, tutæ, trãquillæq; res oẽs. Sed ea prorſus opportuna Catilinæ uidebãtur. Igitur circiter calendas Iunias. L. Cæſare, et. C. Figulo conſulibus, primo ſingulos appellare, hortari alios, alios tentare, opes ſuas, imparatam Remp. magna præmia coniurationis docere. Vbi ſatis explorata ſunt quæ uoluit, in unum omnes conuocat, qbus maxima neceſſitudo & plurimum audaciæ inerat, eò omnes cõuenere ſenatorii ordinis. P. Lẽtulus Sura P. Antronius. L. Caſſius Longinus. C. Cethegus. P. et Seruius Syllæ Seruii filii. L. Vargũteius. Q. Annius. M. Porcius Leca. L. Beſtia. Q. Curius. Præterea ex Equeſtri ordine. M. Fuluius nobilior. L. Statilius. P. Gabinius Capito. C. Cornelius. Ad hoc multi ex coloniis & municipiis domi nobiles erant. Præterea complures paulo occultius conſilii huiuſce participes nobiles, quos magis dominationis ſpes hor-

CAPITE·XIII·

Tor,et uereor,et hortor, et conſolor commu nia uerba ſunt, Ac dici utroque uerſus poſ ſunt,uereor te, & uereor abs te,ideſt tu me uereris,utor te,utor abs te i.tu me uteris,hortor te,& hortor abs te,ideſt tu me hortaris·conſolor te,et conſolor abs te,ideſt tu me conſolaris·teſtor quoque,et iterpretor ſignificatione reciproca dicuntur · Sunt autem uerba hæc omnia ex altera parte inuſitata,Et an dicta ſint in eam quoq; partem quæri ſolet. Afranius in cõſobrinis·Hem iſte parentum eſt uitabilis liberis, ubi malunt metui,quàm uereri ſe a ſuis·Hic uereri ex ea parte dictum eſt,qua eſt non uſitatior·Nouius in ligurarta,uerbũ,quod eſt utitur,ex contraria parte dicit·Quia ſupellex multa,quæ non utitur, emitur tamen,ideſt quæ uſui non eſt·M·Cato in qnta origine,exercitum,inquit,ſuum pranſum paratum cohortatus eduxit foras,atque iſtruxit·conſolor quoq; in partem alteram,præterq̃ dici ſolitum eſt in epiſtola·Q·Metelli,quam cum in exilio eſſet ad Gn·& ad·L·Domitios dedit·Ac cum animum,iquit,ueſtrũ erga me uideo uehementer conſolor,et fides,uirtusque ueſtra,mihi ante oculos uerſatur·Teſtata itidem,et interpretata eadem ratione dixit·M·Tullius in primo libro de diuinatione,ut teſtor,interpretorq; uerba cõmunia uideri debeant·Salluſtius quoq; eodem modo dilargitus proſcriptorum bonis dicit,tanquam uerbũ largior ſit ex uerbis communibus·Veritum autẽ,ſi-

cut puditum, et pigitum, non perſonaliter per infinitum modum dictum eſſe, non a uetuſtioribus tantum uidemus, ſed a·M·quoq; Tullio in ſecundo de finibus, Primum iquit Ariſtippi, Cirenaicorumq́; omnium, quos non eſt ueritũ in ea uoluptate, quæ maxima dulcedine ſenſum moueret ſummum bonum ponere· Dignor quoq; et ueneror, & confiteor, & teſtor, habita ſunt in uerbis communibus·ſicuti in Vergilio illa dicta ſunt·Coniugio anchiſa Veneris dignate ſuperbo· et Curſusq́; dabit uenerata ſacerdos· Confeſſio autem æris de quo facta conceſſio eſt, in·xii·tabulis ſcriptũ eſt his uerbis·Aeris confeſſi, rebusq́; iudicatis·xxx· dies iuſti ſunt·Item ex iiſdem tabulis id quoque eſt· Quæ ſi erit teſtatior, libripéns ue fuerit i teſtimoniũ feriatur, improbus, inteſtabilisq́; eſto·

EX EODEM LIBRO CAPITE·XIII·

A Pud·Q·Metellum Numidicum in libro accuſationis in Valerium Meſſalam tertio noue dictum eſſe annotauimus·Verba ex oratione eius hæc ſunt·Cum ſeſe ſciret in tantum crimen ueniſſe, atque ſocios ad Senatum quæſtum flentes ueniſſe, ſeſe maximas pecunias exactos eſſe·pecunias ſe maximas exactos id nobis uidebatur græca figura dictum·Græci·n·dicunt εἰσεπράξατό με ἀργύριον, ideſt exigit a me argentum·Id ſignificat exegit me pecuniam·quod ſi id dici pót, etiẽ exactus eſſe a'i quis pecuniam dici poteſt·Cæcilius quoq; eadem figura in Hypobolimæo æſchino uſus uidetur·Ego illud minus nihilo exigor portorium·i·nihilo minus exigitur de me portorium

C. CRISPI SALLVSTII LIBER DE CONIVRATIONE CATILINAE.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Mneis Homines, Qui ſtudẽt ſeſe
præſtare cæteris animãtibus, ſum
ma ope niti decet, ne uitam ſilẽtio
tranſeant, ueluti pecora, quæ na=
tura prona, atque uentri obedien-
tia finxit. Sed omnis noſtra uis in
animo & corpore ſita eſt. Animi ĩperio, corporis ſer-
uitio magis utimur. Alterum nobis cum Dis, alterũ
commune cum belluis eſt. Quo mihi rectius eſſe uide
tur, ingenii, ꝙ uiriũ opibus gloriam quærere, & quo
niã uita ipſa, qua fruimur, breuis eſt, memoriam no
ſtri ꝙmaxime lõgã efficere. NAM DIVITIARVM
et formæ gloria, fluxa, atque fragilis eſt. VIRTVS
clara, æternáq; habetur. Sed diu magnũ inter mor=
tales certamen fuit, Vi ne corporis, an uirtute animi
res magis militaris procederet. NAM ET PRIVS=
QVAM incipias, conſulto, et ubi conſulueris, mature
facto opus eſt. Ita utrũq; per ſe indigens, alterũ alte-
rius auxilio eget. Igitur initio Reges (nã in terris no=
men imperii id primum fuit) diuerſi, pars ingenium,
alii corpus exercebant. Etiã tum uita hominum ſine
cupiditate agitabatur. Sua cuique ſatis placebant. Po-
ſtea uero quam in Aſia Cyrus, in Græcia Lacedæmo
nii, et Athenienſes cœpere urbeis, atq; nationes ſubi=
gere, Libidinem dominandi cauſſam belli habere, ma

ximam gloriam in maximo imperio putare. Tum demum periculo atq; negociis compertum eſt in bello plurimũ ingeniũ poſſe. QVOD SI REGVM, atque imperatorũ animi uirtus, in pace ita, ut in bello uale ret, æquabilius, atque conſtantius ſeſe res humanæ haberent, neque aliud aliò ferri, neque mutari, ac mi ſceri omnia cerneres. Nam imperiũ facile his artibus retinetur, quib. initio partũ eſt. VERVM VBI pro labore, deſidia, pro continentia & eq̃tate, libido atq; ſuperbia inuaſere, fortuna ſimul cum moribus immu tatur. Ita imperium ſemper ad optimum quenque à minus bono tranſfertur. Quæ omnes arant, naui-gant, ædificant, uirtuti omnia parent. Sed multi mor tales dediti uentri, atq; ſomno, indocti, incultiq;, uitã ſicuti peregrinantes tranſegere, quibus profecto cõtra naturam corpus uoluptati, anima oneri fuit. Eorum uitam ego mortemq; iuxta æſtimo, quoniã de utraq; ſiletur. VERVM ENIMVERO is mihi uiuere de-mũ atq; frui anima uidetur, qui aliquo negotio inten tus, præclari facinoris, aut artis bonæ famã quærit. Sed in magna copia rerũ, aliud alii natura iter oſten dit. PVLCHRVM EST bñfacere Reip etiã benedi cere haud abſurdũ eſt, uel pace, uel bello clarũ fieri licet. & qui fecere, & qui facta aliorũ ſcripſere, mul ti laudãtur. Ac mihi quidem tametſi haudquaquã par gloria ſequatur ſcriptorem, et autorem rerum, ta men in primis arduum uidetur res geſtas ſcribere. Primum, quod factis dicta ſunt exæquanda, dehinc, quia plerique quæ delicta reprehenderis, maleuolẽ-tia, et inuidia dicta putant. Vbi de magna uirtute,

atque gloria bonorum memores, quæ ſibi quiſq; facilia facto putat, æquo animo accipit, ſupra ea, ueluti ficta pro falſis ducit. Sed ego adoleſcentulus initio ſicuti plerique à ſtudio ad Rempu. latus ſum, ibique mihi aduerſa multa fuere. Nam pro pudore, pro abſtinentia, pro uirtute, audacia, largitio, auaritia, uigebãt. Quæ tametſi animus aſpernabatur, inſolens malarum artium, tamen inter tanta uitia imbecilla ætas ambitione corrupta tenebatur. Ac me cum ab reliquis malis moribus diſſentirem, nihilo minus honoris cupido eadem, quæ cæteros fama, atque inuidia uexabat. Igitur ubi animus ex multis miſeriis, atque periculis requieuit, et mihi reliquam ætatem à Rep. procul habendam decreui, non fuit conſiliũ ſocordia, atque deſidia bonum otium conterere, neque uero colendo agrum aut uenando, ſeruilibus officiis intentũ ætatem agere, Sed à quo incepto, ſtudióq; me ambitio mala detinuerat, eodem regreſſus, ſtatui res geſtas populi Romani carptim, ut quæque memoria digna uidebãtur, perſcribere, eo magis, quod mihi à ſpe, metu, partibus Reip. animus liber erat. Igitur de Catilinæ coniuratione, quã ueriſſime potero, paucis abſoluã. Nã id facinus in primis ego memorabile exiſtimo ſceleris, atq; periculi nouitate, de cuius moribus pauca prius explanãda ſunt, quã initiũ narrandi faciã.

L. Vcius Catilina nobili genere natus, fuit magna ui et animi, et corporis, ſed ingenio malo, prauóq;. Huic ab adoleſcentia bella inteſtina, cædes, rapinæ, diſcordia ciuilis grata fuere, Ibiq; iuuentutẽ ſuã exercuit. Corpus patiẽs inediæ,

uigiliæ, algoris, ſupra quam cuiquam credibile eſt. Animus audax, ſubdolus, uarius, cuiuslibet rei ſimulator, ac diſſimulator, alieni appetens, ſui profuſus, ardens in cupiditatibus, ſatis loquentiæ, ſapientiæ parum. Vaſtus animus imoderata, icredibilia, nimis alta ſemper cupiebat. Hunc poſt dominationẽ. L. Syllæ libido maxima inuaſerat Reipu. capiundæ, neque id quibus modis adſequeretur, dum ſibi regnum pararet, quicquam penſi habebat. Agitabatur magis, magisq; in dies ferox animus, inopia rei familiaris, et cõſcientia ſcelerum, quæ utraque his artibus auxerat, quas ſupra memoraui. Incitabant præterea corrupti ciuitatis mores, quos peſſima ac diuerſa inter ſe mala, luxuria atq; auaritia uexabãt. Res ipſa hortari uidetur, quoniam de moribus ciuitatis tempus admonuit, ſupra repetere, ac paucis inſtituta maiorum domi, militiæq;, quo modo Rẽp. habuerint, quantumq; reliquerint, ut paulatim inmutata, ex pulcherrima peſſima ac flagitioſiſſima facta ſit, diſſerere.

u Rbem Romam, ſicuti ego accepi, condidere, atque habuere initio Troiani, qui Aenea duce, profugi, incertis ſedibus uagabantur. Cumq; his Aborignes, genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberum atque ſolutum. Hi poſtquam in unà mœnia conuenere, diſpari genere, diſſimili lingua, alius alio more uiuentes, incredibile memoratu eſt, quam facile coaluerint. Sed poſtquam res eorum ciuibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatisq; pollens uidebatur, ſicuti pleraque mortalium habentur, inuidia ex opulentia orta eſt. Igitur

reges, populique finitimi bello tentare, pauci ex ami
cis auxilio eſſe. Nam cæteri metu perculſi à periculis
aberant. At Romani domi, militiæque intenti, feſti=
nare, parare, alius alium hortari, hoſtibus obuiam
ire, libertatem, patriam, parenteis´que armis tegere.
Poſt ubi pericula uirtute propulerāt, ſociis atq; ami=
cis auxilia portabant, magis´q; dandis, quam accipiē
dis beneficiis amicitias parabant. imperiū legitimū,
nomē imperii regium habebant. Delecti, quibus cor
pus annis infirmum, ingenium ſapientia ualidū erat,
Reip. conſultabant. Hi uel ætate uel curæ ſimilitudi=
ne patres appellabantur. Poſt ubi imperium regiū,
quod initio cōſeruandæ libertatis, atq; augēdæ Reip.
fuerat, in ſuperbiam, dominationem´q; ſe conuertit,
immutato more, annua imperia, binos´q; imperato-
res ſibi fecere. Eo modo minime poſſe putabant per
licentiam inſoleſcere animum humanum. Sed ea tem-
peſtate cœpere ſe quiſque magis extollere, magis´q; in-
genium in promptu habere. Nā regibus, boni, quàm
mali ſuſpectiores ſunt, ſemper´q; his aliena uirtus for
midoloſa eſt. Sed ciuitas (īcredibile eſt memoratu) ade
pta libertate, quantū breui creuerit, tanta cupido glò
riæ inceſſerat. Iamprimū iuuentus, ſimulac belli pa
tiens erat, in caſtris per laborē uſu militiā diſcebat.,
magis´q; in decoris armis, et militaribus equis, quàm
in ſcortis, atque conuiuiis libidinem habebant. Igitur
talibus uiris non labor inſolitus, nō locus ullus, aſper,
aut arduus erat, nō armatus hoſtis, formidoloſus. uir
tus omnia domuerat, ſed gloriæ maximum certamen
inter ipſos erat. Sic ſe quiſque hoſtem ferire, murum

aſcendere, conſpici, dum tale facinus faceret, properabat, eas diuitias, eamq́; bonam famā, magnamq́; nobilitatem putabant. L*audis auidi, pecuniæ liberales erant*. Gloriam *ingentem, diuitias honeſtas uolebant*. M*emorare poſſem, quibus in locis maximas hoſtium copias populus* R*omanus parua manu fuderit, quas urbes natura munitas pugnando cœperit, ni ea res longius nos ab īcepto traheret*. S*ed profecto* FORTVNA *in omni re dominatur*. E*a, res cunctas ex libidine magis, q̄ ex uero celebrat, obſcuratq́;*. A*theniensium res geſtæ, ſicuti ego exiſtimo, ſatis amplæ, magnificæq́; fuere*. V*erum aliquanto minores, quàm fama feruntur*. S*ed quia prouenere ibi ſcriptorū magna ingenia, per terrarum orbem* A*thenienſiū facta, pro maximis celebrantur*. I*ta eorū qui ea fecere uirtus tanta habetur, quantum uerbis ea potuere extollere præclara ingenia*. A*t populo* R*o. nunq̄ ea copia fuit, quia prudentiſſimus quiſq;, negocioſus maxime erat*. INGENIVM *nemo ſine corpore exercebat. optimus quiſque facere, quàm dicere, et ſua ab aliis bene facta laudari, quàm ipſe aliorum narrare malebat*. I*gitur domi, militiæq́; boni mores colebantur*. C*ōcordia maxima, minima auaritia erat*. I*us bonūq́; apud eos non legibus magis, quam natura ualebat*. I*urgia, diſcordias, ſimultates cum hoſtibus exercebant. ciues cum ciuibus de uirtute certabant*. I*n ſuppliciis deorū magnifici, domi parci, i amicos fideles erant*. DVABVS *his artibus, audacia in bello, ubi pax euenerat, æquitate, ſeq́;, remq́; publicam curabant*. Q*uarū rerum ego maxima documēta hæc habeo, quod in bel-*

lo ſæpius uindicatum eſt in eos, qui cõtra imperium in hoſtem pugnauerant, quiq; tardius reuocati prælio exceſſerant, quàm qui ſigna relinquere, aut pulſi loco cedere auſi erant, In pace uero beneficiis magis, quàm metu, imperium agitabant, & accepta iniuria ignoſcere, quã perſequi malebant. Sed ubi labore atque iuſtitia Resp. creuit, reges magni bello domiti, nationes feræ, et populi ingentes ui ſubacti, Carthago æmula imperii Romani à ſtirpe interiit. cuncta maria, terræq; patebant, ſæuire fortuna cœpit Qui labores, pericula, dubias, atque aſperas res facile tolerauerant, iis otiũ, diuitiæq;, optandæ aliis, oneri miſeriæq; fuere. Igitur cupido pecuniæ primo, deinde imperii creuit, ea quaſi materies omnium malorũ fuere. NANQVE AVARITIA *fidem, probitatem, cæteraſq; bonas artes ſubuertit. Pro his ſuperbiam, crudelitatem, deos negligere, oĩa uenalia habere edocuit.* AMBITIO *multos mortales falſos fieri ſubegit.* ALIVD *clauſum in pectore, aliud in lingua promptum habere, amicitias, inimicitiaſq; non ex re, ſed ex commodo æſtimare, magiſq; uultum, q̃ ingeniũ bonum habere. Hæc primo paulatim creſcere, interdum uindicari. Poſt, ubi contagio quaſi peſtilẽtia inuaſit, ciuitas eſt immutata. imperium ex iuſtiſſimo, atque optimo, crudele, intolerandumq; factum eſt. Sed primo magis ambitio, quàm auaritia animos hominum exercebat, quod tamen uitiũ propius uirtuti erat.* NAM GLORIAM, *honorẽ, imperiũ, bonus, et ignauus æque ſibi exoptant. Sed ille uera uia nititur, huic quia bonæ artes deſunt, dolis atq; fallaciis*

contendit. AVARITIA pecuniæ ſtudiũ habet, quã nemo ſapiens concupiuit. ea quaſi uenenis malis imbuta, corpus uirile, animumq; effœminat. Semper infinita, inſatiabilis eſt. neq; copia, neq; inopia minuitur. Sed poſtquã. L. Sylla, armis recepta Rep. bonis initiis malos euentus habuit, rapere omnes, trahere domum alius, alius agros cupere. neque modũ, neq; modeſtiã uictores habere. fœda, crudeliáq; in ciueis facinora facere. Huc accedebat quod. L. Sylla exercitum, quem ductauerat in Aſia, quo ſibi fidũ faceret, contra morem maiorum, luxurioſe, nimiſq; liberaliter habuerat. Loca amœna, uoluptaria, facile in otio feroces militum animos molliuerant. Ibi primum inſueuit exercitus populi Romani amare, potare, ſigna, tabulas pictas, uaſa cœlata mirari, ea priuatim ac publice rapere, delubra ſpoliare, ſacra, profanáq; omnia polluere. Igitur hi milites, poſtquam uictoriam ſunt adepti, nihil reliqui uictis fecere. QVIPPE SECVNDAE res ſapientium animos fatigant, nedum illi corruptis moribus uictoriæ temperarent. Poſtquam diuitiæ honori eſſe cœpere, et eas gloria, imperium, potentia ſequebantur, hebeſcere uirtus, paupertas, probro haberi, innocentia pro maleuolentia duci cœpit. Igitur ex diuitiis iuuentutẽ, luxuria, atq; auaritia cũ ſuperbia ĩuaſere, rapere, cõſumere, ſua par uipendere, aliena cupere. pudorem, pudicitiam, diuina, atq; humana promiſcua, nil penſi, neq; moderati habere. Operæpretiũ eſt, cũ domos atq; uillas cognoueris, ĩ urbiũ modũ ædificatas, uiſere templa deorũ, quæ noſtri maiores religioſiſſimi mortales fecere. Ve

rum illi delubra, deorũ pietate, domos ſuas gloria de corabant, neq; uictis qdq̃, prœter iniuriæ licentiã eri piebant. At hi cõtra ignauiſſimi homines, per ſummũ ſcelus omnia ea ſocijs adimere, quæ fortiſſimi uiri uictores reliquerant. proinde quaſi iniuriam facere, id demum eſſet imperio uti. Nam quid ea memorem, quæ niſi iis, qui uidere, nemini credibilia ſunt, à priuatis compluribus ſubuerſos monteis, maria cõſtrata eſſe, quibus mihi uidentur ludibrio fuiſſe diuitiæ, quippe quas honeſte licebat habere, abuti per turpitudinem properabant. Sed libido ſtupri, ganeæ, cæteriq; cultus non minor inceſſerat, uiros pati muliebria, mulieres pudicitiam in propatulo habere. Veſcendi cauſſa terra, mariq; omnia exquirere, dormire prius, quam ſomni cupido eſſet, non famem, aut laſſitudinem, nõ ſitim, neq; frigus, opperiri, ſed ea omnia luxu ante capere. Hæc iuuentutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant. Animus imbutus malis artibus, haud facile libidinibus carebat. eõ profuſius omnibus modis quæſtui, atque ſumptui deditus erat. In tanta itaq;, tamq; corrupta ciuitate, Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium flagitiorũ, atq; facinorum circum ſe, tanquam ſtipatorum catervas habebat. Nam quicunq; impudicus, adulter, ganeo, alea, manu, uentre pene bona patria diſſipauerat, quiq; alienum æs grande conflauerat, quo flagitium aut facinus redimeret. præterea omnes undique paricidæ, ſacrilegi, conuicti iudicijs, aut pro factis iudicium timentes. ad hoc quos manus atq; lingua, periurio aut ciuili ſanguine alebat. poſtremo o-

falſos commodare, fidem, fortunas, pericula uilia habere. Poſt, ubi eorum famam, atque pudorem attriuerat, maiora alia iperabat. ſi cauſſa peccandi in præſens minus ſuppetebat, nihilo minus inſontes, ſicuti ſontes circũuenire, iugulare, ſcilicet ne per otiũ torpeſcerent manus aut animus, gratuito potius malus, atq; crudelis erat. His amicis, ſociisq; confiſus Catilina, ſimul, quod æs alienum per omnes terras ingens erat, et quod pleriq; Syllani milites largius ſuo uſi, rapinarum et uictoriæ ueteris memores, ciuile bellũ exoptabant, opprimendæ Reip. conſilium cepit. In Italia nullus exercitus erat. Cn. Pompeius in extremis terris bellũ gerebat. ipſi conſulatum petendi magna ſpes. Senatus nihil ſane intẽtus, tutæ, trãquillæq; res oẽs. Sed ea prorſus opportuna Catilinæ uidebãtur. Igitur circiter calendas Iunias. L. Cæſare, et. C. Figulo conſulibus, primo ſingulos appellaré, hortari alios, alios tentare, opes ſuas, imparatam Remp. magna præmia coniurationis docere. Vbi ſatis explorata ſunt quæ uoluit, in unum omnes conuocat, qbus maxima neceſſitudo & plurimum audaciæ inerat, eò omnes cõuenere ſenatorii ordinis. P. Lẽtulus Sura P. Antronius. L. Caſſius Longinus. C. Cethegus. P. et Seruius Syllæ Seruii filii. L. Vargũteius. Q. Annius. M. Porcius Leca. L. Beſtia. Q. Curius. Præterea ex Equeſtri ordine. M. Fuluius nobilior. L. Statilius. P. Gabinius Capito. C. Cornelius. Ad hoc multi ex colonis & municipiis domi nobiles erant. Præterea complures paulo occultius conſilii huiuſce participes nobiles, quos magis dominationis ſpes hor-

non dum frequentes armati conuenerant, ea res conſilium diremit. Poſtea Piſo in Citeriorem Hiſpaniam quæſtor pro prætore miſſus eſt, adnitēte Craſſo, quod eum infeſtum inimicum Cn. Pompeio cognouerat. Neq; tamen Senatus prouinciā inuitus dederat, quippe fœdū hominem à Rep. procul eſſe uolebat, ſimul quia boni complures præſidium in eo putabant. Etiam tum potentia Cn. Pompeii formidoloſa erat. Sed is Piſo in prouinciā ab equitibus Hiſpanis, quos ī exercitu ductabat, iter faciens, occiſus eſt. Sunt qui ita dicunt imperia eius iniuſta, ſuperba, crudelia barbaros nequiuiſſe pati, alii autem equites illos Cn. Pompeii ueteres, fidosq; clientes uoluntate eius Piſonē aggreſſos, nunquam Hiſpanos præterea tale facinus feciſſe, ſed imperia ſæua multa antea perpeſſos. Nos eā rē in medio relinquemus. De ſuperiori cōiuratione ſatis eſt dictum.

Catilina ubi eos, quos paulo ante memoraui conueniſſe uidet, tametſi multa cū ſingulis ſæpe egerat, tamen in rem fore credens uniuerſos appellare, & cohortari, in abditam partem ædium ſecedit, atq; ibi omnibus arbitris procul amotis, orationem huiuſcemodi habuit. Niſi uirtus atq; fides ueſtra ſatis ſpectata mihi foret, ne quicq̄ opportuna res cecidiſſet. Spes magna, dominatio in manibus fruſtra fuiſſent. neq; ego per ignauiam, aut uana ingenia, incerta pro certis captarem. Sed quia multis, et magnis tēpeſtatibus uos cognoui fortes, fidosq; mihi, eo animus auſus eſt, maximum, atque pulcherrimum facinus īcipere, ſimul q̄a uobis eadē, quæ mihi bona,

malaq; eſſe intellexi. N A M I D E M *uelle atq; idem nolle, ea demum firma amicitia eſt. Sed ego, quæ men te agitaui, omnes iam antea diuerſi audiſtis. Cæterũ mihi in dies magis animus accenditur, cum conſydero quæ conditio uitæ futura ſit, niſi noſmetipſos uindicemur in libertatem. Nam poſtquam Reſp. in paucorum potentium ius, atq; ditionem conceſſit, ſemper il lis Reges, Tetrarchæ, uectigales eſſe, populi, nationes, ſtipendia pendere, cæteri omnes, ſtrenui, boni, no biles, atque ingnobiles, uulgus fuimus, ſine gratia, ſine autoritate, his obnoxii, quibus, ſi Reſp. ualeret, formidini eſſemus. Itaq; omnis gratia, potentia, honos, diuitiæ apud illos ſunt, aut ubi illi uolunt. Nobis relinquere pericula, repulſas, iudicia, egeſtatem. Quæ quousq; tandem patiemini ò fortiſſimi uiri? Nónne emori per uirtutem præſtat, q̃ uitam miſeram, atque inhoneſtam, ubi alienæ ſuperbiæ ludibrio fueritis, per dedecus amittere? Verumenimuero per Deum atque hominum fidem, uictoria in manu nobis eſt. uiget ætas, animus ualet, cõtra; illis annis atq; diuitiis, omnia conſenuere. Tantummodo incepto opus eſt, cætera res ipſa expediet. Etenim quis mortalium, cui uirile ingenium eſt, tolerare poteſt, illis diuitias ſuperare, quas profundant in extruendo mari, et montibus coæquandis, nobis rem familiarem etiam ad neceſſaria deeſſe; illos binas aut amplius domos continuare, nobis Larem familiarem nuſquam ullũ eſſe? cum tabulas, ſigna, toreumata emunt, noua diruunt, alia ædificant, poſtremo omnibus modis pecuniam trahunt, uexant, tamẽ ſumma libidine diuitias ſuas*

uincere nequeunt. At nobis eſt domi inopia, foris æs alienum, mala res, ſpes multo aſperior. deniq; quid reliqui habemus, præter miſeram animam? Quin igitur expergeſcimini, en illa, illa quam ſæpe optaſtis, libertas. Præterea diuitiæ, decus, gloria in oculis ſita ſunt, fortuna omnia ea uictoribus præmia poſuit. Res, tempus, pericula, egeſtas, belli ſpolia magnifica, magis quàm oratio mea uos hortentur, uel imperatore, uel milite me utimini, neq; animus, neq; corpus aberit a uobis, hæc ipſa, ut ſpero, uobiſcum unà conſul agam, niſi (forte animus me fallit,) et uos ſeruire magis, quàm imperare parati eſtis. Poſtquam accepere ea homines, quibus mala abunde omnia erant, ſed neque res, neq; ſpes bona ulla, tametſi illis quieta mouere magna merces uidebatur, tamen poſtulauere pleriq;, ut proponeret, quæ conditio belli foret, quæ præmia armis peterent, quid ubiq; opis aut ſpei haberent. Tum Catilina polliceri tabulas nouas, proſcriptionem locupletum, magiſtratus, ſacerdotia, rapinas, aliáq; omnia, quæ bellum atque uictorum libido fert. Præterea eſſe in Hiſpania citeriore Piſonem dicebat, in Mauritania cum exercitu P. Sitiũ Nucerinum conſilii ſui participes. Petere conſulatum C. Antonium, quem ſibi collegã fore ſperaret, hominem familiarem, & omnibus neceſſitudinibus circumuentũ, cum eo ſe conſule initium agendi belli facturum. Ad hæc maledictis icrepabat omnes bonos, ſuorũ unũquenq; nominans laudare, admonebat alium egeſtatis, alium cupiditatis ſuæ, complures periculi aut ignominiæ, multos Syllanæ uictoriæ, quibus ea præ=

dæ fuerat. Poſtquam *omniũ animos alacreis uidet, cohortatus, ut petitionem ſuam curæ haberent, dimiſit conuentum*. Fuere *ea tempeſtate, qui dicerent* Catilinam *oratione habita, cum ad iuſiurandum populares ſceleris ſui addiceret, humani corporis ſanguinem uino permiſtum in pateris circuntuliſſe*. Inde *cum poſt execrationem omnes deguſtaſſent, ſicuti in ſolennibus ſacris fieri conſueuit, dicitur aperuiſſe conſilium ſuum, atq; eo dictare, quo inter ſe magis fidi forent, alius alii tanti facinoris conſcii*. Nonnulli *ficta et hæc, et multa præterea exiſtimabant eſſe ab his, qui* Ciceronis *inuidiam, quæ poſtea orta eſt, leniri credebant atrocitate ſceleris eorum, qui pœnas dederant*. Nobis *ea res pro magnitudine parum comperta eſt*. Sed *in ea coniuratione fuit*. Q. Curius *natus haud obſcuro loco, flagitiis atq; facinoribus coopertus, quem cenſores* Senatu *probri gratia amouerant, huic homini non minor uanitas, quàm audacia inerat, neq; reticere, quæ audierat, neq; ſua et ipſe ſcelera occultare. prorſus neq; dicere, neq; facere, quidq̃ penſi habebat*. Erat *ei cum fuluia nobili muliere ſtupri uetus conſuetudo, cui cum minus gratus eſſet, quod inopia minus largiri poterat, repente glorians maria, monteis'q; polliceri cœpit*. & *minari interdũ ferro, niſi ſibi obnoxia foret. poſtremo ferocius agitare, q̃ ſolitus erat*. At Fuluia *inſolentia* Curii *cauſſa cognita, tale periculum* Reip. *haud occultum habuit, ſed ſublato autore, de* Catilinæ *coniuratione, quæ et quomodo audierat compluribus narrauit*. Ea *res in primis ſtudia hominum accendit ad conſulatũ mandandum*.

mandandum M. Tullio Ciceroni. Nanq; *antea pleraq; nobilitas inuidia æſtuabat, & quaſi pollui conſulatum credebat, ſi eum, quamuis egregius, nouus homo adeptus foret.* Sed *ubi periculum aduenit, inuidia, atq; ſuperbia poſt fuere.* Igitur *comitiis habitis, cōſules declarātur.* M. Tullius. *et* G. Antonius, *quod factum primo populares coniurationis concuſſerat, neq; tamen* Catilinæ *furor minuebatur, ſed in dies plura agitare, arma per* Italiam *locis opportunis parare, pecuniam ſua fide, aut amicorum ſumptam mutuam,* Feſulas *ad* Manlium *quendam portare, qui poſtea princeps fuit belli faciundi.* Ea *tempeſtate plurimos cuiuſq; generis homines aſciuiſſe ſibi dicitur.* Mulieres *etiam aliquot, quæ primo ingentes ſumptus, ſtupro corporis tolerauerant, poſt, ubi ætas tantummodo quæſtui, neq; luxuriæ modum fecerat, æs alienū grande conflauerant.* Per *eas ſe* Catilina *credebat poſſe ſeruitia urbana ſolicitare,* Vrbē *incendere, uiros earum uel adiungere ſibi, uel interficere.* Sed *in his erat* Sempronia, *quæ multa ſæpe uirilis audaciæ facinora cōmiſerat.* Hæc *mulier genere atq; forma, præterea uiro, ac liberis, ſatis fortunata fuit.* Literis *græcis &* Latinis *docta. pſallere et ſaltare elegantius, quàm neceſſe eſt probæ, multa alia, quæ inſtrumenta luxuriæ ſunt.* Sed *ei cariora ſemper omnia, q̄ decus, atque pudicitia fuit.* Pecuniæ *an famæ minus parceret, haud facile diſcerneres.* Libidine *ſic accenſa ut ſæpius peteret uiros, quàm peteretur.* Sed *ea ſæpe antehac fidem prodiderat, creditum abiurauerat, cædis conſcia fuerat, luxuria atq; ino-*

pia præceps abierat. Verum ingenium eius haud ab=ſurdum, poſſe uerſus facere, iocum mouere, ſermone uti uel modeſto, uel molli, uel procaci. Prorſus multæ facetiæ, multusq; lepos inerat. His rebus comparatis, Catilina nihilo minus in proximum annum conſulatum petebat, ſperans ſi deſignatus foret, facile ſe ex uoluntate Antonio uſurum. Neq; interea quietus erat, ſed omnibus modis inſidias parabat Ciceroni. Neq; illi tamen ad cauendum dolus, aut aſtutiæ deerant. Nanq; à principio ſui conſulatus multa pollicendo, per Fuluiam effecerat, ut Q. Curius, de quo paulo ante memoraui, conſilia Catilinæ ſibi proderet. Ad hoc collegam ſuum Antoniũ pactione prouinciæ perpulerat, ne contra Remp. diſſentiret. circum ſe præſidia amicorum, atque cliẽtium occulte habebat. Poſtquam dies comitiorum uenit, & Catilinæ neq; petitio, neque inſidiæ, quas conſuli fecerat, proſpere ceſſere, conſtituit bellum facere, et extrema omnia experiri, quoniã quæ occulte tẽtauerat, aſpera, fœdáq; euenerãt. Igitur C. Manliũ Feſulas, atq; in eam partẽ Hetruriæ, Septimium quẽdam Camertem in agrũ Picenum C. Iuliũ in Apuliã dimiſit, præterea aliũ aliò, quem ubiq; opportunum ſibi fore credebat. Interea Romæ multa ſimul moliri, conſuli inſidias tendere, parare incendia, opportuna loca armatis hominibus obſidere, ipſe cum telo eſſe. Item alios iubere, hortari, uti ſemper intenti, paratiq; eſſent, dies, noctésq; feſtinare, uigilare, neq; inſomnia, neq; labore fatigari. Poſtremo ubi multa agitanti nihil procedit, rurſus intempeſta nocte coniurationis principes

conuocat per M. Porcium Leccam, ibiq; multa de ignauia eorum queſtus, docet ſe Manlium præmiſiſſe ad eam multitudinem, quam ad capienda arma parauerat. Item alios in alia loca opportuna, qui initiũ belli facerent, ſeq; ad exercitum proficiſci cupere, ſi prius Ciceronẽ oppreſſiſſet, eũ ſuis conſiliis multum officere. Igitur perterritis ac dubitantibus cæteris C. Cornelius eques Romanus operam ſuam pollicitus, et cũ eo L. Vargunteius Senator, conſtituere ea nocte paulo poſt cum armatis hominibus, ſicuti ſalutatum introire ad Ciceronem, ac de improuiſo domi ſuæ imparatum confodere. Q. Curius, ubi intelligit, quantũ periculum conſuli impendeat, propere per Fuluiã Ciceroni dolum, qui parabatur, enuntiat, Ita illi ianua prohibiti, tantum facinus fruſtra ſuſceperant. Interea Manlius in Hetruria plebẽ ſolicitare, egeſtate ſimul ac dolore iniuriæ nouarum rerum cupidam, quod Syllæ dominatiõe, agros, bonaq; omnia amiſerat. Præterea latrones cuiuſq; generis, quorum in ea regione magna copia erat, nonnullos ex Syllanis colonis, quibus libido, atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant. Ea, cum Ciceroni nuntiarẽtur, ancipiti malo permotus, quod neque urbem ab inſidiis priuato conſilio longius tueri poterat, neq; exercitus Manlii quantus, aut quo conſilio foret, ſatis compertum habebat, Rem ad Senatum refert, iam antea uulgi rumoribus exagitatam. Itaq; (quod plerunque in atroci negotio ſolet) Senatus decreuit, ut darent operam conſules, nequid Resp. detrimenti caperet. Ea poteſtas per Senatum more Romano magiſtratui

maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis ſocios, atq; ciues, domi, militiæq; imperium, atq; iudicium ſummum habere, aliter ſine Populi iuſſu nulli earum rerum conſuli ius eſt. Poſt paucos dies. L. Senius Senator, in ſenatu literas recitauit, quas Feſulis allatas ſibi dicebat, in quibus ſcriptum erat. C. Manlium arma cœpiſſe, cũ magna multitudine ante diẽ. VI. Ca. Nouemb. ſimulq; (id quod in tali re ſolet.) alii portenta, atq; prodigia nũtiabant, alii conuẽtus fieri, arma portari, Capuæ, atq; in Apulia ſeruile bellũ moueri. Igitur Senatus decreto. Q. Martius Rex Feſulas. Q. Metellus Creticus in Apuliã, circumq; ea loca miſſi ſunt. Hi utriq; ad urbem imperatores erant impediti, ne triumpharent calumnia paucorum, quibus omnia honeſta, atque inhoneſta uendere mos erat. Sed prætores. Q. Põpeius Rufus Capuã. Q. Metellus Celer in agrũ Picenum, hiſq; permiſſum eſt, uti pro tempore, atque periculo exercitum compararent. Ad hoc ſiquis indicauiſſet de coniuratione, quæ contra Rempub. facta erat, præmium, ſeruo libertatem, & ſeſtertia centum, libero impunitatem eius rei, & ſeſtertiorum ducenta millia. Itemq; decreuere, uti gladiatoriæ famíliæ Capuã, & in cætera municipia diſtribuerentur pro cuiusq; opibus. Romæ per totam urbem uigiliæ haberentur, hiſq; minores magiſtratus præeſſent. Quibus rebus permota ciuitas, atque immutata urbis facies erat, ex ſumma lætitia, atq; laſciuia, quæ diuturna quies pepererat, repẽte omnis triſtitia inuaſit, feſtinare, trepidare, neq; loco, neq; cuiquam homi=

ni ſatis credere, neq; bellum gerere, neq; pacem habere, ſuo quiſq; metu pericula metiri. Ad *hoc mulieres, quibus pro* Reip. *magnitudine belli timor īſolitus in ceſſerat, afflictare ſeſe, manus ſupplices ad cœlum tendere, miſerari paruos liberos, rogitare, omnia pauere, ſuperbia atq; delitiis ommiſſis, ſibi, patriæq; diſfidere.* At *Catilinæ crudelis animus eadem illa mouebat, tametſi præſidia parabantur, & ipſe plautia lege interrogatus erat ab.* L. *Paulo.* P*oſtremo diſſimulandi cauſſa, aut ſui expurgandi, ſicuti iurgio laceſſitus foret, uenit ī* S*enatum.* Tum M*arcus* T*ullius conſul, ſiue præſentiam eius timens, ſiue ira commotus, orationem habuit luculentam, atq; utilem* R*eip. quam poſtea ſcriptam edidit.* S*ed ubi ille aſſedit,* C*atilina, ut erat paratus ad ſimulanda omnia, demiſſo uultu, uoce ſupplici, poſtulare à* P*atribus cœpit, nequid de ſe temere crederent, ea familia ortum, ita ab adoleſcentia dicebat uitam inſtituiſſe, ut omnia bona in ſpe haberet, neq; exiſtimarēt ſibi patritio homini, cuius ipſius atq; maiorum, plurima beneficia in plebem* R*o. erant, perdita* R*eip. opus eſſe, cum eā ſeruaret.* M. T*ullius inquilinus ciuis urbis* R*omæ.* Ad *hæc maledicta alia cum adderet, obſtrepere omnes, hoſtem, atq; paricidā uocare.* Tum *ille furibundus, quoniam quidem circunuentus, inquit, ab inimicis præceps agor, incendium meum ruina reſtinguam.* D*einde ſe ex curia domum proripuit.* I*bi multa ſecū ipſe uoluens, quod neq; inſidiæ conſuli procedebant, & ab incendio intelligebat urbem uigiliis eſſe munitam, optimū factu credens exercitum augere, ac pri-*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

uſquam legiones ſcriberētur, multa ante capere, quæ bello uſui forent, nocte intempeſta cum paucis in Māliana caſtra profectus eſt. Sed Cethego, atq; Lentulo cæteriſq;, quorum cognouerat promptam audaciam mandat, quibus rebus poſſent, opes factionis confirment, inſidias conſuli maturent, cædē, incendia, aliaque belli facinora parent, ſeſe propediem cum magno exercitu ad urbem acceſſurum. Dum hæc Romæ geruntur. C. Mālius ex ſuo numero legatos ad Q. Martium Regē mittit cum mandatis huiuſcemodi.

Eos, homineſq; teſtamur Imperator, nos arma neque contra Patriam cœpiſſe, neque quo periculum aliis faceremus, ſed uti corpora noſtra ab iniuria tuta forent, qui miſeri, egentes, uiolentia, atq; crudelitate fœneratorum pleriq; patria, ſed omnes fama, atq; fortunis expertes ſumus. Neq; cuiquam noſtrum licuit, more maiorum lege uti, neque amiſſo patrimonio liberum corpus habere, tanta ſæuitia fœneratorum, atque prætoris fuit. Sæpe maiores noſtri miſerti plebis Romanæ, decretis ſuis, inopiæ eius opitulati ſunt. Ac nouiſſime memoria noſtra propter magnitudinem æris alieni, uolentibus omnibus bonis, argentum ære ſolutum eſt. Sæpe ipſa plebs aut dominādi ſtudio permota, aut ſuperbia magiſtratuum armata, a Patribus ſeceſſit. At nos non Imperium, neque diuitias petimus, quarū rerum cauſſa, bella, atq; certamina inter mortales oīa ſunt, SED LIBERTATEM, quā nemo bonus, niſi cū aīa ſimul amittit. Te atq; Senatū obteſtamur, ut conſulatis miſeris ciuibus, legis præſi

dium, quod iniquitas prætoris eripuit, reſtituatis, ne ue nobis eam neceſſitudinem imponatis, ut quæramus, quo nam modo maxime ulti ſanguinem noſtrū, pereamus. Ad hæc Q. Martius respondit, ſiquid a Senatu petere uellēt, ab armis diſcedant, Romā ſupplices proficiſcantur, ea manſuetudine, atque miſericordia, Senatum, & Populum Romanū ſemper fuiſſe, ut nemo unquam ab eo fruſtra auxilium petiuerit. At Catilina ex itinere pleriſq; conſularibus, præterea optimo cuiq; literas mittit, ſe falſis criminibus circunuentum, quoniam factioni inimicorum reſiſtere nequiuerit, fortunæ cedere, Maſſiliam in exilium proficiſci, non quo ſibi tanti ſceleris conſcius eſſet, ſed uti Resp. quieta foret, ne ue ex ſua contentione ſeditio oriretur. Ab his longe diuerſas literas Q. Catulus ĩ Senatu recitauit, quas ſibi nomine Catilinæ redditas dicebat. Earum exemplum infra ſcriptum eſt.

L. Catilina, Quinto Catulo ſalutem.

Egregia tua fides, re cognita, grata mihi magnis in meis periculis fiduciam commendationi meæ tribuit. Quamobrem defenſionē in nouo conſilio non ſtatui parare, ſatisfactionem ex nulla conſcientia de culpa proponere decreui, quam mediuſſidius, licet ueram cognoſcas. Iniuriis contumeliiſq; concitatus, quod fructu laboris, ĩduſtriæq; meæ priuatus, ſtatum dignitatis non optinebam, publicam miſerorum cauſſam pro mea conſuetudine ſuſcepi. Non quin æs alienum meis nominibus ex poſſeſſionibus ſoluere poſſem, cum & alienis nominibus liberalitas Aureliæ Oreſtillæ, ſuis, filiæq; copiis perſol-

ueret, ſed quod non dignos homines honore honeſtos uidebam, méque falſa ſuſpitione alienatum eſſe ſentiebam, hoc nomine ſatis honeſtas pro meo caſu ſpes reliquæ dignitatis conſeruandæ ſum ſecutus. Plura cum ſcribere uellem, nuntiatum eſt mihi uim parari. Nunc Oreſtillam tibi commendo, tuæq; fidei trado, eam ab iniuria defendas, per liberos tuos rogatus, aueto. Sed ipſe per paucos dies cõmoratus apud C. Flaminium in agro Rheatino, dum ciuitatem antea ſolicitatam ab eo armis exornat, cum faſcibus atq; aliis Imperii inſignibus, in caſtra ad Manlium contendit. Hæc ubi Romæ comperta ſunt, Senatus Catilinam & Manlium hoſtes iudicat, cæteræ multitudini diem ſtatuit, ante quam ſine fraude liceret ab armis diſcedere, præter rerum capitalium condẽnatis. Præterea decernit, uti conſules delectum habeant. Antonius Catilinam cum exercitu perſequi maturet, Cicero Vrbi præſidio ſit. Ea tempeſtate mihi Imperium populi Romani multo maxime uiſum eſt miſerabile, cui cum ad occaſum ab ortu ſolis, omnia domita armis parerent, domi otium, atq; diuitiæ, quæ prima mortales putant, affluerent, fuere tamen ciues, q̃ ſeque, Rem'q; publicam, obſtinatis animis, perditum irẽt. Nanq; ex duobus Senatus Decretis, ex tanta multitudine neq; præmio inductus, coniurationem patefecerat, neq; ex caſtris Catilinæ quiſquã omniũ diſceſſerat. Tanta uis morbi, atq; uti tabes, pleroſq; ciuiũ animos inuaſerat. Neq; ſolum illis aliena mens erat, qui cõſcii coniurationis fuerant, Sed omnino cuncta plebs nouarũ rerũ ſtudio Catilinæ incœpta probabat.

Id adeo uidebatur more ſuo facere. Nam ſemper in ciuitate, qbus opes nullæ ſunt, bonis inuident, malos extollūt, uetera odere, noua exoptāt, odio ſuarum rerū mutari omnia ſtudent, turba atque ſeditionibus ſine cura aluntur, quoniam egeſtas facile habetur ſine dāno. Sed urbana plebs, ea uero præceps erat multis de cauſſis. Primum omnium, qui ubique probro, atq; petulantia maxime præſtabant. Item alii, qui per dedecora, patrimoniis amiſſis, poſtremo omnes, quos flagitium, aut facinus, domo expulerat, hi Romam, ſicuti in ſentinam, cōfluxerant. Deinde multi memores Syllanæ uictoriæ, quod ex Gregariis militibus alios Senatores uidebāt, alios ita diuites, ut regio uictu, atq; cultu ætatem agerent, ſibi quiſque, ſi uictoria in armis foret, talia ſperabat. Præterea iuuētus, quæ in agris manuum mercede inopiam tolerauerat, priuatis, atque publicis largitionibus excita, urbanum otium ingrato labori prætulerat. Eos atque alios omnes malum publicum alebat. Quo minus mirandum eſt homines egentes, malis moribus, maxima ſpe, Reipu. iuxta ac ſibi conſuluiſſe. Præterea, quorum uictoria, Syllæ parentes proſcripti, bona erepta, ius libertatis imminutum erat, haud ſanè alio animo belli euentū expectabant. Ad hoc quicūq; aliarum, atque Senatus partium erant, conturbari Rēp. quam minus ualere ipſi malebant. Ideo malū id adeo multos poſt annos in ciuitatem reuerterat. Nam poſtquam Cn. Pompeio, et M. Craſſo conſulibus, tribunitia poteſtas reſtituta eſt, homines adoleſcentes ſummam poteſtatem nacti, quibus ætas, animuſq; ferox erat, cœpere Sena

tum criminãdo plebem exagitare, Deinde largiẽdo, atque pollicitando magis incendere. Ita ipſi clari, potentesq́; fieri, contra eos ſumma ope nitebatur pleraq; nobilitas Senatus ſub ſpecie pro ſua magnitudine. Nanq; uti (paucis uerum abſoluam) poſt illa tempora quicunq; Remp. agitauere, honeſtis nominibus, alii ſicuti iura Populi defenderent, pars quo Senatus autoritas maxima foret, bonum publicum ſimulantes, pro ſua quiſque potentia certabant, neque illis modeſtia, neque modus contentionis erat. Vtriq; uictoriam crudeliter exercebant. Sed poſtquam Gn. Pompeius ad bellum Maritimũ, atque Mithridaticũ miſſus eſt, plebis opes imminutæ, paucorum potentia creuit. Hi magiſtratus, prouincias, aliáq; omnia tenere. Ipſi innoxii, florentes, ſine metu ætatem agere, cæterosq́; iudiciis terrere, quo plebem in magiſtratu placidius tractarent. Sed ubi primum dubiis rebus nouandis ſpes oblata eſt, uetus certamẽ animos eorũ arrexit. Quod ſi primo prælio Catilina ſuperior, aut æqua manu diſceſſiſſet, profecto magna clades, atq; calamitas Remp. oppreſſiſſet, neque illis, qui uictoriam adepti forent, diutius ea uti licuiſſet, quin defeſſis et exanguibus, q plus poſſet imperium, atque libertatem extorqueret. Fuere tamen extra coniurationem complures, qui ad Catilinam initio profecti ſunt. In his erat Fuluius Senatoris filius, quem retractum ex itinere parens iuſſit necari. Iiſdem temporibus Romæ Lentulus ſicuti Catilina præceperat, quoſcunque moribus, aut fortuna nouis rebus idoneos credebat, aut per ſe, aut per alios ſolicitabat, neque ſolum ciues, ſed cuiuſcunque

modi genus hominum, quod modo bello uſui foret. Igitur. P. Vmbreno cuidam negotium dat, uti legatos Allobrogum requirat, eosq́; ſi poſſit, impellat ad ſocietatem belli, exiſtimãs publicæ, priuatimq́; ære alieno oppreſſos. Præterea quod natura Gallica gens, bellicoſa eſſet, facile eos ad tale conſilium adduci poſſe. Vmbrenus quod in Gallia negociatus erat, pleriſque principibus ciuitatum notus erat, atque eos nouerat. Itaque ſine mora ubi primum legatos in foro conſpexit, percontatus pauca de ſtatu ciuitatis, et quaſi dolens eius caſum, cœpit requirere, quem exitum tantis malis ſperarent. Poſtquam illos uidet queri de auaritia magiſtratuum, accuſare Senatum, quod in eo auxilii nihil eſſet, miſeriis ſuis remedium, mortẽ expectare. At ego, inquit, uobis, ſi modo uiri eſſe uultis, rationẽ oſtendam, qua tanta iſta mala effugiatis. Hæc ubi dixit, Allobroges in maximam ſpem adducti. Vmbrenum orare, ut ſui miſereretur, nihil tam aſperũ, neq; tam difficile eſſe, quod non cupidiſſime facturi eſſent, dum ea res ciuitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum. D. Bruti perducit, quod foro propiqua erat, neque aliena conſilii propter Semproniam. Nam tum Brutus ab Roma aberat. Præterea Gabiniũ accerſit, quo maior autoritas ſermoni ineſſet. Eo præſente coniurationẽ aperit, nominat ſocios. Præterea multos cuiuſq; generis innoxios, quo legatis animus amplior eſſet. Deinde eos pollicitos operam ſuam, domum dimittit. Sed Allobroges diu in ĩcerto habuere, quid nã conſilii caperent. In altera parte erat æs alienum, ſtudium belli, magna merces in ſpe uictoriæ, at in altera

*maiores opes, tuta conſilia, pro incerta ſpe certa præ-
mia. Hæc illis uoluentibus, tandē uicit fortuna Reip.
Itaque Q. Fabio Sangæ, cuius patrocinio plurimū
ciuitas utebatur, rem omnem uti cognouerant, aperi-
unt. Cicero per Sangam conſilio cognito, legatis præce
pit, ut ſtudiū coniurationis uehementer ſimulent, cæ-
teros adeant, bene polliceantur, dentq́; operam, uti
eos quammaxime manifeſtos habeant. iiſdem ferè tē-
poribus, in Gallia citeriore, atque ulteriore, item in
agro Piceno, Brutio, Apulia motus erat. Nanque illi,
quos ante Catilina dimiſerat, īconſulte, ac ueluti per
dementiam, cuncta ſimul agebant nocturnis cōſiliis,
armorum, atque telorum portationibus, feſtinando,
agitando omnia, plus timoris, q̃ periculi effecerant.
Ex eo numero cōplures Q. Metellus Celer prætor,
ex S. conſulto, cognita cauſſa, in uincula coniecerat,
Item in citeriore Gallia C. Murena, qui ei prouinciæ
legatus præerat. At Romæ Lentulus cum cæteris, qui
erant coniurationis principes, paratis, ut uidebatur,
magnis copiis, conſtituerat, uti cum Catilina in agrū
Feſulanum cum exercitu ueniſſet, L. Beſtia Tri. ple-
bis, contione habita, quereretur de actionibus Cicero-
nis, bellique grauiſſimi inuidiā optimo conſuli im-
poneret. Eo ſigno, proxima nocte cætera multitudo cō
iurationis ſuum quiſque negotium exequeretur, ſed
ea diuiſa hoc modo dicebantur. Statilius et Gabinius
uti cum magna manu, duodecim ſimul opportuna lo-
ca urbis incenderent, quo tumultu facilior aditus ad
conſulem, cæterosq́; quibus inſidiæ parabantur, fie-
ret. Cethegus Ciceronis ianuam obſideret, eumq́; ui*

*aggrederetur· Alius autem alium· Sed filiifamilia-
rum, quorum ex nobilitate maxima pars erat, parẽ
tes ĩterficerent, ſimul cæde, et ĩcendio, perculſis omni
bus, ad Catilinam erumperent. Inter hæc parata,
atque decreta, Cethegus ſemper querebatur de igna-
uia ſociorũ, illos dubitando, & dies prolatando, ma=
gnas opportunitates corrumpere, facto non conſulto in
tali periculo opus eſſe, ſeq; ſi pauci adiuuarent, lan-
guentibus aliis, impetum in curiam facturũ· Natura
ferox, uehemens, manu promptus erat, MAXIMVM
bonum in celeritate putabat· Sed Allobroges ex præ
cepto Ciceronis per Gabinium cæteros cõueniunt, ab
Lentulo, Cethego, Statilio, itẽ Caſſio poſtulant iuſiu=
randũ, quod ſignatum ad ciues perferãt, aliter haud
facile eos ad tantum negotium impelli poſſe· Cæteri
nihil ſuſpicantes dant· Caſſius ſemet eò uẽturũ breui
pollicetur, ac pauloante legatos, ex urbe proficiſcitur·
Lentulus cum his Titum Vulturtiũ quendam Croto=
nienſem mittit, ut Allobroges, priuſquam domum per
gerent, cum Catilina, data, atque accepta fide, ſocieta
tem confirmarent· Ipſe Vulturtio literas ad Catilinã
dat, quarum exemplum infra ſcriptum eſt·*

*q Vi ſim ex eo, quem ad te miſi cognoſces· fac
cogites in quanta calamitate ſis, & memine
ris te uirum eſſe· Cõſyderes quid tuæ poſtu
lent rationes, AVXILIVM petas ab oĩbus, etiã ab
infimis· Ad hæc mandata uerbis dat· cum ab Senatu
hoſtis iudicatus ſit, quo conſilio ſeruitia repudiet. In
Vrbe parata eſſe quæ iuſſerat, ne cunctetur ipſe pro-
pius accedere· His rebus ita actis, conſtituta nocte, qua*

proficiſcerentur, Cicero per legatos cũcta edoctus. L. Valerio Flacco, et C. Promptinio prætoribus imperat, ut in ponte Miluio per inſidias Allobrogum comitatus deprehendant. Rem omnem aperit, cuius gratia mittebantur. Cætera uti facto opus ſit, ita agant, permittit illis homines militares, ſine tumultu præſidiis collocatis, ſicuti præceptum erat, occulte pontem obſident. Poſtquam ad id loci legati cum Vulturtio uenerunt, & ſimul utrinq; clamor exortus eſt. Galli cito cognito conſilio, ſine mora prætoribus ſe tradunt. Vulturtius primo cohortatus cæteros, gladio ſe à multitudine defendit. Deĩde ubi à legatis deſertus eſt, multa prius de ſalute ſua Promptinium obteſtatus, quod ei notus erat, Poſtremo timidus, ac uitæ diffidens uelut hoſtibus ſeſe prætoribus dedit. Quibus rebus confectis, omnia propere per nuntios cõſuli declarantur. At illum ingens cura, atq; lætitia ſimul occupauere. Nam lætabatur intelligens, coniuratione patefacta, ciuitatem periculis ereptam eſſe. Porrò autem anxius erat, dubitans in maximo ſcelere tantis ciuibus deprehenſis, quid facto opus eſſet, pœnam illorum ſibi oneri, impunitatem perdundæ Reip. fore credebat. Igitur confirmato animo uocari ad ſeſe iubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemq; Q. Ceparium terracinẽſem, qui in Apuliã ad concitanda ſeruitia proficiſci parabat. Cæteri ſine mora ueniunt. Ceparius paulo ante domo egreſſus, cognito indicio, ex urbe profugerat. Conſul Lentulum, quod prætor erat, ipſe manu tenens in Senatum perducit. Reliquos cum cuſtodibus in ædẽ Cõcordiæ uenire iubet, Eò Se-

natum aduocat, magnáq; frequẽtia eius ordinis, Vulturtium cum legatis introducat. Flaccum prætorem ſcrinium cum literis, quas a legatis acceperat, eodem afferre iubet, Vulturtius interrogatus de itinere et de literis, poſtremo quid, aut qua de cauſſá cõſilii habuiſſet, Primo fingere, alia diſſimulare de coniuratione, Poſt, ubi fide publica dicere iuſſus eſt, omnia uti geſta erant, aperit, docetq; ſe paucis ante diebus à Gabinio, et Cepario ſocium adſcitum, nihil amplius ſcire, quàm legatos tantũmodo audire ſolitum, ex Gabinio P. Antonium, Seruiũ Syllá. L. Vargunteium, multos præterea in ea cõiuratione eſſe, Eadem Galli fatentur. At Lentulũ diſſimulantem coarguunt, præter literas ſermonibus, quos ille habere ſolitus erat ex libris Sybillinis, regnũ Romæ tribus Corneliis portendi, Cinnam atque Syllam antea, ſe tertium eſſe, cui fatum foret urbis potiri. Præterea ab incenſo Capitolio, illum eſſe xx. annum, quem ſæpe ex prodigiis Aruſpices reſpõdiſſent bello ciuili cruentum fore. Igitur perlectis literis cum prius omnes ſigna ſua cognouiſſent, Senatus decreuit, uti abdicato magiſtratu Lentulus, itemq; cæteri in liberis cuſtodiis haberentur. Itaq; Lentulus. P. Lentulo Spintheri, qui tum ædilis erat, Cethegus Quinto Cornificio, Statilius. C. Cæſari, Gabinius M. Craſſo, Cæparius (nam is paulo ante ex fuga retractus erat) Gn. Terentio Senatori tradũtur. Interea plebs, coniuratione patefacta, quæ primo cupida nouarum rerum nimis bello fauebat, mutata mente Catilinæ cõſilia execrari, Ciceronem ad cœlum tollere, uelut ex ſeruitute erepta, gaudium, atque lætitiam agitabat.

nanq; alia belli facinora prædæ magis, quã detrimẽto fore. Incendium uero crudele, imoderatum, ac ſibi maxime calamitoſum putabat, quippe cui omnes copiæ in uſu cotidiano, et cultu corporis erant. Poſt eũ diem quidam. Lucius Tarquinius ad Senatum adductus erat, quem ad Catilinam proficiſcentem retractum ex itinere aiebant. Is cum ſe diceret indicaturum de coniuratione, ſi fides publica data eſſet, iuſſus à conſule, quæ ſciret, edicere, eadẽ ferè, quæ Vulturtius, de paratis incendiis, de cæde bonorum, de itinere hoſtiũ Senatum edocet. Præterea ſe miſſum à Mar. Craſſo, qui Catilinæ nunciaret, ne eum Lentulus, et Cethegus, aliiq; de coniuratione deprehenſi terrerẽt. Eóq; magis properaret ad urbem accedere, quo cæterorum animos reficeret, & illi facilius è periculo eri perentur. Sed ubi Tarquinius Craſſum nominauit hominem nobilem, maximis diuitiis, ſumma potentia, alii rem incredibilem rati, pars, tametſi uerum, exiſtimabant, tamen quia in tali tempore tanta uis hominis magis leniunda, quàm exagitanda uidebatur. plerique Craſſo ex priuatis negociis obnoxii, conclamant indicem falſum eſſe, de que ea re poſtulant, uti referatur. Itaque, conſulente Cicerone, frequens Senatus decreuit, Tarquinii indiciũ falſum uideri. Eumq; in uinculis retinẽdum, neque amplius poteſtatem ſui faciundam faciundi, niſi de eo indicaret, cuius cõſilio tantam rem eſſet mentitus. Erant eo tempore qui exiſtimarent indicium illud a. P. Antonio machinatum, quo facilius appellato Craſſo per ſocietatem periculi, reliquos illius potentia tegeret. Alii Tarquiniũ immiſſum

miſſum a Cicerone aiebant, ne Craſſus more ſuo ſu-
ſcepto, malorũ patrocinio Remp· conturbaret· Ipſum
Craſſum ego poſtea prædicantem audiui, tantam illã
contumeliam ſibi a Cicerone paratã · Sed iiſdem tem
poribus· Q· Catulus, et Gn· Piſo, neq; precibus, neq;
gratia, neque pretio, Ciceronem impellere potuere,
uti per Allobroges, aut per alium indicem· C· Cæſar
falſo nominaretur· Nanq;, uterque graues inimicitias
cum illo exercebant· Piſo oppugnatus in iudicio pecu
niarum repetundarum, propter cuiuſdam tranſpa-
dani ſupplicium iniuſtum, Catulus ex petitione pon
tificatus odio incenſus, quod extrema ætate maximis
honoribus uſus, ab adoleſcentulo Cæſare uictus di-
ſceſſerat· Res autem opportuna uidebatur, quod is pri
uatim egregia liberalitate, publice maximis muneri-
bus grandem pecuniã debebat· Sed ubi conſulem ad
tantum facinus impellere nequeunt, ipſi ſingillatim
circueundo, atque ementiendo, quæ ſe ex Vulturtio,
aut Allobrogibus audiſſe dicerent, magnam illi inui
diam conflauerant, uſqueadeo, ut nonnulli equites
Ro· qui præſidii cauſſa cum telis erant circum ædẽ
Cõcordiæ ſeu periculi magnitudine, ſeu animi mo-
bilitate impulſi, quo ſtudium ſuum in Rep· clarius
eſſet, egredienti ex Senatu Cæſari gladio minitaren
tur· Dum hæc in Senatu aguntur, et dum legatis Allo
brogum, et Tito Vulturtio, comprobato eorum ĩdicio,
præmia decernuntur, Libertini et pauci ex clientibus
Lentuli, diuerſis itineribus opifices, atque ſeruitia in
uicis ad eum eripiendum ſollicitabant· Partim exqui
rebant duces multitudinum, qui pretio Remp· uexa-

re ſoliti erant, Cethegus autem per nūtios, familiam, atque libertos ſuos electos, et exercitatos orabat in audaciam, ut grege facto cum telis ad ſeſe irrumperent. Cōſul, ubi ea parari cognouit, diſpoſitis præſidiis, uti res, atque tempus monebat, conuocato Senatu refert, quid de iis fieri placeat, qui in cuſtodiis traditi erāt. Sed eos frequens Senatus iudicauerat pauloante contra Rēp. feciſſe. Tum. D. Iunius Syllanus, primus ſententiam rogatus (quod eo tempore conſul deſignatus erat) de iis, qui in cuſtodiis tenebantur, & præterea de. L. Caſſio. P. Furio. P. Vmbreno. Q. Annio, ſi deprehenſi forent, ſupplicium ſumendum decreuerat, Isq; poſtea permotus oratione. C. Cæſaris, pedibus in ſententiam Tiberii Neronis iturum ſe dixerat, quod de ea re, præſidiis additis, referendum eſſe cenſuerat. Sed Cæſar, ubi ad eum uentum eſt, rogatus ſententiā à conſule, huiuſcemodi uerba locutus eſt.

CAESARIS ORATIO.

OMnes homines. P. C qui de rebus dubiis cōſultāt, AB ODIO, AMICITIA, ira, atq; miſericordia uacuos eē decet, haud facile animus uerum prouidet, ubi illa officiunt, neq; quiſquā omnium libidini ſimul et uſui paruit. ubi intenderis INGENIVM ualet. Si libido poſſidet, ea dominatur, animus nihil ualet. Magna mihi copia eſt memorādi. P. C. qui reges, atq; populi, ira aut miſericordia impulſi male conſuluerunt. Sed ea malo dicere, quæ maiores noſtri contra libidinem animi ſui recte, atq; ordine fecere. Bello Macedonico, quod cum Rege Perſe

*geſſimus, Rhodiorum ciuitas magna, atque magnifica,
quæ populi Romani opibus creuerat, infida, atque
aduerſa nobis fuit. Sed poſtquã bello confecto de Rho
diis cõſulum eſt, maiores noſtri nequis diuitiarũ ma
gis, quàm iniuriæ cauſſa bellum inceptum diceret, i-
punitos eos dimiſere. Item bellis Punicis omnibus, cum
ſæpe Carthaginienſes in pace, & per inducias mul-
ta nefaria facinora feciſſent, nunquam ipſi per occaſio
nem talia fecere, magis, quid ſe dignum foret, quàm
quod in illos iure fieri poſſet, quærebant. Hoc item
uobis prouidendum eſt. P. C. ne plus apud uos uale-
at P. Lentuli, & cæterorum ſcelus, quàm ueſtra di-
gnitas, ne ue magis iræ ueſtræ conſulatis, quã famæ.
Nam ſi digna pœna pro factis eorum reperitur, no
uum conſilium adprobo. Sin magnitudo ſceleris inge
nia omnium exuperat, his utendum cenſeo, quæ legi
bus comparata ſunt. Pleriq; eorum, qui ante me ſen-
tẽtias dixerunt, cõpoſite, atq; magnifice caſum Reip.
miſerati ſunt, quæ belli ſæuitia eẽt, quæ uictis acide
rent, enumerauere, rapi uirgines, pueros, diuelli li-
beros a complexu parentum, matres familiarũ pati,
quæ uictoribus collibuiſſent. Fana, atque domos ſpo-
liari, cædem, incendia fieri. Poſtremo armis, cadaue-
ribus, cruore, atq; luctu omnia cõpleri. Sed per Deos
immortales, quo illa oratio pertinuit, an ut uos infe-
ſtos coniurationi faceret? ſcilicet quem res tanta, atq;
tam atrox non permouit, eum oratio accenderet, non
ita eſt. neque cuiquã mortalium iniuriæ ſuæ paruæ
uidentur. multi eas grauius æquo habuere. Sed aliis
alia licentia eſt. P. C. qui demiſſi in obſcuro uitam*

agunt, ſi quid iracundia deliquere, pauci ſciunt, fama atq; fortuna eorum pares ſunt. Qui magno imperio præditi, in excelſo ætatē agunt, eorū facta cūcti mortales nouere. IT A IN MAXIMA *fortuna, minima licētia eſt, neq; ſtudere, neq; odiſſe, ſed minime iraſci decet. Quæ apud alios iracundia dicitur, ea in imperio ſuperbia, atque crudelitas appellatur. Ego equidem ſic exiſtimo P. C. omnes cruciatus minores, quā facinora illorum eſſe. Sed pleriq; mortales poſtrema meminere, & in hominibus impiis ſceleris eorum obliti, de pœna diſſerunt, ſi ea paulo ſæuior fuerit. D. Syllanum uirū fortem, atque ſtrenuū certe ſcio, quæ dixerit, ſtudio Reip. dixiſſe, neque illum in tanta re gratiā, aut inimicitias exercere, eos mores, eam'q; modeſtiam uiri cognoui. Verum ſententia eius mihi non crudelis. (Quid enim in tales homines crudele fieri poteſt?) Sed aliena a Rep. noſtra uidetur. Nam profecto aut metus, aut iniuria te ſubegit Syllane, conſulem deſignatum genus pœnæ nouum decernere. De timore, ſuperuacaneum eſt diſſerere, cum præſertim diligētia clariſſimi uiri conſulis tanta præſidia ſint in armis. De pœna poſſum equidem dicere id quod res habet. in luctu, atque miſeriis,* MORTEM *erumnarum requiem, non cruciatum eſſe, eam cuncta mortalium mala diſſoluere, Vltra neque curæ, neque gaudio locum eſſe. Sed per Deos immortales quā obrem in ſententiam non addidiſti, uti prius uerberibus in eos animaduerteretur? An quia lex Porcia uetat, aut aliæ leges? item condemnatis ciuibus non animam eripi, ſed exilium permitti iubent. An quia grauius eſt*

uerberari, quam necari? Quid aut acerbum, aut nimis graue eſt in homines tanti facinoris cõiũctos. Sin quia leuius eſt, qui conuẽnit in minore negotio legem timere, cum eam in maiore neglexeris? At enim quis reprehendet, quod in paricidas Reip. decretum erit? tempus, dies, fortuna, cuius libido gentibus moderatur. Illis merito accidet quidquid euenerit. Cæterum uos Patres. C. quid in alios ſtatuatis, conſyderate. OMNIA MALA EXEMPLA, *ex bonis initiis orta ſunt. Sed ubi imperium ad ignaros ciues, aut minus bonos peruenit, nouũ illud exemplum ab dignis & idoneis, ad indignos & non idoneos transfertur. Lacedæmonii, deuictis Athenienſibus, triginta uiros impoſuere, qui Remp. eorum tractarent, Hi primo cœpere peſſimum quenq;, & omnibus inuiſum indẽ natum necare. Ea populus lætari, merito dicere fieri. Poſt, ubi paulatim licentia creuit, iuxta bonos & malos libidinoſe iterficere, cæteros metu terrere. Ita ciuitas ſeruitute oppreſſa, ſtultæ lætitiæ grauers pœnas dedit. Noſtra memoria uictor Sylla, cũ Damaſippũ, & alios eiuſmodi, qui malo Reip. creuerant, iugulari iuſſit, quis non factum eius laudabat? homines ſceleſtos & factioſos, qui ſeditionibus Remp. exagitauẽrant, merito necatos aiebãt. Sed ea res, magnæ initiũ cladis fuit. Nam uti quiſque aut domum, aut uillam, postremo uas, aut ueſtimentum alicuius cõcupiuerat, dabat operam, ut is in proſcriptorum numero eſſet. Ita illi, quibus Damaſippi mors lætitiæ fuerat, paulo poſt ipſi trahebantur, neque prius finis iugulandi fuit, quam Sylla omnes ſuos diuitiis expleuit. Atq;*

ego hoc non in .M. Tullio, neq; his temporibus uereor. Sed in magna ciuitate multa, et uaria igenia ſunt. Poteſt alio tempore, alio conſule, cui item exercitus in manu ſit, falſum aliquid pro uero credi. Vbi hoc exemplo per Senatus decretum, gladium conſul eduxerit, quis illi finē ſtatuet? aut quis moderabitur? Maiores noſtri P. C. neq; cōſilii, neq; audaciæ unq̄ eguere, neq; illis ſuperbia obſtabat, quo minus aliena inſtituta, ſi modo proba erant, imitarentur. Arma atq; tela militaria à Sannitibus inſignia magiſtratuum, a Thuſcis pleraq; ſumpſerunt. Poſtremo quod ubique apud ſocios, aut hoſtes idoneum uidebatur, cum ſummo ſtudio domi exequebantur. IMITARI, quam inuidere bonis malebant. Sed eodem illo tempore Græciæ morem imitati, uerberibus animaduertebāt in ciues, de condēnatis ſummum ſupplicium ſumebant. Poſtquā Resp. adoleuit, et multitudine ciuium factiones ualuere, circunueniri innocentes, alia huiuſcemodi fieri cœpere, tunc lex Porcia, aliæq; leges paratæ ſunt, quibus legibus damnatis exilium permiſſum eſt. Hanc ego cauſſam. P. C. quo minus nouum conſilium capiamus, in primis magnam puto. Profecto uirtus, atq; ſapientia maior in illis fuit, qui ex paruis opibus tantū imperiū fecere, quam in nobis, qui ea bene parta uix retinemus. Placet igitur eos dimitti, et augeri exercitū Catilinæ? minime. Sed ita cenſeo, publicandas eorum pecunias, et ipſos in uinculis per municipia habēdos, quæ maxime opibus ualent. Neu quis de his poſtea ad Senatum referat, ne'ue cum populo agat. Qui aliter fecerit, Senatum exiſtimare, eum contra Remp. & ſa

lutem omnium facturum. Poſtquam Cæſar dicendi finem fecit, cæteri uerbo, alius alii uarie aſſentiebãtur. At. M. Porcius Cato rogatus ſententiam, huiuſcemodi orationem habuit.

ORATIO. M. CATONIS.

L Onge mihi alia mens eſt Patres Conſcripti, cum res, atque pericula noſtra conſydero, et cum ſentẽtias nonnullorũ ipſe mecum reputo. Illi mihi diſſeruiſſe uidẽtur, de pœna eorũ, qui patriæ, parentibus, aris, atque focis ſuis bellum parauere. Res autem monet cauere ab illis magis, quã qd in illos ſtatuamus, conſultare. Nam cætera maleficia tum perſequare, ubi facta ſunt. Hoc niſi prouideris, ne accidat, ubi euenit, fruſtra iudicia implores. CAPTA VRBE, nihil reliqui fit uictis. Sed per Deos immortales uos ego appello, qui ſemper domos, uillas, ſigna, tabulas ueſtras pluris, quam Rẽp. feciſtis ſi iſta cuiuſcunq; modi ſint, quæ amplexamini, retinere, ſi uoluptatibus ueſtris otium præbere uultis, expergiſcimini aliquando, et capeſſite Remp. Non nunc agitur de uectigalibus, neq; de ſociorum iniuriis, libertas et anima noſtra in dubio eſt. Sæpenumero P. C. multa uerba in hoc ordine feci, ſæpe de luxuria, atque auaritia noſtrorum ciuium queſtus ſum, multoſq; mortales, ob eam cauſſam aduerſos habeo, qui mihi, atque animo meo nullius unquam delicti gratiam feciſſem, haud facile alterius libidini malefacta cõdonabã. Sed ea tametſi uos paruipendebatis, tñ Reſp. firma erat, opulentia negligentiam tolerbat. Nunc uero non id

agitur, bonis ne, an malis morib. uiuamus, neq; quantum, aut quã magnificum imperium populi Romani ſit, Sed hæc, cuiuſcunq; modi uidẽtur, noſtra an no biſcum unà hoſtium, futura ſint, hic mihi quiſquam manſuetudinẽ, et miſericordiam nominat? Iam pridẽ equidẽ nos uera rerũ uocabula amiſimus, quia bona ALIENA *largiri liberalitas. Malarũ rerũ audacia, fortitudo uocatur. eo Resp. in extremo ſita eſt. Sint ſane, quoniã ita ſe mores habent, liberales ex ſociorũ fortunis. Sint miſericordes in furib. ærarii. Ne illi ſanguinẽ noſtrũ largiantur, et dũ paucis ſceleſtis parcũt, bonos omnes perditũ eant. Bene et cõpoſite C. Cæſar paulo ante ĩ hoc ordine de uita et morte diſſeruit, cre do falſa exiſtimans ea, q̃ de inferis memorantur, diuerſo itinere malos à bonis, loca tetra, inculta, fœda atque formidoloſa habere. Itaq; cenſuit pecunias eorum publicandas, ipſos per municipia in cuſtodiis ha bendos, uidelicet timens, ne ſi Romæ ſint, aut a popularibus coniurationis, aut a multitudine cõducta, per uim eripiãtur. Quaſi uero* MALI *atq; ſceleſti tan tummodo in Vrbe, et non per totam Italiam ſint, aut non ibi plus poſſit audacia, ubi ad defendendum opes minores ſunt. Quare uanum equidem hoc cõſilium eſt, ſi periculũ ex illis metuit, ſi in tanto oĩum metu ſo lus non timet, eo magis refert, me mihi, atq; uobis time re. Quare, cum de P. Lentulo, cæteriſq; ſtatuetis, pro certo habetote, uos ſimul de exercitu Catilinæ, & de omnibus cõiuratis decernere. Quãto uos attentius ea agetis, tanto illis animus infirmior erit. Si paululum modo uos languere uiderint, iam omnes feroces ade*

runt. nolite exiſtimare maiores noſtros armis Rem pu. ex parua magnam feciſſe, ſi ita res eſſet, multo pulcherrimam eã nos haberemus. quippe ſociorum atq; ciuium, præterea armorum, atq; equorum maior nobis copia, quàm illis eſt. Sed alia fuere, quæ illos magnos fecere, quæ nobis nulla ſunt, DOMI INDV-*ſtria, foris iuſtum Imperium, animus in conſulendo liber, neq; delicto, neq; libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam, atq; auaritiam, publice egeſtatẽ, priuatim opulentiam, laudamus diuitias, ſequimur inertiam. Inter bonos & malos nullum diſcrimẽ eſt. Omnia uirtutis præmia ambitio poſſidet. neq; mirũ ubi uos ſeparatim ſibi quiſq; conſilium capitis, ubi domi uoluptatibus, hic pecuniæ, aut gratiæ ſeruitis. Eo fit, ut impetus fiat in uacuam Rẽp. Sed ego hæc omitto. Coniurauere nobiliſſimi ciues patriã incendere, Gallorũ gentẽ infeſtiſſimã Romano nomini ad bellũ accerſunt. Dux hoſtiũ cum exercitu ſupra caput eſt, uos cũctamini, etiã nunc et dubitatis, q̃d ĩtra mœnia deprehenſis hoſtibus faciatis? Miſereamini cenſeo, deliquere homines adoleſcentuli per ambitionem, atque etiam armatos dimittatis. Næ iſta uobis manſuetudo, & miſericordia, ſi illi arma ceperint, in miſeriam conuertetur. Scilicet res ipſa aſpera eſt, ſed uos non timetis eam immo uero maxime. Sed inertia & mollitia animi, alius alium expectantes cunctamini, uidelicet Diis ĩmortalibus confiſi, qui hanc Rẽp. in maximis ſæpe periculis ſeruauere.* NON VOTIS *neq; ſupplicijs muliebribus, auxilia deorum parantur, uigilando, agendo, bene conſulẽdo, proſpere omnia cedũt.*

VBI SOCORDIAE *te, atq; ignauiæ tradideris, ne quidquam* Deos *implores, irati, infeſtiq; ſunt.* A*pud maiores noſtros* A*ulus* M*anlius* T*orquatus, bello gallico filium ſuum, quod is contra* I*mperium in hoſtē pugnauerat, necari iuſſit, atque ille egregius adoleſcens, immoderatæ fortitudinis, morte pœnas dedit.* V*os de crudeliſſimis pariadis quid ſtatuatis cunctamini? uidelicet cætera uita eorum huic ſceleri obſtat.* V*erum parate dignitati* L*entuli, ſi ipſe pudicitiæ, ſi famæ ſuæ, ſi* D*iis, aut hominibus unquà ullis peperat.* I*gnoſcite* C*ethegi adoleſcentiæ, niſi iterum iā patriæ bellum fecit* N*am quid ego de* G*abinio,* S*tatilio.* C*epario loquar? quibus ſi quidquam penſi unquam fuiſſet, non ea conſilia de* R*ep. habuiſſent.* P*oſtremo* P.C. *ſi mē hercle peccato locus eſſet, facile paterer uos ipſa re corrigi, quoniam uerba mea contemnitis.* S*ed undiq; circunuenti ſumus.* C*atilina cum exercitu in faucibus urget.* A*lii intra mœnia, atque in ſinu urbis ſunt hoſtes, neque parari, neq; conſuli quicquam poteſt occulte, quo magis properandum eſt.* Q*uare ita cenſeo, cum nefario conſilio ſceleratorum ciuiū* R*esp. in maxima pericula uenerit, hiq; indicio* T. V*olturtii, & legatorum* A*llobrogum conuicti, confeſſique ſint, cædem, incendia, aliaq; ſe fœda, atq; crudelia facinora in ciues, patriamq; parauiſſe, de confeſſis ſicuti de manifeſtis rerum capitalium, more maiorum ſupplicium ſumendum.* P*oſtquam* C*ato aſſedit, conſulares omnes, itemq;* S*enatus magna pars, ſententiam eius laudant, uirtutem animi ad cœlum ferunt.* A*lii alios icrepantes, timidos uocant.* CATO MA*gnus,*

atq; clarus habetur. Senatus decretum fit, ſicut ille cẽ ſuerat. Sed mihi multa legenti, multáq; audiẽti, quæ Populus R. domi, militiæq;, mari, atque terra præclara facinora fecit, forte libuit attẽdere, quæ res maxime tanta negotia ſuſtinuiſſet. Sciebam ſæpenumero Populus R. PARVA manu cũ magnis legionibus hoſtium contendiſſe, cognoueram paruis copiis bella geſta cum opulentis Regibus. Ad hoc ſæpe fortunæ uiolentiam toleraviſſe, facundia GRAECOS, gloria belli GALLOS, Romanos antefuiſſe. Ac mihi multa agitanti conſtabat, paucorũ ciuium egregiam uirtutem cuncta patrauiſſe, eóq; factum, uti DIVITIAS PAVPERTAS, multitudinem paucitas ſuperaret. Sed poſtq̃ luxu, atq; deſidia ciuitas corrupta eſt, rurſus Resp. magnitudine ſua ĩperatorũ, atq; magiſtratuum uitia ſuſtentabat. Ac ueluti effœta parẽtũ multis tẽpeſtatibus, haud ſanè quiſq̃ Romæ uirtute magnus fuit. Sed mea memoria ĩgẽti uirtute, diuerſis moribus fuere duo uiri. M. Cato et C. Cæſar, quos quoniam res obtulerat, ſilẽtio præterire, nõ fuit cõſiliũ, quin utriusq; naturã et mores, quantũ ingenio poſſem, aperirem.

Comparatio M. Catonis, et C. Cæſaris.

Igitur his genus, ætas, eloquẽtia prope æqualia fuere. Magnitudo animi par, item gloria, ſed alia alii. Cæſar beneficiis, ac munificentia magnus habebatur, integritate uitæ Cato. Ille manſuetudine, et miſericordia clarus factus eſt. huic ſeueritas dignitatem addiderat. Cæſar dando, ſubleuando, ignoſcendo, Cato nihil largiendo glo

riam adeptus eſt. In altero miſeris profugiũ erat, in altero malis pernities. Illius facilitas, huius conſtantia laudabatur. Poſtremo Cæſar in animum induxerat, laborare, uigilare, negotiis amicorum intentus, ſua negligere, nihil denegare, quod dono dignum eſſet, ſibi magnum Imperium, exercitum, nouum bellum exoptabat, ubi uirtus eius eniteſcere poſſet. At Catoni ſtudium modeſtiæ, & decoris, ſed maxime ſeueritatis erat. Non diuitiis cum diuite, nec factione cũ factioſo, ſed cũ ſtrenuo uirtute, cũ modeſto pudore, cum innocente abſtinẽtia certabat, ESSE QVAM uideri bonus malebat. Itaq; quo minus gloriam petebat, eo magis illam adſequebatur. Poſtquam uti dixi, Senatus in Catonis ſententiam diſceſſit. Conſul optimum factu ratus, noctem, quæ inſtabat, ante capere, nequid eo ſpatio nouaretur. Triumuiros quæ ad ſupplicium poſtulabat, parare iubet. Ipſe diſpoſitis præſidiis, Lentulum in carcerem deducit, cæteris idem fit per prætores. Eſt locus in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paululum aſcenderis ad leuam circiter xii. pedes humi depreſſus, eum muniunt undiq; parietes, atq; inſuper camera lapideis fornicibus iuncta, ſed inculta tenebris, odore fœda, atque terribilis eius facies eſt. In eum locum poſtquam demiſſus eſt Lẽtulus, iudices rerũ capitalium, quibus præceptũ erat, laqueo gulam fregere. Ita ille Patritius ex gente clariſſima Corneliorum, qui conſulare Imperium Romæ habuerat, dignum moribus, factiſq; ſuis exitium uitæ inuenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario eodem modo ſupplicium ſumptum eſt.

d Vm ea Romæ geruntur, Catilina ex omni copia, quam & ipſe adduxerat, & Manlius habuerat, duas legiones inſtituit, cohortes pro numero militum complet. Deinde ut quiſque uoluntarius, aut ex ſociis in caſtra uenerat, æqualiter diſtribuerat, ac breui ſpatio legiones numero hominũ expleuerat, cum initio duobus nõ amplius milibus habuiſſet. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militaribus armis inſtructa, cæteri ut quenq; caſus armauerat, ſparos, aut lanceas, alii præacutas ſudes portabant. Sed poſtquã Antonius aduẽtabat cum exercitu, Catilina per mõtes iter facere, modo ad urbem, modo Galliam uerſus caſtra mouere, hoſtibus occaſionem pugnandi non dare, ſperabat propediem magnas copias ſeſe habiturum, ſi Romæ ſocii incepta patrauiſſent. Interea ſeruitia repudiabat, cuius initio ad eum magnæ copiæ concurrebant, opibus cõiurationis fretus, ſimul alienum ſuis rationibus exiſtimans uideri, cauſſam ciuium cum ſeruis fugitiuis communicaſſe. Sed poſtquam in caſtra nuntius peruenit, Romæ coniurationẽ patefactam, de Lẽtulo et Cethego, cæteriſq;, quos ſupra memoraui ſuppliciũ ſumptum, pleriq; quos ad bellum ſpes rapinarum, aut nouarum rerum ſtudium illexerat, dilabuntur, Reliquos Catilina per mõtes aſperos magnis itineribus in agrum Piſtorienſem adduçit, eo conſilio, uti per tramites occulte perfugerent in Galliam tranſalpinam. At Q. Metellus Celer cũ tribus legionibus in agro Piceno præſidebat, ex difficultate rerum eadem illa exiſtimans, quæ ſupra diximus Catilinam agitare.

Igitur ubi iter eius ex profugis cognouit, caſtra prope re mouit, ac ſub ipſis radicibus mõtium cõſedit, qua illi deſcenſus erat in Galliã properanti. Neq; tñ Antonius procul aberat, utpote qui magno exercitu locis æquioribus expeditos in fugam ſequeretur. Sed Catilina, poſtquam uidet montibus, atque copiis hoſtium ſe clauſum, in urbe res aduerſas, neq; fugæ, neq; præſidii ullam ſpem, optimum factturatus, in tali re fortunam belli tentare, ſtatuit cum Antonio quamprimum confligere. Itaq; concione aduocata, huiuſcemodi orationem habuit.

ORATIO CATILINAE.

Compertum habeo milites, uerba uirtutem non addere, neque ex ignauo ſtrenuum, neque fortem ex timido exercitũ oratione Imperatoris fieri, quanta cuiuſque animo audacia natura, aut moribus ĩeſt, tanta in bello patere ſolet. Quẽ neque gloria, neque pericula excitant, ne quidquam hortere, timor animi auribus officit. Sed ego uos quo pauca monerem aduocaui, ſimul uti cauſſam conſilii mei aperirem. Scitis equidem milites ſocordia, atque ignauia Lẽtuli quantum ipſi, nobiſq; cladẽ attulerit quoque modo dũ præſidia ex Vrbe operior, in Galliam proficiſci nequiuerim. Nunc uero quo loco res noſtræ ſint, iuxta mecum omnes intelligitis. Exercitus hoſtium duo, unus ab Vrbe, alter à Gallia obſtant. Diutius in his locis eſſe, ſi maxime animus ferat, frumenti atq; aliarum rerum egeſtas prohibet, quocunq; ire placet, ferro iter aperiendum eſt. Quapro-

pter uos moneo, uti forti, atque parato animo ſitis, & cum prælium inibitis, memineritis uos diuitias, decus gloriam, præterea libertatem, atque patriam in dextris ueſtris portare. Si uicimus, omnia nobis tuta erũt, commeatus abunde, municipia, atque coloniæ patebunt. Si metu ceſſerimus, eadem illa aduerſa fient, neque locus, neque amicus quiſquam teget, quem arma non texerint. Præterea milites, non eadem nobis, et illis neceſſitudo impendet, nos pro patria, pro libertate, pro uita certamus, illis ſuperuacaneum eſt pugnare pro paucorum potentia, quo audacius aggredimini, memores priſtinæ uirtutis, licuit nobis cum ſumma turpitudine in exilio ætatem agere. Potuiſtis nonnulli Romæ amiſſis bonis alienas opes ſpectare, qa illa fœda, atq; intoleranda uiris uidebãtur, hæc ſequi decreuiſtis, ſi hæc relinquere uultis, audacia opus eſt. Nemo niſi uictor pace BELLVM *mutauit. Nam in fuga ſalutem ſperare, cum arma, quibus corpus tegitur, ab hoſtibus auerteris, ea uero dementia eſt. ſemper in prælio iis maximum eſt periculum, qui maxime timent, audacia pro muro habetur. Cum uos conſydero milites, et cum facta ueſtra æſtimo, magna me ſpes uictoriæ tenet. Animus, ætas, uirtus ueſtra me hortantur, præterea* NECESSITVDO QVAE ETIAM TIMIDOS FORTES FACIT. *Nam multitudo hoſtium ne nos circumuenire queat, prohibent anguſtiæ loci. Quod ſi uirtuti ueſtræ fortuna inuiderit, cauete ne inulti animam amittatis, neu capti ſicuti pecora potius trucidemini, quam uirorum more pugnantes, cruentam atq; luctuoſam uictori-*

am hoſtibus relinquatis.

Aec ubi dixit paululum cōmoratus, ſigna canere iubet, atque inſtructos ordines in locum æquum deducit, deinde remotis omniū

b

equis, quo militibus exæquato periculo animus amplior eſſet, ipſe pedes exercitū pro loco, atq; copiis inſtruit. Nam uti planities erat inter ſiniſtros montes, et ab dextera rupe aſpera, octo cohortes in fronte conſtituit reliqua ſigna in ſubſidiis arctius collocat. Ab his centuriones omnes lectos et euocatos. Præterea ex gregariis militibus optimum quenque armatū in primam aciem ſubducit. C. Manlium in dextra. Feſulanum quendam in ſiniſtra parte curare iubet. Ipſe cū liberis, & colonis propter Aquilam adſiſtit, quā bello Cymbrico. C. Marius in exercitu habuiſſe dicebatur. At ex altera parte C. Antonius pedibus æger quod prælio adeſſe nequibat. M. Petreio legato exercitum permittit. Ille cohortes ueteranas, quas tumultus cauſſa conſcripſerat in fronte, poſt eas cæterum exercitum in ſubſidiis locat. Ipſe equo circuiens unumquēque nominans, appellat, hortatur, rogat, ut meminerint ſe contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, pro aris, atque focis ſuis certare. Homo militaris, q amplius annis xxx tribunus, aut præfectus, aut legatus, aut prætor, cum magna gloria in exercitu fuerat, pleroſq; ipſos, factaq; eorum fortia nouerat, ea commemorando militum animos accendebat. Sed ubi omnibus rebus exploratis, Petreius tuba ſignum dat, cohortes paulatim incedere iubet. Idem facit hoſtium exercitus. Poſtquam eò uentum eſt, unde à ferentariis

prælium

prælium committi poſſet, maximo clamore infeſtis ſi gnis concurrunt, pila omittunt, gladiis res geritur. Veterani priſtinæ uirtutis memores, cominus acriter iſtare. Illi haud timidi reſiſtunt, maxima ui certatur. Interea Catilina cum expeditis in prima acie uerſari, laborantibus ſuccurrere, integros pro ſauciis arceſſere, omnia prouidere, multum ipſe pugnare, ſæpe hoſtem ferire, ſtrenui militis, et boni Imperatoris officia ſimul exequebatur. Petreius, ubi uidet Catilinam contra, ac ratus erat, magna ui contendere, cohortem prætoriam in medios hoſtes inducit, eosq; perturbatos, atque alios alibi reſiſtentes interficit. Deíde utrí que ex lateribus cæteros aggreditur. Manlius & Feſulanus in primis pugnantes cadunt. Poſtquam fuſas copias, ſeq; cum paucas relictum uidet Catilina, memor generis, atque priſtinæ dignitatis ſuæ, inter confertiſſimos hoſtes incurrit, Ibiq; pugnans confoditur. Sed confecto prælio, tum uero cerneres quanta audacia, quantaq; uis animi fuiſſet in exercitu Catilinæ. Nam ferè quem quiſq; pugnando uiuus locum cœpe rat, eum amiſſa anima corpore tegebat. Pauci autem, quos medios cohors prætoria diſiecerat, paulo diuerſius. Sed omnes tamen aduerſis uulneribus conciderant. Catilina uero longe à ſuis inter hoſtium cadauera repertus eſt, paululum etiam adhuc ſpirans, ferociamq; animi, quam habuerat uiuus, in uultu retinens. Poſtremo ex omni copia, neq; in prælio, neque in fuga quiſquam ciuis ingenuus captus eſt. Ita cuncti ſuæ, hoſtiumq; uitæ iuxta pepercerant. Neque tamen exercitus Populi Romani lætum, aut incruentam

uictoriam adeptus erat. Nam ſtrenuiſſimus quiſque, aut ociderat in prælio, aut grauiter uulneratus diſceſſerat. Multi autem, qui ex caſtris uiſendi, aut ſpoliandi gratia proceſſerant, uoluentes hoſtilia cadauera, amicum alii, pars hoſpitem, aut cognatum reperiebant. Fuere item, qui inimicos ſuos cognoſcerent. Ita uarie per omnem exercitum lætitia, mœror, luctus, atque gaudium agitabantur.

FINIS.

C. CRISPI SALLVSTII DE BELLO IVGVRTHI NO LIBER.

Alſo queritur de natura ſua genus humanum, quod imbecilla, atque æui breuis, ſorte potius, quàm uirtute regatur. Nam contra reputando, neque maius aliud, neque præſtabilius inuenias, magiſq; naturæ induſtriam hominum, quàm uim, aut tempus deeſſe. SED DVX, ATQVE IMPERATOR VITAE *mortalium, animus eſt, Qui ubi ad gloriã, uirtutis uia graſſatur, abũde pollẽs, potẽsq;, et clarus eſt, neq; fortunæ eget. Quippe quæ* PROBITATEM, *ĩduſtriã, cæteraſq; artes bonas, neq; dare, neq; eripere cuiquam poteſt. Sin captus prauis cupidinibus, ad inertiam, et uoluptates corporis peſſundatur*

eſt,pernitioſa libidine pauliſper uſus,ubi per ſocor=
diam uires,tempus,ætas,ingenium,defluxere, natu-
ræ infirmitas accuſatur,ſuam quiſque culpam auto-
res,ad negotia tranſferunt. Quod ſi hominibus bo=
narum rerum tanta cura eſſet,quanto ſtudio aliena,
ac nihil profutura,multum'q; etiã periculoſa petũt,
neque regerentur magis caſibus, quàm regerent ca-
ſus,& eò magnitudinis procederent,ubi pro mortali
bus,gloria æterni fierent. Nam uti genus hominum
compoſitum e corpore & anima eſt, ita res cunctæ,
ſtudia'q; omnia noſtra corporis alia,alia animi natu
ram ſequuntur. Igitur PRAECLARA FACIES,
magnæ diuitiæ,ad hoc uis corporis,et alia huiuſce=
modi omnia breui dilabuntur. AT INGENII egre
gia facinora,ſicuti anima,immortalia ſunt. Poſtre-
mo corporis & fortunæ bonorum,uti initium, ſic fi
nis eſt. OMNIAQVE orta occidunt,& aucta ſene=
ſcunt. Animus incorruptus,æternus, rector humani
generis,agit, atq; habet cuncta,neque ipſe habetur.
Quo magis prauitas eorum admiranda eſt,qui dedi
ti corporis gaudiis,per luxum,atque ignauiam æta
tem agunt. Cæterum INGENIVM,quo neque meli
us, neque amplius aliud in natura mortalium eſt,
in cultu,atq; ſocordia torpeſcere ſinunt,cum præſer-
tim tam multæ,uariæ'q; artes ſint animi,quibus ſum
ma claritudo paratur. Verum ex his magiſtratus, et
imperia,poſtremo omnis cura rerum publicarum,
minime mihi hac tempeſtate cupienda uidentur,quo=
niam neque uirtuti honos datur,neq; illi,quibus per
fraudem ius fuit,utiq; tuti,aut eo magis honeſti ſunt.

Nam ui quidem regere patriam, aut parentes, quanquam'& poſſis, & delicta corrigas, tamen importunum eſt, cum præſertim omnes rerum mutationes, cædem, fugam, aliaq; hoſtilia portẽdant. FRVSTRA AVTEM niti, neque aliud ſe fatigando, niſi odium quærere, extremæ dementiæ eſt, niſi forte quem inhoneſta, & pernicioſa libido tenet, potentiæ paucorum decus, atque libertatem ſuam gratificari. Cæterum ex his negociis, quæ ĩgenio exercentur, in primis magno uſui eſt MEMORIA rerũ geſtarũ, cuius de uirtute, quia multi dixere, prætereũdum puto, Simul ne per inſolentiam quis exiſtimet, memet ſtudium meũ laudando extollere. Atque ego credo fore, qui, quia decreui procul à Rep. agere ætatem, tanto, tamq; uti li labori meo nomẽ inertiæ imponant. Certe, quibus maxima induſtria uidetur, ſalutare plebem, & conuiuiis gloriam quærere, qui ſi reputauerint, et quibus ego temporibus magiſtratum adeptus ſum, et quales uiri idem adſequi nequiuerint, & poſtea quæ genera hominum in Senatum peruenerint, profecto exiſtimabunt me magis merito, quã ignauia iudiciũ animi mei mutauiſſe, maiusq; commodum ex otio meo, q̃ ex aliorum negotiis Reipub. uenturum. Nam ſæpe audiui ego Quintum Maximũ, Publium Scipionem, præterea ciuitatis noſtræ præclaros uiros ſolitos ita dicere, cum maiorum IMAGINES intuerentur, uehemẽtiſſime animum ſibi ad uirtutem accendi, ſcilicet non ceram illam, neq; figuram tantam uim in ſeſe habere, ſed memoria rerum geſtarum, eam flammam egregiis uiris in pectore creſcere, neque prius ſe

dari, quam uirtus eorum ſamam, atque gloriam adæ quauerit. At contra, quis eſt omniū his moribus, qui non diuitiis & ſumptibus, non probitate, neque induſtria cum maioribus ſuis contendat? Etiam homines noui, qui antea per uirtutem ſoliti erant nobilitatem anteuenire, furtim et per latrocinia potius, quàm bonis artibus ad imperia, et honores nituntur, Perinde quaſi prætura et conſulatus, atque omnia alia huiuſcemodi per ſeipſa clara, et magnifica ſint, ac nó per ide habeantur, ut eorum, qui ea ſuſtinent, uirtus eſt. Verum ego liberius, altius'q; proceſſi, dum me ciuitatis morum piget, tædet'q;. Nunc ad inceptum redeo.

Ellū ſcripturus ſum quod Populus R. cū Iu
b gurtha Rege Numidarum geſſit, primum quia magnum & atrox, uaria'q; uictoria fuit, Deinde quia tum primum ſuperbiæ nobilitatis obuiam itū eſt, quæ contentio diuina et humana cuncta permiſcuit, eo'q; uecordiæ proceſſit, ut ſtudiis ciuilibus bellum, atque uaſtitas Italiæ finem faceret. Sed priuſquam huiuſcemodi rei initium expediam, pauca ſupra repetam, quo ad cognoſcendum omnia, illuſtria magis, magis'q; in aperto ſint. Bello Punico ſecūdo, quo Dux Carthaginiēſium Annibal, poſt magnitudinem nominis Romani, Italiæ opes maxime attriuerat, Maſiniſſa Rex Numidarum, in amicitiam receptus a P. Scipione, cui cognomē poſtea Africano ex uirtute fuit, multa & præclara rei militaris facinora fecerat. Ob quæ, uictis Carthaginienſibus, & capto Syphace, cuius in Africa magnum, atque late Imperium ualuit, Populus Ro. quaſcunque urbes,

et agros manu cœperat, Regi dono dedit. Igitur ami citia Maſiniſſæ bona, atque honeſta nobis permanſit, ſed imperii, uitæque eius finis idem fuit. Deinde Micipſa filius eius regnum ſolus optinuit, Manaſtabile, & Guluſſa fratribus morbo abſumptis. Is Adherbalem, & Hiempſalem ex ſeſe genuit, Iugurthamq́; Manaſtabilis fratris filium, quem Maſiniſſa, quia ortus ex concubina erat, priuatum reliquerat, eodem cultu quo liberos ſuos domi habuit. Qui ubi primũ adoleuit, pollens uiribus, decora facie, ſed multo maxime ingenio ualidus, non ſe luxui, neque inertiæ corrumpendum dedit, ſed (uti mos gentis illius eſt) equitare, iaculari, curſu cum æqualibus certare, & cum oẽs gloria anteiret, omnibus tamẽ carus eſſe. Ad hoc pleraq; tempora in uenando agere, leonẽ, atq; alias feras primus, aut in primis ferire, plurimum FACERE, *et minimũ* IPSE *de ſe loqui. Quibus rebus Micipſa, tametſi initio lætus fuerat, exiſtimans Iugurthæ uirtutem regno ſuo gloriæ fore, tamen poſtquam hominem adoleſcentem, exacta ſua ætate, & paruis liberis, magis, magiſq́; creſcere intelligit, uehementer eo negocio permotus, multa animo ſuo uoluebat. Terrebat eũ natura mortaliũ* AVIDA *imperii, & præceps ad explendam animi cupidinem. Præterea opportunitas ſuæ, liberorũq; ætatis, quæ etiã mediocres uiros ſpe* PRAEDAE *tranſuerſos agit. Ad hoc ſtudia Numidarũ in Iugurtham accenſa, ex qbus, ſi talẽ uirũ dolis interfeciſſet, nequa ſeditio, aut bellũ oriretur, anxius erat. His difficultatibus circumuentus, ubi uidet neque per uim, neque inſidiis opprimi poſ*

ſe hominem, tam acceptum popularibus, quod erat Iugurtha manu promptus, & appetens gloriæ militaris, ſtatuit eum obiectare periculis, et eo modo fortunam tentare. Igitur bello Numantino Micipſa cum populo R. equitum atq; peditum auxilia mitteret, ſperans uel oſtentando uirtutem, uel hoſtium ſæuitia facile eum occaſurum, præfecit Numidis, quos in Hiſpaniã mittebat. Sed ea res lõge aliter, ac ratus erat, euenit. Nam Iugurtha, ut erat impigro, atque acri ingenio, ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis Imperator erat, & morem hoſtium cognouit, multo labore, multáq; cura, præterea modeſtiſſime parendo, & ſæpe obuiam eundo periculis, in tantam claritudinem breui peruenerat, ut noſtris uehemẽter carus, Numantinis maximo terrori eſſet. Ac ſane, quod difficillimũ in primis eſt, & PRAELIO ſtrenuus erat, & bonus CONSILIO. Quorum alterum ex prouidentia timorem, alterũ ex audacia temeritatem plerunq; afferre ſolet. Igitur Imperator oẽs ferè res aſperas per Iugurtham agere, in amicis habere, magis, magiśq; eum in dies amplecti, quippe cuius neq; conſilium, neque inceptum ullum fruſtra erat. huc accedebat munificentia animi, & ingenii ſolertia. Quibus rebus ſibi multos ex Romanis familiari amicitia coniunxerat. Ea tempeſtate in exercitu noſtro fuere complures noui, atq; nobiles, quibus diuitiæ bono, honeſtóq; potiores erant, factioſi, domi potentes, apud ſocios clari magis, quam honeſti, qui Iugurthæ non mediocrem animum pollicitando accendebant, ſi Micipſa Rex occidiſſet, fore uti ſolus regno Numidiæ po-

tiretur, in ipſo maximam uirtutem, omnia Romæ ue nalia eſſe. Sed poſtquã Numantia deleta. P. Scipio di mittere auxilia, et ipſe reuerti domum decreuit, Donatum, atq; Laudatũ magnifice pro concione Iugurtham in prætorium adduxit. Ibiq́; ſecreto monuit, ut potius publice, quam priuatim amicitiam Populi R. coleret, ne aliqbus largiri inſueſceret. Periculoſe à paucis emi, quod multorum eſſet. Si permanere uel let in ſuis artibus, ultro illi et gloriam, & regnum uenturum. Sin properantius pergeret, pecuniam, & ipſum præcipitem caſurũ. Sic locutus, cum literis eũ, quas Micipſæ redderet, dimiſit. earum ſententia hæc erat. Iugurthæ tui bello Numantino longe maxima uirtus fuit, Quam rem certo ſcio tibi gaudio eſſe. Nobis ob merita ſua carus eſt, ut idem Senatui, populoque Romano ſit, ſumma ope nitemur. Tibi quidẽ pro noſtra amicitia gratulor. En habes uirum dignum te, atque auo ſuo Maſiniſſa. Igitur Rex ubi ea, quæ fama acceperat, ex literis Imperatoris ita eſſe cognouit tum uirtute, tum gratia uiri permotus, flexit animũ ſuum, et Iugurtham beneficiis uincere aggreſſus eſt, ſtatimq́; eum adoptauit, et teſtamento pariter cum filiis hæredem inſtituit. Sed ipſe paucos poſt annos morbo, atque ætate confectus, cum ſibi finem uitæ adeſſe intelligeret, corãm amicis & cognatis, Itemq́; Adherbale, et Hiempſale filiis, huiuſcemodi uerba cum Iugurtha fertur habuiſſe.

MICIPSAE *uerba.*

Paruum ego te Iugurtha amiſſo patre ſine ſpe, ſine opibus, in meum regnum accepi, exi

ſtimans non minus me tibi, quàm liberis ſi genuiſſem ob beneficia carum fore. Neque ea res falſum me habuit. Nam ut alia magna, & egregia tua facta omittam, nouiſſime rediens Numantia, me, regnumq́; meum gloria decoraſti, tuaq́; uirtute nobis Romanos, ex amicis amiciſſimos feciſti, in Hiſpania nomen familiæ noſtræ renouatū eſt. Poſtremo, quod difficillimū inter mortales eſt, GLORIA inuidiam uiciſti. Nunc quoniā mihi natura finē uitæ facit, per hanc dextrā, per regni fidem moneo, obteſtorq́; te, ut hos, qui tibi genere propinqui beneficio meo fratres ſunt, caros habeas, neu malis alienos adiungere, q̄ ſanguine coniūctos retinere. NŌ EXERCITVS, neq; THESAVRI præſidia regni ſunt. Verum AMICI, quos neq; armis cogere, neque auro parare queas, officio & fide parantur. QVIS autem amicior, q̄ frater FRATRI? aut quem alienum fidum inuenies, ſi TVIS hoſtis fueris? Equidem ego regnum uobis trado firmum, ſi BONI eritis, ſi MALI, imbecillum. nam CONCORDIA paruæ res creſcunt, DISCORDIA maximæ dilabuntur. Cæterum ante hos te Iugurtha, qui ætate & ſapientia prior es, ne aliter quid eueniat, prouidere decet. Nam in omni certamine, qui opus lentior eſt, etiam ſi accipit iniuriam, tamen quia plus poteſt, facere uidetur. Vos autem Adherbal, et Hiempſal colite, & obſeruate talem hunc uirum. Imitamini uirtutem, & enitimini, ne ego meliores liberos ſumpſiſſe, quàm uidear genuiſſe. Ad ea Iugurtha, tametſi Regem ficta locutum intelligebat, et ipſe longe aliter animo agitabat, tamen pro tempore benigne

*reſpōdit· Micipſa paucis poſt diebus moritur· Poſt quā
illi more regio Iuſta magnifice fecerāt, Reguli in unū
conuenere, ut inter ſe de cunctis negocijs diſceptarent.
Sed Hiēpſal, qui minimus ex illis erat, natura ferox,
etiam ante ignobilitatem Iugurthæ, quia materno
genere impar erat, deſpiciens, dextra Adherbalem
adſedit, ne medius ex trib. quod apud Numidas ho-
nori ducitur, Iugurtha foret· Deinde tamen, ut ætati
concederet fatigatus a fratre, uix in alteram partem
traductus eſt. Ibi cum multa de adminiſtrando impe
rio diſſererent· Iugurtha inter alias res ait, oportere
quinquennii conſulta, et decreta omnia reſcindi. Nā
per ea tempora confectum annis Micipſam, parū ani
mo ualuiſſe. Tum idem Hiempſal placere ſibi reſpō-
dit, Nā ipſum illū tribus his proximis annis adoptio-
ne in regnum perueniſſe· Quod uerbū in pectus Iu-
gurthæ altius, quā quiſq; ratus erat, deſcendit. Itaq;
ex eo tēpore, ira et metu anxius, moliri, parare, atq;
ea modo in animo habere, quibus per dolum Hiem-
pſal caperetur· Quæ ubi tardius procedunt, neque le
nitur animus ferox, ſtatuit quo uis modo inceptū per
ficere· primo conuentu, quem ab regulis factum ſupra
memoraui propter diſſenſionem placuerat diuidi the
ſauros, fineſq; imperii ſingulis conſtitui. Itaque tem-
pus ad utranq; rem decernitur, ſed maturius ad pecu
niam diſtribuendam. Reguli interea in loca propin=
qua theſauris, alius aliò conceſſere. ſed Hiempſal op-
pido Thirmida (forte eius utebatur domo) qui proxi-
mus lictor Iugurthæ, carus, acceptuſq; ei ſemper fue-
rat, quem ille caſu miniſtrum oblatum promiſſis one*

rat,impellit'q; uti tanquam ſuam domum uiſens eat,
portarum claues adulterinas paret. Nam ueræ ad
Hiempſalem referebantur. Cæterum ubi res poſtula
ret, ſeipſum cum magna uenturum manu. Numida
mandata breui conficit, atque uti doctus erat, noctu
Iugurthæ milites introducit, qui poſtquam in ædes ir
rupere, diuerſi Regem quærere, dormientes alios, alī
os occurſantes iterficere. Scrutari loca abdita, clauſa
effringere, ſtrepitu, et tumultu omnia miſcere, cum in
terim Hiempſal reperitur, occultans ſe in tugurio mu
lieris ancillæ, quo initio pauidus, et ignarus loci pro=
fugerat. Numidæ caput eius, uti iuſſi erant, ad Iu=
gurtham referūt. Cæterum fama tanti facinoris, per
omnem Africam breui diuulgatur. Adherbalem, o-
mnes'q;, qui ſub Micipſæ īperio fuerant, metus inua
dit. In duas partes diſcedunt Numidæ, plures Ad-
herbalem ſequuntur, ſed illum alterum bello melio=
res. Igitur Iugurtha quàmmaximas poteſt copias ar
mat, urbes partim ui, alias uoluntate, īperio ſuo ad=
iungit, omni Numidiæ imperare parat. At Adher-
bal, tametſi Romam legatos miſerat, qui Senatum do-
cerent de cæde fratris, & ſuis fortunis, tamen fretus
multitudine militum parabat armis contendere. Sed
ubi res ad certamen uenit, uictus ex prælio, profu-
git in prouinciam, ac deinde Romam contendit. Tum
Iugurtha patratis conſiliis, poſtquam omni Numidia
potiebatur in otio, facinus ſuum, cum animo repu-
tans, timere populum Ro. neque aduerſus iram eius
uſquam, niſi in auaritia nobilitatis, & pecunia ſua
ſpem habere. Itaque paucis diebus cum argento & au

ro multo, legatos Romam mittit, quis præcipit, uti primum ueteres amicos magnis muneribus expleant, deinde nouos acqrant, poſtremo quencunq; poſſint largiendo, parare ne cunctentur. Sed ubi Romam legati uenere, ex præcepto regis hoſpitibus, aliiſq;, quorum ea tempeſtate in Senatu autoritas pollebat, magna munera miſere, tanta commutatio inceſſit, ut ex maxima inuidia, in gratiam et fauorem nobilitatis Iugurtha ueniret. Quorum pars ſpe, alii præmio inducti, ſingulos ex Senatu ambiendo nitebantur, ne grauius in eum conſuleretur. Igitur ubi legati ſatis cõfidunt, die conſtituto Senatus utriſq; datur. Tum Adherbalẽ hoc modo locutum accepimus.

ADHERBALIS VERBA.

P Atres. C. Micipſa pater meus moriens mihi præcepit, uti regni Numidiæ tantummodo procurationẽ exiſtimarẽ meam, cæterũ ius et imperium eius penes uos eſſe, ſimul eniterer domi, militiæq;, q̃maximo uſui eſſe populo R. uos mihi cognatorum, uos affinium loco ducerem. Si ea feciſſem in ueſtra amicitia, exercitum, diuitias, munimenta regni me habiturũ. Quæ præcepta patris mei cum agitarem, Iugurtha homo omnium, quos terra ſuſtinet ſceleratiſſimus, contempto imperio ueſtro, Maſiniſſæ me nepotem, etiam a ſtirpe ſociũ, atque amicum populi Romani, regno, fortuniſq; omnibus expulit. Atque ego. P. C. quoniam eò miſeriarum uẽturus erã, uellem potius ob mea, quam ob maiorum meorum beneficia poſſe me a uobis petere auxiliũ, ac maxime] de-

beri mihi beneficia a populo Ro.*quibus utinam non*
egerē,ſecundū ea ſi deſyderāda erant,uti debitis ute
*rer.*Sed *quoniam parū tuta per ſeipſa* PROBITAS
eſt,neq; mihi in manu fuit I*ugurtha qualis foret, ad*
*uos confugi.*P.C.*quibus,quod mihi miſerrimum eſt,*
cogor prius oneri,quā uſui eſſe. C*æteri reges,aut bel*
lo uicti,in amicitiā a uobis recepti ſunt,aut in ſuis
dubiis rebus ſocietatem ueſtram adpetiuerunt.fami=
lia noſtra cum populo R*omanò bello* C*arthaginienſi*
inſtituit amicitiam,quo tempore magis fides eius,quā
*fortuna petenda erat.*Q*uorum progeniem uos* P.C.
nolite pati me nepotem M*aſiniſſæ, fruſtra a uobis au*
xilium petere,ſi ad impetrandum nihil cauſſæ ha-
berem, præter miſerandam fortunam, ꝙ paulo ante
R*ex,genere,fama,atque copiis potens,nunc deforma*
tus erumnis,inops,alienas opes expecto,tamē erat ma
ieſtatis populi R*o.prohibere iniuriam,neque pati cu*
iuſquam regnū per SCELVS *creſcere.* V*erū ego his*
finibus eiectus ſum,quos maiorib.meis populus R*o.*
dedit. V*nde pater, et auus meus una uobiſcum expu*
lere S*yphacem,et* C*arthaginienſes.* V*eſtra beneficia*
mihi erepta ſunt .P.C. *uos in mea iniuria deſpecti*
*eſtis.*H*eu me miſerū.*H*ucine* M*icipſa pater beneficia*
tua euaſere?ut quem tu parē cum liberis tuis, regniq;
participem feciſti,is potiſſimum ſtirpis tuæ extinctor
*ſit?*N*unquamne ergo familia noſtra quieta erit?ſem*
*per ne in ſanguine,ferro,fuga uerſabitur?*D*um* C*ar=*
thaginienſes incolumes fuere,iure omnia ſæua patie
*bamur. hoſtes a latere,uos amici procul.*S*pes omnis*
*in armis erat.*P*oſtquam illa peſtis ex* A*frica eiecta*

eſt, læti pacem agitabamus, quippe quis hoſtis nullus erat, niſi forte quem uos iuſſiſſetis. Ecce autem ex improuiſo Iugurtha intoleranda audacia, ſcelere, atq; ſuperbia ſeſe efferens, fratre meo, atque eodem propinquo ſuo interfecto, primum regnum eius, ſceleris ſui prædam fecit, Poſt, ubi me iiſdem dolis nequit capere, nihil minus, quam uim aut bellum expectantem, in imperio ueſtro, ſicuti uidetis, extorrem patria, domo, inopem & coopertum miſeriis effecit, ut ubiuis tutius, quàm in meo regno eſſem. Ego ſic exiſtimabam. P. C. uti prædicantem audierā patrem meū, qui ueſtram amicitiam diligenter colerent, eos multū laborem ſuſcipere, cæterum ex omnibus maxime tutos eſſe. Quod in familia noſtra fuit, præſtitit ut in omnibus bellis adeſſet uobis, nos uti per otium tuti ſimus in manu ueſtra eſt. P. C. Pater nos duos fratres reliquit, tertium Iugurtham beneficiis ſuis, ratus eſt nobis coniunctum fore. Alter eorum necatus eſt, alter ipſe ego manus īpias uix effugi. Quid agam? aut quo potiſſimum infelix accedam? generis præſidia omnia extincta ſunt. Pater, uti neceſſe erat, naturæ conceſſit, fratri, quem minime decuit, propinquus per ſcelus uitam eripuit. Affines, amicos, propīquos, cæteros meos alium alia clade oppreſſit. capti a Iugurtha pars in crucem acti, pars beſtiis obiecti ſunt. Pauci, quibus relicta eſt anima, clauſi in tenebris, cum mœrore et luctu, morte grauiorem uitam exigunt. Si omnia quæ aut amiſi, aut ex neceſſariis aduerſa facta ſunt incolumia manerent, tamen ſiquid ex improuiſo mali accidiſſet, uos implorarem. P. C. quibus, pro magnitu=

dine īperii, ius et iniurias omnes curæ eſſe decet. Nūc uero exul patria, domo, ſolus, atq; omnium honeſtarum rerum egens, quo accedam? aut quos appellem? Nationes ne, an reges? q omnes familiæ noſtræ ob ueſtram amicitiam infeſti ſunt, an quoquā mihi adire licet, ubi non maiorum meorum hoſtilia monimenta plurima ſint? an quiſquam noſtri miſereri poteſt, qui aliquā do uobis hoſtis fuit? Poſtremo Maſiniſſa nos ita inſtituit. P. C. neque colerem⁹ niſi populū R. ne ſocietates, ne fœdera noua acciperemus, abūde magna præſidia nobis in ueſtra amicitia fore. ſi huic imperio fortuna mutaretur, una occidendum nobis eſſe uirtute, ac Diis uolentibus, magni et opulenti eſtis, omnia ſecunda et obedientia ſunt, quo facilius ſociorum iniurias curare licet. Tantū illud ueror, ne quos priuata amicitia Iugurthæ parum cognita tranſuerſos agat, quos ego audio ſumma ope niti, ambire, fatigare uos ſingulos, ne quid de abſente incognita cauſſa ſtatuatis. fingere me uerba, et fugam ſimulare, cui licuerit in regno manere, Quod utinam illum, cuius impio facinore in has miſerias proiectus ſum, eadem hæc ſimulantem uideā, et aliquando, aut apud uos, aut apud Deos immortales rerum humanarum cura oriatur, ut ille, qui nunc ſceleribus ſuis ferox, atque præclarus eſt, omnibus malis excruciatus, impietatis in parē tem noſtrum, fratris mei necis, mearumq; miſeriarū graues pœnas reddat. Iā iam frater animo meo cariſſime, quanquam tibi immaturo, & unde minime decuit uita erepta eſt, tamen lætandū magis, quā dolendum puto caſum tuum. Non enim regnum, ſed fie-

gam, exiliũ, egeſtatem, et omnes has, quæ me premunt erumnas, cum anima ſimul amiſiſti. At ego infelix in tanta mala præcipitatus ex patrio regno, rerum humanarum ſpectaculum præbeo, incertus quid agam. Tuás ne iniurias perſequar, ipſe auxilii egens? an regno conſulã? cuius uitæ, necisq́; poteſtas ex alienis opi bus pendet? Vtinam emori, fortunis meis honeſtus exi tus eſſet, ne uiuere cõtemptus uiderer, ſi defeſſus malis iniuriæ conceſſiſſem, Nunc neque uiuere libet, neque mori licet ſine dedecore. P. C. oro uos per liberos, atq; parentes ueſtros, per maieſtatem populi Romani, ſubuenite mihi miſero, ite obuiam iniuriæ, nolite pati regnum Numidiæ, quod ueſtrũ eſt, per ſcelus et ſanguinem familiæ noſtræ tabeſcere. Poſtquã Rex finẽ loquendi fecit, legati Iugurthæ largitione magis, quã cauſſa freti, paucis reſpondent, Hiempſalem ob ſæuitiam ſuam a Numidis interfectum, Adherbalem ultro bellũ inferentem, poſtquam ſuperatus ſit, queri quod iniuriam facere nequiſſet. Iugurtham ab Senatu petere, ne ſe alium putarent, ac Numantiæ cognitus eſſet, neu uerba inimici, ante facta ſua ponerent. Deinde utriq; curia egrediuntur. Senatus ſtatim conſulitur, fautores legatorum, præterea Senatus magna pars gratia deprauata, Adherbalis dicta contemnere, Iugurthæ uirtutem laudibus extollere, gratia, uoce, deniq; omnibus modis pro alieno ſcelere, et flagitio, ſua quaſi pro gloria nitebantur. At contra pauci, quibus BONVM et æquum diuitiis carius erat, ſubueniẽdũ Adherbali, et Hiẽpſalis mortem ſeuere uindicandam cenſebant. Sed ex omnib. maxime Aemilius Scaurus,
homo

homo nobilis, impiger, factioſus, auidus potentiæ, honoris, diuitiarum, cæterum uitia ſua callide occultans. Is poſtquam uidit Regis largitionem famoſam, impudentemq;, ueritus (quod in tali re fieri ſolet) ne polluta licentia inuidiã accẽderet, animũ a cõſueta libidine continuit. Vicit tamen in Senatu pars illa, quæ uero pretium aut gratiã anteferebat. decretum fit, uti decem legati regnum, quod Micipſa obtinuerat, inter Iugurtham, & Adherbalem diuiderent. Cuius legationis princeps fuit. L. Opimius, homo clarus, & tum in Senatu potens, qui conſul. C. Graccho et. M. Fuluio Flacco interfectis, acerrime uictoriam nobilitatis in plebem exercuerat. Eum Iugurtha, tametſi Romæ in amicis habuerat, tamen accuratiſſime accepit, dando, et pollicendo, multa perfecit, uti famæ, fidei, poſtremo omnibus ſuis rebus commodum Regis anteferret. Reliquos legatos eadem uia aggreſſus, pleroſq; capit. paucis carior fides, quam pecunia fuit. In diuiſione regni, quæ pars Numidiæ Mauritaniã attingit, agris, uiriſq; opulentior, Iugurthæ traditur. Illam alterã ſpecie, quàm uſu potiorem, quæ portuoſior, et ædificiis magis exornata erat, Adherbal poſſedit. Res poſtulare uidetur Africæ ſitũ paucis exponere, & eas gentes quibus cum nobis bellum, aut amicitia fuit, attingere. Sed quæ loca, et nationes ob calorem, aut aſperitatem, item ob ſolitudines minus frequentata ſunt, de his haud facile compertum narrauerim, cætera, q̃ pauciſſimis abſoluam.

i N *diuiſione orbis terræ, plerique in parte tertia Africam poſuere, pauca tantũmodo*

Aſiam, et Europam eſſe, ſed Africam in Europa. Ea fines habet ab occidente, fretum noſtri maris, & Oceani, ab ortu ſolis decliuem latitudinem, Quem locum Catabathmō incolæ appellant. mare ſæuum, et importuoſum, et ager frugum fertilis, bonus pecori, arboribus infœcūdus, cœlo, terráq; penuria aquarum, genus hominum ſalubri corpore, uelox, patiens laborum, pleroſq; ſenectus diſſoluit, niſi qui ferro, aut beſtiis interiere. Nam MORBVS haud ſæpe quenq̃ ſuperat. Ad hoc malefici generis plurima animalia. Sed qui mortales initio Africam habuerint, quiq; poſtea acceſſerint, aut quomodo inter ſe permiſti ſint, quanquā ab ea fama, quæ pleroſq; obtinet, diuerſum eſt, tamē uti ex libris Punicis, qui Regis Hiempſalis dicebantur, interpretatum nobis eſt, utiq; rem ſeſe habere cultores eius terræ putant, quàm pauciſſimis dicā. Cæterū fides eius rei, penes autores erit. Africā initio habuere Getuli, & Libyes aſperi, ĩcultiq;, quis cibus erat caro ferina, atque humi pabulum uti pecoribus. Hi neque moribus, neq; legē, aut imperio cuiuſquā regebātur. Vagi, palantes, qua nox coegerat, ſedes habebant. Sed poſtquam in Hiſpania Hercules, ſicuti Afri putant, interiit, exercitus eius compoſitus ex uariis gentibus, amiſſo duce, ac paſſim multis ſibi imperium petentibus, breui dilabitur. Ex eo numero Medi, Perſæ, et Armenii, nauibus ĩ Africam tranſuecti, proximos noſtro mari, locos occupauere. Sed Perſæ intra Oceanū magis, Hiq; alueos nauium inuerſos pro tuguriis habuere, quia neq; materia in agris, neque ab Hiſpanis emendi, aut mutuandi copia erat.

Mare magnum, et ignara lingua commercia prohibebant. Hi paulatim per connubia Getulos ſibi miſcuere, et quia ſæpe tentantes agros, alia deinde, atq; alia loca petiuerāt, ſemetipſi Numidas appellauere. Cæterum adhuc ædificia Numidarum agreſtium, quæ Mapalia illi uocant, oblonga ĩcuruis lateribus tecta, quaſi nauium carinæ ſunt. Medis autē et Armeniis acceſſere Libyes. Nam hi propius mare Africum agitabant. Getuli ſub Sole magis, haud procul ab ardoribus. hique mature oppida habuere. nam freto diuiſi ab Hiſpania, mutare res inter ſe inſtituerant. Nomē eorum paulatim Libyes corrupere, barbara lingua Mauros, pro Medis appellantes. Sed res Perſarū breui adoleuit, ac poſtea Numidæ nomine propter multitudinem a parētibus digreſſi, poſſedere ea loca, quæ proxime Carthaginem Numidia appellatur. Deinde utriq; alteris freti, finitimos armis, aut metu ſub imperium ſuum coegere, nomen, gloriamq; ſibi addidere, magis hi, qui ad noſtrum mare proceſſerant, quia Libyes, quā Getuli minus bellicoſi. denique Africæ pars inferior, pleraq; ab Numidis poſſeſſa eſt. uicti omnes, ingentem, nomenq; imperantium conceſſere. Poſtea Phœnices, alii multitudinis domi minuendæ gratia, pars ĩperii cupidine ſolicitata plebe, et alii nouarum rerum auidi, Hipponem, Adrumetum, Leptim, aliasq; urbes in ora maritima cōdidere, hæque breui multum auctæ. Pars originibus ſuis præſidio, aliæ decori fuere. Nam de CARTHAGINE ſilere melius puto, quam parum dicere, quoniā aliò properare tempus monet. Igitur ad Catabathmon, qui lo-

cus Aegyptum ab Africa diuidit, ſecundo mari prima Cyrene eſt, colonia Thereon, ac deinceps duæ ſyrtes, interq; eas Leptis, deinde Aræ philenon, quem locum Aegyptum uerſus finem imperii habuere Carthaginienſes. Poſt aliæ punicæ urbes, cætera loca uſq; ad Mauritaniam Numidæ tenent. Proxime Hiſpaniã Mauri ſunt. Super Numidiã Getulos accepimus, partim in tuguriis, alios incultius uagos agitare. Poſt eos Aethyopes eſſe. deinde loca exuſta Solis ardoribus. Igitur bello Iugurthino, pleraq; ex Punicis oppida, et fines Carthaginienſiũ, quos nouiſſime habuerãt, populus R. per magiſtratus adminiſtrabat. Getulorũ magna pars et Numidæ uſque ad flumen Muluchã ſub Iugurtha erant. Mauris omnibus Rex Bochus ĩperitabat, præter nomen, cætera ignarus populi Ro. Itemq; nobis neque bello, neque pace antea cognitus. de Africa et eius incolis, ad neceſſitudinem rei, ſatis dictum eſt,

Oſtquam diuiſo regno legati Africa diſceſſere, et Iugurtha contra timorẽ animi præmia ſceleris adeptum ſeſe uidet, certum eſſe ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, oĩa Romæ VENALIA eſſe, ſimul & illorũ pollicitationibus accenſus, quos paulo ante muneribus expleuerat, in regnum Adherbalis animum intendit. Ipſe acer, bellicoſus. At is, quem petebat, quietus, imbellis, placido ingenio, opportunus iniuriæ, metuens magis, quàm metuendus. Igitur ex improuiſo, fines eius cũ magna manu inuadit, multos mortales cũ pecore, atq; alia præda capit, ædificia incendit, pleraq; loca hoſti

liter cum equitatu adcedit. Deinde cum omni multitudine in regnum ſuum ſe conuertit, exiſtimans Adherbalem dolore permotum, iniurias ſuas manu uindicaturum, eamq; rem belli cauſſam fore. At ille quod neque ſe parem armis exiſtimabat, et amicitia populi Ro. magis, quã Numidis fretus erat, legatos ad Iugurtham de iniuriis queſtum miſit, qui tametſi contumelioſa dicta retulerant, prius tamen omnia pati decreuit, quàm bellum ſumere, quia tentatum antea ſecus ceſſerat. Neque eo magis cupido Iugurthæ minuebatur, quippe qui totum eius regnum animo iam inuaſerat. Itaque nõ uti antea cum prædatoria manu, ſed magno exercitu comparato, bellum gerere cœpit, & aperte totius Numidiæ imperium petere. Cæterũ qua pergebat, urbes, agros uaſtare, prædas agere, ſuis animum, hoſtibus terrorem augere. Adherbal ubi intelligit eò proceſſum, uti regnum aut relinquendũ, aut retinendum armis eſſet, neceſſario copias parat, et Iugurthæ obuius procedit. Interim haud longe à mari prope Cirtham oppidum, utriuſque exercitus conſedit, & quia diei extremum erat, prælium non eſt inceptum. Sed ubi plerunque noctis proceſſit, obſcuro etiam tum lumine milites Iugurthini ſigno dato, caſtra hoſtiũ inuadunt, ſemiſomnos partim, alios arma ſumentes, fugant, funduntq;. Adherbal cũ paucis equitibus Cirtham profugit. Et ni multitudo togatorum fuiſſet, quæ Numidas inſequẽtes à mœnibus prohibuit, uno die inter duos Reges cœptum, atq; patratum bellum foret. Iugurtha oppidũ circunſedit: uineis, turribusq;, et machinis omnium generum ex-

pugnare aggreditur, maxime feſtinans tempus legatorum antecapere, quos ante prælíū factum, ab Adherbale Romam miſſos audiuerat. Sed poſtquam Senatus de bello eorum accepit, tres adoleſcentes in Africam leguntur, qui ambos Reges adeant, Senatus, populiq; Ro. uerbis nuntient, uelle & cenſere eos ab armis diſcedere, ita ſe'q;, illis'q; dignum eſſe. Legati in Africā maturantes ueniunt, eo magis quod Romæ dum proficiſci parant, de prælio facto, et oppugnatione Cirthæ audiebatur. Sed is rumor clemens erat. Quorum Iugurtha accepta oratione reſpōdit, ſibi neq; maius qdquam, neque carius autoritate Senatus eſſe, ab adoleſcentia ita ſe eniſum, ut ab optimo quoq; probaretur, uirtute non malitia. P. Scipioni ſummo uiro placuiſſe, ob eaſdem artes a Micipſa, non penuria liberorum in regnum adoptatum eſſe, Cæterum quo plura bene, atque ſtrenue feciſſet, eo animum ſuum iniuriam minus tolerare, Adherbalem dolis uitæ ſuæ inſidiatū, quod ubi comperiſſet eius ſceleri obuiam iſſe populū Ro. neque recte, neque pro bono facturum, ſi ab iure gentium ſeſe prohibuerit. Poſtremo de omnibus rebus legatos Romam breui ſe eſſe miſſurum. Ita utriq; digrediuntur. Adherbalis copia appellandi non fuit. Iugurtha ubi eos Africa deceſſiſſe ratus eſt, neque propter naturam loci Cirtham armis expugnare poteſt, uallo atq; foſſa mœnia circundat, turres extruit, eas'q; præſidiis firmat. præterea dies, noctes'q; aut per uim, aut dolis tentare, defenſoribus mœnium præmia modo, modo formidinem oſtētare, ſuos hortando ad uirtutem arrigere, prorſus ītentus cuncta parare, Adher

bal ubi ĩtelligit omnes ſuas fortunas ĩ extremo ſitas, hoſtem infeſtum, ſpem auxilii nullam, penuria rerũ neceſſariarum bellum non poſſe trahi ex his, qui unà Cirtham profugerant, duos maxime impigros delegit, eos multa pollicendo, ac miſerando caſum ſuum confirmat, uti per hoſtium munitiones noctu ad proximum mare, dein Romam pergerent. Numidæ paucis diebus iuſſa efficiunt. Literæ Adherbalis in Senatu recitatæ ſunt, quarum ſententia hæc fuit.

Non mea culpa ſæpe ad uos oratũ mitto. P. C. Sed uis Iugurthæ ſubigit, quem tanta libido extinguendi me inuaſit, ut neque uos, neque Deos immortales in animo habeat, ſanguinem meum, quàm omnia malit. Itaque quintum iam menſem ſocius, et amicus populi Ro. armis obſeſſus teneor, neque mihi Micipſæ patris mei beneficia, neque ueſtra decreta auxiliãtur, ferro, an fame acrius urgear, incertus ſum. Plura de Iugurtha ſcribere dehortatur me fortuna mea, etiã ante expertus ſum parum fidei miſeris eſſe, niſi tamen intelligo illum, ſupra quã ego ſum petere, neq; ſimul amicitiam ueſtram, et regnum meum ſperare. Vtrũ grauius exiſtimet nemini occultum eſt. Nã initio occidit Hiempſalem fratrem meũ: deide patrio regno me expulit, quæ ſanè fuerint noſtræ iniuriæ, nihil ad uos. Verum nunc regnum ueſtrum armis tenet, me, quem uos imperatorem Numidis ĩpoſuiſtis, clauſum obſidet, legatorũ uerba quanti fecerit, pericula mea declarant. Quid eſt reliquũ, niſi uis ueſtra, qua moueri poſſit? nam ego quidẽ uellem, et hæc quæ ſcribo, & illa, quæ antea in Senatu

quæſtus ſum, uana forent, potius quã miſeria mea fidem uerbis faceret. Sed quoniam eo natus ſum, ut Iugurthæ ſcelerum oſtentui eſſem, non iam mortẽ, neq; ærumnas, tantummodo inimici imperium, & cruciatus corporis deprecor. Regno Numidiæ, quod ueſtrũ eſt, uti libet conſulite: me ex manibus impiis eripite, per maieſtatem imperii, per amicitiæ fidem, ſi ulla apud uos memoria remanet aui mei Maſiniſſæ. His literis recitatis, fuere qui exercitũ in Africam mittendũ cenſerent, et quamprimum Adherbali ſubueniendũ. de Iugurtha interim uti conſuleretur, quoniam non paruiſſet legatis, ſed ab iiſdem illis fautoribus Regis ſumma ope eniſum ẽ, ne tale decretũ fieret, ita bonũ PVBLICVM, *ut in pleriſq; negociis ſolet,* PRIVATA *gratia deuictũ. Leguntur tamẽ in Africã maiores natu nobiles, amplis honoribus uſi, ĩ quis fuit M. Scaurus, de quo ſupra memorauimus, conſularis, & tum in Senatu princeps. hi, quod in ĩuidia res erat, ſimul et a Numidis obſecrati, triduo nauim aſcẽdere, deinde breui Vticam adpulſi, literas ad Iugurtham mittunt, quã ocyſſime ad prouinciam accedat, ſe' que ad eum ab Senatu miſſos. Ille, ubi accepit homines claros, quorum autoritatem Romæ pollere audierat, contra inceptum ſuum ueniſſe, primo commotus metu, atque libidine, diuerſus agitabatur. Timebat irã Senatus, ni paruiſſet legatis. Porrò animus cupidine cæcus, ad inceptũ ſcelus rapiebatur. uicit tñ in auido* INGENIO *prauũ conſiliũ. Igitur exercitu circundato, ſumma ui Cirtham irrumpere nititur, maxime ſperans diductã manu hoſtium, aut ui, aut dolis ſeſe*

caſum uictoriæ inuenturum. Quod ubi ſecus procedit, neque quod intenderat, efficere poteſt, ut prius, quam legatos conueniret, Adherbalis potiretur, ne amplius morando Scaurum, quem plurimum metuebat, incenderet, cum paucis equitibus in prouinciam uenit. Ac tametſi Senatus uerbis graues minæ nũtiabãtur, quod ab oppugnatione nõ deſiſteret, multa tamen oratione conſumpta, fruſtra legati diſceſſere. Ea poſtquam Cirthæ audita ſunt, Italici, quorum uirtute mœnia defenſabantur, confiſi, deditione facta propter magnitudinem populi Ro. inuiolatos ſeſe fore, Adherbali ſuadent, uti ſeſe, & oppidum Iugurthæ tradat, tantum ab eo uitam paciſcatur, de cæteris Senatui curæ fore. At ille, tametſi omnia potiora fide Iugurthæ rebatur, tamen quia penes eoſdem, ſi aduerſaretur, cogendi poteſtas erat, ita uti cenſuerant Italici, deditionem facit.

i *Vgurtha in primis Adherbalẽ excruciatum necat, deinde omnes puberes Numidas, atq; negociatores promiſcue, uti quiſq; armatus obuius fuerat, interfecit. Quod poſtquam Romæ cognitum eſt, et res in Senatu agitari cœpit, iidem illi miniſtri Regis interpellando, ac ſæpe gratia, interdũ iurgiis trahendo tempus, atrocitatem facti leniebant. At ni C. Memmius tribunus plebis deſignatus, uir acer, et infeſtus potentiæ nobilitatis Populũ Ro. edocuiſſet id agi, ut per paucos factioſos ſcelus Iugurthæ condonaretur, profecto oĩs inuidia prolatandis cõſultationibus dilapſa foret. Tãta uis gratiæ atq; PECVNIAE Regis erat. Sed ubi Senatus delicti conſcientia*

populum timet, lege Sempronia, prouinciæ futuris conſulibus Numidia, atque Italia decretæ ſunt, Conſulesq́; declarati ſunt. P. Scipio Naſica. L. Beſtia Calpurnius. Numidia Calpurnio, Scipioni Italia obuenit. Deinde exercitus, qui in Africam portaretur ſcribitur, Stipendium, aliaq́;, quæ bello uſui foret, decernuntur. At Iugurtha contra ſpem nuntio accepto, qp pe cui ROMAE OMNIA *uenũire in aio hæſerat, filiũ, & cum eo duos familiares ad Senatũm Legatos mittit, hiſque uti illis, quos Hiempſale interfecto miſerat præcepit, ut omnes mortales pecunia aggrediãtur, qui poſtquã Romam aduentabant, Senatus à Beſtia conſultus eſt, placeret ne legatos Iugurthæ recipĩ mœnibus. Iique decreuere, niſi regnum, ipſumq́; deditum ueniſſent, uti diebus proximis decem, Italia decederent, Conſul Numidis ex Senatus decreto nunciari iubet, ita infectis rebus, illi domum diſcedunt. Interim Calpurnius parato exercitu, legit ſibi homines nobiles, factioſos, quorũ autoritate, quæ deliquiſſet, munita fore ſperabat, in quis fuit Scaurus, cuius de natura et habitu ſupra memorauimus. Nã in cõſule noſtro multæ, bonæq́; artes animi, et corporis erant, quas omnis auaritia præpediebat, patiens laborum, acri ingenio, ſatis prouidens, belli haud ignarus, firmiſſimus contra pericula, et ĩſidias. Sed legiones per Italiam Rhegiũ, atque inde Siciliam, porrò ex Sicilia in Africam tranſuectæ ſunt. Igitur Calpurnius in initio paratis commeatibus, acriter Numidam ingreſſus eſt, multosq́; mortales, et urbes aliquot pugnãdo cœpit. Sed ubi Iugurtha pecunia per legatos tenta*

re, belliq́; quod adminiſtrabat aſperitatem oſtendere
cœpit, aīus æger, AVARITIA facile conuerſus eſt.
Cæterum ſocius, et miniſter omnium conſiliorū aſſu-
mitur Scaurus, qui tametſi a principio pleriſq; ex fa
ctione eius corruptis, acerrime Regem īpugnauerat,
tamen magnitudine pecuniæ à bono, honeſtóq; in pra
uum abſtractus eſt. Sed Iugurtha primum tantum-
modo belli morā redimebat, exiſtimans ſeſe interim
aliquid Romæ pretio, aut gratia effecturum. Poſtea
uero quam, participem negocii Scaurū accepit, in ma-
ximam ſpem adductus recuperandæ pacis, ſtatuit cū
eis de omnibus pactionibus præſens agere. Cæterum
interea fidei cauſſa, mittitur à conſule Sextus quæ-
ſtor in oppidum Iugurthæ Vaccam. Cuius rei ſpeci-
es erat acceptio frumenti, quod Calpurnius palàm
legatis imperauerat, quoniam deditionis mora indu
tiæ agitabantur. Igitur Rex uti cōſtituerat in caſtra
uenit, ac pauca præſenti conſilio locutus, de inuidia
ſui facti, atque uti in deditionem acciperetur, reliqua
cum Beſtia et Scauro ſecreta tranſegit. Deinde po-
ſtero die quaſi per Satyram legem, ſententiis exquiſi
tis, in deditionem accipitur. Sed uti pro conſilio impe
ratum erat, Elephanti xxx, pecus, atque equi multi,
non cū paruo argenti pōdere Quæſtori traduntur.
Calpurnius Romam ad magiſtratus rogandos profi-
ciſcitur. In Numidia, & exercitu noſtro pax agitaba
tur. Poſtquam res in Africa geſtas, quóq; modo actæ
forent, fama diuulgauit, Romæ per omnes locos, et cō
uentus, de facto conſulis agitari, apud plebem grauis
inuidia, patres ſoliciti erant, probarent ne tantum

flagitium, an decretum conſulis ſubuerterent, parũ conſtabat. Ac maxime eos potentia Scauri, quod is autor, & ſocius Beſtiæ ferebatur, à uero, bonoq; impediebat. At. C. Memmius, cuius de libertate ingenii, & odio potentiæ nobilitatis ſupra diximus, inter dubitationem, et moras Senatus, in concionibus populum ad uindicandũ hortari, monere, ne Remp. ne libertatem ſuam deſererent, multa ſuperba, et crudelia facinora nobilitatis oſtendere, prorſus intentus omni modo plebis animum accendebat. Sed quoniam ea tempeſtate Romæ Memmii facũdia clara, pollensq; fuit, decere exiſtimaui unam ex tam multis orationẽ eius perſcribere. Ac potiſſimum eam dicam, quam in concione poſt reditũ Beſtiæ huiuſcemodi uerbis diſſeruit.

C. Memmii ORATIO.

m Vlta me dehortantur à uobis Quirites, ni ſtudium Reip. omnia ſuperet, opes factionis, ueſtra patientia, ius nullum, ac maxime quod innocentiæ plus periculi, quàm honoris eſt. Nam illa quidem piget dicere, his annis quindecim, quam ludibrio fueritis ſuperbiæ paucorum, quá fœde, quamq; multi perierĩt ueſtri defenſores, ut uobis animus ab ignauia atq; ſocordia corruptus ſit, qui ne nunc quidem obnoxii inimicis exſurgitis, atque etiã nunc timetis eos, quibus uos decet terrori eſſe. Sed q̃quam hæc talia ſunt, tamen obuiam ire factionis potentiæ animus ſubigit. Certe ego libertatem, quæ mihi a parente meo tradita eſt, experiar. Verum id fruſtra, an ob rem faciam, in ueſtra manu ſitũ eſt, Qui-

rites· Neque ego uos hortor,quod ſæpe maiores ueſtri fecere,uti contra iniurias armati eatis,nihil ui, nihil ſeceſſione opus eſt,neceſſe eſt ſuometipſi more præcipites eant· Occiſo Tiberio Graccho,quem regnum ſibi parare aiebant in plebem Romanam quæſtiones graues habitæ ſunt· Poſt·C·Gracchi et·M·Fuluii cædem,item ueſtri ordinis multi mortales in carcere necati ſunt· Vtriuſq; cladis non lex,uerum libido eorum finem fecit·Sed ſane fuerit regni reparatio, plebi ſua iura reſtituere,quidquid ſine ſanguine ciuium ulciſci nequit,iure factum ſit· Superioribus annis taciti indignabamini ærarium expilari, Reges et populos liberos paucis nobilibus uectigal pendere, penes eoſdem,& ſummam gloriam, & maximas diuitias eſſe,tamen hæc talia facinora impune ſuſcepiſſe, parum habuere. Itaq; poſtremo leges,maieſtas ueſtra diuina,& humana omnia hoſtibus tradita ſunt· Neq; eos,qui ea fecere pudet,aut pœnitet,ſed incedunt per ora ueſtra magnifice,ſacerdotia,et conſulatus, pars triumphos ſuos oſtentantes,perinde quaſi ea honori, non prædæ habeant· Serui ære parati,INIVSTA îperia dominorū nō perferunt,Vos Quirites in Imperio nati,æquo animo ſeruitutem toleratis? At qui ſunt hi,qui Remp·occupauere? homines ſceleratiſſimi cruentis manibus,imani auaritia, nocentiſſimi,et iidē ſuperbiſſimi,q̄bus fides,decus, pietas, poſtremo honeſta atq; ihoneſta oīa quæſtui ſunt·pars eorū occidiſſe Tribunos plebis,alii quæſtiones iniuſtas,pleriq; cædem in uos feciſſe pro munimento habent. Itaque quam quiſq; peſſime fecit,tam maxime tutus eſt, me-

tum à ſcelere ſuo ad ignauiā ueſtrā tranſtulere, quos omnes EADEM *cupere, eadē odiſſe, eadem metuere in unum coegit. Sed hæc iter bonos* AMICITIA, *inter malos* FACTIO *eſt. Quod ſi tantā uos libertatis curā haberetis, quā illi ad dominationē accenſi ſunt, profecto neque Reſp. ſicuti nunc, uaſtaretur, et beneficia ueſtra penes optimos, nō audaciſſimos forent. Maiores ueſtri parandi iuris, & maieſtatis conſtituendæ gratia, bis per ſeceſſionem armati, Auentinum montem occupauere, uos pro libertate, quam ab illis accepiſtis, nón ne ſumma ope nitemini? atq; eo uehementius, quo maius dedecus eſt,* PARTA *amittere, quàm omnino non parauiſſe? Dicet aliquis, quid igitur cenſes? uindicandum in eos, qui hoſti prodidere Remp. non manu, neq; ui, quod magis uos feciſſe, quam illis accidiſſe indignum eſt, uerum quæſtionibus, et indicio ipſius Iugurthæ, q, ſi deditiuus eſt, profecto iuſſis ueſtris obediens erit, Sin ea contemnit, ſcilicet æſtimabitis, qualis illa pax, aut deditio ſit, ex qua ad Iugurtham ſcelerum impunitas, ad paucos potentes maximæ diuitiæ, ad Remp. damna, atque dedecora peruenerint. Niſi forte dominationis eorum ſacietas non dū etiam uos tenet, et illa, quam hæc tempora magis placent, cum regna, prouinciæ, leges, iura, iudicia, bella, atque paces, poſtremo diuina, & humana omnia penes paucos erant. Vos autem, hoc eſt Populus Ro. inuicti ab hoſtibus, Imperatores omnium gentium, ſatis habebatis animam retinere. Nam ſeruitutem quidem quis ueſtrum recuſare audebat? Atq; ego, tam et ſi uirum flagitioſiſſimum exiſtimo, impune iniuriā*

gtra gu arinū

accepiſſe, tamen uos ſceleratiſſimis hominibus ignoſcere, quoniam ciues ſunt, æquo animo paterer, ni miſericordia in perniciē caſura eſſet. Nam et illos, quantū importunitatis habent, parum eſt impune male feciſſe, niſi deinde faciundi licentia eripiatur. Et uobis æterna ſolicitudo remanebit, cum intelligetis, aut ſeruiendum eſſe, aut per manus libertatem retinendam. Nā fidei quidē, et concordiæ, quæ ſpes eſt? dominari illi uolūt, uos liberi eſſe, facere illi iniurias, uos prohibere, poſtremo ſociis ueſtris ueluti hoſtibus, hoſtibus pro ſociis utuntur. Pōt ne in tā diuerſis mentibus pax aut amicitia eſſe? Quare moneo, hortorq́; uos, ne tantum ſcelus impunitum omittatis. Non peculatus ærarii factus eſt, neq; per ui ſociis ereptæ pecuniæ. Quæ q̃q̃ grauia ſunt, tamen CONSVETVDINĒ iā pro nihilo habentur. Hoſti acerrimo prodita Senatus autoritas, proditum Imperium ueſtrum eſt, dom, militiæq́; Resp. uenalis fuit. Quæ niſi quæſita erunt, niſi uindicatum in noxios, quid erit reliquum, niſi ut illis, qui ea fecere, obedientes uiuamus? Nam impune quidlibet facere, IDEST REGEM eſſe. Neq; ego uos Quirites hortor, ut iā malitis ciues ueſtros perperā, quam recte feciſſe. Sed ne ignoſcendo malis, bonos perditū eatis. Ad hoc in Rep. MVLTO PRAESTAT beneficii q̃ maleficii immemorem eſſe. bonus tantummodo ſegnior fit, ubi negligas, at MALVS improbior. Ad hoc ſi iniuriæ nō ſint, haud ſæpe auxilii egeas.

Aec atq; alia huiuſcemodi ſæpe dicēdo. C.
h Mēmius populo R. perſuadet, uti. L. Caſſius, qui tum prætor erat, ad Iugurthā mit-

teretur, eumq; interpoſita fide publica, Romam duceret, quo facilius indicio Regis, Scauri, et reliquorum, quos pecuniæ captæ arceſſebant, delicta patefierent. Dum hæc Romæ geruntur, qui in Numidia relicti à Beſtia exercitui præerant, ſecuti morem Imperatoris ſui plurima & flagitioſiſſima facinora fecere. Fuere, qui auro corrupti, Elephantes Iugurthæ traderēt. Alii perfugas uēderent, pars ex pacatis prædas agebant. Tanta uis auaritiæ in animos eorum ueluti tabes inuaſerat. At Caſſius populi Romani perlata rogatione à C. Memmio, ac perculſa omni nobilitate ad Iugurtham proficiſcitur, eique timido, & ex conſcientia diffidenti rebus ſuis, perſuadet, quo populo Romano dediſſet, ne uim, quam miſericordiam eius experiri malit, priuatim præterea fidem ſuam interponit, quàm ille non minoris, quàm publicam ducebat. Talis ea tempeſtate fama de Caſſio erat. Igitur Iugurtha contra decus Regium cultu quammaxime miſerabili cum Caſſio Romam uenit. Ac, tam & ſi in ipſo magna uis animi erat, cōfirmatus ab omnibus, quorum potentia, aut ſcelere cuncta ea geſſerat, quæ ſupra diximus. C. tamen Bebium tribunum plebis magna mercede parat, cuius impudentia contra ius, et iniurias omnes munitus foret. At. C. Memmius aduocata concione, quanquam Regi infeſta plebes erat, et pars in uincula Duci iubebat, pars niſi ſocios ſceleris ſui aperiret, more maiorum de hoſte ſupplicium ſumi, dignitati magis quam iræ conſulens, ſedare motus, et animos eorum mollire. Poſtremo confirmare fidem publicam per ſeſe inuiolatam fore. Poſt ubi ſilen

tium

tium cœpit,producto Iugurtha, uerba facit,Romæ, Numidiæq; facinora eius memorat,ſcelera in patrē, fratresque oſtendit,quibus iuuantibus, quibúſque miniſtris ea egerit,quanquam intelligat populus Ro. tamen uelle manifeſta magis ex illo habere. Si uerum aperiat in fide,et clementia populi R. magnam ſpem illi ſitam,ſin reticeat,non ſociis ſaluti fore,ſed ſe, ſuas que ſpes corrupturum. Deinde ubi Memmius dicendi finem fecit,et Iugurtha reſpondere iuſſus eſt. C. Bebius tribunus plebis,quem pecunia corruptum ſupra diximus,Regē tacere iubet,ac tametſi multitudo,quæ in concione aderat uehementer accenſa,terrebat eum, clamore,uultu,ſæpe impetu, atque aliis omnibus, quæ ira fieri amat, uicit tamen impudentia. Ita populus ludibrio habitus, ex concione diſceſſit. Iugurthæ,Beſtiæq; & cæteris, quos illa quæſtio exagitabat, anim augeſcunt. Erat ea tempeſtate Romæ quidam nomine Maſſiua Guluſſæ filius, Maſiniſſæ nepos, qui quia indiſſenſione regum, Iugurthæ aduerſus fuerat,dedita Cirtha,& Adherbale interfecto,profugus ex Africa abierat. Huic Spurius Albinus,qui proximo anno poſt Beſtiam cum Quinto Minutio Rufo conſulatum gerebat, perſuadet, quoniam è ſtirpe Maſiniſſæ ſit,Iugurthámque ob ſcelera inuidia cum metu urgeat, regnum Numidiæ ab Senatu petat. Auidus conſul belli gerundi mouere, quàm ſeneſcere omnia malebat. Ipſi prouincia Numidia,Minutio Macedonia euenerat. Quæ poſtquam Maſſiua gitare cœpit, neq; Iugurthæ in amicis ſatis præſidii eſt,quod eorum alium conſcientia, alium

mala fama & timor impediebat, Bomilcari proximo, ac maxime fido ſibi imperat, pretio, ſicuti multa confecerat, inſidiatores Maſſiuæ paret, ac maxime occulte. Sin id parum procedat, quouis modo Numidã interficiat. Bomilcar mature Regis mandata exequitur, et per homines talis negocii artifices, itinera, egreſſusq́; eius, poſtremo loca, atq; tempora cuncta explorat. deinde ubi res poſtulabat, inſidias tendit. Igitur unus ex eo numero, qui ad cædem parati erant, paulo inconſultius Maſſiuam aggreditur, illumq́; obtrũcat. Sed ipſe deprehenſus multis hortantibus, et in primis Albino conſule indicium profitetur. Fit reus magis ex æquo et bono, quàm ex iure gentiũ Bomilcar comes eius, qui Romam fide publica uenerat. At Iugurtha manifeſtus tanti ſceleris, non prius omiſit contra uerum niti, quam animaduertit ſuper gratiam atq; pecuniam ſuam inuidiam facti eſſe. Igitur quanquam in priore actione ex amicis quinquaginta uades dederat, regno magis, quàm uadibus conſulens, clam in Numidiam Bomilcarem demittit, ueritus ne reliquos populares metus inuaderet, parendi ſibi, ſi de illo ſupplicium ſumptum foret. Et ipſe paucis diebus eodem profectus eſt, iuſſus à Senatu Italia decedere. Sed poſtquam Roma egreſſus eſt, fertur eo ſæpe tacitus reſpiciens, poſtremo dixiſſe, VRBEM VENALEM, & mature perituram, ſi emptorem inuenerit.

Nterim Albinus renouato bello, commeatum, ſtipendium, aliaq́;, quæ militibus uſui forent, maturat in Africam portare, ac ſtatim ipſe profectus eſt. uti ante comitia, quod tempus haud

longè aberat, armis, aut deditione, aut quouis modo bellum conficeret. At contra Iugurtha trahere omnia, et alias deinde, alias moræ cauſſas facere, polliceri deditionem, ac deinde metum ſimulare, inſtanti cedere, & paulo poſt, ne ſui diffiderent, inſtare, ita belli modo, mõ pacis mora cõſulẽ ludificare. Ac fuere qui tum Albinum haud ignarũ conſilii regis exiſtimarent. Neq; ex tanta properantia tam facile tractũ bellum, ſocordia magis, quàm dolo crederent. Sed poſtquam dilapſo tempore comitiorum dies aduentabat, Albinus, Aulo fratre in caſtris pro prætore relicto, Romam deceſſit. Ea tempeſtate Romæ ſeditionibus tribunitiis atrociter Respub. agitabatur. Publius Lucius, & Lucullus Annius tribuni plebis, reſiſtentibus collegis, continuare magiſtratum nitebantur. quæ diſſenſio totius anni comitia impediebat. Ea mora in ſpem adductus Aulus, quem pro prætore in caſtris relictum ſupra diximus, aut conficiendi belli, aut terrore exercitus ab Rege pecuniæ capiundæ, milites menſe Ianuario ex hibernis in expeditionẽ euocat, magnisq; itineribus hyeme aſpera peruenit ad oppidum Suthul, ubi Regis theſauri erant. Quod, quãquam et ſæuitia temporis, & opportunitate loci, neq; capi, neque obſideri poterat, nam circum murum ſitum in prærupti mõtis extremo, planicies limoſa hyemalibus aquis paludem fecerat, tamen aut ſimulandi gratia, quo Regi formidinem adderet, aut cupidine cæcus ob theſauros oppidi potiundi, uineas agere, aggerẽ iacere, aliaq; quæ cœpto uſui forent, properare. At Iugurtha cognita uanitate, atque imperitia le

gati, ſubdole eius augere amentiam, miſſitare ſuppli cantes legatos, ipſe quaſi uitabundus per ſaltuoſa loca, & tramites exercitum ductare, denique Aulum ſpe pactionis pepulit, uti relicto Suthule, in abditas regiones, ſeſe ueluti cedentem inſequeretur, ita delicta occultiora fore. Interea per homines callidos, die, noctuq; exercitum tentabat, centuriones, ducesq; turmarum, partim uti trāſfugerent, corrumpere, alii, ſigno dato, locum uti deſererēt. Quæ, poſtquā ex ſententia inſtruxit, intempeſta nocte de improuiſo cum multitudine Numidarum Auli caſtra circumuenit. Milites Romani perculſi tumultu inſolito, arma capere, alii ſeſe abdere, pars territos confirmare, trepidare, oibus locis, uis magna hoſtiū, cœlū nocte, atq; nubibus obſcuratum, periculū anceps. poſtremo fugere, an manere, tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo numero, quos pauloante corruptos diximus, cohors una Ligurū, cum duabus turmis Thracum, & paucis gregariis militibus tranſiere ad Regem, & centurio primipili tertiæ legionis per munitionem, quam uti defenderet, acceperat, locum hoſtibus introeundi dedit. Ea Numidæ cuncti irrupere, noſtri fuga fœda, pleriq; abiectis armis, proximum collem occupauere, nox atque præda caſtrorum, hoſtes, quo minus uictoria uterentur, remorata ſunt. Deinde Iugurtha poſtero die cum Aulo in colloquio uerba facit, tam & ſi ipſum cum exercitu fame & ferro clauſum tenet, tamen ſe humanarum rerum memorē, ſi ſecum fœdus faceret, incolumes omnes ſub iugum miſſurum, præterea uti diebus decem Numidia decederet. Quæ quā

quã grauia, & flagitii plena erant, tamen qa mortis metu multabãtur, ſicuti Regi libuerat, pax cõuenit. Sed ubi ea Romæ comperta ſunt, metus atque mœror ciuitatem inuaſere. pars dolere pro gloria Imperii, pars inſolita rerum bellicarum timere libertati. Aulo omnes infeſti, ac maxime qui bello ſæpe præclari fuerant, quod armatus dedecore potius, quàm manu ſalutem quæſierat. Ob ea conſul Albinus ex delicto fratris inuidiam, ac demum periculum timens, Senatum de fœdere conſulebat, & tamen interim exercitui ſupplementum ſcribere, ab ſociis et nomine latino auxilia accerſere, deniq; omnibus modis feſtinare. Senatus ita uti par fuerat decernit, ſuo, atq; populi iniuſſu nullum potuiſſe fœdus fieri. Conſul impeditus a Tribunis plebis, ne quas parauerat copias, ſecum portaret, paucis diebus in Africam proficiſcitur. Nam omnis exercitus uti conuenerat, Numidia deductus in prouincia hyemabat. Poſtquam eò uenit, quanquam perſequi Iugurtham, & mederi fraternæ inuidiæ animo ardebat, cognitis militibus, quos præter fugam ſoluto Imperio, licentia atq; laſciuia corruperat, & copia rerũ ſtatuit, nihil ſibi agitandũ.

Interea Romæ Brachus Mamillus Lemetanus tribunus plebis rogationem ad populum promulgat, uti quæreretur in eos, quorum conſilio Iugurtha Senatus decreta neglexiſſet, quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepiſſent, qui elephantos quique perfugas tradidiſſent, item'q; qui de pace aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent. Huic rogationi partim conſcii ſibi, alii ex partium inuidia pericula

metuentes, quoniam aperte reſiſtere non poterant, quin illa & alia talia placere ſibi faterentur, occulte per amicos, ac maxime per homines Latini nominis, et ſocios Italicos impedimenta parabant. Sed plebs incredibile eſt memoratu, quantum intenta fuerit, quantaque ui rogationem iuſſerit, decreuerit, uoluerit, magis odio nobilitatis, cui mala illa parabantur, quam cura Reip. tanta libido in partibus erat. Igitur cæteris metu perculſis. M. Scaurus, quem legatum Beſtiæ fuiſſe ſupra docuimus, inter lætitiam plebis, & ſuorũ fugam, trepida etiã tum ciuitate, cũ ex Mamili rogatione tres quæſitores rogarentur, effecerat, uti ipſe in eo numero crearetur. Sed quæſtione exercitata aſpere, uiolenterq́; ex rumore et libidine plebis, ut ſæpe nobilitatem, ſic ea tempeſtate plebem ex ſecundis rebus inſolentia cœperat. Cæterum mos partium popularium, & Senatus factionum, ac deinde omnium malarum artium, & paucis ante annis Romæ ortus eſt otio, atq; abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletã populus, et Senatus Romanus, placide, modeſteq́; inter ſe Rẽp. tractabant, neq; gloriæ, neq; dominationis certamen inter ciues erat. metus hoſtilis in bonis artibus, ciuitatẽ retinebat. Sed ubi illa formido mẽtibus deceſſit, ſcilicet ea quæ SECVNDAE RES amant, laſciuia atq; ſuperbia ĩceſſere. Ita, quòd ĩ aduerſis rebus optauerant, otium poſtquam adepti ſunt, aſperius acerbiusq́; fuit. Nanque cœpere nobilitas dignitatem in ſuperbiam, plebes libertatem in libidinem uertere, ſibi quiſque ducere, trahere, rapere. Ita o-

mnia in duas partes abſtracta ſunt Reſp quæ media fuerat dilacerata eſt. Cæterum nobilitas factione magis pollebat. Plebis uis ſoluta, atque in multitudine diſperſa minus poterat, Paucorum arbitrio belli, domiq; Reſp. agitabatur. penes eoſdem ærarium, prouinciæ, magiſtratus, gloriæ, triumphiq; erant. Populus militia, atque inopia urgebatur. Prædas bellicas imperatores cum paucis diripiebant. Interea parentes, aut parui liberi militum, uti quiſque potentiori confinis erat, ſedibus pellebantur. Ita cum potentia auaritia ſine modo, modeſtiáq; inuadere. polluere, et uaſtare omnia, nihil penſi, neque ſancti habere, quoad ſemetipſam præcipitauit. Nam ubi primum ex nobilitate reperti ſunt, qui ueram gloriam iniuſtæ potentiæ anteponerent, moueri ciuitas, et diſſenſio ciuilis quaſi permiſtio terræ oriri cœpit. Nam poſtquam Tiberius, & C. Gracchus, quorum maiores Punico, atque aliis bellis multum Reip. addiderant, uindicare plebem in libertatem, & paucorum ſcelera patefacere cœpere, nobilitas noxia, atque eò perculſa, modo per ſocios, ac nomẽ Latinum, interdũ per equites Romanos, quos ſpes ſocietatis à plebe dimouerat, Gracchorum actionibus obuiam ierat. Et primo Tiberiũ, deinde paucos poſt annos eadẽ ingredientem. C. Tribunum pleb. alterum, alterum triumuirum coloniis deducẽdis cum. M. Fuluio Flacco ferro necauerat. Et ſanè Gracchis cupidine uictoriæ haud ſatis moderatus animus fuit. Sed BONO uinci ſatius eſt, quã malo more iniuriá uincere. Igitur ea uictoria nobilitas ex libidine ſua uſa, multos mortales ferro, aut fuga

extinxit, plusq́; in reliquũ ſibi timoris, q̃ potẽtiæ addidit. QVAE RES *plerunq; magnas ciuitates peſſundedit, dum alteri alteros uincere quouis modo, et uictos acerbius ulciſci uolunt. Sed de ſtudiis partium, & omnibus ciuitatis moribus, ſi ſingillatim, aut pro magnitudine par eſt diſſerere, tempus, quã res maturius me deſeret. Quam ob rem ad incœptum redeo.*

P*oſt Auli fœdus, exercitusq́; noſtri fœdam fugam, Metellus, & Syllanus conſules deſignati, prouincias inter ſe partiuerant, Metellóque Numidia euenerat, acri uiro, & quanquam aduerſo populi partibus, fama tamen æquabili & inuiolata. Is ubi primum magiſtratum ingreſſus eſt, alia omnia ſibi cum collega communia ratus, ad bellum, quod geſturus erat, animum intendit. Igitur diffidens ueteri exercitui milites eligere, ſcribere, præſidia undiq; acerſere, arma, tela, equos, & cætera inſtrumenta militiæ parare. Ad hoc commeatum affatim, denique omnia quæ in bello uario & multarum rerum egenti uſui eſſe ſolent. Cæterum ad ea patranda Senatus autoritate, ſocii, nomenq́; Latinum & Reges ultro auxilia mittendo, poſtremo omnis ciuitas ſummo ſtudio adnitebatur. Itaq; ex ſententia omnibus rebus paratis, compoſitisq́; in Numidiã proficiſcitur, magna ſpe ciuium, cum propter bonas artes, tum maxime quod aduerſum diuitias inuictum animum gerebat, & auaritia magiſtratuum ante id tempus in Numidia noſtræ opes cõtuſæ, hoſtiumq́; auctæ erant. Sed ubi in Africam uenit, exercitus ei traditur à Spurio Albino proconſule, iners, imbellis, neque*

*periculi, neque laboris patiens, lingua, quàm manu
promptior, prædator ex ſocis, & ipſe præda hoſtiũ
ſine ĩperio et modeſtia habitus. Ita imperatori nouo
plus ex malis moribus ſolicitudinis, quã ex copia mili
tũ auxilii, aut bonæ ſpei accedebat. Statuit tamen Me
tellus, q̃q̃ et æſtiuorum tempus comitiorũ mora immi
nuerat, et expectatione euentus ciuium animos inten
tos putabat, non prius bellum attingere, quàm maio-
rum diſciplina milites laborare coegiſſet. Nã Albi-
nus Auli fratris, exercitusq; clade perculſus, poſtq̃
decreuerat non egredi prouincia, quantum temporis
æſtiuorũ in ĩperio fuit plerunq; milites in ſtatiuis ca
ſtris habebat, niſi cũ odor, aut pabuli egeſtas locũ mu
tare ſubegerat. Sed neq; more militari uigiliæ dedu-
cebãtur, uti cuiq; libebat ab ſignis aberat. Lixæ per-
miſti cum militibus, die, noctuq; uagabantur, & pa
lantes agros uaſtare, uillas expugnare, pecoris et mã
cipiorum prædas certantes agitare, ea mutare cũ mer
catorib. uino aduectitio, et aliis talibus. Præterea fru
mentum publice datum uendere, panem in dies mer-
cari, poſtremo quæcunque dici, aut fingi queunt igna
uiæ, luxuriæq; probra in illo exercitu cuncta fuere,
& alia amplius. Sed in ea difficultate Metellum non
minuſquam in rebus hoſtilibus magnum et ſapientẽ
uirum fuiſſe comperio, tanta temperantia inter am-
bitionem, ſæuitiamq; moderatum. Nanq; edicto pri-
mo adiumenta ignauiæ ſuſtuliſſe dicitur, ne quiſquã
in caſtris panem, aut quem alium coctum cibum uẽ-
deret, ne lixæ exercitum ſequerẽtur, ne miles grega-
rius in caſtris, nẽ ue in agmine ſeruum, aut iumentũ*

haberet, cæteris arte modũ ſtatuiſſe. Præterea tranſuerſis itineribus cotidie caſtra mouere, iuxta ac ſi hoſtes adeſſent, uallo atque foſſa munire. Vigilias crebras ponere, et eas ipſe cum legatis circuire. Item in agmine in primis modo, mõ in poſtremis, ſæpe in medio adeſſe, ne quiſpiã ordine egrederetur, ut cũ ſignis frequentes incederent, miles cibum et arma portaret. Ita prohibẽdo a delictis magis, quã uindicando, exercitũ breui confirmauit. Interea Iugurtha ubi quæ Metellus agebat ex nuntiis accepit, ſimul de innocentia eius certior Romæ factus, diffidere ſuis rebus, ac tum demum ueram deditionem facere conatus eſt. Igitur legatos ad conſulem cum ſuppliciis mittit, qui tantummodo ipſi, liberiſq; uitam peterent, alia omnia dederent populo Ro. Sed Metello iam antea experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili nouarum rerum auidum eſſe. Itaque legatos alium ab alio diuerſos aggreditur, ac paulatim tentando, poſtquam opportunos ſibi cognouit, multa pollicendo perſuadet, uti Iugurtham maxime uiuum, ſin id parum procedat, necatum ſibi traderẽt. Cæterum palàm, quæ ex uoluntate forent, Regi nuntiare iubet. Deinde ipſe paucis diebus, intento, atque infeſto exercitu in Numidiã procedit. Vbi contra belli faciẽ tuguria plena hominum, pecora, cultoreſq; in agris erãt, ex oppidis et mappalibus præfecti Regis obuiam procedebant, parati frumentum dare, commeatum portare, poſtremo omnia, quæ imperarẽtur facere. Neq; Metellus minus iccirco, ſed pariter ac ſi hoſtes adeſſent, munito agmine incedere, late explora

*re, omnia illa de ditionis ſigna oſtentui credere, & iſi
dis locum tentare. Itaque ipſe cum expeditis cohorti
bus, item funditorum et ſagittariorum delecta manu
apud primos erat. In poſtremo. C. Marius legatus cū
equitibus curabat, In utrunque latus auxiliarios eq
tes, tribunis legionum, & præfectis cohortium diſper
tiuerat, ut cum his permiſti uelites, quocunq; accede=
rent, equitatus hoſtium propulſarent. Nam in Iugur
tha tantus dolus, tantaq́; peritia locorum & militiæ
inerat, ut abſens an præſens, pacem an bellum gerēs
pernicioſior eſſet, in incerto haberetur. Erat haud lon
ge ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Nu
midarum nomine Vacca, forum rerum uenalium to
tius regni, maxime celebratum, ubi et incolere, et mer
cari cōſueuerant Italici generis multi mortales. Huic
conſul ſimul tentandi gratia, et ſi paterentur oppor-
tunitates loci, præſidium impoſuit. Præterea im-
perauit frumentum, et alia, quæ bello uſui forent, cō
portare, ratus id, quod res monebat, frequentiam ne-
gociatorum, et commeatum iuuaturum exercitū, etiā
paratis rebus munimento fore. Inter hæc negocia Iu=
gurtha īpenſius legatos ſupplices mittere, pacem ora=
re præter ſuam, liberorumq́; uitam omnia Metello de
dere. Quos item conſul uti priores illectos ad prodi-
tionem domum dimittebat, Regi pacem, quam poſtu=
labat neque abnuere, neque polliceri, et inter eas mo
ras promiſſa legatorum expectare. Iugurtha ubi Me
telli dicta cum factis compoſuit, ac ſuis ſe artibus ten
tari animaduertit, quippe cui uerbis pax nunciaba-
tur, cæterum re bellum aſperrimum erat, urbs maxi*

ma alienata, ager hoſtibus cognitus, animi populariũ tentati, coactus rerum neceſſitudine, ſtatuit armis certare. Igitur explorato hoſtium itinere, in ſpem uictoriæ adductus, ex opportunitate loci, quã maximas poteſt copias omnium generũ parat, ac per tramites occultos exercitũ Metelli anteuenit. Erat in ea parte Numidiæ, quam Adherbal in diuiſione poſſederat, flumen a meridie oriẽs noĩe Muthul, a quo mons aberat ferme millia paſſuũ. xx. tractu pari, uaſtus ab natura, et humano cultu, ſed ex eo medio quaſi collis oriebatur in immenſum pertingens, ueſtitus oleaſtro, ac myrtetis, aliiſq; generibus arborum, quæ humo arida, atq; harenoſa gignũtur. Media autem planicies, deſerta penuria aquæ, præter flumini propinqua loca. ea conſita arbuſtis, pecore atque cultoribus frequẽtabantur. Igitur in eo colle, quẽ tranſuerſo itinere porrectum docuimus, Iugurtha extenuata ſuorum acie conſedit. Elephantis, et Parthe copiarum pedeſtrium Bomilcarem præfecit, eumq; edocet, quæ ageret. Ipſe propior monti cum omni equitatu, et peditibus delectis ſuos collocat. Dein ſingulas turmas, & manipulos circuiens monet, atq; obteſtatur, uti memores priſtinæ uirtutis, et uictoriæ, ſeſe, regnumq; ſuum ab Romanorum auaritia defendant. Cum iis certamen fore, quos antea uictos ſub iugum miſerint. Ducẽ illis, non animũ mutatum, quæ ab imperatore decuerint, omnia ſuis prouiſa, locum ſuperiorem, ut prudentes cum imperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum bello melioribus manum cõſererent. Proinde parati, intentiq; eſſent, ſigno dato, Romanos inuadere,

illũ diem, aut oẽs labores et uictorias confirmaturũ, aut maximarum erumnarum initium fore. Ad hoc uiritim uti quenq; ob militare facinus pecunia, aut honore extulerat, commonefacere beneficii ſui, & eum ipſum aliis oſtentare. Poſtremo pro cuiuſq; ingenio pollicendo, minitando, obteſtando alium alio modo excitare. cum interim Metellus ignarus hoſtium, monte digrediens, cum exercitu conſpicitur. Primo dubius, quid nam inſolita facies oſtenderet. Nã inter uirgulta equi, Numidæq; conſederant, neque planè occultati humilitate arborum, & tamen quid nam eſſet, incerti, cum natura loci, tum dolo ipſi, atque ſigna militaria obſcurati. Deinde breui cognitis inſidiis, pauliſper agmen conſtituit. Ibi commutatis ordinibus in dextro latere, quod proximum hoſtibus erat, triplicib. ſubſidiis aciem inſtruxit. Inter manipulos funditores et ſagittarios diſpertit, equitatum omnem in cornibus locat. Ac pauca pro tempore milites cohortatus, aciem ſicuti inſtruxerat, tranſuerſis principiis in planum deducit. Sed ubi Numidas quietos neque colle digredi animaduertit, ueritus ex anni tẽpore, et inopia aquæ ne ſiti conficeretur exercitus, Rutilium legatum cum expeditis cohortibus, et parte equitũ præmiſit ad flumen, uti locum caſtris antecaperet. exiſtimans hoſtes crebro impetu, et tranſuerſis præliis iter ſuum remoraturos, et quoniam armis diffiderent, laſſitudinem et ſitim militum tentaturos. Deinde ipſe pro re, atque loco ſicuti mõte deſcenderat, paulatim procedere, Marium poſt principia habere, ipſe cum ſiniſtræ alæ eqtibus eſſe, qui in agmine principes facti erant. At Iu

gurttha ubi extremũ agmẽ Metelli primos ſuos præter greſſum uidet, præſidio quaſi duum milliũ peditum montem occupat, qua Metellus deſcenderat, ne forte cedentibus aduerſariis receptui, ac poſt munimento foret. Deinde repente ſigno dato hoſtes inuadit. Numidæ alii poſtremos cædere, pars a ſiniſtra ac dextra tentare, infenſi adeſſe, inſtare, atque omnibus locis Romanorum ordines conturbare. Quorum etiam qui firmioribus animis obuii hoſtibus fuerant ludificati in incerto prælio ipſi modo eminus ſauciabantur, neque contra feriendi, aut cõferẽdi manũ copia erat. Ante iam docti ab Iugurtha equites, ubi Romanorũ turma inſequi cœperat, non confertim, in unum ſeſe recipiebant, ſed alius aliò quãmaxime diuerſi. Ita numero priores ſi à perſequendo hoſtes deterrere nequiuerant, diſiectos ab tergo, aut lateribus arcũuenie bant, ſin opportunior fugæ collis, quàm campi fuerat, ea uero conſueti Numidarũ equi facile inter uirgulta euadere, noſtros aſperitas, et inſolentia loci retinebat. Cæterum facies totius negocii uaria incerta, fœda, atque miſerabilis. Diſperſi a ſuis, pars cedere, alii inſequi, neque ſigna, neque ordines obſeruare, ubi quenq; periculum cœperat, ibi reſiſtere, ac propulſare, arma, tela, equi, uiri, hoſtes, atque ciues permiſti, nihil conſilio, neque imperio agi. fors omnia regere. Itaq; multum diei proceſſerat, cum etiam tum euentus in incerto erat. Denique omnibus modis labore et æſtu languidis, Metellus ubi uidet Numidas inſtare minus, paulatim milites in unum conducit, ordines reſtituit, et cohortes legionarias quatuor aduerſus pedi=

tes hoſtium collocat. Eorum magna pars ſuperioribus
locis feſſa cōſederat, ſimul orare, et hortari milites, ne
deficerent, neu paterētur hoſtes fugiētes uincere, neq;
illis caſtra eſſe, neq; munimentum ullum, quo cedentes
tenderent, in armis omnia ſita. Sed nec Iugurtha
quidem interea quietus erat, circuire, hortari, renoua
re prælium, et ipſe cum delectis tentare omnia, ſubue
nire ſuis, hoſtibus dubiis inſtare, quos firmos cogno-
uerat eminus pugnando retinere. Eo mō inter ſe duo
imperatores ſummi uiri certabant. Ipſi pares, cæterū
opibus diſparibus. Nam Metello uirtus militum erat,
locus aduerſus. Iugurthæ alia omnia, præter milites
opportuna. Denique Romani, ubi ītelligunt, neq; ſibi
profugium eſſe, neque ab hoſte copiam pugnandi fie-
ri, et iam diei ueſper aderat, aduerſo colle ſicuti præ-
ceptum fuerat euadunt. Amiſſo loco Numidæ fuſi, fu
gatiq́; pauci interiere, pleroſq; uelocitas, et regio hoſti
bus ignara tutata ſunt. Interea Bomilcar, quem Ele-
phantis et copiarum parti pedeſtrium præfectum ab
Iugurtha ſupra diximus, ubi cum Rutilius præter-
greſſus eſt, paulatim ſuos in æquum locum deducit.
Ac dum legatus ad flumen quo præmiſſus erat feſti-
nans pergit, quietus uti res poſtulabat, aciē exornat,
neque remittit, quid ubique hoſtis ageret explorare,
Poſtquam Rutilium conſediſſe iam, & animo uacuū
accepit, ſimulq́; ex Iugurthæ prælio clamorem auge
ri, ueritus ne legatus cognita re laborantibus ſuis au-
xilio foret, aciem, quam diffidēs uirtuti militum arcte
ſtatuerat, quo hoſtiū itineri officeret, latius porrigit,
eoq́; modo ad Rutilii caſtra procedit. Romani ex im

prouiſo pulueris uim magnam animaduertunt. Nam proſpectum ager arbuſtis conſitus prohibebat, et primo rati humum aridam uento agitari. post ubi æquabilē manere, et ſicuti acies mouebatur, magis, magisq́; appropinquare uident, cognita re properantes, arma capiunt, ac pro caſtris, ſicuti imperabatur, cōſiſtunt. Deinde, ubi propius uentum eſt, utrinq; magno clamore concurritur. Numidæ tantūmodo remorati, dū in Elephantis auxilium putant. Poſtquam eos impeditos ramis arborum, atq; ita diſiectos circunueniri uident, fugam faciunt, ac pleriq; abiectis armis, collis aut noctis, quæ iam aderat auxilio integri abeunt. Elephanti quatuor capti, reliqui omnes. xl. numero interfecti. At Romani, quāquam itinere, atq; opere caſtrorū et prælio feſſi, lætiq; erant, tamen, quod Metellus amplius opinione morabatur inſtructi, intentiq; obuiam procedunt. Nam dolus Numidarū nihil languidi, neq; remiſſi patiebatur. Ac primo obſcura nocte, poſtquam haud procul inter ſe erant, ſtrepitu uelut hoſtes aduentare, alteri apud alteros formidinem ſimul, & tumultum facere, et penè imprudentia eſſet admiſſum facinus miſerabile, ni utrinque præmiſſi equites rem explorauiſſent. Igitur pro metu repente gaudium exortum eſt. Milites alius aliū læti appellant, acta edocent, atq; audiunt, ſua quiſq; fortia facta ad cœlū effert. Quippe res humanæ ita ſeſe hñt, in VICTORIA uel ignauis gloriari licet, aduerſæ res etiam bonos decretant. Metellus in iiſdem caſtris quatriduo moratus, ſaucios cum cura reficit, meritos in præliis more militiæ donat, uniuerſos in concione

laudat

laudat, atque agit gratias, hortatur ad cætera, quæ leuia ſunt, parem animum gerant, pro uictoria ſatis pugnatũ, reliquos labores pro præda fore. Tamen interim trãsfugas, et alios opportunos, Iurgurtha ubi gentiũ, aut quid agitaret, cum paucis ne eſſet, an exercitum haberet, ut ſeſe uictus gereret, exploratum miſit. At ille ſeſe in loca ſaltuoſa, et natura munita receperat, ibíq; cogebat exercitũ NVMERO *hominũ ampliorẽ, ſed hebetẽ, ĩfirmumq́;, agri, ac pecoris magis, quàm belli cultorem. Id ea gratia eueniebat, quod præter regios equites nemo omnium Numidarum ex fuga Regem ſequitur. quo cuiuſque animus fert, eò diſcedunt. Neque id flagitiũ militiæ ducitur, ita ſe mores habent. Igitur Metellus, ubi uidet animũ Regis etiam tum ferocem eſſe, bellum renouari, quod niſi ex illius libidine geri non poſſet, præterea ini[illegible]cum certamen ſibi cum hoſtibus, minore detrimento illos uinci, quàm ſuos uincere, ſtatuit nõ prælijs, neq; in acie, ſed alio more bellum gerundum. Itaq; in loca Numidiæ opulentiſſima pergit, agros uaſtat, multa caſtella et oppida temere munita, aut ſine præſidio capit, incẽditq;, puberes interficit, iubet alia omnia militum eẽ prædam. Ea formidine multi mortales Romanis dediti obſides frumẽtum et alia, quæ uſui forent, affatim præbita, ubicunq; res poſtulabat, præſidium impoſitum. Quæ negocia multo magis, quàm prælium male pugnatum ab ſuis Regem terrebant. Quippe cuius ſpes omnis in fuga ſita erat, ſequi cogebatur, et qui ſua loca defendere nequiuerat, in alienis bellum gerere. Tamen ex inopia, quod optimum uidebatur con*

ſilium capit, exercitum plerunq; in iiſdem locis oppe riri iubet. Ipſe cum delectis equitibus Metellum ſeqtur, nocturnis, & auiis itineribus ignoratus, Romanos palantes repente aggreditur. Eorum pleriq; inermes cadunt, multi capiuntur, nemo omnium intactus profugit, & Numidæ priuſquam ex caſtris ſubueniretur, ſicuti iuſſi erant, in proximos colles diſcedunt. Interim Romæ gaudium ingens ortum cognitis rebus Metelli, ut ſeſe et exercitum more maiorum gereret,

tamē *ut in aduerſo loco uictor [illegible] uirtute fuiſſet, hoſtium agro potiretur, Iugurtham magnificum ex Auli ſocordia, ſpem ſalutis in ſolitudine, aut fuga coegiſſet habere. Itaque Senatus ob ea feliciter acta dis immortalibus ſupplicia decernere. Ciuitas trepida antea, ſolicita de belli euentu, læta agere. de Metello fama præclara eſſe. Igitur eo intentior ad uictoriā niti, omnibus modis feſtinare, cauere tamē necubi hoſti opportunus fieret, meminiſſe poſt gloriā* INVIDIAM *ſequi, ita quo clarior, eo magis anxius erat. Neq; poſt inſidias Iugurthæ effuſo exercitu prædari. Vbi frumento aut pabulo opus erat, cohortes cum omni equitatu præſidium agitabant. Exercitus partem ipſe, reliquos Marius ducebat. Sed igne magis, quàm præda ager uaſtabatur. duob. locis haud longe inter ſe caſtra faciebant. Vbi ui opus erat, cuncti aderāt. Cæterum quo fuga, atque formido latius creſceret, diuerſi agebant. Eo tempore Iugurtha per colles ſequi, tempus aut locum pugnæ quærere, qua uenturum hoſtem audierat, pabulum, et aquarum fontes, quorum penuria erat, corrumpere. modo ſe Metello, interdum*

Mario oſtendere poſtremos in agmine tentare, ac ſtatim in colles regredi. Rurſus aliis, poſt aliis minitari, neque prælium facere, neque otium pati, tantūmodo hoſtem ab incœpto retinere. Romanus īperator ubi ſe dolis fatigari uidet, neque ab hoſte copiam pugnādi fieri, urbem magnam, et in ea parte, qua ſita erat, arcem regni nomine Zamā, ſtatuit oppugnare, ratus id, quod negotium poſcebat, Iugurtham laborantib. ſuis auxilio uenturum, ibiq́; prælium fore. At ille, q̄ parabantur a perfugis edoctus, magnis itineribus Metellum anteuenit, oppidanos hortatur, ut mœnia defendant additis auxilio perfugis, quod genus ex copiis Regis, quod fallere nequibat firmiſſimum erat. Præterea pollicetur in tempore ſemet cū exercitu adfore. Ita compoſitis rebus in loca, quammaxime occulta diſcedit, ac paulopoſt cognoſcit Marium ex itinere frumentatū cum paucis cohortibus Siccam miſſum, quod oppidum primum omnium poſt malam pugnā ab Rege defecerat. Eò cum delectis equitibus noctu pergit, & iam egredientibus Romanis in porta pugnam facit, ſimul magna uoce Siccenſes hortatur uti cohortes ab tergo circunueniant, fortunam illis præclari facinoris caſum dare, ſi id fecerint, poſtea ſeſe in regno, illos in libertate ſine metu ætatem acturos. At ni Marius ſigna inferre, atque euadere oppido properauiſſet, profecto cuncti, aut magna pars Siccenſium fidem mutauiſſent, tanta mobilitate ſeſe Numidæ gerunt. Sed milites Iugurthini pauliſper a Rege ſuſtentati, poſtquam maiore ui hoſtes urgent, paucis amiſſis profugi diſcedūt. Marius ad Zamam peruenit. Id op

pidum in campo ſitum, magis opere, quam natura mu nitũ erat, nullius idoneæ rei egens, armis, uiriſq; opu lentem. Igitur Metellus *pro tempore, atque loco pa ratis rebus, cuncta mœnia cũ exercitu circũuenit.* Le *gatis ĩperat, ubi quiſque curaret, deinde ſigno dato undique ſimul clamor ĩgens exoritur, neq; ea res* Nu *midas terret, infenſi, intentiq; ſine tumultu manent, prælium incipitur,* Romani *pro ingenio quiſq;, pars eminus* GLANDE, *aut lapidib. pugnare, alii ſucce- dere, ac modo murum ſuffodere, modo ſcalis aggredi, cupere præliũ in manibus facere.* Cõtra *ea oppidani in proximos ſaxa uoluere, ſudes, pila, præterea picẽ ſulphure, & tæda miſtam ardenti mittere.* Sed *ne il- los quidem, qui procul manſerant timor animi ſatis muniuerat.* Nam *pleroſq; iacula tormẽtis, aut manu emiſſa uulnerabant, pariq; periculo, ſed fama impa ri boni, atq; ignaui erant.* Dum *apud Zamam ſic cer tatur,* Iugurtha *ex improuiſo caſtra hoſtium cũ ma- gna manu inuadit. remiſſis qui in præſidio erant, et omnia magis, quàm prælium expectantibus portam irrupit.* At *noſtri repentino metu perculſi ſibi quiſq; pro moribus conſulunt, alii fugere, alii arma capere, magna pars uulnerati, aut occiſi ſunt.* Cæterum *ex omni multitudine non amplius, xl, memores nominis* Romani, *grege facto locum cœpere paulo, quàm alii editiorẽ, neq; ĩde maxima ui depelli quierunt, ſed tela eminus miſſa remittere. pauca ĩ plurib. minus fruſtra ri, ſin* Numidæ *propius acceſſiſſent, ibi uero uirtutẽ oſtendere, & eos maxima ui cædere, fundere, atque fugare.* Interim Metellus *cum acerrime rẽ gereret,*

clamorem et tumultum hoſtilem à tergo accepit. Dein de conuerſo equo animaduertit fugam ad ſe uerſum fieri, quæ res indicabat populares eſſe. Igitur equitatum omnem ad caſtra propere miſit, ac ſtatim C. Marium cum cohortibus ſociorũ, eumq́; lacrymans per amicitiam, perq́; Remp. obſecrat, nequam contumeliam remanere in exercitu uictore, neue hoſtes inultos abire ſinat. Ille breui mãdata efficit. At Iugurtha munimento caſtrorum impeditus, cum alii ſuper uallum præcipitarentur, alii in anguſtiis ipſi ſibi properantes officerent, multis amiſſis in loca munita ſeſe recepit. Metellus infecto negocio, poſtq̃ nox aderat in caſtra cum exercitu reuertitur. Igitur poſtero die priuſquam ad oppugnandum egrederetur, equitatũ omnem in ea parte, qua Regis aduentus erat pro caſtris agitare iubet, portas et proxima loca tribunis diſpertit. Dein ipſe pergit ad oppidum, atq; uti ſuperiore die murũ aggreditur. Interim Iugurtha ex occulto repente noſtros inuadit, qui in proximo locati fuerant, paulisper territi perturbantur, Reliqui cito ſubueniũt. Neque diutius Numidæ reſiſtere quiuiſſent, ni pedites cum equitibus permiſti, magnam cladem in congreſſu facerẽt, quibus illi freti, nõ uti equeſtri prælio ſolet ſequi, deinde cedere, ſed aduerſis equis concurrere, implicare, ac perturbare aciẽ. Ita expeditis peditibus ſuis, hoſtes penè uictos dare. Eodem tempore apud Zamam magna ui certabatur. Vbi quiſque legatus aut tribunus curabat, eo acerrime niti, neq; alius in alio magis, quàm in ſeſe ſpem habere, pariterq́; oppidani agere, oppugnare, aut parare omnibus lo-

as, auidius alteri alteros ſauciare, quàm ſemet tegere. Clamor permiſtus hortatione, lætitia, gemitu. Itē ſtrepitus armorum ad cœlum ferri, tela utrinq; uolare. Sed illi, qui mœnia defenſabant, ubi hoſtes paululū modo pugnam remiſerant, intenti prælium equeſtre proſpectabant. Eos, uti quæq; Iugurthæ res erant, lætos modo, modo pauidos animaduerteres, ac ſicuti à ſuis audiri, aut cerni poſſent monere alii, alii hortari, aut manu ſignificare, aut niti corporibus, huc, et illuc quaſi uitabundi, aut iacientes tela agitare. Quod ubi Mario cognitum eſt, nam is in ea parte curabat, conſulto lenius agere, ac diffidentiam rei ſimulare, pati Numidas ſine tumultu, Regis prælium uiſere. Ita illis ſtudio ſuorum aſtrictis repente magna ui murum aggreditur, & iam ſcalis aggreſſi milites prope ſumma cœperant, Cum oppidani concurrunt, lapides, ignē, prætera alia tela ingerunt. Noſtri primo reſiſtere, deinde ubi unæ, atque alteræ ſcalæ cōminutæ ſunt, qui ſuper ſteterant afflicti ſunt, cæteri quoquomodo potuere, pauci integri, magna pars cōfecti, uulneribus abeunt. Denique utrinq; præliū nox diremit. | Metellus poſtquam uidet fruſtra inceptum, neque oppidum capi, neque Iugurthā niti niſi ex inſidiis, aut de ſuo loco pugnam facere, et iam æſtatem exactam eſſe, ab Zama diſcedit, et in his urbibus, quæ à Rege defecerant, ſatiſq; munitæ loco, aut mœnibus erant, præſidia imponit. Cæterum exercitum in prouincia, quæ proxima eſt Numidiæ, hyemādi gratia collocat. Neq; id tempus ex aliorum more quieti, aut luxuriæ concedit. Sed quoniam armis bellum parum procedebat,

inſidias Regi per amicos tendere, & eorum perfidia pro armis uti parat. Igitur Bomilcarem, qui Romæ cum Iugurtha fuerat, et inde uadibus datis de Maſſiuæ nece clam iudiciũ fugerat, quod ei per maximã amicitiam, maxima copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur, ac primo efficit, uti ad ſe colloquendi gratia occultus ueniat, Deinde fide data ſi Iugurthã uiuum, aut necatum ſibi tradidiſſet, fore, uti illi Senatus impunitatẽ, & ſua omnia concederet. facile Numidæ perſuadet, cum ingenio infido, tum metuenti ne, ſi pax cum Romanis fieret, ipſe per conditiones ad ſupplicium traderetur. Is ubi primum opportunum fuit, Iugurtham anxium, ac miſerantem fortunas ſuas accedit, monet, atq; lacrymans obteſtatur, uti aliquando ſibi, liberiſq;, & genti Numidarũ optime meritæ prouideat. Oĩbus prælijs ſeſe uictos, agrũ uaſtatũ, multos mortales captos, occiſos, regni opes cõminutas eſſe, ſatis ſæpe iam & uirtutem militum, & fortunã tentatã, caueat ne illo cũctante Numidæ ſibi conſulant. His atque talibus alijs ad deditionem animum Regis impellit. Mittuntur ad Imperatorem legati, qui Iugurtham imperata facturum dicerent, ac ſine ulla pactione ſeſe, regnumq; in illius fidem tradere, Metellus propere cũctos Senatorii ordinis ex hybernis accerſiri iubet. Eorum, et aliorũ, quos idoneos ducebat, conſilium habet. Ita more maiorum ex conſilii decreto, per legatos Iugurthæ ĩperat, argenti pondo ducenta millia, Elephantos omnes, equorum et armorum aliquantulum, Quæ poſtquam ſine mora facta ſunt, iubet omnes perfugas uinctos adduci. Eorũ

magna pars uti iuſſum erat adducti, pauci cum primum deditio cœpit, ad Regem Bocchum in Mauritaniam abierant. Igitur Iugurtha ubi armis, uiris'q;, & pecunia ſpoliatus eſt, dum ipſe ad imperandū Tiſidium uocaretur, rurſus cœpit flectere animū ſuū, et ex MALA CONSCIENTIA digna timere, Deniq; multis diebus per dubitationem cōſumptis, cum modo tædio rerum aduerſarū oīa bello potiora duceret, interdum ipſe ſecum reputaret, quàm grauis caſus in ſeruitiū ex regno foret, multis, magnis'q; præſidiis nequicquam perditis, deintegro reſumit bellum, & Romæ Senatus de prouinciis conſultus, Numidiā Metello decreuerat. Per idē tēpus Vticæ forte. C. Mario per hoſtias Diis ſupplicanti, magna, atque mirabilia portendi auruſpex dixerat. proinde, quæ animo agitabat, fretus Diis ageret, fortunam, quamſæpiſſime experiretur, cuncta proſpere euētura At illum iā antea conſulatus ingens cupido exagitabat, ad quem capiendum præter uetuſtatem familiæ, omnia abunde erant. Induſtria, probitas, militiæ magna ſciētia, animus belli ingens, DOMI modicus, libidinis et diuitiarū uictor, tantūmodo GLORIAE auidus. Sed his natus, et per oēm pueritiā Arpini alitus, ubi primū ætas militiæ patiens fuit, ſtipēdiis faciūdis, nō GRAECA facūdia, neque urbanis mūditiis ſeſe exercuit, ita inter bonas artes integrum ingenium breui adoleuit. Ergo ubi primum tribunatum militarem à populo petit, pleriſque faciem eius ignorantibus, facile notus per omnes tribus declaratur. Deinde ab eo magiſtratu alium poſt alium ſibi peperit, ſempérque

in poteſtatibus eo modo agitabat, ut ampliore, quam gerebat, dignus haberetur. Tamen is ad id locorum talis uir. (Nam poſtea ambitione præceps datus eſt) conſulatum appetere non audebat. Etiam tum alios magiſtratus plebs, conſulatum nobilitas, inter ſe per manus tradebat. Nouus nemo tam clarus, neque tam egregius factis erat, quin is indignus illo honore, & quaſi pollutus haberetur. Igitur ubi Marius aruſpicis dicta eodem intendere uidet, quo cupido animi hortabatur, ab Metello petendi gratia miſſionem rogat, Cui quanquam uirtus, gloria, atque alia optanda bonis ſuperabant, tamen inerat contemptor animus, et SVPERBIA, *commune nobilitatis malum. Itaque primum commotus inſolita re, mirari eius conſilium, & quaſi per amicitiam monere, ne tam praua inciperet, neu ſuper fortunam animũ gereret. non omnia omnibus cupienda eſſe, debere illi res ſuas ſatis placere. poſtremo caueret id petere à populo Romano, quod illi iure negaretur. Poſtquã hæc atque alia talia dixit, neque animus Marii flectitur, reſpondit ubi potuiſſet primum per negocia pub. facturum ſeſe quæ peteret. Ac poſtea ſæpius eadẽ poſtulanti fertur dixiſſe, ne feſtinaret abire, ſatis mature illum cum filio ſuo conſulatum petiturum. (Is eo tẽpore in Contubernio patris ibidẽ militabat, annos natus circiter. xx.) Quæ res Mariũ pro honore, quẽ affectabat contra Metellum uehementer accenderat. Ita cupidine, atq; ira, peſſimus conſultoribus, craſſari, neque facto ullo, neque dicto abſtinere, quod modo ambitioſum foret, Milites qbus ĩ Hybernis præerat,*

laxiore Imperio, quàm antea habere. Apud negocia tores, quorum magna multitudo Vticæ erat, crimino ſe ſimul, & magnifice de bello loqui, dimidia pars ex eratus ſibi permitteretur, paucis diebus Iugurtham in cathenis habiturum. ab Imperatore conſulto bellũ trahi, quod homo inanis, & regiæ ſuperbiæ Imperio nimis gauderet. Quæ omnia illis eo firmiora uidebantur, quia diuturnitate belli res familiares corruperant, & animo cupienti nihil ſatis feſtinatur.

Erat præterea ĩ exercitu noſtro Numida quidã nomine Gauda, Manaſtabilis filius, Maſiniſſæ nepos, quem Miapſa teſtamento ſecundum hæredem ſcripſerat, morbis confectus, & ob eam cauſſam mente paululum immutata. Cui Metellus petenti more regum, ut ſellam iuxta poneret, item poſtea cuſtodiæ cauſſa turmam equitum Romanorum, utrunq; negauerat, honorem, quod eorum modo foret, quos populus Romanus Reges appellauiſſet, præſidium, quod contumelioſum in eos foret, ſi equites Romani ſatellites Numidæ traderentur. Hunc Marius Anxium aggreditur, atque hortatur, ut contumeliarum in Imperatorem cum ſuo auxilio pœnas petat, hominẽ ob morbos animo parum ualido, ſecunda oratione extollit, illũ Regem, ingentem uirum, Maſiniſſæ nepotem eſſe, ſi Iugurtha captus aut occiſus foret, Imperium Numidiæ ſine mora habiturum. Id adeo mature poſſe euenire, ſi ipſe conſul ad id bellum miſſus foret. Itaq; et illũ, & equites Romanos, milites, et negotiatores, alios ipſe, pleroſq; ſpes pacis impellit, uti Romam ad ſuos neceſſarios aſpere in Metellum de bello ſcribant, Ma-

rium Imperatorem poſcant. Sic à multis illi mortalibus honeſtiſſima ſuffragatione conſulatus petebatur, ſimul ea tempeſtate plebs nobilitate fuſa, per legem Mamiliam nouos extollebat. Ita Mario cuncta procedere. Interim Iugurtha poſtquã omiſſa deditione bellum incipit, cum magna cura parare omnia, feſtinare, cogere, exercitum, ciuitates, quæ ab ſe defecerant, formidine aut oſtentando præmia affectare, communire ſuos locos, arma, tela, aliáq;, quæ ſpe pacis amiſerat, reficere, aut commercari, ſeruitia Romanorum allicere, et eos ipſos, qui in præſidiis erant, pecunia tentare, prorſus nihil intactum, neque quietum pati, cuncta agitare. Igitur Vacenſes, quo Metellus initio Iugurtha pacificante præſidium impoſuerat, fatigati Regis ſuppliciis, neque antea uoluntate alienati, principes ciuitatis inter ſe coniurant. Nam VVLGVS, uti plerũq; ſolet, et maxime Numidarũ, ingenio mobili, ſeditioſum atque diſcordioſum erat, cupidum nouarum rerum, quieti & otio aduerſum. Deinde compoſitis inter ſe rebus, in diem tertium cõſtituunt, quod is feſtus, celebratusq; per omnem Africam, ludum & laſciuiam magis, quam formidinem oſtentabat. Sed ubi tempus fuit, centuriones, tribunosque militares, et ipſum præfectum oppidi Titũ Turpilium Syllanum, alius alium domos ſuas inuitant, eos omnes præter Turpilium inter epulas obtruncant. Poſteà milites palantes, inermes, quippe in tali die, & ſine Imperio aggrediuntur. Idem plebs facit, pars edocti à nobilitate, alii ſtudio talium rerum incitati, quis acta, conſiliumq; ignorantibus, tumultus

*ipſe, & res nouæ ſatis placebant. Romani milites per
culſi improuiſo metu, incerti, ignariq; quid potiſſimũ
facerent, trepidare arcem oppidi, ubi ſigna et ſcu-
ta erant, præſidium hoſtium, & portæ ante clauſæ
fugam prohibebant. Ad hoc mulieres, pueriq; pro te
ctis ædificiorũ ſaxa, et alia, quæ locus præbebat cer-
tatim mittere, Ita neque caueri anceps malum, neque
à fortiſſimis infirmiſſimo generi reſiſti poſſe. Iuxta
boni, maliq; ſtrenui & imbelles multi obtruncari.
In ea tanta aſperitate ſæuiſſimis Numidis, et oppido
undiq; clauſo, Turpilius præfectus unus ex omni=
bus Italicis profugit intactus. Id miſericordia ne ho
ſpitis, an pactione, an caſu ita euenerit, parum compe
rimus. niſi quod illi in tanto malo turpis uita, integra
fama potior fuit, ĩprobus, inteſtabilisq; uidetur. Me
tellus ubi poſtq̃ de rebus Vaccæ actis comperit, pau=
liſper mœſtus è conſpectu abiit. Deide ubi ira, et ægri
tudo permiſta ſunt, cum maxima cura ultum ire in-
iurias feſtinat. Legionem cum qua hyemabat, et quã
plurimos poteſt Numidas equites, pariter cum occaſu
ſolis expeditos educit. Et poſtera die circiter horam
tertiam peruenit in quandam planiciem, locis paulo
ſuperioribus circumuentam. Ibi milites feſſos itineris
magnitudine, et iam abnuentes omnia, edocet oppidũ
Vaccam non amplius mille paſſuum abeſſe, decere il
los æquo animo pati reliquum laborem, dum pro ci-
uibus ſuis uiris fortiſſimis, atq; miſerrimis pœnas ca-
perent, præterea prædam benigne oſtentat. Sic ani-
mis eorum arrectis, equites in primo latere, pedites
q̃ arctiſſime pergere, et ſigna occultare iubet. Vaccẽ*

ſes ubi animaduertere ad ſe uorſum exercitum pergere, primo, uti res erat, Metellũ eſſe rati, portas clauſere, Deinde ubi neque agros uaſtari, et eos, qui primi aderant Numidas equites uident, rurſum Iugurtham arbitrati, cum magno gaudio obuii procedunt. Equites, pediteſq; repente ſigno dato, alii uulgum effuſum oppido cædere, alii ad portas feſtinare, pars turres capere, ira atque ſpes prædæ amplius, quam laſſitudo poſſe. Ita Vacenſes biduũ modo ex perfidia lætati, Ciuitas magna atq; opulenta pœnæ cuncta, aut prædæ fuit. Turpilius quẽ præfectum oppidi unũ ex omnibus profugiſſe ſupra oſtendimus, iuſſus à Metello cauſſam dicere, poſtquam ſeſe parum expurgat, condemnatus, uerberatuſq;, pœnas capite ſoluit. Nam is ciuis ex Collatia erat. Per idem tempus Bomilcar, cuius impulſu Iugurtha deditionem, quam metu deſeruit, incœperat, ſuſpectus Regi, & ipſe eum ſuſpiciens, nouas res cupere, ad perniciem eius dolũ quærere, die, noctuq; fatigare animum. Denique omnia tentando, ſocium ſibi adiungit Nabdalſam hominẽ nobilem, magnis operibus clarũ, acceptumq; popularibus ſuis, qui plerunq; exercitum ductare ſeorſum ab Rege, & omnes res exequi ſolitus erat, quæ Iugurthæ feſſo, aut maioribus aſtricto ſuperauerant, ex quo illi gloria, opeſq; inuentæ. Igitur utriuſq; conſilio dies inſidiis ſtatuitur, cætera, uti res poſceret, ex tẽpore parari placuit. Nabdalſa ad exercitum profectus eſt, quem inter hyberna Romanorum iuſſus habebat, ne ager inultis hoſtibus uaſtaretur. Is poſtquã magnitudine facinoris perculſus, ad tempus non ue-

nit, metusq́; rem impediebat, Bomilcar ſimul cupidus incœpta patrandi, & timore ſocii anxius, ne omiſſo uetere conſilio nouum quæreret, literas ad eum per homines fideles mittit. In quis mollitiē, ſocordiamq́; uiri accuſare, teſtari deos per quos iuraſſet; monere ne præmia Metelli in peſtem conuerteret. Iugurthæ exitum adeſſe, Cæterum ſua ne, an uirtute Metelli periret, id modo agitari. Proinde reputaret animo ſuo præmia an cruciatum mallet. Sed cū hæ literæ adlatæ ſunt, forte Nabdalſa exercito corpore feſſus, in lecto quieſcebat, ubi cognitis Bomilcaris uerbis, primo cura, deinde uti ægrum animum ſolet, ſomnus cœpit. Erat ei Numida quidam negotiorum curator, fidus, acceptusq́;, & omniū conſiliorum niſi nouiſſimi particeps. Qui poſtquam adlatas literas audiuit, et ex conſuetudine ratus opera, aut ingenio ſuo opus eſſe, in tabernaculum introiuit, Dormiente illo epiſtolam ſuper caput in Puluino temere poſitam ſumit, ac perlegit. Deinde propere cognitis inſidiis ad Regem pergit. Nabdalſa paulopoſt experrectus, ubi neq; epiſtolam repperit, et rē omnem uti acta erat ex perfugis cognouit, primo indicem perſequi conatus, poſtquam id fruſtra fuit, Iugurtham placandi gratia accedit, dicit quæ ipſe parauiſſet facere, perfidia clientis ſui præuenta, lacrymans obteſtatur per amicitiam, perque ſua antea fideliter acta, ne ſuper tali ſcelere ſuſpectum ſeſe haberet. At ea Rex aliter atque animo gerebat, placide reſpondit. Bomilcare atque aliis multis, quos ſocios inſidiarum cognouerat, interfectis, irā oppreſſerat, ne qua ex eo negocio ſeditio oriretur. Neq;

poſt id locorum Iugurthæ dies, aut nox ulla quieta fuit. neque loco, neque mortali cuiquam, aut tempori ſatis credere, Ciues, hoſtesq́; iuxta metuere, circunſpectare omnia, et omni ſtrepitu paueſcere, alio, atq; alio loco ſæpe contra decus regium noctu requieſcere, interdum ſomno excitus arreptis armis tumultum facere, ita formidine quaſi uecordia exagitari. Igitur Metellus, ubi de caſu Bomilcaris, et indicio patefacto ex perfugis cognouit, rurſus tanquam ad integrum bellum cuncta parat, feſtinatq́; Marium fatigantem de profectione, ſimul & inuitum, et offenſum ſibi, parum idoneum ratus domum dimittit. Et Romæ plebes literis, quæ de Metello ac Mario miſſæ erant, cognitis, uolenti animo de ambobus acceperant. Imperatori nobilitas, quæ antea decori fuerat, inuidiæ eſſe, At illi alteri generis humilitas fauorem addiderat. Cæterum in utroque magis ſtudia partium, quã mala, aut bona ſua moderantur. Præterea ſeditioſi magiſtratus uulgus exagitare, Metellum omnibus concionibus capitis arceſſere, Marii uirtutem in Maius celebrare. Deniq; plebes ſic eſt accenſa, uti opifices, agreſtesq́; omnes, quorũ res, fidesq́; in manibus ſitæ erãt, relictis operibus frequentarent Marium, & ſua neceſſaria poſt illius honorem ducerent. Ita perculſa nobilitate, poſt multas tempeſtates nouo homini conſulatus mandatur, et poſtea populus à Tribuno plebis Lucio Manlio Mantino rogatus, quem uellet cum Iugurtha bellum gerere, frequens Marium iuſſit. Sed ſenatus paulo ante Metello Numidiam decreuerat. Ea res fruſtra fuit. Eodẽ tẽpore Iugurtha amiſſis ami

cis, quorum pleroſq; ipſe necauerat, cæteri formidine pars ad Romanos, alii ad Regem Bocchum perfugerant, cum neque bellum geri ſine miniſtris poſſet, & nouorum fidem, in tanta perfidia ueterum experiri periculoſum duceret uagus, incertuſq; agitabatur. neq; illi res ulla, neque conſilium, aut quiſquam hominũ ſatis placebat, Itinera, præfectoſq; in dies mutare, modo aduerſum hoſtes, interdum in ſolitudines pergere, ſæpe in fuga, ac paulopoſt ſpem in armis habere, dubitare uirtuti, an fidei popularium minus crederet. ita quocunq; intenderat, res aduerſæ erant. Sed inter eas moras repente ſeſe Metellus cum exercitu oſtendit. Numidæ ab Iugurtha pro tempore parati, iſtructiq; , deinde prælium incipitur. Qua in parte Rex pugnæ adfuit, ibi aliquandiu certatum eſt. Cæteri omnes eius milites primo congreſſu pulſi, fugatiq;, Romani ſignorum, & armorum, et aliquanto numero hoſtium potiti. Nam ferme Numidas in omnibus prælijs magis pedes, quam arma tutati ſunt. Ea fuga Iugurtha impenſius modo rebus ſuis diffidens, cum perfugis, & parte equitatus in ſolitudines, dein Thalam peruenit. Id oppidum magnum, atq; opulẽtum, ibique pleriq; theſauri, filiorumq; eius multus pueritiæ cultus erat. Quæ poſtquam Metello comperta ſunt, quanquam iter Thalam, flumenq; proximum in ſpacio millium quinquaginta, loca arida, atque uaſta eſſe cognouerat, tamen ſpe patrandi belli, ſi eius oppidi potitus foret, omnes aſperitates ſuperuadere, ac naturam loci etiam uincere aggreditur. Igitur omnia iumenta ſarcinis leuari iubet, niſi frumento dierum x.

Cæterum

Cæterum utres modo, & alia aquæ idonea portari. Præterea conquirit ex agris quamplurimum poteſt domiti pecoris, eóque īponit uaſa cuiuſque modi, ſed pleraque lignea collecta ex tuguriis Numidarum. Ad hoc finitimis imperat, q ſe poſt Regis fugam, Metello dediderant, quamplurimum quiſque aquæ portaret, diem, locumq́; ubi præſto foret, prædicat. Ipſe ex flumine, quam proximam oppido aquam eſſe ſupra diximus, iumenta onerat. Eo modo īſtructus ad Thalam proficiſcitur. Deinde ubi ad id loci uentum eſt, quo Numidis præceperat, & caſtra poſita, munitaq́; ſunt, tanta repente cœlo miſſa uis aquæ dicitur, ut ea modo exercitui ſatis, ſuperq́; foret. Præterea cōmeatus ſpe amplior, quia Numidæ, ſicuti pleriq; in noua deditione, officia intenderant. Cæterum milites religione pluuia magis uſi, eaq́; res multum animis eorum addiderat. Nam rati ſeſe Diis immortalibus curæ eſſe. Deinde poſtero die contra opinionem Iugurthæ ad Thalam perueniunt. Oppidani qui ſe locorum aſperitate munitos crediderant, magna, atque inſolita re perculſi, nihilo ſegnius bellum parare, idem noſtri facere. Sed Rex nihil iam Metello infectum credēs, quippe qui oīa arma, tela, equos locos, tēpora, deniq; naturā ipſam cæteris imperitātē, induſtria uicerat, cum liberis, et magna parte pecuniæ ex oppido noctu profugit. Neque poſtea in ullo loco amplius uno die, aut una nocte moratus, ſimulabat ſeſe negotii gratia properare. Cæterum proditionem timebat, quam uitare poſſe celeritate puta-

bat· Nam talia conſilia per otiũ ex opportunitate ca-
pi· At Metellus ubi Oppidanos prælio intẽtos,ſimul
oppidum et operibus et loco munitum uidet,uallo foſ
ſaq; mœnia circumuenit· Deinde locis ex copia maxi
me idoneis uineas agere,ſuperq; aggerem iacere, im
poſitis & ſuper aggerem turribus opus & admini-
ſtros tutari. Contra hæc Oppidani feſtinare, parare,
prorſus ab utriſque nihil reliquum fieri. Deniq; Ro
mani multo ante labore, præliisq; fatigati, poſt dies
quadraginta, quam eo uentum erat oppido modo po
titi, præda omnis à perfugis corrupta. Hi poſtquam
murum arietibus feriri, reſque ſuas aduerſas ui-
dent,aurum,argentumq;,& alia,quæ prima ducun
tur,domum regiam comportant. Ibique uino et epu-
lis onerati,illaque et domum, et ſemet igni corrum-
punt,& quas uicti ab hoſtibus pœnas metuerant,eas
ipſi uolentes pendere. Sed pariter cum capta Thala
legati ex oppido Lepti ad Metellum uenerant, oran-
tes uti præſidiũ,præfectumq; eò mitteret· Hamilca-
rem quendam hoĩem nobilẽ,factioſum, nouis rebus
ſtudere, aduerſum quem neq; imperia magiſtratuũ,
neque leges ualerẽt,id ni feſtinaret, in ſummo pericu
lo ſuam ſalutem,et illorũ ſocios fore. Nam Leptitani
iam inde à principio belli Iugurthini ad Beſtiam cõ
ſulem,& poſtea Romam miſerant,amicitiam,ſocie-
tatemq; rogatum· Deinde ubi ea impetrata, ſemper
boni,fideleſq; mãſere,et cũcta a Beſtia, Albino,Me
telloq; imperata gnauiter fecerant. Itaque ab Impe-
ratore facile quæ petebãt adepti. miſſæ ſunt eò cohor

tes Ligurum iiii. et C. Annius præfectus. Id oppidũ ab Sydoniis conditum eſt, quos accepimus profugos ob diſcordias ciuiles nauib. in eos locos ueniſſe. Cæterũ ſitum inter duas ſyrteis, quibus nomẽ ex re inditum. Nam duo ſunt ſinus prope in extrema Africa, impares magnitudine, pari natura, quorum proxima terræ prealta ſunt. Cætera, uti fors tulit, alta, alia intẽpeſtate uadoſa. Nam ubi mare magnum eſſe, & ſæuire cœpit uẽtis, limum, harenamq; et ſaxa igentia fluctus trahunt. Ita facies locorum cum uentis ſimul mutatur. Syrtes ab tractu nominatæ. Eius ciuitatis lingua, modo conuerſa connubio Numidarũ, legum, cultusq; pleraq; Sydonica, quæ eo facilius retinebantur, quod procul ab Imperio Regis ætatem agebant. Inter illos et frequentem Numidiam, multi, uaſtiq; loci erant. Sed quoniam in has regiones per Leptitanorũ negotia uenimus, non indignum uidetur, egregium, atque memorabile facinus duorũ Carthaginiẽſium memorare. Eam rẽ nos locus admonuit. Qua tempeſtate Carthaginienſes pleræque Africæ imperitabant, Cirenenſes quoque magni, atque opulenti fuere. Ager in medio harenoſus una ſpecie. Neq; flumẽ, neque mons erat, qui fines eorum diſcerneret, quæ res eos magno, diuturnóque bello inter ſe habuit. Poſtquam utrinq; legiones, item claſſes ſæpe fuſæ, fugatæq;, & alteri alteros aliquantulum attriuerant, veriti ne mox uictos, uictoresq; defeſſos, alius aggrederetur, per inducias ſpõſionem faciunt, uti certo die legati domo proficiſcerentur, quo in loco inter ſe ob=

uii fuiſſent, ibi communis utriuſque populi finis haberetur. Igitur Carthagine duo fratres miſſi, quibus nomen Philænes erat, maturauere iter pergere. Cirenenſes tardius icre. Id ſocordia ne, an caſu acciderit, parum cognoui. Cæterum ſolet in illis locis tempeſtas haud ſecus, atque in mari retinere. Nam ubi per loca æqualia & nuda gignentium, uentus coortus arenā humo excitauit, ea magna ui agitata, ora, oculoſq; implere ſolet, ita proſpectu impedito morari iter. Poſtquam Cireneſes aliquanto poſteriores ſeſe uidēt. & ob rem corruptam domi pœnas metuunt, criminari Carthaginiēſers ante tēpus domo digreſſos, conturbare rem. Deniq; omnia malle, quàm uicti abire. Sed cum Pœni aliam códitionem tantummodo æquam peterent, [illegible] optionem Carthaginienſibus faciunt, ut uel illi, quo fines populo ſuo peterent, ibi uiui obruerentur, uel eadem conditione ſeſe, quem in locum uellent proceſſuros. Phileni conditione probata, ſeque uitamq; ſuā Reip. condonauere. ita uiui obruti. Carthaginienſes in eo loco Philænis fratribus aras conſecrauere, aliiqueillis domi honores conſtituti. Nunc ad rem redeo.

Vgurtha poſtquam amiſſa Thala nihil ſatis firmum contra Metellum putat, per magnas ſolitudines cum paucis profectus, peruenit ad Getulos, genus hominum ferum, incultumq;, & eo tēpore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unum cogit, ac paulatim conſueſacit ordines habere, ſigna ſequi, Imperium obſeruare, item

alia militaria facere. Præterea Regis Bocchi proximos magnis muneribus, & maioribus promiſſis, ad ſtudium ſui perducit, quis adiutoribus Regem aggreſſus, impellit, uti aduerſum Romanos bellum incipiat. Id ea gratia facilius, procliuiusq; fuit, quod Bocchus initio huiuſce belli Legatos Romam miſerat, fœdus & amicitiam petitum. Quam rem opportuniſſimã incœpto bello pauci ĩpediuerant, cæci AVARItia, quis omnia honeſta, atque inhoneſta uendere mos erat. Etiam antea Iugurthæ filia Boccho nupſerat. Verum ea neceſſitudo apud Numidas, Maurosq; leuis ducitur, quia ſinguli pro opibus, quisq; quamplurimas uxores, denas alii, alii plures habent, ſed Reges eo amplius. ita animus multitudĩe diſtrahitur, nullam pro ſocia optinet, pariter omnes uiles ſunt. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conueniũt, ibi fide data & accepta, Iugurtha Bocchi animũ oratione accendit, Romanos iniuſtos, profunda auaritia, communes omnium hoſtes eſſe, eandem illos cauſſam belli habere cum Boccho, quam ſecum et cum aliis gẽtibus libidine imperitandi, quis omnia regna aduerſa ſint, tum ſeſe, paulo ante Carthaginienſeis, item Regem Perſen, poſt uti quiſq; opulentiſſimus uidebatur, ita Romanis hoſtem fore. His, atque alius talibus dictis, ad Cirtham oppidum iter conſtituunt, quod ibi Q. Metellus prædam, captiuosq;, et impedimenta locauerat. Ita Iugurtha ratus, aut capta urbe operæpretium fore, aut ſi Dux Romanus auxilio ſuis ueniſſet, prælio ſeſe certaturos. Nam callidus id modo feſti

nabat Bocchi pacem imminuere, ne mox agitando aliud, quam bellum mallet. Imperator, poſtquam de Regum ſocietate cognouit, non temere, neque uti ſæpe iam uicto Iugurtha conſueuerat, omnibus locis pugnandi copiam facit. Cæterum haud procul ab Cirtha caſtris munitis Reges opperitur. melius eẽ ratus cognitis Mauris, quoniam is nouus hoſtis acceſſerat, ex cõmodo pugnam facere. Interim Roma per literas certior fit, prouinciam Numidiam Mario datam. Nã conſulem factum antea acceperat. Quibus rebus ſupra bonum, atque honeſtum perculſus, neque lacrymas tenere, neque moderari linguam, uir egregius in aliis artibus, nimis molliter ægritudinem pati. Quã rem alii in ſuperbiam uertebant, alii bonum ingenium contumelia accenſum eſſe, multi quod iam parta uictoria ex manibus eriperetur. Nobis ſatis cognitũ eſt, illum magis honore Marii, quàm iniuria ſua excruciatum, neque tam anxie laturum fuiſſe, ſi adepta prouincia alii, quã Mario traderetur. Igitur eo dolore ĩpeditus, et quia ſtultitiæ uidebatur ALIENAM rem ſuo periculo curare, Legatos ad Bocchũ mittit poſtulatum, ne ſine cauſſa hoſtis populo Romano fieret, habere tum magnam copiã ſocietatis, amicitiæq́; coniungendæ, quæ potior bello eſſet, & quanquam opibus ſuis confideret, tamen non debere incerta pro certis mutare. OMNE bellũ ſumi facile, cæterũ ægerrime deſinere, non in eiuſdem poteſtate initium eius & finem eſſe. INCIPERE cuiuis ẽt ignauo licere, nõ deponi, niſi cum uictores uelint. Proinde ſibi, regnoq́;

ſuo conſuleret, neu florentes res ſuas cum Iugurthæ perditis miſceret. Ad ea Rex ſatis placide uerba fecit, ſeſe pacem cupere ſed Iugurthæ fortunarum miſereri ſi eadem illi copia fieret, omnia conuentura. Rurſus Imperator contra poſtulata Bocchi nuntios mittit. Ille probare partim, alia abnuere. Eo modo ſæpe ab utroq; miſſis, remiſſiſq; nuntiis tempus procedere, el ex Metelli uoluntate bellũ intactum trahi. At Marius, ut ſupra diximus, cupientiſſima plebe cõſul factus, poſtquam ei prouinciam Numidiam populus iuſſit, antea iam infeſtus nobilitati, tum uero multus atq; ferox inſtare. Sigulos modo, modo uniuerſos lædere, dictitare ſeſe conſulatum ex uictis illis ſpolia cœpiſſe, alia prætrea magnifica pro ſe, & illis dolẽtia. Interim quæ bello opus erant prima habere, poſtulare legionibus ſupplementum, auxilia à populis et regibus, ſociisq; arceſſere. Præterea ex Latio fortiſſimũ quenq;, pleroſq; militia, paucos fama cognitos acire, & ambiendo cogere homines emeritis ſtipendiis ſecũ proficiſci. Neq; illi Senatus, quanquam aduerſus erat de ullo negotio abnuere audebat. Cæterum ſupplementum etiam lætus decreuerat, quia neq; plebe militiam uolente putabatur Marius aut belli uſum, aut ſtudia uulgi amiſſurus. Sed ea res fruſtra ſperata, tãta libido cum Mario eundi pleroſq; inuaſerat. Seſe quiſq; præda locupletem fore, uictorem domum rediturum, alia huiuſcemodi animis trahebant, & eos nõ paulum oratione ſua Marius arrexerat. Nam poſtq̃ omnibus, quæ poſtulauerat, decretis, milites ſcribere

uult, hortandi cauſſa ſimul, et nobilitatem uti conſue uerat exagitandi, concionem populi aduocauit. Dein de hoc modo diſſeruit.

ORATIO MARII.

Scio ego Quirites pleroſq; non iiſdem artibus Imperium a uobis petere, & poſtquam adepti ſunt gerere, primo induſtrios, ſupplices, modicos eſſe, deinde per ignauiam, & ſuperbiam ætatem agere. Sed mihi contra uidetur. Nam quo uniuerſa Resp. pluris eſt, quam conſulatus, aut prætura, eo maiore cura illã adminiſtrari, quàm hæc peti debere. Neq; me fallit, quantum cum ueſtro maximo beneficio negotii ſuſtineam, Bellũ parare, ſimul et ærario parcere, cogere ad militiã eos, quos nolis offendere, domi, foriſq; omnia curare, & ea agere inter inuidos, occurſantes factioſos, opinione Quirites aſperius eſt. Ad hoc alii ſi deliquere, uetus nobilitas, maiorum fortia facta, cognatorum et affinium opes, multæ clientelæ, oĩa hæc præſidio adſunt. Mihi ſpes omnes in me met ſitæ, quas neceſſe eſt VIRTVTE et inocentia tutari. Nã alia infirma ſunt, & illud intelligo Quirites, omniũ ora in me conuerſa eſſe, æquos, bonoſq; fauere. quippe beneficia mea Rſp. procedunt nobilitatem locum inuadendi quærere. Quo mihi acrius adnitendum eſt, ut neq; uos capiamini, et illi fruſtra ſint. Ita ad hoc ætetis à pueritia fui, ut oẽs labores, pericula conſueta habeã. Quæ ante ueſtra beneficia gratuito faciebã, ea uti accepta mercede deſerã, nõ eſt

cōſiliū Q*uirites*. ILLIS *difficile eſt in poteſtatibus tē perare, qui per ambitionē ſeſe probos ſimulauere*. Mi*hi qui oēm ætatem in optimis artibus ægi, benefacere iā ex* CONSVETVDINE *ī naturā uertit*. B*ellū me gerere cū* I*ugurtha iuſſiſtis, quam rē nobilitas ægerrime tulit*. Q*uæſo, reputate cum animis ueſtris, num id mutari melius ſit*, E*cquem ex illo globo nobilitatis ad hoc, aut aliud tale negotium mittatis hominem ueteris proſapiæ, ac multarum imaginum, & nullius ſtipendii, ſcilicet ut in tanta re ignarus omnium trepidet, feſtinet, ſumat aliquem ex populo monitorem ſui officii*. ITA *plerunque euenit, ut quē uos imperare iuſſiſtis, is ſibi imperatorem alium quærat*. A*tqui ego ſcio qui poſtquam conſules facti ſunt, acta maiorum, et* G*ræcorum militaria præcepta legere cœperint, præpoſteri homines*. NAM *gerere q̄ fieri tempore poſterius, re atque uſu prius eſt. comparate nūc* Q*uirites, me hominem nouum cum illorū ſuperbia*. Q*uæ illi audire, et legere ſolent, eorum partem uidi, alia geſſi, quæ illi literis, ea ego didici militando*. N*ūc uos exiſtimate*, FACTA, *an dicta pluris ſint*. C*ōtemnunt nouitatem meā, ego illorum ignauiam. mihi fortuna, illis probra obiectantur. quanquam ego* NATVRAM *unā, et cōmunem oīum exiſtimo, ſed fortiſſimum quenque generoſiſſimum*. A*t ſi iam ex patribus* A*lbini, aut* B*eſtiæ quæri poſſet, me ne an illos ex ſe gigni maluerint, quid reſponſuros creditis? niſi ſeſe liberos, quàm optimos uoluiſſe? quod ſi iure me deſpiciunt, faciūt idem maioribus ſuis, quibus, uti*

mihi, ex uirtute nobilitas cœpit. Inuidēt honori meo, ergo, inuideant labori et inocentiæ, periculis ēt meis, qm̄ per hæc illū cœpi. Verū hoīes corrupti ſuperbia, ita ætatē agunt, quaſi ueſtros honores contēnant. ita hos petūt, qſi honeſte uixerit. NAEILLI fálſi ſunt, qui diuerſiſſimas res pariter expetant, uoluptatē, et præmia uirtutis. Atque etiam cum apud uos, aut in Senatu uerba faciunt, pleraq; oratione maiores ſuos extollunt, eorū fortia facta memorando clariores ſeſe putant, quod contra eſt. Nam quanto uita illorū præclarior, tanto horum ſocordia flagitioſior. Et profecto ita ſe res habet, maiorū GLORIA poſteris quaſi lumē eſt, neq; bona eorū, neq; mala in occulto patitur. Huiuſce rei ego inopiam patior Quirites. Verum id, quod multo præclarius ē, mea facta mihi dicere licet, Nunc uidete, quàm iniqui ſint, quod ex aliena uirtute ſibi arrogant, id mihi ex mea non concedūt. Scilicet quia imagines nō habeo, et quia mihi noua nobilitas eſt, quàm certe PEPERISSE, quàm acceptam corrupiſſe melius eſt. Equidē ego non ignoro, ſi iam mihi reſpondere uelint, abunde illis facundam et compoſitam orationem fore. Sed in maximo ueſtro beneficio, cum omnibus locis me, uoſq; maledictis lacerent, non placuit reticere, nequis modeſtiam inconſcientiam duceret. Nam me quidem ex animi ſententia lædere nulla oratio poteſt. quippe uera neceſſe eſt prædicet, falſam uita, moreſq; mei ſuperant. Sed quoniam ueſtra conſilia accuſantur, qui mihi ſummum honorem, et maximum negotium impoſuiſtis, etiam

atque etiam reputate, num eorũ pœnitendũ ſit. Non poſſum fidei cauſſa imagines, neq; triumphos, aut conſulatus maiorum meorum oſtentare. At ſi res poſtulet, haſtas, uexillum, phaleras, alia militaria dona, præterea cicatrices aduerſo corpore. He ſunt meæ imagines, hæc mea nobilitas, non hæreditate relicta, ut illa illis, ſed quæ ego plurimis meis laborib. et periculis quæſiui. Non ſunt compoſita uerba mea. Parũ id facio. IPSA ſe uirtus ſatis oſtẽdit. Illis artificio opus eſt, ut turpia facta oratione tegant. Neq; literas græcas didici, parum placebat eas diſcere, quippe quæ ad uirtutẽ doctoribus nihil profuerant. At illa multo optima Reip. doctus ſum, hoſtem ferire, præſidia agitare, nihil metuere, niſi turpem famã, hyemẽ et æſtatem iuxta pati, humi requieſcere, eodẽ tẽpore inopiam et laborẽ tolerare. His ego præceptis milites hortabor. Neq; illos arcte colam, me opulenter. neque gloriam meam labore illorum faciam. Hoc eſt utile, hoc ciuile ĩperiũ. NANQVE cũ tu per mollitiẽ agas, exercitum ſupplicio cogere, id eſt dominum, non imperatorem eſſe. Hæc atque alia maiores ueſtri faciendo, ſeq; et Rẽp. celebrauere. Quis nobilitas freta, ipſa diſſimilis moribus, nos illorum æmulos contemnit, et omnes honores nõ ex merito, ſed quaſi debitos a uobis repetit. Cæterũ homines ſuperbiſſimi procul errãt. Maiores eorum omnia, quæ licebat, illis reliquere, diuitias, imagines, memoriam ſui præclaram, uirtutẽ non reliquere, neq; poterant, EA SOLA neq; datur dono, neq; accipitur. Sordidũ me, et incultis moribus

aiunt, quia parum ſcite conuiuium exorno, neque hi ſtrionem ullum, neq; pluris pretii coquũ, quã uilli- cum habeo, quæ mihi libet confiteri quirites. Nam *ex parẽte meo, & ex aliis ſanctis uiris, ita accepi,* MVNDITIAS *mulieribus*, VIRIS *laborem conuenire, omnibusq; bonis oportere plus gloriæ, quã diuitiarũ eſſe. arma, non ſuppellectilem decori eſſe.* Q*uin er- go, quod iuuat, quod carum æſtimant, id ſemper faci ant, ament, potent, ubi adoleſcẽtiam habuere, ibi ſe- nectutem agant in conuiuiis, dediti uentri, et turpiſſi mæ parti corporis. ſudorem, puluerem, & alia talia relinquant nobis, quibus illa epulis iocũdiora ſunt.* V*erum non eſt ita.* Nam *ubi flagitiis ſe dedecorauere turpiſſimi uiri, bonorum præmia ereptum eunt,* Ita *iniuſtiſſime luxuria & ignauia, peſſime artes, illis, qui coluere eas, nihil officiunt,* Reipu. *innoxiæ cladi ſunt.* Nunc *quoniam illis quantum mores mei, non il- lorum flagitia poſcebant, reſpondi, pauca de* Rep. *lo quar.* Primum *omniũ bonũ habetote de* Numidia *animũ* Q*uirites.* Nam, *quæ ad hoc tẽpus* Iugurthã *tutata ſunt, omnia remouiſtis, auaritiam, imperitiã, atq; ſuperbiã.* Deinde *exercitus ibi eſt locorũ ſciens, ſed me* Hercule *magis ſtrenuus, quã felix.* Nam *ma- gna pars eius auaritia, aut temeritate ducum attrita eſt.* Q*uamobrem uos, quibus militaris eſt ætas, adni nitimini mecum, & capeſcite* Remp. *neque quenquã ex calamitate aliorum, aut imperatorum ſuperbia metus cœperit.* Egomet *in agmine, aut in prælio con- ſultor idẽ, & ſocius periculi uobiſcũ adero, me, uosq;*

in omnibus rebus iuxta gerã, & profecto Dis iuuãti bus omnia matura ſunt, uictoria præda, laus, Quæ ſi dubia, aut procul eſſent, tamen omnes bonos Reip. ſubuenire decebat. Et enim nemo IGNAVIA imortalis factus eſt, neque quiſq̃ parens liberis, uti æterni forent, optauit, magis uti boni, honeſtiq́; uitam exigerent. Plura dicerem quirites, ſi timidis uirtutem uerba adderent. Nã ſtrenuis abũde dictum puto. Huiuſcemodi oratione habita, Marius poſtquam plebis animos arrectos uidet, propere commeatu, ſtipendio, armis, aliiſq; utilibus naues onerat. Cum his Aulũ Manlium legatum proficiſci iubet. Ipſe interea milites ſcribere, non more maiorum, neque ex claſſibus, ſed uti cuiuſque libido erat, capitecenſos pleroſque. Id factum alii inopia bonorum, alii per ambitionẽ conſulis memorabant, quod ab eo genere celebratus, auctusq́; erat, et homini potentiam quærenti egentiſſimus quiſq; opportuniſſimus, cui neq; ſua cara, quippe, quæ nulla ſunt, & omnia cum pretio honeſta uidentur. Igitur Marius cum aliquãto maiore numero, quam decretũ erat, in Africam profectus, paucis diebus Vticam aduehitur. Exercitus ei traditur à P. Rutilio legato. Nam Metellus cõſpectum Marii fugerat, ne uideret ea, quæ audita animus tolerare nequerat. Sed conſul expletis legionibus, cohortibusq́; auxiliariis, in agrum fertilem, et præda honuſtum proficiſcitur. Omnia capta ibi militibus donat. Deinde caſtella et oppida natura & uiris parum munita, aggreditur, prælia multa, cæterum alia leuia aliis locis fa-

cere. Interim noui milites ſine metu pugnæ adeſſe, uidere, fugientes, capi, aut occidi, fortiſſimũ quenq; tutiſſimũ, ARMIS libertatẽ, patriam, parentesq́; & alia omnia tegi, gloriam, atq; diuitias quæri. Sic breui ſpatio noui, ueteresq́; coaluere, & uirtus omnium æqualis facta. At Reges ubi de aduentu Marii cognouerunt, diuerſi in locos difficiles abeunt. Ita Iugurthæ placuerat ſperanti, mox effuſos hoſtes inuadi poſſe. Romanos ſicuti pleroſque remoto metu laxius, licẽtiusq́; futuros. Metellus iterea Romã profectus, cõtra ſpem ſuam lætiſſimis animis accipitur. Plebi, patribusq́;, poſtquam inuidia deceſſerat, iuxta carus. Sed Marius impigre, prudenterq́; ſuorum & hoſtiũ res pariter attendere, cognoſcere quid boni utriſque, aut contra eſſet. Explorare itinera regum, conſilia et inſidias eorum anteuenire. Nihil apud ſe remiſſum, neque apud illos tutum pati. Itaq; & Getulos & Iugurthã, ex noſtris ſociis prædas agentes, ſæpe aggreſſus in itinere fuderat, ipſumq́; Regẽ haud procul ab oppido Cirtha armis exuerat. Quæ poſtquã glorioſa modo, neque belli patrandi copiã cognouit, ſtatuit urbes, quæ uiris aut loco, pro hoſtibus, & aduerſum ſe opportuniſſimæ erãt, ſingulas circunuenire, Ita ratus Iugurtham aut præſidiis nudatum iri, ſi ea pateretur, aut prælio certaturum. Nam Bocchus ſæpe ad eum miſerat nuntios, uelle populi Romani amicitiã, nequid ab ſe hoſtile timeret. Id ſimulauerit ne, quo improuiſus grauior accederet, an mobilitate ingenii pacem, atque bellum mutare ſolitus, parũ exploratum

eſt. Sed conſul uti ſtatuerat, oppida, caſtellaq́; munita adire, partim ui, alia metu, aut præmia oſtentando auertere ab hoſtibus. Ac primo mediocria gerebat, exiſtimans Iugurtham ob ſuos tutandos in manus uẽturum. Sed ubi illum procul abeſſe, & aliis negotiis intentum accepit, maiora, et magis aſpera aggredi tẽpus uiſum eſt. Erat inter ingentes ſolitudines oppidũ magnum atq; ualens, nomine Capſa, cuius conditor Hercules Libys memorabatur. eius ciues apud Iugurthã imunes, leui imperio, et ob ea fideliſſimi habebantur, muniti aduerſum hoſtes, non mœnibus modo et armis atque uiris, uerũ etiam multo magis locorũ aſperitate. Nã præter oppida propinqua, alia oia uaſta, inculta, egentia aquæ, infeſta ſerpentibus, quarum uis, ſicuti omniũ ferarũ INOPIA cibi acrior. Ad hoc natura ſerpentium ipſa pernicioſa, ſiti magis, quàm alia re accenditur. Eius oppidi potiũdi Mariũ maxima cupido inuaſerat, cum propter uſum belli, tum quia res aſpera uidebatur, & Metellus oppidum Thalam magna gloria cœperat, haud diſſimiliter ſitũ, munitũq́;, niſi quod apud Thalã non longe a mœnibus, aliquot fontes erant, Capſenſes una modo, atq; ea intra oppidũ iugi aqua, cætera pluuia utebantur. Id ibiq; et in omni Africa, quæ procul a mari incultius agebat, eo facilius tolerebatur, quia Numidæ plerunque lacte et ferina ueſcebantur, & neque ſalem, neq; alia GVLAE irritamẽta quærebãt, Cibus illis aduerſus famem, atque ſitim, non libidini, neque luxuriæ erat. Igitur conſul omnibus exploratis, credo

diut alij oppidum

Diis fretus, nam contra tantas difficultates conſilio ſa tis prouidere non poterat, quippe etiam frumenti in= opia tētabatur, quod Numidæ pabulo pecoris magis, quàm aruo ſtudent. Et quodcunque natum fuerat, iuſſu Regis in loca munita contulerant. Ager autem aridus, & frugum uacuus ea tempeſtate. Nam æſtatis extremum erat, tamen pro rei copia ſatis prouidēter exornat. Pecus omne, quod ſuperioribus diebus præ= dæ fuerat, equitibus auxiliariis agendum attribuit. Aulum Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris, ubi ſtipendiū et commeatum lo- cauerat, ire iubet, dicitq; ſe prædabundum poſt pau cos dies eodem uenturū. ſic incepto ſuo occultato, per- git ad flumen Tanam. Cæterum in itinere quotidie pecus exercitui centurias, item per turmas æqualiter di ſtribuerat, & ex coriis utres uti fierent curabat, ſi- mul & inopiam frumenti lenire, & ignaris omnibus parare, quæ mox uſui forent. Denique ſexto die cum ad flumen uentum eſt, maxima uis utrium effecta. Ibi caſtris leui munimēto poſitis, milites cibum capere, atque uti ſimul cum occaſu ſolis egrederentur, para= tos eſſe iubet. Omnibus ſarcinis abiectis, aqua modo, ſeq; et iumenta onerare. Dein poſtquā tempus uiſum caſtris egreditur, noctemq; totam itinere facto cōſedit. Idem proxima facit. Deīde tertia multo ante lucis ad= uentum, peruenit in locum tumuloſum, a Capſa non amplius duum millium interuallo. Ibiq;, quam oc= cultiſſime poteſt, cum omnib. copiis operitur. Sed ubi dies cœpit, et Numidæ nihil hoſtile metuētes, multi op

pido

pido egreſſi, repente omnem equitatum, & cum his
uelociſſimos pedites curſu tendere ad Capſam, et por
tas obſidere iubet, Deinde ipſe intentus propere ſe-
qui, neque milites prædari ſinere. Quæ poſtquã op-
pidani cognouere, res trepidæ, metus ingens, malũ im
prouiſum, ad hoc pars ciuium extra mœnia in ho-
ſtium poteſtate, coegere, uti deditionem facerent. Cæte
rum oppidum incenſum, Numidæ puberes interfe-
cti, alii omnes uenundati, præda militibus diuiſa. Id
facinus contra ius belli, non auaritia, neque ſcelere cõ
ſulis admiſſum, ſed quia locus Iugurthæ opportu-
nus, nobis aditu difficilis, genus hominũ mobile, infi-
dum, ante neq; beneficio, neq; metu coercitum. Poſt
quam tantam rem peregit Marius, ſine ullo ſuorum
incommodo, magnus, et clarus antea, maior, atq; cla-
rior haberi cœpit. omnia non bene conſulta, in uirtu-
tem trahebantur. Milites modeſto imperio habiti, ſi-
mul & locupletes, ad cœlum ferre, Numidæ magis, q̃
mortalẽ timere. Poſtremo omnes ſocii, atq; hoſtes cre-
dere, illi aut mentem diuinam eſſe, aut Deorum nutu
cuncta portendi. Sed conſul, ubi ea res bene euenit, ad
alia oppida pergit, pauca repugnãtibus Numidis ca
pit, plura deſerta propter Capſenſium miſerias igni
corrumpit, luctu, atque cæde omnia complentur. De
nique multis locis potitus, ac pleriſque exercitu incru
ento, aliam rem aggreditur, non eadẽ aſperitate, qua
capſenſium, cæterum haud ſecus difficilem. Nanque
haud longe a flumine Mulucha, quod Iugurthæ, Boc
chíq; regnum diuidebat, erat inter cæteram planiciẽ
mons ſaxeus, mediocri caſtello, ſatis patens, in immen

ſum editus, uno peranguſto aditu relicto. Nam omnis natura uelut opera, atque conſulto præceps, quem locum Marius, quod ibi Regis theſauri erãt, ſumma ui capere intendit ſed ea res forte, quàm conſilio melius geſta. Nam caſtello uirorum, atque armorum ſatis magna uis, et frumẽti, et fons aquæ, aggeribus, turribusq́; et aliis machinationibus erat locus importunus, iter caſtellanorum anguſtum admodum, utrinq; præciſum, uineæ cum ingenti periculo fruſtra agebãtur. nã cum hæ paulo proceſſerant, igni, aut lapidib. corrumpebantur. milites neque pro opere conſiſtere propter iniquitatem loci, neque inter uineas ſine periculo adminiſtrare, optimus quſq; cadere, aut ſauciari, cæteris metus augeri. At Marius multis diebus, & laboribus conſumptis, anxius trahere cum animo ſuo, omitteret ne incœptum, quoniã fruſtra erat, an fortunam opperiretur, qua ſæpe proſpere uſus erat. Quæ cum multos dies, noctesq́; æſtuans agitaret, forte quidam Ligus ex cohortibus auxiliariis miles gregarius, caſtris aquatum egreſſus, haud procul ab latere caſtelli, quod aduerſum prælianti bus erat, animaduertit inter ſaxa repẽtes Cocleas, quarũ cum unam, atq; alteram, deinde plures peteret ſtudio legendi paulatim prope ad ſummum mõtis egreſſus eſt. ubi poſtquã ſolitudinem intellexit, more ingenii humani cupido difficilia faciẽdi, animaduertit. Et forte in eo loco grãdis ilex coaluerat inter ſaxa, paululum modo prona, deinde inflexa, atque aucta in altitudinem, quo cuncta gignentium natura fert, cuius ramis modo, modo eminentibus ſaxis nixus Ligus, caſtelli planiciem per

ſcribit, quod cuncti Numidæ *intenti præliātibus aderant*. Exploratis *omnibus, quæ mox uſui fore ducebat, eodem regreditur, non temere, uti aſcenderat, ſed tentans omnia, et circūſpiciens*. Itaq; Marium *propere adiit, acta edocet, hortatur ab ea parte, qua ipſe aſcenderat, caſtellum tentet, pollicetur ſeſe ducem itineris, periculiq; nihil eſſe docet*. Marius *cum ligure promiſſa eius cognitum ex præſentibus miſit. quorū alii uti cuiuſque ingenium erat, ita rem difficilem, aut facilē renūtiauere*. Conſulis *tamen animus paululum arrectus*. Itaq; *ex copia tubicinum, et cornicinum, numero quinque, quā uelociſſimos delegit, et cum his, præſidio qui forent, quatuor centuriones, omneſq;* Liguri *parere iubet, et ei negocio proximum diem conſtituit*. Sed *ubi ex præcepto tēpus uiſum, paratis, et compoſitis omnibus, ad locum pergit*. Cæterum *illi, qui centuriis præerant prædocti ab duce, arma, ornatumq; mutauerant* Capite, *atque pedibus nudis, uti proſpectus, niſuſq; per ſaxa facilius foret*. Sup *terga gladii & ſcuta, uerum ea* Numidica *ex coriis, ponderis gratia, ſimul et offenſa, quo leuius ſtreperent*. Igitur *prægrediēs* Ligus *ſaxa, et ſi quæ uetuſtate radices eminebant, laqueis uinciebat, quibus alleuati milites facilius aſcenderent, interdum timidos inſolentia itineris leuare manu, ubi paulo aſperior aſcenſus erat, ſingulos præ ſe inermes mittere*. Deinde *ipſe cum illorū armis ſequi, quæ dubia niſui uidebantur, potiſſimū tentare, ac ſæpius eadem aſcendens, deſcendenſq;, deinde ſtatim digrediens, cæteris audaciam addere*. Igitur *diu, multumq; fatigati, tandem in caſtellum per*

ueniunt, deſertũ ab ea parte, quod omnes ſicuti aliis diebus aduerſum hoſtes aderant. Marius ubi ex nũciis cognouit, quæ Ligus egerat, quanquã toto die intentos prælio Numidas habuerat, tũ uero cohortatus milites, et ipſe extra uineas egreſſus, teſtudine acta ſuccedere, et ſimul hoſtẽ tormẽtis, ſagittariiſq́; et funditoribus eminus terrere. At Numidæ ſæpe antea uineis Romanorum ſubuerſis, item incenſis, non caſtelli mœnibus ſeſe tutabantur, ſed pro muro dies, noctesq́; agitare, maledicere Romanis, ac Mario uecordiam obiectare, Militibus noſtris Iugurthæ ſeruitium minari, ſecundis rebus feroces eſſe. Interim omnibus Romanis, hoſtibusq́; prælio intentis, magna ui utrinque pro gloria, atque imperio his, illis pro ſalute certantibus, repente à tergo ſigna canere. At primo mulieres et pueri, qui uiſum proceſſerant, fugere. Deinde uti quiſque muro proximus erat, poſtremo cuncti armati, inermesq́;. Quod ubi accidit, eo acrius Romani inſtare, fundere, ac pleroſq; tantummodo ſauciare. Deinde ſuper occiſorũ uadere corpora, auidi gloriæ certantes murum aſcendere, neque quenq̃ omnium præda morari. Sic forte correcta Marii temeritas, gloriã ex culpa inuenit. Cæterũ dũ ea res agitur. L. Sylla quæſtor, cũ magno equitatu in caſtra uenit, qui uti ex Latio et ſociis cogeret exercitũ, Romæ relictus erat. Sed quoniã nos tanti uiri res admonuit, idoneum uiſum eſt, de natura, cultuq́; eius paucas dicere. Neque enim alio loco de Sullæ rebus dicturi ſumus. et Lucius Siſenna optume et diligẽtiſſime omniũ, qui eas res dixere, perſecutus hiſtoriam, parũ mihi libero

ore locutus uidetur. I*gitur* SYLLA *patritiæ gentis nobilis fuit, familia prope iam extincta maiorũ igna uia.* L*iteris græcis, ac latinis iuxta, atq; doctiſſime eru ditus, animo ingenti, cupidus uoluptatum, ſed gloriæ cupidior, otio luxurioſo eſſe, tamen ab negotiis nunq̃ eum uoluptas remorata, niſi quod de uxore potuit ho neſtius conſuli. facũdus, callidus, et amicitia facilis, ad ſimulanda negotia altitudo ingenii incredibilis. mul tarum rerum, ac maxime pecuniæ largitor, atq; illi feliciſſimo omnium ante ciuilem uictoriam, nunquam ſuper induſtriam fortuna fuit, multiq; dubitauere fortior, an felicior eſſet.* N*am poſtea, quæ fecerit, incer tum habeo, pudeat magis, an pigeat diſſerere.* I*gitur* S*ylla (ut ſupra dictum eſt) poſtquã in* A*fricam, atq; in caſtra* M*arii cum equitatu uenit, rudis antea, et igna rus belli, ſolertiſſimus omnium paucis tempeſtatibus factus eſt.* A*d hoc milites benigne appellare, multis rogantib. aliis per ſeipſe bñficia dare, iuitus accipere, ſed ea properantius, quàm æs mutuum reddere.* I*pſe ab nullo repetere, magis id laborare, uti illi, quã plu rimi deberent.* I*ocat, atque ſeria cum humillimis age re, in operibus, in agmine, atque ad uigilias multus eſſe, neque interim, quod praua ambitio ſolet,* C*on ſulis, aut cuiuſquam boni famam lædere, tantummo do neque conſilio, neque manu alium priorem pati, pleroſque anteuenire.* Q*uibus rebus et artibus, bre ui* M*ario, militibuſq; cariſſimus factus eſt.* A*t* I*ugur tha poſtquam oppidum* C*apſam, alioſq; locos muni tos, et ſibi utiles, ſimul et magnam pecuniã amiſerat, ad* B*occhum nũtios mittit, quã primum in* N*umidiã*

copias adduceret, prælii faciūdi tempus adeſſe. Quē ubi cunctari accepit, dubium belli, atq; pacis rationes trahere, rurſus uti antea, proximos eius donis corrū=pit, ipſiq; Boccho pollicetur Numidiæ tertiam partē, ſi aut Romani Africa expulſi, aut integris ſuis finib. bellum compoſitū foret. Eo præmio illectus Bocchus cum magna multitudine Iugurthā accedit. Ita ambo=rum exercitu coniuncto, Mariū iam in Hyberna proficiſcentem, uix decima parte diei reliqua inuadunt, rati noctem, quæ iam aderat, et uictis ſibi munimento fore, & ſi uiciſſent nullo impedimento, quod locorum ſcientes erant. Contra, Romanis utrunq; caſum in tenebris difficilem fore. Igitur ſimul cōſul ex multis de hoſtium aduentu cognouit, et ipſi hoſtes aderant, & priuſquam exercitus, aut inſtrui, aut ſarcinas colligere, deniq; anteq̄ ſignum, aut imperiū ullum accipere quiuit, equites Mauri, atq; Getuli, non acie, neque ullo more prælii, ſed catervatim, uti quoſque fors conglobauerat, in noſtros concurrunt. Qui omnes trepidi improuiſo metu, attamen uirtutis memores, aut arma capiebant, aut capientes alios ab hoſtibus defenſabāt. Pars equos aſcendere, ire obuiam hoſtibus, pugna, latrocinio magis, quam prælio ſimilis fieri, ſine ſignis, ſine ordinib. equites, peditesq; permiſti, cædere alios, alios obtrūcare. multos contra aduorſos acerrime pugnanteis à tergo circunuenire, neque uirtus, neq; arma ſatis tegere, quod hoſtes numero plures, et undiq; circunfuſi erant. Denique Romani ueteres, nouiq;, et ob ea ſcientes belli, ſiquos locus, aut caſus coniūxerat, orbes facere, atque ita ab omnibus partibus ſimul te=

cti & instructi, hoſtium uim ſuſtentabant. Neq; *in eo tam aſpero negotio* Marius *territus, aut magis, q̄ antea demiſſo aīo fuit, ſed cū turma ſua, quā ex fortiſſimis magis, q̄ ex familiariſſimis parauerat, uagari paſſim ac mō laborantib. ſuis ſuccurrere, mō hoſtes, ubi con fertiſſimi obſtiterant, inuadere manu, conſulere mili tibus, quoniā imperare conturbatis oībus nō poterat.* Iam'q; *dies conſumptus erat, cum tamen barbari nihil remittere, atque uti* Reges *præceperant, noctem pro ſe rati acrius inſtare.* Tum Marius *ex copia rerum conſilium trahit, atque uti ſuis receptui locus eſſet, col les duos inter ſe propinquos occupat.* Quorū *in uno caſtris parum amplo, fons aquæ magnus erat,* Alter *uſui opportunus, quia magna parte edita, et præcipi= ti pauca munimēta quærebat.* Cæterum *apud aquā,* Syllam *cum equitibus noctem agitare iubet.* Ipſe *pau latim diſperſos milites, neque minus hoſtibus contur= batis in unum contrahit.* Dein *cunctos pleno gradu in collē ſubducit.* Ita *reges loci difficultate coacti, præ lio deterrentur, neque tamē ſuos longius abire ſinūt, ſed utroq; colli multitudine circundato effuſi conſede= re, deinde crebris ignibus factis, plerunq; noctis bar- bari more ſuo lætari, exultare, ſtrepere pedibus, uo- cibus, et ipſi duces feroces, quod non fugere, ac pro ui ctoribus ſeſe agere.* Sed *ea cuncta* Romanis *ex tene- bris, & editioribus locis facilia uiſu, magno'q; horta= mento erant* Plurimum *uero* Marius *hoſtium impe ritia confirmatus, quammaximum ſilentium haberi iubet, ne ſigna quidem uti per uigilias ſolebant cane= re, deinde ubi lux aduentabat, defeſſis iam hoſtibus,*

ac pauloante ſomno captis, deimprouiſo uectigales, item cohortium, turmarum, legionum tubicines ſimul omnes tuba canere, milites clamorem tollere, atq; portis erumpere iubet, Mauri atque Getuli, ignoto & horribili ſonitu repente exciti, neque fugere, neque arma capere, neque omnino facere, aut prouidere quicquam poterant. Ita cunctos ſtrepitu, clamore, nullo ſubueniente, noſtris inſtantibus tumultu, terrore, formidine, quaſi uecordia cœperat. Denique omnes, fuſi, fugatiq;, arma & ſigna militaria pleraque capta, pluresq́; eo prælio, quam omnibus ſuperioribus interempti. Nam ſomno et metu inſolito impedita fuga. Dein Marius uti cœperat in Hyberna proficiſcitur, propter commeatum in oppidis maritimis agere decreuerat, neq; tamen uictoria ſocors, aut inſolens factus, ſed pariter ac in conſpectu hoſtium quadrato agmine incedere. Sylla cum equitatu apud dextimos in ſiniſtra parte, Aulus Manlius cum funditoribus & ſagittariis, præterea cohorte Ligurũ curabat, et primos & extremos cum expeditis manipulis locauerat Tribunos. Perfugæ minime cari, et regionum ſcientiſſimi hoſtium iter explorabant. Simul conſul quaſi nullo impoſito omnia prouidere, apud omnes adeſſe, laudare, increpare mœrentes. Ipſe armatus, intentusq́; item milites cogebat neq; ſecus atq; iter facere, caſtra munire, excubitum in portis, cohortes ex legionibus, pro caſtris equites auxiliarios mittere. Præterea alios ſuper uallum in munimentis locare, uigilias ipſe circuire, non tam diffidentia, futura, quæ imperauiſſet, quàm uti militibus exæquatus cum Imperatore la-

*bor uolentibus eſſet. Et ſanè Marius, illoq; aliiſq; tē
poribus Iugurthini belli pudore magis, quam malo
exercitum coercebat, quod multi per ambitionem fie-
ri aiebant, quod à pueritia conſuetam duritiam, &
alia, quæ cæteri miſerias uocāt, uoluptati habuiſſet,
niſi tamen Reſp. pariter ac ſæuiſſimo imperio, bene
atq; decore geſta omnia. igitur quarto deniq; die omnia
haud longe ab oppido Cirtha, undiq; ſimul ſpeculato
res citi ſeſe oſtendunt. Quare hoſtis adeſſe intelligi-
tur. Sed quia diuerſi redeuntes, alius ab alia parte,
atque omnes idem ſignificabant, conſul incertus quo-
nammodo aciem inſtrueret, nullo ordine commuta-
to, aduerſum omnia paratus ibidem opperitur. Igitur
Iugurthā ſpes fruſtrata, qui copias in quatuor partes
diſtribuerat, ratus ex omnibus æque aliquos ab ter-
go hoſtibus uenturos. Interim Sylla, quē primum ho
ſtes attigerant, cohortatus ſuos, turmatim, et q̄maxi-
me confertis equis, ipſe, aliiq; Mauros inuadunt. Cæte
ri in loco manentes, ab iaculis eminus emiſſis, corpo-
ra tegere, et, ſiqui in manus uenerant, obtruncare.
Dum eo modo equites præliantur, Bocchus cum pedi
tibus, quos Volux filius eius adduxerat, neq; in prio
re pugna in itenere morati adfuerant, poſtremā Ro
manorum aciem inuadunt. Tum Marius apud pri-
mos agebat, quod ibi Iugurtha cum plurimis erat.
Dein Numida cognito Bocchi aduentu, clā cum pau-
cis ad pedites conuertit. Ibi Latine, (nā apud Numā
tiā loqui didicerat,) exclamat, noſtros fruſtra pugna
re, pauloante Marium ſua manu interfectum, ſimul
gladium ſanguine oblitum oſtendere, quem in pugna*

ſatis impigre occiſo pedite noſtro cruētauerat. Quod ubi milites accepere, magis atrocitate rei, quā fide nū cii terrētur, ſimulq; barbari aīos tollere, et in perculſos Romanos acrius incedere. Iamque paulum à fuga aberant, cum Sylla, profligatis iis, quos aduerſum ierat, rediens ablatere Mauris incurrit. Bocchus ſtatim auertitur. At Iugurtha dum ſuſtentare ſuos, & prope iam adeptam uictoriam retinere cupit, circumuentus, ab equitibus dextra, et ſiniſtra omnibus occiſis, ſolus inter tela hoſtium uitabundus erumpit. Atque interim Marius fugatis equitibus, accurrit auxilio ſuis, quos pelli iam acceperat. Deniq; hoſtes iā undiq; fuſi. Tum ſpectaculum horribile in campis patentibus ſequi, fugere, occidi, capi, equi, atq; uiri afflicti, ac multi, uulneribus acceptis, neq; fugere poſſe, neque qetem pati. niti modo, ac ſtatim cōcidere. Poſtremo oīa, qua uiſus erat, cōſtrata telis, armis, cadaueribus, et interea humus infecta ſanguine. Poſtea loca cōſul haud dubie iam uictor, peruenit in oppidum Cirtham, quo initio profectus intenderat, eò poſt diem quintum, q̄ iterum Barbari male pugnauerant, legati à Boccho ueniunt, qui Regis uerbis ab Mario peti uere, duos q̄fidiſſimos ad eum mitteret, uelle de ſuo et de Populi Ro. commodo, cum his diſſerere. Ille ſtatim Lucium Syllam, et Aulum Manlium ire iubet. Qui quanq̄ acciti ibant, tamen placuit uerba apud Regem facere, Ingenium aut aduerſum uti flecterēt, aut cupidum pacis uehementius accenderent. Itaq; Sylla, cuius facundiæ, non ætati à Manlio conceſſum eſt, pauca uerba huiuſcemodi locutus.

Syllæ Oratio ad Bocchum.

Ex Bocche magna nobis eſt lætitia, cum te
r *talem uirum Dii monuere, uti aliquando*
pacem, quam bellum malles, neu te optimũ
cum peſſimo omnium Iugurtha miſcendo commacu-
lares, ſimul nobis demeres acerbam neceſſitudinem,
pariter te errantem, & illum ſceleratiſſimum perſe-
qui. Ad hoc populo Romano iam à principio inopi,
melius uiſum eſt, amicos, quam ſeruos quærere, tuti-
usq; rati uolentibus, quàm coactis imperitare. Tibi
uero nulla opportunior amicitia noſtra, primũ quod
procul abſumus, in quo offenſæ minimum eſt. gratia
par, ac ſi prope adeſſemus. Dein quod parentes abũ-
de habemus. AMICORVM nobis neq; cuiq̃ hominũ
ſatis fuit. Atq; hoc utinam à principio tibi placuiſ-
ſet. profecto ex populo Romano ad hoc tẽpus multo
plura bona accepiſſes, q̃ mala perpeſſus es. Sed quoni
am humanarũ rerum FORTVNA pleraq; regit,
cui ſcilicet complacuit, uim et gratiam noſtram te ex
periri, nunc quoniam per illam licet, feſtina, atq; uti
cœpiſti perge. Multa opportuna habes, quo facilius er
rata officiis ſuperes. Poſtremo hoc ĩ pectus tuũ dimit
te, nunquam populum Ro. beneficiis uictum eſſe, Nã
bello quid ualeat, tu te ſcis.

De a Bocchus placide et benigne ſimul pau
a *ca pro delicto ſuo uerba facit, ſe non hoſtili*
animo, ſed ob regnum tutandum arma cœ-
piſſe. Nam Numidiæ partem, unde Iugurtham ex-
pulerit, iure belli ſuam factam, eam uaſtari a Ma-

rio pati nequiuiſſe. Præterea miſſis antea Romam legatis, repulſum ab amicitia. Cæterum uetera omittere, ac tum, ſi per Marium liceret, Legatos ad Senatū miſſurum. Dein copia facta mittendi, animus Barbari ab amicis flexus, quos Iugurtha, cognita legatione Syllæ et Manlii, metuens id quod parabatur, donis corruperat. Marius interea exercitu in hybernaculis compoſito, cum expeditis cohortibus, & parte equitatus proficiſcitur in loca ſola, obſeſſum turrim regiam, quo Iugurtha perfugas omnes, præſidium impoſuerat. Tum rurſus Bocchus ſcilicet, ſeu reputando quæ ſibi duobus præliis euenerant, ſeu monitus ab aliis amicis, quos incorruptos Iugurtha reliquerat, ex omni copia neceſſariorum quinq; delegit, quorum & fides cognita, et ingenia ualidiſſima erant. Eos ad Marium, ac deinde, ſi placeat, Romam Legatos ire iubet agendarum rerum, et quocunq; modo belli componendi licentiā ipſis permittit. Illi mature ad hyberna Romanorum proficiſcuntur. Deinde à Getulis latronibus in itinere circumuenti, ſpoliatiq;, pauidi, ſine decore ad Syllam profugiunt, quem conſul in expeditionem proficiſcens, pro prætore reliquerat. Eos ille non pro uanis hoſtibus, ut meriti erant, ſed accurate & liberaliter habuit. Quare Barbari et famam Romanorum auaritiæ falſam, et Syllam ob munificentiam in ſe amicum rati ſunt. Nam etiam non largitio multis ignota erat, nemo munificus putabatur, niſi pariter uolens. dona omnia in benignitate habebātur. Igitur quæſtori mandata Bocchi pate faciunt, ſimul ab eo petunt, uti fautor, cōſultorq; ſibi adſit, copi

as,fidem,magnitudinem Regis ſui,et alia, quæ aut utilia,aut beneuolentiæ eſſe credebant, oratione extollunt. Deinde Sylla omnia pollicito,docti quomodo apud Marium,item apud Senatum uerba facerent, circiter dies. xl. ibidem opperiuntur. Marius ubi confecto negotio,quo intenderat, Cirtham rediit,de aduẽtu Legatorum certior factus,illos et Syllam ad ſe uticam uenire iubet, Item Luciũ Belliginum prætorem,præterea omneis undiq; Senatorii ordinis,quibus cum mandata Bocchi cognoſcit,quibus mandatis Legatis poteſtas Romã eundi,ab cõſule interea ĩduciæ poſtulabãtur. Ea Syllæ,et pleriſq; placuere pauci uero ferocius decernunt. ſ. ignari rerum humanarũ,quæ FLVXAE et mobiles ſæpius in aduerſa mutantur. Cæterũ Mauri impetratis omnibus,tres Romam profecti ſunt cum. C. Octauio Rufone,qui quæſtor ſtipendium in Africam portauerat. Duo ad Regem redeunt. Ex his Bocchus cum cætera,tum maxime benignitatem et ſtudium Syllæ accepit. Romæ quoque Legatis eius poſtquam erraſſe Regem,et Iugurthæ ſcelere lapſum deprecati ſunt,amicitiam et fœdus petentibus hoc modo reſpondetur. SENATVS & Populus Ro. beneficii et iniuriæ memor eſſe ſolet. Cæterum Boccho,quoniam pœnitet delicti,gratiam facit,fœdus et amicitia dabũtur cum promeruerit. quibus rebus cognitis,Bocchus per literas à Mario petiuit,ut Syllam ad ſe mitteret,cuius arbitratu de communibus negotiis conſuleretur. Is miſſus cum præſidio equitum,atque peditum,funditorũ,Baleariorũ, præterea ſagittarii,et cohors peligna cum uelitaribus

armis, itineris properandi cauſſa, neq; his ſecus, atq; alijs armis aduerſus tela hoſtiū, quod, ea leuia ſunt, muniti erant. Sed in itinere quito deniq; die Volux filius Bocchi, repētè in campis patētibus cū mille nō amplius equitibus ſeſe oſtēdit, qui temere et effuſe eūtes, Syllæ, alijs'q; oībus et numerū ampliorē uero, et hoſtilē metum efficiebant. Igitur ſe quisq; expedire, arma atq; tela tētare, intēdere, timor aliquantus, ſed ſpes amplior, qppe uictoribus aduerſum eos, quos ſæpe uicerant pugnaturis. Interim equites exploratum præmiſſi rē (uti erat) qetam nuntiant. Volux adueniēs quæſtorē appellat, dicit'q; ſe à patre Boccho obuiā illi ſimul, & præſidio miſſum. Deinde per eum, et proximum diem ſine metu coniuncti eunt. Poſtubi caſtra locata, & diei ueſper erat, repente Maurus incerto uultu pauens, ad Syllam accurrit, dicit'q; ſibi à ſpeculatoribus cognitum, Iugurthā haud procul abeſſe, ſimul uti noctu clam ſecum profugeret, rogat, atque hortatur. Ille animo feroci negat ſe toties fuſum Numidam pertimuſcere, uirtuti ſuorum ſatis credere etiam ſi certa peſtis adeſſet manſurum potius, q̄ perditis quos ducebat, turpi fuga, icertæ, ac forſitan poſt paulo interituræ morbo uitæ parceret. Cæterum ab eodem monitus, uti noctu proficiſceretur, cōſilium adprobat, ac ſtatim milites cœnatos eſſe i caſtris, ignes'q; creberrimos fieri. Deinde prima uigilia ſilentio egredi iubet. Iam'q; nocturno itinere feſſis omnibus, Sylla pariter cum ortu ſolis caſtra metabatur, cum equites Mauri nuntiant Iugurtham circiter duum milliū interuallo, ante eos conſediſſe. Quod poſtquam audi

tum eſt, tum uero ingens metus noſtros inuadit, credere ſe proditos à Voluce, et inſidiis circumuentos. Ac fuere qui dicerent manu uindicandum, neque apud illum tantum ſcelus inultum relinquendum. At Sylla, quanquam eadem exiſtimabat, tamen ab iniuria Maurum prohibet, ſuos hortatur, uti fortem animũ gererẽt. Sæpe antea paucis ſtrenuis aduerſus multitudinẽ bene pugnatum, QVANTO ſibi in prælio minus peperciſſent, tãto tutiores fore. Nec decere quẽ manus armauerit, ab inermibus pedibus auxilium petere in maximo metu nudum & cæcum corpus ad hoſtes uertere. deinde Volucem, quoniam hoſtilia faceret, Iouem maximum obteſtatus, ut ſceleris atq; perfidiæ Bocchi teſtis adeſſet, caſtris abire iubet. Ille lacrymans orare, ne ea crederet, nihil dolo factum, ac magis calliditate Iugurthæ, cui uidelicet ſpeculanti iter ſuum cognitum eſſet. Cæterum, quoniam ingentẽ multitudinẽ non haberet, et ſpes, opesq; eius oẽs ex patre ſuo penderent, crederet illum nihil auſurũ palàm, cum ipſe filius teſtis adeſſet. Quare optimum factu uideri ſibi, per media eius caſtra palàm tranſire. ſeſe præmiſſis uel ibidem relictis Mauris, cum Sylla ſolum iturũ. Ea res uti in tali negotio probata, ac ſtatim profecti, quia deimprouiſo acceſſerant, dubio, atque hæſitante Iugurtha, incolumes tranſeunt. Deinde paucis diebus quo ire intẽderant, peruentum eſt. Ibi cum Boccho Numida quidã nomine Aſpar multum et familiariter agebat, præmiſſus ab Iugurtha, poſtquam Syllam accitum audierat, orator et ſubdole ſpeculatum Bocchi conſilia ierat. Præterea Dabar

Maſſagradæ filius ex gente Maſiniſſæ, cæterum materno genere impar. Nam mater eius ex concubina orta erat, ob ĩgenii multa bona Mauro carus, acceptusq́; quem Bocchus fidũ Romanis multis antea tempeſtatibus expertus, illico ad Syllam nuntiatum mittit, paratum ſeſe facere, quæ uellet, colloquio diem, locum, tempus ipſe deligeret. Cõſulta ſeſe omnia cum illo integra habere. neu Iugurthæ Legatum pertimeſceret, accitum eſſe, quo res cõmunis licentius gereretur. Nam ab inſidiis eius aliter caueri nequiuiſſe. Sed ego comperior, Bocchum magis punica fide, quam ob ea, quæ prædicabat, ſimul Romanos et Numidam ſpẽ pacis detinuiſſe, Multumq́; cum animo ſuo uoluere ſolitũ Iugurtham Romanis, an illi, Syllam traderet, libidinẽ aduerſum nos, metũ pro nobis ſuaſiſſe. Igitur Sylla pauca ſe coram Aſpare locuturum. Cætera occulte, aut nullo, aut quampauciſſimis præſentibus, ſimul edocet, quæ reſponderentur. Poſtquam ſicuti uoluerant, congreſſi, dicit ſe miſſum à conſule ueniſſe quæſitum ab eo, pacem, an bellum agitaturus foret. Tunc Rex, uti præceptum fuerat, poſt diem decimum redire iubet, ac nihil etiam nunc decreuiſſe, ſed illo die reſponſurum. Deĩde ambo in ſua caſtra digreſſi. Sed ubi (plerunq; noctis proceſſit) Sylla à Boccho occulte acceerſitur, ab utroq; tantummodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dadar internuntius, ſanctus uir iurat ex ſententia amborum, ac ſtatim ſic Rex incipit.

respondit

Oratio

ORATIO BOCCHI.

Nunquam ego ratus fore, uti Rex maximus in hac terra, et omnium, quos noui opulentiſſimus priuato homini gratiam deberem. et me Hercule Sylla ante cognitum multis orantibus aliis ultro egomet opem tuli, nullius indigui, id immutatum, quod cæteri dolere ſolent, ego lætor, fuerit mihi pretiũ aliquã do eguiſſe tuæ amicitiæ, qua apud animum meum nihil carius habeo. Id adeo experiri licet, arma, uiros, pecuniam, poſtremo quidquid animo libet, ſume, utere, et quoad uiues, nũquã tibi redditam gratiam putaueris, ſemper apud me integra erit. Deniq; nihil fruſtra uoles, me ſciente. Nã, ut ego exiſtimo, REGEM armis, q̃ munificentia uici, minus flagitioſum. Cæterum de Rep. ueſtra, cuius huc curator miſſus es, paucis accipe. Bellum populo Romano nũquam paraui, neq; factum uolui. Fines meos aduerſum armatos, armis tutatus ſum. Id omitto, quando uobis ita placet. Gerite uti uultis cum Iugurtha bellum. Ego flumen Mulucham, quod inter me et Micipſam fuit, non egrediar, neque intrare Iugurtham ſinam. Præterea ſiquid me, uobisq; dignum petieris, haud repulſus abibis. Ad ea Sylla pro ſe breuiter & modice, de pace, & de communibus rebus multis diſſeruit. Deniq; Regi patefecit, quod polliceatur, Senatum & populum Ro. quoniam amplius armis ualuiſſent, nõ in gratia habituros. faciendũ aliquid, quod illorum magis, quàm ſua retuliſſe uideretur, id adeo in promptu eſſe, quoniã Iugurthæ copiã ha-

beret, quem ſi Romanis tradidiſſet, fore ut illi plurimum deberetur, amicitiā, fœdus, Numidiæ partem, quam nunc peteret, tūc ultro aduenturā. Rex primum negare, affinitatem, cognationem, præterea fœdus interueniſſe. ad hoc metuere, ne fluxa fide uſus, popularium animos auerteret, quis & Iugurtha carus, et Romani inuiſi erant. Deniq; ſæpius fatigatus leniter ex uolūtate Syllæ omnia ſe facturū promittit. Cæterum ad ſimulandam pacem, cuius Numida defeſſus bello auidiſſimus erat, quæ utilia uiſa, conſtituunt. Ita cōpoſito dolo digrediuntur. At rex poſtero die Aſparem Iugurthæ legatum appellat, dicitq; ſibi per Dabarem ex Sylla cognitum, poſſe conditionibus bellū componi. Quāobrem regis ſui ſententiā exquireret. ille lætus in caſtra Iugurthæ uenit. Deinde ab illo cūcta edoctus, properato itinere, poſt diem octauū redit ad Bocchum, et ei nunciat Iugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere, ſed Mario parum confidere. Sæpe antea cum īperatoribus Romanis pacem conuentam fruſtra fuiſſe. Cæterum Bocchus, ſi ambobus conſultum, et ratam pacem uellet, daret operā, ut unà ab omnibus, quaſi de pace in colloquium ueniretur, ibiq; ſibi Syllam traderet, cum talē uirū in poteſtatem habuiſſet, tum fore, uti iuſſu Senatus, aut populi Ro. fœdus fieret, neq; hominem nobilem nō ſua ignauia, ſed ob Rēp. in hoſtiū poteſtate relictum iri. Hæc Maurus ſecū ipſe diu uoluēs, tādē promiſit. Cæterū dolo, an uero cōctatus, parū cōperimus. ſed plerūq; REGIAE uolūtates, ut uehemētes, ſic mobiles, ſæpe ipſæ ſibi aduerſæ. Poſtea tēpore et loco

conſtituto in colloquiũ uti de pace ueniretur, Bocchus Syllam mõ, modo Iugurthæ legatũ appellare, benigne habere. Idem ambobus polliceri. Illi læti pariter, ac bonæ ſpei eſſe pleni. Sed nocte ea, quæ proxima fuit ante diem colloquio decretum, Maurus adhibitis amicis, ac ſtatim immutata uoluntate, remotis cæteris dicitur ſecũ ipſe multa agitauiſſe uultu, colore, ac motu corporis, pariter, atq; animo uarius, quæ ſcilicet, tacente ipſo occulta oris immutatione patefeciſſe, tamen poſtremo Syllam accerſiri iubet, & ex eius ſententia Numidæ inſidias tendit. Deinde ubi dies aduenit, et ei nuntiatũ eſt Iugurthã haud procul abeſſe, cũ paucis amicis et quæſtore noſtro, quaſi obuius honoris cauſſa procedit in tumulum facillimum uiſũ inſidiãtibus. Eodẽ Numida cum pleriſq; neceſſariis ſuis inermis, uti dictũ erat, accedit. Ac ſtatim ſigno dato, undiq; ſimul ex inſidiis inuaditur. Cæteri obtruncati. Iugurtha Syllæ uinctus traditur, et ab eo ad Mariũ deductus eſt. Per idẽ tempus aduerſum Gallos abducibus noſtris. Q. Cepione, & M. Manlio male pugnatum. Quo metu Italia omnis contremuerat, illiq; & inde uſq; ad noſtram memoriam Romani, ſic habuere, alia oĩa uirtuti ſuæ prona eſſe, cũ Gallis prõ ſalute, non pro gloria certare. Sed poſtquam bellum in Numidia confectum, et Iugurtham Romã uinctum adduci nũtiatum eſt, Marius conſul abſens factus eſt, et ei decreta prouincia Gallia. Iſq; calendis Ianuariis magna gloria conſul triumphauit, ea tempeſtate ſpes, atq; opes ciuitatis in illo ſitæ.

FINIS.

CRISPI SALLVSTII IN M. T. CICERONEM ORATIO.

Grauiter, & iniquo animo maledicta tua paterer. M. Tulli, ſi te ſcirem iudicio magis, quàm morbo animi iſta tua petulantia uti, ſed cum in te neq; modum, neque modeſtiam ullam animaduerto, reſpondebo tibi, ut ſi quam maledicendo uoluptatem cœpiſti, eam male audiendo amittas. Vbi querar? quos ĩplorẽ. P. C. diripi Rẽp. atq; audaciſſimo cuiq; eſſe perfidiæ locũ, an apud Populũ Ro. qui ita corruptus eſt largitionibus, ut ſeſe, ac fortunas ſuas uenales habeat? An apud uos P. C. quorũ autoritas turpiſſimo cuiq;, et ſceleratiſſimo ludibrio eſt? Vbi. M. Tullius leges, iudicia Populo R. defendit, atq; in ordine ita moderatur, quaſi unus reliquus ex familia uiri clariſſimi Scipiõis Africani ac non repititius, acciius, ac paulo ante inſitus huic urbi ciuis. An uero. M. Tulli, facta ac dicta tua obſcura ſunt? an nõ ita à pueritia uixiſti. ut nihil flagitioſum corpori tuo putares, quod alteri collibuiſſet? an. ſ. iſtã immoderatam eloquentiam apud. M. Piſonem non pudicitiæ iactura perdidiciſti? Itaq; minime mirandũ eſt, ſi eam flagitioſe uenditas, quam turpiſſime paraſti. Verũ, ut opinor, ſplendor domeſticus tibi animos attollit, uxor ſacrilega, ac periuriis delibuta, filia matris pellex, tibi iucundior, atq; obſequentior, quàm parenti par eſt, domum ipſam tuam ui et rapinis funeſtam, tibi ac tuis comparaſti, uidelicet, ut nos com-

moneficias, quàm conuerſa Reſp. ſit, cum in ea domo habitares homo flagitioſiſſime, quæ P. Craſſi uiri cõſularis fuit, atq; hæc cum ita ſint, tamen Cicero ſe dicit in concilio Deorum immortalium fuiſſe, inde miſſum huic urbi, ciuibusq; cuſtodem abſque carnificis nomine, qui ciuitatis incommodum in gloriam ſuam ponit, quaſi uero non illius coniurationis cauſſa fuerit conſulatus tuus, et icarco Reſp. diſiecta eo tempore, quo te cuſtodem habebat, ſed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ poſt conſulatum cum Terẽtia uxore de Rep. conſuluiſti, cum legis Plãciæ iudicia domi faciebatis, ex coniuratis alios pecunia condemnabas. Cum tibi alius Tuſculanum, Alius Pompeianam uillam ædificabat, Alius domum emebat, qui uero nihil poterat, is erat calumniæ proximus, is aut domum tuam oppugnatum uenerat, aut inſidias Senatui fecerat, deniq; de eo tibi compertum erat, Quæ ſi tibi falſa obiicio, redde rationem, quantum patrimonii acceperis, quid tibi litibus accreuerit, qua ex pecunia domum parauerit, Tuſculanum & Pompeianum infinito ſumptu ædificaueris. Aut ſi retices, cui dubium poteſt eſſe, quin opulentiam iſtam ex ſanguine & uiſceribus ciuium parauerit? Verum, ut opinor, homo nouus arpinas, ex M. Craſſi familia eius uirtutem imitatur. Contemnit ſimultatem hominum nobilium Populi Ro. curam habet, neq; terrore, neq; gratia cõmouetur. Illud uero amicitiæ tantũ, ac uirtutis eſt animi, imo uero homo leuiſſimus, ſupplex inimicis, amicis contumelioſus, modo harum, modo illarum partium, fidus nemini, leuiſſimus Senator, Mercenarius pa

tronus, cuius nulla pars corporis à turpitudine uacat, lingua uana, manus rapaciſſimæ, gula immenſa, pedes fugaces, quæ honeſte nominari non poſſunt, inhoneſtiſſima. Atq; is cum eiuſmodi ſit, tamen audet dicere, O fortunatam natam me conſule Romam, te cõſule fortunatam Cicero? immo uero infelicem & miſeram, quæ crudeliſſimam proſcriptionem ciuium perpeſſa eſt, cum tu perturbata Repu. metu perculſos oẽs bonos parêre crudelitati tuæ cogebas, cum omnia iudicia, omnes leges in tua libidine erant. Cũ tu ſublata lege Porcia, erepta libertate omnium noſtrum uitæ, necíſq; poteſtatem ad te unum reuocaueras, atque parum eſt, quod impune feciſti, uerumetiam commemorãdo exprobras, neq; licet obliuiſci ſeruitutis ſuæ, egeris oro te Cicero, perfeceris quodlibet, ſatis eſt perpeſſos eſſe, etiam ne aures noſtras odio tuo onerabis? etiam ne moleſtiſſimis uerbis inſectabere? Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ. Quaſi uero togatus et non armatus, ea quæ gloriaris confeceris, atque inter te, Syllamq; dictatorem præter nomen imperii ꝗdquam interfuerit. Sed quid ego plura de tua iſolentia commemorem? quem Minerua omnes artes edocuit? Iuppiter optimus maximus in concilio deorũ admiſit? Italia exulem humeris ſuis reportauit. Oro te Romule Arpinas, qui egregia tua uirtute omnes paulos, Fabios, Scipiones ſuperaſti, quem tandem locum in hac ciuitate obtines? quæ tibi partes Reipub. placent? quem amicum, quem inimicum habes? cui in ciuitate feciſti inſidias ancillares? quo iure cum de exilio tuo Dyrrachio rediſti, conſequebaris? quos Tyran

nos appellabas, eorum nunc potentiæ faues, qui tibi ante optimates uidebantur, eoſdem nunc dementes ac furioſos uocas. Vatinii cauſſam agis, de Sextio male exiſtimas. Bibulum petulantiſſimis uerbis lædis. Laudas Cæſarem. quem maxime odiſti, ei maxime obſequeris. aliud ſtans, aliud ſedẽs de Rep. ſentis, his maledicis, illos odiſti leuiſſime transfuga, neque in hac, neque in illa parte fidem habes.

M·T·CICERONIS IN CRISPVM SALLVSTIVM ORATIO.

A demum magna uoluptas eſt Criſpe Salluſti, æqualem ac parem uerbis uitam agere, neq; quidquam tam obſcœnum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua reſpondeat, ut omnis oratio moribus conſonet, neque enim, qui ita uiuit ut tu, aliter ac tu loqui poteſt, neq; qui tam illoto ſermone utitur, uita honeſtior eſt. Quo me uertam. P. C. Vnde initium ſumam? maius enim mihi dicendi onus imponitur, quo notior eſt uterque noſtrum. Quod ſi aut de mea uita, atque actibus noſtris huic cõuitiatori reſpondero, inuidia gloriã conſequetur, aut ſi huius facta, mores, omnem ætatem nudauero, in idem uitium incidam procacitatis, quod huic obiicio. Id uos ſi forte offendimini, iuſtius huic, quam mihi ſuccenſere debetis, qui initium introduxit, ego dabo operam ut et pro me minimo cum faſtidio reſpondeam, et in hunc minime mentitus eſſe uidear. ſcio me. P. C. in reſpondendo non habere magnam expectationem, quod nullum uos ſciatis nouũ

*crimen in Salluſtium audituros, ſed omnia uetera re
cognituros, quis et meæ et ueſtræ iam, et ipſius aures
calent. uerum eo magis odiſſe debetis hominem, qui
nec incipiens quidem peccare, minimis rebus poſuit
rudimentum, ſed ita ingreſſus eſt, ut neq; ab alio uin-
ci poſſit, neq; ipſe ſe omnino reliqua ætate præterire.
Itaq; nihil aliud ſtudet, niſi ut lutulentus ſus, cum quo
uis uolutari. Longe uero fallitur opinione, non enim
procacitate linguæ, uitæ ſordes eluũtur, Sed eſt quæ-
dam calumnia, quam unuſquiſque noſtrum teſtante
animo ſuo fert, de eo, quod falſum crimen bonis obie-
ctat. Quod ſi uita iſtius memoriam uicerit, aliam. P.
C. non ex oratione, ſed ex moribus ſuis ſpectare de
betis. Iam dabo operam quammaxime potero, ut bre
ue id faciam, altercatio hæc neq; noſtra uobis inutilis
erit. P. C. plerunque enim Resp. priuatis creſcit ini-
micitiis, ubi nemo ciuis, qualis ſit uir, pōt latere. Pri
mum igitur, quoniã omnium maiores Criſpus Sallu
ſtius ad unum exemplum et regulam quærit, uelim
mihi reſpondeat, nunquid ii, quos protulit, Scipiones
et Metelli ante fuerunt, aut opinionis, aut gloriæ, q̃
eos res geſtæ ſuæ, et uita innocentiſſime acta commen
dauit? Quod ſi hoc fuit illis initium nominis & di-
gnitatis, cur non æque de nobis exiſtimetur? cuius &
res geſtæ illuſtres ſunt, & uita ĩtegerrime acta, quaſi
uero tu ſis ab illis uiris Salluſti ortus, ꝙ ſi eſſes, nõnul
los iã tuæ turpitudinis pigeret. ego meis maioribus uir
tute mea præluxi, ut ſi prius noti non fuerint, à me
accipiant initium memoriæ ſuæ. Tu tuis uita, quam
turpiter egiſti, magnas obfudiſti tenebras, ut etiam ſi*

fuerint egregii ciues, certe uenerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos uiros obiectare. ſatius eſt enim me meis rebus geſtis florere, quã maiorum opinione niti, & ita uiuere, ut ego ſim poſteris meis nobilitatis initium, et uirtutis exemplum, neque me cum iis conferri decet. P. C. qui iam deceſſerunt, omniáq; odio carent et inuidia, ſed cum iis, qui mecũ unà in Rep. uerſati ſunt, ſed ſi fuerim, aut in honoribus petendis nimis ambitioſus, non hanc dico popularem ambitionem, cuius me principem confiteor, ſed illam perniciosam contra leges, cuius primos ordines Salluſtius duxit, aut in gerendis magiſtratibus, aut in iudicandis maleficiis, tam ſeuerus, aut in tuẽda Rep. tam uigilans, quam tu proſcriptionem uocas, credo quod nõ omnes tui ſimiles incolumes in urbem ueniſſent. At quanto meliore loco Resp. tuenda ſtaret, ſi tu par ac ſimilis ſceleſtorum ciuium unà cum illis adnumeratus eſſes? an ego tunc falſò ſcripſi Cedant arma togæ? qui togatus armatos, & pace bellum oppreſſi? an illud mẽtitus ſum, Fortunatam natam me conſule Romã? Qui tantum inteſtinum bellum, et domeſticum urbis incẽdium extinxi? neque te tui piget homo leuiſſime? cum ea culpas, quæ in hiſtoriis mihi gloriæ ducis. An turpius eſt P. C ſcribentem mentiri, quam illum palàm hoc ordine dicentem? nam quod in ætatem increpuiſti, tantum me abeſſe puto ab impudicitia, quantum tu à pudicitia. Sed quid ego de te plura quærar? Quid enim mentiri turpe dicis, qui mihi auſus ſis eloquẽtiã ut uitium obiicere, cuius ſemper nocens eguiſti patrocinio? an illum exiſtimas poſſe fieri ciuem egregium,

qui non his artibus et diſciplinis ſit eruditus? an ulla alia putas eſſe rudimenta et incunabula uirtutis, quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? ſed minime mirum eſt. P. C. ſi homo, qui deſidiæ ac luxuriæ plenus ſit, hæc ut noua, atque inuſitata miratur, nã quod iſta inuſitata rabie petulanter in uxorem, et in filiam inuaſiſti, quæ facilius mulieres ſe à uiris abſtinuerunt, quam tu uir à uiris, ſatis docte ac perite feciſti, non enim me ſperaſti mutuã tibi gratiam relaturum, ut uiciſſim tuas cõpellarem, unus enim ſatis es materiæ habens, neque quicquã turpius eſt domi tuæ quam tu. Multum te uero opinio fallit, qui mihi putaſti parare inuidiam ex mea re familiari, quæ multo mihi minor eſt, quã habere dignus ſim. Atq; utinã ne tanta quidem eſſet, quanta eſt, ut potius amici mei uiuerẽt, quam ego teſtamentis eorũ locupletior eſſem. ego fugax Criſpe Salluſti furori tribuni plebis ceſſi? utilius duxi, quãuis fortunam unius experiri, quã uniuerſo populo Ro. ciuilis eſſem diſſenſionis cauſſa. qui poſtea, quam ille ſuum animum in Rep. perbacchatus eſt, omnia, quæ commouerat, pace & otio reſederunt, hoc ordine reuocante, atque ipſa Repu. manu retrahente me reuerti, qui mihi dies ſi cum omni reliqua uita conferatur, animo quidem meo ſuperet, cum uniuerſi uos, populusq; Ro. frequens aduẽtu meo gratulatus eſt. tanti me fugacem mercennarium patronũ hi eſtimauerunt. neq; Hercule mirum eſt, ſi ego ſemper iuſtas omnium amicitias æſtimaui, non enim uni priuatim ancillatus ſum, neque me addixi, ſed quantum quiſque Reip. ſtuduit, tantum mihi fuit, aut ami

cus, aut inimicus, ego nihil plus uolui ualere quam pacem. multi priuatorum audacias nutrierunt, ego nihil timui, niſi leges, multi arma ſua timere uoluerũt, ego nunquam uolui quicquam poſſe niſi pro uobis, multi ex uobis potẽtia freti, in uos ſuis uiribus abuſi ſunt. Itaque nõ eſt mirũ ſi nullius amicitia uſus ſum, qui nõ perpetuo Reip. amicus fuit, neque me pœnitet, ſi aut petenti Vatinio reo, patrocinium pollicitus ſum, aut Sexti inſolentiam repreſſi, aut Bibuli patientiã culpaui, aut uirtutibus Cæſaris fiui. hæ laudes enim egregi ciuis et unicæ ſunt, quæ ſi tu mihi ut uitia obiicis, temeritas tua reprehẽdetur, non mea uitia culpabuntur. Plura dicerem, ſi apud alios mihi eſſet dicendum. P. C. non apud uos, quos habui omnium actionum mearum monitores. Sed ubi rerum teſtimonia adſunt, quid opus eſt uerbis? nunc ad te ut reuertar Salluſti, patremq; tuum prætercam, qui ſi nunquam in uita ſua peccauit, tamen maiorem iniuriam Reip. facere non potuit, quã quod te talem filium genuit. neq; tu ſi qua in pueritia peccaſti, exequar, ne parẽtem tuum uidear accuſare, qui eo tempore ſummã tui poteſtatem habuit, ſed qualem adoleſcentiam egeris. hac enim demonſtrata facile intelligetur, quã petulanti pueritia, tam impudicus et procax adoleueris. poſtea, quam immenſæ gulæ, impudiciſſimi corporis quæſtus, ſufficere non potuit, & ætas tua iam ad ea patiẽda, quæ alteri facere collibuiſſet, exoleuerat, cupiditatibus infinitis efferebaris, ut quæ ipſe corpori tuo turpia non duxiſſes, in alijs experireris, ita non ẽ facile reputare. P. C. utrũ inhoneſtiorib. corporis par

tibus rem quæſierit, an amiſerit. domum paternam uiuo patre turpiſſime uenalem habuit, uendidit, & cui dubium poteſt eſſe, quin mori coegerit eum, quo hic nondum mortuo pro hærede geſſerit omnia, neq; pudet à me eum quærere, quis I. P. Craſſi domo habitet, cum ipſe reſpondere non queat, quis in ipſius habitet paterna domo. At Hercule lapſus ætatis tyrocinio, poſtea ſe correxit, non ita eſt, ſed habuit in ſodalitium ſacrilegi Nigidiani, bis iudicis ad ſubſellia attractus, extrema fortuna ſtetit, & ita diſceſſit, ut non hic innocens eſſe, ſed iudices peieraſſe exiſtimarẽtur. Primũ honorẽ in quæſtura adeptus, ſecutus ẽ hũc locum et hũc ordinẽ deſpectũ, cuius aditus ſibi quoq; ſordidiſſimo homini patuiſſet. Itaq; timens ne facinora eius clam uos eſſent, cum oĩbus matrum familiarũ uiris opprobrio eſſet, confeſſus eſt uobis audiẽtibus adulterium, neque erubuit ora ueſtra. Vixeris ut libet Salluſti, egeris, quæ uolueris, ſatis ſit unũ te tuorum ſcelerum conſcium eſſe, noli nobis langorem & ſoporem nimium exprobrare. ſumus diligentes in tuẽda pudicitia uxorum noſtrarum, ſed ita experrecti non ſumus, ut a te cauere poſſimus, audacia tua uincat ſtudia noſtra. Et quod hunc mouere poſſit. P. C. factum ac dictum turpe, quem nõ puduit palàm uobis audiẽtibus adulterium confiteri? quod ſi nihil pro me tibi reſpõdere uoluiſſem. ſed illud cenſorium eloquiũ Apii Claudii, & L. Piſonis ĩtegerrimorum uirorũ, quo uſus eſt quiſque eorum pro lege palàm uniuerſis recitarem, nonne tibi uiderer æternas inurere macu las, quas reliqua uita tua eluere nõ poſſit, neque poſt

illum delectum Senatus te unquã uidimus, niſi forte in ea te caſtra cóieciſti, quo omnis ſentina Reip· cófluxerat· At idem Salluſtius, qui in pace ne Senator quidem manſerat, poſteaquam Resp. armis oppreſſa eſt, & idem uictor, qui exules reduxit in Senatum poſt quæſturam reductus eſt, quem honorem ita geſſit, ut nihil uenale non in eo habuerit, cuius aliquis emptor fuerit· Itaq; egit, ut nihil nó æquum, ac uerum duxerit, quod ipſi facere collibuiſſet, neque aliter uexauit, ac debuit, ſiquis prædæ loco accepiſſet magiſtratum. Peracta quæſtura, poſteaquã magna pignora eis dederat, cum quibus ſimilitudine uitæ ſe coniunxerat, unus iam ex illo grege uidebatur· Eius eni partis exẽplar erat Salluſtius, quod tantum in unam uoraginẽ cœtus omnium uitiorum exceſſerat, quicquid impudicorum Cylonum, parricidarum, ſacrilegorũ, debitorum fuit, in urbe, municipiis, colonis, Italia tota (ſicut in fretis) ſubſederant, nomnis perditi, ac notiſſimi, nulla in parte caſtris apti, niſi licentia uitiorum, et cupiditate rerum nouarum· At poſtea, quã prætor factus eſt, modeſte ſe geſſit & abſtinenter· nón ne ita prouinciam uaſtauit, ut nihil neque paſſi ſint, neque expectarint grauius ſocii noſtri in bello, quã experti ſunt in pace, hoc Africam interiorem obtinente? Vnde tantum hic exhauſit, quantũ potuit, aut fide nominum traiici, aut in naues cótrudi, tantum inquam· P. C· exhauſit, quantũ uoluit, ne cauſſam diceret, ſeſterno duodecies cum Cæſare paciſcitur, quod ſi quippiã eorum falſum eſt, his palàm refelle; unde quo modo ne paternam domum redimere potueris, repente tan=

quam ſomnio beatus, Hortos pretioſiſſimos, uillā Tiburtiā C. Cæſaris reliquas poſſeſſiones parauerıs, neque piguit quærere, cur ego P. Craſſi domū emiſſem, cū tu ueteris uillæ dominus ſis, cuius paulo ante fuerat Cæſar, mō inquā patrimonio non comeſo, ſed deuorato, quibus rationibus repente factus es, tam affluens, & tam beatus. nam quis te faceret hæredem, quē ne amicum quidē ſuum ſatis honeſtum quiſquam ſibi ducit, ni ſimilis ac par tui. At Hercule egregia facta maiorum tuorum te extollunt, quorum ſiue tu ſimilis es, ſiue illi tui, nihil ad omnium ſcelus, ac nequitiam addi poteſt. Verū ut opinor honores tui te faciunt inſolentem. Tu Criſ. Salluſti, tantundem putas eſſe bis Senatorem, & bis quæſtorem fieri, quod bis conſularem, & bis triumphalem. CARERE debet omni uitio, qui in alterum dicere paratus eſt. is demum maledicat, qui non poteſt uerum ab altero audire. Sed tu omnium menſarum aſſecla, omnium cubiculorum in ætate pellex, et idem poſtea adulter omnis ordinis turpitudo es, & ciuilis belli memoria. Quid enim grauius pati potuimus, quam quod te incolumen in hoc ordine uideamus. deſine bonos petulantiſſima cōſectari lingua, deſine morbo procacitatis iſto uti, deſine unūquenque moribus tuis exiſtimare. His moribus amicū tibi facere non potes, uideris uelle inimicum habere? Finem dicendi faciam P. C. Sæpe enim uidi grauius offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia aperte dixerunt, quam eos, qui commiſerūt. mihi quidem ratio habenda eſt, nō quia Salluſtius merito debeat audire, ſed ut ea dicam ſiqua ego honeſte effari poſſim.

M·TVL·CICERONIS CONTRA CATILINAM ORA= TIO PRIMA·

q Vouſq; tandem abutere Catilina patientia noſtra? quandiu nos etiam furor iſte tuus eludet? Quẽ ad finem ſeſe effrenata iactabit audacia? Nihil ne te nocturnum præſidium Palatii, nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil concurſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi Senatus locus, nihil horũ ora, uultuſq; mouerunt? patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam iam omnium horum conſcientia teneri cõiurationem tuam non uides? Quid proxima, q̃d ſuperiore nocte egeris, ubi fueris, quos conuocaueris, quid conſilii cœperis, quem noſtrũ ignorare arbitraris? O tempora, O mores· Senatus hoc intelligit· Conſul uidet, hic tamen uiuit· Viuit? ímo uero ẽt in Senatum uenit· fit publici conſilii particeps· notat & deſignat oculis ad cædem unũquenq; noſtrum· Nos autẽ uiri fortes ſatisfacere Reip· uidemur, ſi iſtius furorem ac tela uitemus· Ad mortẽ te Catilina duci iuſſu Conſulis iampridẽ oportebat· In te conferri peſtem iſtam· quã tu in nos omnes iampridẽ machinaris· An uero uir ampliſſimus· P· Scipio Põtifex maximus Tyberiũ Gracchũ mediocriter labefactantem ſtatum Reip· priuatus ĩterfecit? Catilinã uero orbẽ terrarũ cæde, atq; incendiis uaſtare cupientem nos conſules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quod· Q· Seruilius Athala· Sp· Elium nouis rebus ſtudentem manu ſua

ſua occidit· Fuit iſta quondam in hac Rep· uirtus, ut uiri fortes acrioribus ſupplicijs ciuem pernicioſum, q̃ acerbiſſimũ hoſtẽ coercerẽt· Habemus ·n· Senatus· C· in te Catilina uehemens et graue· non deeſt Reip· conſiliũ, neq; autoritas huius ordinis· nos nos, dico aperte, Conſules deſumus· Decreuit quondã Senatus, ut· L· Opimius Conſ· uideret, nequid Resp· detrimenti caperet· nox nulla interceſſit· mox interfectus eſt propter quaſdã ſeditionum ſuſpitiones· C· Gracchus clariſſimo patre natus, auitis maioribus, occiſus eſt cũ liberis· M· Fuluius Conſularis· ſimili Senatuſconſulto· C· Mario & · L· Valerio Con· permiſſa eſt Respu· Num unũ diem poſtea· L· Saturninum Tr· Ple· et· C· Seruilium mors, ac Reip· pœna remorata, eſt? At nos uigeſimum iam diem patimur hebeſcere aciem horũ autoritatis· habemus enim huiuſmodi Senatuſconſultum, uerũtamen incluſum in tabulis tanquam in uagina reconditum, quo ex Senatus· C· confeſtim interfectum te eſſe Catilina conuenit· Viuis, & uiuis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam· Cupio· P· C· me eſſe clemẽtem· Cupio in tantis Reip· periculis me non diſſolutũ uideri, ſed iam meipſum inertiæ, nequitiæq; condemno· Caſtra ſunt in Italia contra Rẽp· in Hetruriæ faucibus collocata· Creſcit ĩ dies ſingulos hoſtium numerus eorũ autem Imperatorem caſtrorum, ducemq; hoſtium intra mœnia, atq; adeo in Senatu uidemus inteſtinam aliquã quotidie perniciem Reip· molientem· Si te iam Catilina comprehẽdi, ſi interfici iuſſero, credo erit uerendum mihi, ne hoc potius omnes boni ſerius a me, quàm quiſquam cru-

delius factum eſſe dicant. Verum ego hoc, quod iā pridem factum eſſe oportuit, certa de cauſſa nōdum adducor, ut faciam. Tunc deniq; interficiam te, cum iam nemo improbus, tam perditus, tam tui ſimilis īueniri poterit qui id non iure factum eſſe fateatur. Quandiu quiſquam erit, qui te defendere audeat, uiues, & uiues ita, ut nūc uiuis, multis meis et firmis præſidiis oppreſſus, ne cōmouere te contra Remp. poſſis. Multorum te etiam oculi, et aures non ſentientem, ſicut adhuc fecerunt, ſpeculabuntur, atque cuſtodiēt. Etenim quid eſt Catilina, quod iam amplius expectes? Si neq; nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec priuata domus parietibus continere uocem coniurationis tuæ poteſt. ſi illuſtrantur, ſi errumpunt omnia, muta iam iſtam mentem, mihi crede, obliuiſcere cædis, atque incendiorum. Teneris undiq;. luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia. Quæ etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſti ne me ante diem. xii. Kalen. Nouemb. dicere in Senatu certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet in ante diem. viii. Kal. Nouembr. C. Manliū audaciæ Satellitem, atque miniſtrū tuæ. Num me fefellit Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, uerum id, quod multo magis eſt admirandum, dies? dixi ego idem in Senatu cædem te optimatum contuliſſe in ante diem. v. Kal. Nouembr. Tum cū multi principes ciuitatis Ro. non tam ſui conſeruandi, quàm tuorum conſiliorum reprimendorū cauſſa profugerunt. Num inficiari potes te illo ipſo die meis præſidiis, mea diligentia circuncluſum commouere te contra Remp. non potuiſſe? cum tu diſceſſu cæterorum, no

ſtra tamen, qui remanſiſſemus, cæde contentum eſſe dicebas· Quid? cum te præneſte Kal·ipſis Nouembr·occupaturum nocturno impetu eſſe confideres? Senſiſtine illam Coloniā meo iuſſu, meis præſidiis cuſtodiis, uigiliisq; eſſe munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo audiam, ſed etiam uideā, planeq; ſentiam· Recognoſce mecum tandem illam ſuperiorē noctē, iam intelliges multo me uigilare acrius ad ſalutem, quā te ad perniciem Reip· Dico te priore nocte ueniſſe inter falcarios· Non agam obſcure, in M·Leccæ domum conueniſſe eodem complures eiuſdē amentiæ, ſceleriſq; ſocios· Num negare audes? Quid taces? conuincam, ſi negas· Video enim eſſe hic in Senatu quoſdam, qui tecum unà fuere· O Dii īmortales, ubi nam gentium ſumus? quam Remp· habemus? In qua urbe uiuimus? Hic hic ſunt in noſtro numero P·C· in hoc orbis terræ ſanctiſſimo, grauiſſimoq; conſilio, qui de noſtro, omniumq; interitu, qui de huius urbis, atq; adeo orbis terrarum exitio cogitent· Hoſce ego uideo Cōſul, et de Rep· ſententiā rogo, et quos ferro trucidari oportebat, eos nōdum uoce uulnero· Fuiſti igitur apud Leccam illa nocte Catilina· diſtribuiſti partes Italiæ· Statuiſti quo quēq; proficiſci placeret· Delegiſti, quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres· Deſcripſiſti urbis partes ad incendia, confirmaſti teipſum iam eſſe exiturum· Dixiſti paululum tibi eſſe etiamnūc moræ, quod ego uiuerem· Reperti ſunt duo Equites Ro· qui te iſta cura liberarēt, et ſeſe illa ipſa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur· Hæc ego omnia uix dū iam

cœtu ueſtro dimiſſo comperi·domum meam maiorib· præſidiis muniui, atque firmaui·excluſi eos, quos tu mane ad me ſalutatum miſeras, cũ illi ipſi ueniſſent, quos ego iam multis, ac ſummis uiris ad me uenturos id temporis eſſe prædixeram·Quæ cum ita ſint Catilina, perge, quo cœpiſti·egredere aliquando ex urbe· patent portæ, proficiſcere·Nimium diu te Imperatorem illa tua Manliana caſtra deſyderãt·Educ tecum omnes tuos ſi minus quamplurimos·Purga urbẽ·Magno me metu liberabis, dũmodo iter me, atq; te murus interſit·Nobiſcum uerſari iam diutius non potes·Nõ feram, non patiar, non ſinam·Magna Diis immortalibus habenda eſt gratia, atque huic ipſi Ioui Statori antiquiſſimo cuſtodi huius urbis, quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamq; infeſtam Reipu·peſtem toties iam effugimus·Non eſt ſæpius in uno homine ſalus ſumma periclitanda Reip· Quandiu mihi conſuli deſignato Catilina inſidiatus es, non publico me præſidio, ſed priuata diligentia defendi cum proximis comitiis conſularibus me conſulem in campo, & competitores tuos ĩterficere uoluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio, & copiis nullo tumultu publice concitato·Denique quotieſcunq; me petiſti, per me tibi obſtiti, quanquam uidebam perniciẽ meam cum magna calamitate Reip·eſſe coniunctam· Nunc iam aperte Rempu·uniuerſam petis· Templa Deorum immortalium·tecta urbis, uitam omniũ ciuium, Italiam denique totam ad exitium, et uaſtitatem uocas· Quare quoniam id, quod primum, atq; huius imperii, diſciplinæq; maiorum proprium eſt,

facere non audeo·faciam id, quod eſt ad ſeueritatem lenius, ad communem ſalutem utilius·Nam ſi interfici iuſſero, reſidebit in Rep· reliqua coniuratorũ manus· Sin tu (quod te iam dudũ hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & pernicioſa ſentina Reip· Quid eſt Catilina? num dubitas id me imperante facere, quod iam tua ſponte faciebas? Exire ex urbe Conſul hoſtem iubet·Interrogas me? num in exiliũ? Non iubeo, ſed ſi me cõſulis, ſuadeo· Quid enim Catilina eſt, quod te iam in hac urbe delectare poſſit? in qua nemo eſt extra iſtam coniurationẽ perditorum hominum, qui te non metuat, nemo, qui te nõ oderit· Quæ nota domeſticæ turpitudinis nõ in iſta uita tua eſt? quod priuatarum rerum dedecus nõ hæret ĩfamiæ? Quæ libido ab oculis, quod facinus a manibus tuis unquam, quod flagitium a toto corpore abfuit? cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætuliſti? Quid uero nuper cũ morte ſuperioris uxoris nouis nuptiis domum uacuam feciſſes, nón ne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulaſti? quod ego prætermitto, & facile patior ſileri·ne in hac ciuitate tanti facinoris ĩmanitas, aut extetiſſe, aut nõ uindicata eſſe uideatur·Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus ſenties· Ad illa uenio, quæ non ad priuatam ignominiam uitiorum tuorum, non ad domeſticam tuam facultatem, ac turpitudinem, ſed ad ſummam Reip·atque ad omnium noſtrum uitam, ſalutemq; pertinent·Poteſt ne tibi huius uitæ hæc lux

Catilina aut huius ſpiritus cœli eſſe iocũdus? cũ ſcias eſſe horum neminem, qui neſciat te pridie Kal· Ianu. Lepido & Tullo Conſ· ſtetiſſe in comitio cum telo, Manum conſulum, & principum ciuitatis interficiendorum cauſſa parauiſſe? Sceleri ac furori tuo nõ aliquam mentẽ, aut timorẽ tuũ, ſed fortunam populi R· obſtitiſſe. Ac iam illa omitto, neque enim ſunt, aut obſcura, aut non multopoſt commiſſa· Quoties tu me deſignatum, quoties me conſulem interficere uoluiſti? Quot ego tuas petitiones ita coniectas, ut uitari poſſe non uiderẽtur parua quadã declinatione, et ut, aiũt, corpore effugi· Nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, quod mihi latere ualeat in tempore, neque tamen conari, ac uelle deſiſtis· Quoties iam tibi extorta eſt ſica iſta de manibus? Quoties uero excidit caſu aliquo & elapſa eſt? tamen ea carere diutius non potes· Quæ quidẽ, quibus abs te initiata ſacris, ac deuota ſit, neſcio, quod eam neceſſe putas conſulis in corpore defigere· Nunc uero, quæ tua eſt iſta uita· Sic enim iã tecum loquar, non ut odio permotus eſſe uidear, quo debeo, ſed ut miſericordia, quæ tibi nulla debetur· Veniſti paulo ante in Senatum, quis te ex hac tanta frequẽtia, ex tot tuis amicis, ac neceſſariis ſalutauit? Si hoc poſt oĩum hĩum memoriã contigit nemini, uocis expectas contumeliam, cum ſis grauiſſimo iudicio taciturnitatis oppreſſus? Quid? quod ab aduentu tuo iſta ſubſellia uacua facta ſunt? Quid? quod omnes Conſulares, qui tibi perſæpe ad cædem conſtituti fuerunt, ſimul atq; aſſediſti, partem iſtã ſubſelliorũ nudã, atq; inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi fe

rendum putas? Serui me Hercule mei, ſi me iſto pacto metuerẽt, ut te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem, Tu tibi urbem non arbitraris? Et ſi me meis ciuibus iniuria ſuſpectũ tam grauiter, atque ĩſenſum uiderem, carere me aſpectu ciuiũ, quam infeſtis oculis omnium conſpici mallem. Tu cũ conſcientia ſcelerum tuorum agnoſcas, odium omniũ iuſtum, et iam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes, ſenſus'q; uulneras, eorum aſpectum, præſentiá'q; uitare? Si te parentes timerent, atque odiſſent tui, neq; eos ulla ratione placare poſſes, ut opinor ab eorũ oculis aliquò concederes. Nunc te patria, quæ communis eſt omnium noſtrum parens, odit, ac metuit, et iandiu de te nihil iudicat, niſi de parricidio ſuo cogitare, huius tu neque autoritatem uerebere, neque iudicium ſequère, neque uim pertimeſces? Quæ tecum Catilina ſic agit, et quodammodo tacita loquitur. Nullum iam tot annis facinus extitit, niſi per te. nullum flagitium ſine te. Tibi uni multorum ciuium neces, tibi uexatio, direptio'q; ſociorum impunita fuit, ac libera, Tu non ſolum ad negligendas leges & quæſtiones, uerum ẽt ad deuincendas, perfringendas'q; ualuiſti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli. Nunc uero me totum eſſe in metu propter te unũ, quidquid increpuerit Catilinam timeri, Nullum uideri contra me conſilium iniri poſſe, quod a tuo ſcelere abhorreat, non eſt ferendum. Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe. Si uerus, ne opprimar, Sin autem falſus, ut tandem aliquã do timere deſinã. Hæc ſi tecũ, ut dixi, patria loquatur, nón ne

impetrare debeat,etiam ſi uim adhibere non poſſit? Quid?quod tu teipſe i cuſtodiã dediſti?Quid? quod uitandæ ſuſpitionis cauſſã apud M·Lepidũ te habitare uelle dixiſti?a quo non receptus,etiam ad me uenire auſus es,atque domi meæ te aſſeruari rogaſti? cũ a me quoque id reſponſum tuliſſes, me nullo modo poſſe his parietibus tutum eſſe tecũ,qui magno in periculo eſſem,quod iiſdẽ mœnib·contineremur,ad Q. Metellũ Prætorem ueniſti,a quo repudiatus ad ſodalem tuũ uirum optimũ·M·Marcellũ demigraſti, quẽ tu uidelicet & ad cuſtodiendũ te diligẽtiſſimũ, et ad ſupplicandum ſagaciſſimum, ad uindicandũ fortiſſimum fore putaſti,ſed quàm longe uidetur a carcere, atque a uinculis abeſſe debere,qui ſeipſum iam dignum cuſtodia iudicauerit?Quæ cum ita ſint Catilina,dubitas ſi hic morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras,& uitam iſtam multis ſuppliciis iuſtis,debitiſq; ereptam fugæ,ſolitudiniq; mandare? Refer,ĩquis,ad Senatum,id·n·poſtulas?Et ſi hic ordo ſibi placere decreuerit,te ire in exiliũ, obtemperaturum te eſſe dicis,non referam id quod abhorret a meis moribus,ſed tamen faciam ut intelligas quid hi de te ſentiant·Egredere ex urbe Catilina·libera Remp· metu·in exilium,ſi hãc uocem expectas,proficiſcere. Quid eſt Catilina,quid attendis?quid animaduertis horum ſilentium?patiuntur·tacent· Quid expectas autoritatem loquentium?quorum uoluntatem tacitorum perſpicis·At ſi hoc idem huic adoleſcenti optimo P·Sextio,ſi fortiſſimo uiro·M·Marcello dixiſſem,iam mihi Cõſuli hoc ipſo in templo iure optimo Senatus

uim & manus intuliſſet. De te autem Catilina conquieſcunt. probant. cum patiũtur, decernunt. cum tacent, clamant. Neque hi ſolum, quorum uel autoritas clara eſt, uidelicet uita utiliſſima, ſed etiam illi Equites Ro. honeſtiſſimi, atque optimi uiri, cæteriq; fortiſſimi ciues, qui circũſtant Senatum, quorum tu et frequẽtiam uidere, et ſtudia perſpicere, et uoces paulo ante exaudire potuiſti, quorum ego uix abs te iam diu manus, ac tela cõtineo. Eoſdem facile adducam, ut te hæc quæ iampridem uaſtare ſtudes relinquentem, uſq; ad portas proſequantur. Quanquam, quid eſt quod loquar? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ullum ut exilium cogites? Vtinam tibi iſtam mentem Dii immortales donarent. tametſi uideo, ſi mea uoce ire in exiliũ animũ induxeris, quanta tempeſtas inuidiæ nobis, ſi minus in præſens tempus recenti memoria ſcelerum tuorũ, at in poſteritatem pẽdeat. ſed non eſt mihi tanti, dummodo iſta tua ſit priuata calamitas et a Reip. periculis ſeiungatur. ſed tu, ut tuis commoueare, ut legũ pœnas pertimeſcas, ut temporibus Reip. concedas, nõ eſt poſtulandum. Neque enim Catilina is es, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore reuocarit. Quamobrem, ut ſæpe iam dixi, proficiſcere. Ac ſi mihi inimico, ut prædicas tuo conflare uis inuidiam, recta uia perge in exilium. Vix feram ſermones hominum, ſi id feceris. Vix molem iſtius inuidiæ ſi in exilium ieris iuſſu Cõſulis, ſuſtinebo. Sin autem ſeruire meæ laudi, & gloriæ mauis, egredere cum importuna ſceleratorum manu. confer te ad Mã

lium· concita perditos ciues. Secerne te a bonis · Infer patriæ bellum, exulta impio latrocinio, ut a me non eiectus ad alienos, ſed inuitatus ad tuos iſſe uidearis. Quanquam quid ego te inuitem? a quo iam ſciam eſſe præmiſſos, qui te ad forum Aurelium præſtolarentur armati, cum ſciam pactam et conſtitutam eſſe cum Manlio diem, à quo etiam Aquilam illam argenteã, quam tibi, ac tuis omnibus perniciosam eſſe confido, et funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerũ tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam · Tu ut illa diutius carere poſſis, quam uenerari ad cædẽ proficiſcens ſolebas, A cuius altaribus ſæpe· iſtam dextram impiã ad necem ciuium tranſtuliſti · Ibis tãdem aliquando, quo te iampridem tua iſta cupiditas effrenata, ac furioſa rapiebat· neq; enim tibi hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibilem uoluptatem· ad hanc te amentiam natura peperit· uolũtas exercuit, fortuna ſeruauit· Nunquam tu non modo otiũ, ſed ne bellum quidẽ, niſi nefarium cõcupiſti· nactus es ex perditis atque ab omni non modo fortuna, uerũ etiam ſpe derelictis conflatam improborũ manũ · Hic tu qua lætitia perfruere? quibus gaudiis exultabis? quanta in uoluptate bacchabere? cum in tanto numero tuorum neq; audies uirum bonum quenquam, neq; uidebis· Ad huius uitæ ſtudiũ meditati illi ſunt, qui feruntur labores tui· Iacere humi non modo ad obſidendum ſtuprum, uerum et ad facinus obeundum. Vigilare non ſolum ad inſidiandum ſomno maritorum, uerumetiam bonis ociſorum· Habes ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis & frigo

ris,inopiæ rerum omnium,quibus te breui tempore confectum eſſe ſenties, Tãtum profeci,tum cum te a cõſulatu reppuli,ut exul potius tentare, quàm Conſul uexare Rẽp·poſſes. Atq; ut id, quod eſſet à te ſcelerate ſuſceptum latrocinium potius,quàm bellũ nominaretur. Nunc ut à me·P·C·quandam prope iuſtã patriæ querimoniam deteſter,atque deprecer, percipite quæſo diligenter,quæ dicam,et ea penitus animis ueſtris,mẽtibusq́; mãdate. Etenim ſi mecum patria, quæ mihi uita mea multo eſt carior,ſi cuncta Italia,ſi omnis Reſp·loquatur. M·Tulli quid agis? tu ne eum quem eſſe hoſtem comperiſti,quem ducem belli futurum uides,quem expectari Imperatorem in caſtris hoſtium ſentis,autorem ſceleris, principem coniurationis,euocatorem ſeruorum,& ciuium perditorum exire patieris?ut abs te non emiſſus ex urbe,ſed immiſſus in urbem eſſe uideatur,nón ne hunc in uincula Duci,non ad mortem rapi,non ſummo ſupplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? Mós ne maiorum?at perſæpe etiam priuati in hac Repu. pernicioſos ciues morte multarunt. An leges,quæ de ciuium reorum ſupplicio rogatæ ſunt. At nunquam in hac urbe hi,qui a Rep. defecerunt ciuium iura tenuerunt. An inuidiã poſteritatis times, præclaram uero Populo Ro·referes gratiam,qui te hominem per te cognitum nulla commendatione maiorum tam mature ad ſummum Imperiũ per omnes honorum gradus extulit,ſi propter inuidiam,aut alicuius periculi metum ſalutem ciuium tuorum negligis. Sed ſi quis eſt inuidiæ metus,non eſt uehementior ſeueritatis,ac

fortitudinis inuidia, quàm inertiæ, ac nequitiæ pertimeſcenda. An *cum bello uaſtabitur* Italia, *uexabũtur urbes, tecta ardebunt, te non exiſtimas inuidiæ incendio conflagraturum?* His *ego ſanctiſſimis* Reip. *uocibus, et eorum hominum, qui idem ſentiũt, mentibus pauca reſpondebo.* Ego *ſi hoc optimũ factu iudicarem* P.C. Catilinam *morte multari, unius uſuram horæ gladiatori iſti ad uiuendum non dediſſem.* Etenim *ſi ſummi uiri, et clariſſimi ciues* Saturnini & Gracchorum *et* Flacci, *et ſuperiorum complurium ſanguine non modo ſe non contaminauerunt, ſed etiã honeſtauerunt, certe uerendum mihi non erit, neqꝫ parricida ciuium interfecto inuidiæ mihi in poſteritatem redũdaret.* Quod *ſi ea mihi maxime ĩpenderet, tamen hoc animo ſemper fui, ut inuidiam* VIRTVTE *partam, gloriam non inuidiam putarẽ.* Quanꝗ *nõnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminẽt, non uideant, aut ea, quæ uident, diſſimulent.* Quĩ *ſpem* Catilinæ *mollibus ſententiis aluerunt, coniurationemq; naſcentem non credendo corroborauerunt, quorum autoritatem ſecuti multi non ſolum improbi, uerũctiam imperiti, ſi in hunc animaduertiſſent, crudeliter nõ egregie factum eſſe dicerent.* Nũc *intelligo ſi iſte quo intendit, in* Manliana *caſtra peruenerit, neminem tam ſtultum fore, qui non uideat coniurationem eſſe patefactam. neminem tam improbũ, qui non fateatur.* Hoc *autem uno interfecto, intelligo hanc* Reip. *peſtem pauliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe.* Quod *ſi ſe eiecerit, ſecumq; ſuos ſeduxerit, et eodem cæteros undiq; collectos nau*

fragos aggregauerit, extinguetur, atque delebitur, nō modo hæc tam adulta Reip· peſtis, uerum etiā ſtirps ac ſemen malorū hominū· Etenim iandiu·P·C·in his periculis coniurationis, & inſidiis uerſamur, ſed neſcio quo pacto omnium ſcelerum, ac ueteris furoris, & audaciæ maturitas in noſtri conſulatus tēpus erupit· Quod ſi ex tanto latrocinio iſte unus tolletur, uidebimur fortaſſe ad breue quoddam tempus cura, & metu eſſe releuati, periculum autem reſidebit, & erit īcluſum penitus in uenis, atq; in uiſceribus Reip· Vt ſæpe homines ægri morbo graui cum æſtu, febri que iactantur, ſi aquam gelidam biberint, prius rele uari uidentur, deinde multo grauius, uehementiusq; afflictantur, ſic hic morbus, qui eſt in Repu· releuatus iſtius pœna uehementius cæteris reliquis īgraueſcet· Quare ſecedant improbi, ſecernant ſe a bonis, unū in locum congregentur, muro denique id quod ſæpe iā dixi ſecernantur a bonis· deſinant inſidiari domi ſuæ Conſuli, circunſtare tribunal Prætoris Vrbani· obſidere cum gladiis Curiam· Malleolos ad incendendā urbem, facesq; comparare· Sit deniq; inſcriptum in frontem uniuſcuiuſq; quid de Rep· ſentiat· Polliceor uobis hoc·P·C· tantam in nobis Conſ· fore diligentiā tantam in uobis autoritatem, tantam in Equitibus Ro· uirtutem, tantam in omnibus bonis conſenſionem ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illuſtrata, op preſſa, uindicata eſſe uideatis, hiſce omnibus Catilina cum ſumma Reip· ſalute et cum tua peſte ac pernicie, cūq; eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere, parrici dioq; iunxerunt, proficiſcere ad impium bellum, ac

neſarium. Tum tu Iuppiter hiſdem, quibus hæc urbs auſpiciis a Romulo eſt conſtituta, quem Statorem huius urbis, atque Imperii uere nominamus, hunc & huius ſocios a tuis aris, cæteriſq; templis, ac tectis urbis ac mœnibus a uita, fortuniſq; ciuium omnium arcebis, et omnes inimicos bonorum, hoſtes patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe, ac nefaria ſocietate coniunctos æternis ſuppliciis uiuos, mortuóſque mactabis.

M·TVL·CICERONIS IN·L· CATILI-NAM ORATIO SECVNDA·

Andem aliquando Quir. Catilinam furentem audacia, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefarie moliẽtem, nobis atque huic urbi ferrum, flammam'q; minitantem, ex urbe uel eiecimus, uel emiſimus, uel ipſum egredientem urbe proſecuti ſumus. Abiit, exceſſit, euaſit, erupit. Nulla iam pernicies a monſtro illo, atq; prodigio mœnibus ipſis intra mœnia comparabitur. Atq; hunc quidem unũ huius belli domeſtici ducẽ ſine controuerſia uicimus. Non enim iam inter latera noſtra ſica illa uerſabitur, non in campo, non in foro, non in curia, non denique inter domeſticos parietes pertimeſcemus, loco ille motus eſt, cum eſt urbe depulſus, palàm iam cum hoſte nullo impediente bellum iuſtum geremus. ſine dubio perdidimus hominem. magnifice uicimus, cum illum ex occultis inſidiis in apertum latrociniũ coniecimus. Quod uero non cruentum Mucronem, ut uoluit extulit, quod ei ferrum de manibus extorſimus, quod in

columes ciues, quod ſtantem urbem reliquit quanto tandē illum mœrore afflictum eſſe, et profligatum pu tatis? Iacet ille nunc proſtratus Quir. & ſe perculſum, atque abiectum eſſe ſentit, & retorquet oculos profecto ſæpe ad hanc urbem, quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget. Quæ quidem lætari mihi uidetur quod tantā peſtem euomuerit, forasq; proiecerit. At ſiquis eſt talis, quales eſſe omnes oportebat, qui hoc ipſo in quo exultat & triumphat oratio mea, me uehe mēter accuſet, quod tam capitalem hoſtem non cōpre henderim, potius, quàm emiſerim, nō eſt iſta mea cul pa, ſed temporum. Interemptum eſſe. L. Catilinam et grauiſſimo ſupplicio affectum iampridem oportebat. Idque a me, et mos maiorum, et huius Imperii ſe ueritas, et Reſp. poſtulabat. Sed quàm multos fuiſſe putatis, qui quæ ego deferrem, non crederent, quàm multos, qui propter ſtultitiam non putarent, quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos qui propter improbitatem fauerent? Ac ſi ſublato illo depelli a uobis omne periculum iudicarem, iampridem ego L. Catilinam non modo inuidiæ meæ, uerumetiam periculo uitæ ſuſtuliſſem. Sed cum uiderem ne uobis quidem omnibus re etiam tam probata, ſi illū, ut erat meritus, morte multaſſem, fore ut eius ſocios inuidia oppreſſus perſequi non poſſem. Rem huc deduxi, ut tum palàm pugnare poſſetis, cum hoſtem aperte uide retis. Quem quidem ego hoſtem Quir. quàm uehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleſte fero, quod ex urbe parū comitatus exierit. Vtinam ille omnes ſecum ſuas copi

as eduxiſſet Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta calumnia cœperat, Publicium et Minaciũ, quorum æs alienum contractum in popinam nullũ Reip. motum afferre poterat, reliquit. Quos uiros? quanto alieno ære? quàm ualentes? quàm nobiles, uos uidetis. Itaq; ego illum exercitum ex Gallicanis legionibus, & cum hoc delectu quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit ex his copiis, quæ a nobis quotidie comparantur magnopere contemno collectum ex ſenibus deſperatis agreſti luxuria, ex ruſticis mendiculis, ex decoctoribus, ex iis qui uadimonia deſerere, quàm illum exercitum maluerint. Quibus ego non modo, ſi aciem exercitus noſtri, uerumetiam ſi edictum Prætoris oſtendero, concidẽt. Hos, quos uideo uolitare in foro, quos ſtare ad Curiam, quos etiã in Senatum uenire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallẽ ſecũ eduxiſſent ſuos milites. Quod ſi hic permanent, mementote, non tam exercitum illũ eſſe nobis, quàm hos, qui exercitum deſeruerunt pertimeſcendos. Atq; etiam hoc magis ſunt timendi, quod quid cogitent, me ſcire ſentiunt, neq; tamen permouẽtur. Video cui Apulia ſit attributa, qs habeat Hetruriã, quis agrum Picenũ. quis Gallicum. quis ſibi has urbanas inſidias cædis, atque incendiorum depopoſcerit. omnia ſuperioris noctis conſilia ad me perlata eſſe ſentiunt. patefeci in Senatu externa die. Catilina ipſe pertimuit, profugit. Hi quid expectant? nón ne illi uehementer errant, ſi illam meam priſtinam lenitatem perpetuam ſperant futuram? Quod expectaui, iam ſum aſſecutus, ut uos omnes factam eſſe aperte

coniurationem

coniurationem contra Rempub· *uideretis, niſi uero ſiquis eſt, qui* Catilinæ *ſimilis cum* Catilina *ſentire non putet:* Non *eſt iam lenitatis locus· ſeueritatem res ipſa flagitat* · Vnum *etiam nunc concedam·* Exeant, *proficiſcantur, ne patiãtur deſyderio ſui* Catilinam *miſerum tabeſcere·* Demonſtrabo *iter·* Aurelia *uia profectus eſt, ſi accelerare uolent, ad ueſperã conſequentur·* O *fortunatam* Remp· *ſiquidem hanc ſentinam huius urbis eiecerit·* Vno *me* Hercule Catilina *exhauſto, releuata mihi, et recreata* Respu· *uidetur·* Quid *enim mali ſceleris fingi aut cogitari poteſt, quod non ille conceperit?* Quis *tota* Italia *ueneficus?* Quis *gladiator?* Quis *latro?* Quis *ſicarius?* Quis *parricida?* Quis *teſtamentorum ſubiector?* Quis *circunſcriptor?* Quis *ganeo?* Quis *nepos?* Quis *adulter?* Quæ *mulier infamis?* Quis *corruptor iuuẽtutis?* Quis *corruptus?* Quis *perditus íueniri poteſt? qui ſe cũ* Catilina *familiariſſime uixiſſe nõ fateatur?* Quæ *cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt?* Quod *nefarium ſtuprum non per illum?* Iam *uero, quæ tanta in ullo unquam homine iuuentutis illecebra fuit, quanta in illo, qui alios ipſe amabat turpiſſime, aliorum amori flagitioſiſſime ſeruiebat·* Aliis *fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, uerumetiam adiuuando pollicebatur·* Nunc *uero q̃ ſubito non ſolum ex urbe, uerumetiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat, nemo non modo* Romæ, *ſed ne ullo in angulo totius* Italiæ *oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus aſciuerit,* Atq; *ut eius diuer-*

ſa ſtudia in dimiſſili ratione perſpicere poſſitis, nemo eſt in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur · nemo in ſcena leuior & nequior, qui ſe non eiuſdem prope ſodalẽ fuiſſe commemoret · Atq; idem tum ſtuprorum, et ſcelerum exercitatione aſſuefactus, frigore, & fame, et ſiti, ac uigiliis perferendis fortis ab his iſtis ſuis ſocijs prædicabatur, cum induſtriæ ſubſidia, atq; inſtrumẽta uirtutis in libidine, audaciaq; conſumerẽtur · Hũc uero ſi ſecuti fuerint ſui comites, ſi ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges, O nos beatos, O Remp. fortunatam. O præclaram laudem Cõſulatus mei · Iam enim non ſunt mediocres hominum libidines non humanæ, ac tolerandæ audaciæ · nihil cogitant, niſi cædes, niſi incendia, niſi rapinas · Patrimonia ſua profuderũt, fortunas ſuas obligurierunt · res eos iampridem, fides deficere nuper cœpit · Eadem tamen illa, quæ erat in abũdantia, libido permanet · Quod ſi in uino, et alea comeſſationes ſolum, et ſcorta quærerent, eſſent illi quidem deſperãdi, ſed tamẽ eſſent ferendi · Hoc uero quis ferre poſſit? inertes homines fortiſſimis iſidiari? ſtultiſſimos prudẽtiſſimis? ebrioſos ſobriis? dormientes uigilantibus? qui mihi accubãtes in cõuiuiis, complexi mulieres impudicas, uino languidi, conferti cibo, ſertis redimiti, unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atq; urbis incendia, quibus ego confido impendere fatum aliquod, & pœnas iandiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare iã plane, aut certe iam appropinquare · Quod ſi

meus conſulatus quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit, non breue neſcio quod tempus, ſed multa ſecula propagarit Reip. Nulla *eſt enim natio, quam pertimeſcamus·nullus* Rex, *qui bellum* Reip. *facere poſſit, omnia ſunt externa unius uirtute, terra, mariq; pacata·domeſticum bellum manet·* Intus *inſidiæ ſunt·intus incluſum periculum eſt·intus eſt hoſtis·cum luxuria nobis·cum amentia·cum ſcelere certandum eſt· huic me bello* Ducem *profiteor o* Quir· *ſuſcipio inimicitias hominum perditorum·* Quæ *ſanari poterũt, quacunq; ratione ſanabo·* Quæ *reſecanda erunt, nõ patiar ad perniciem ciuitatis manare·* Proin *aut exeant, aut quieſcant, aut ſi in urbe, & in eadem mente permanent, quæ merentur, expectent·* At *etiam ſunt* Quir· *qui dicant a me in exilium eiectum eſſe* Catilinam, *quod uerbo, ſi ego aſſequi poſſem; ipſos iſtos eiicerem, qui hæc loquũtur, homo enim uidelicet timidus & permodeſtus uocem* Conſulis *ferre nõ potuit, ſimulatq; ire in exilium, iuſſus eſt·paruit·* Quod *heſterno die, cum domi meæ penè interfectus eſſem,* Senatum *in ædem* Iouis Statoris *uocaui, rem omnem ad* Patres C· *detuli·* Quo *cum* Catilina *ueniſſet, qs eũ* Senator *appellauit?* Quis *ſalutauit?* Quis *denique ita aſpexit, ut perditum ciuem, ac nõ potius ut ĩportuniſſimum hoſtem?* Quinetiam *princeps eius ordinis partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam, atque inanem reliquerunt·hic ego uehemens ille* Conſul, *qui uerbo ciues in exilium eiicio, quæſiui a* Catilina, *an in nocturno conuẽtu apud* M· Leccã *fuiſſem nec ne? cũ ille homo audaciſſimus conſcientia*

cōuictus primo reticuiſſet, patefeci cætera, quid ea no cte egiſſet. ubi fuiſſet. quid in proxima conſtituiſſet, quēadmodum eſſet ei ratio totius belli deſcripta, edocui. Cum hæſitaret, cum teneretur, quæſiui quid dubitaret proficiſci eo, quo iampridem pararat. Cum arma, cum ſecures, cum dignitates, cum fuſtes, cū tubas, cum ſigna militaria, cum Aquilam illam argenteā, cui etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam, in exilium eiiciebam, quem iam ingreſſum in bellum eſſe uidebam. Etenim credo Manlius iſte centurio, qui in agro Feſulano caſtra poſuit, bellum populo Ro. ſuo nomine indixit, & illa caſtra nunc non Catilinam Ducem expectant, & ille reiectus in exilium, ſe in Maſſiliam, ut aiunt, non in hæc caſtra conferet. O conditionem miſeram, non modo adminiſtrandæ, uerumetiam conſeruandæ Rei pub. Nūc ſi. L. Catilina, conſiliis, laboribus, periculis meis circūcluſus, ac debilitatus ſubito pertimuerit, ſententiam permutauerit, deſeruerit ſuos, conſilium belli faciundi abiecerit, ex occurſu ſceleris, & belli iter ad fugam, atq; in exilium conuerterit, non ille a me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus, ac perterritus mea diligentia, nō de ſpe, conatuq; depulſus, ſed indemnatus, innocens in exilium eiectus a Conſule, ui et minis eſſe dicetur. Et erunt, qui illum ſi hoc fecerit, non improbum, ſed timidum, me non diligentiſſimum Conſulem, ſed crudeliſſimum Tyrannum exiſtimare uelint. Eſt mihi tanti o Quir. huius inuidiæ falſæ, atq; iniquæ tempeſtatem ſubire, dummodo a uobis huius horribilis belli, ac nefarii periculum de-

pellatur·Dicatur ſanè eiectus eſſe a me, dummodo eat in exilium, ſed mihi credite, non eſt iturus·Nunquam ego a Diis immortalibus optabo Quir·inuidiæ meæ leuandæ cauſſa, ut·L·Catilinam ducere exercitum hoſtium, atq; in armis uolitare audiatis·ſed triduo tamē audietis, multóq; magis illud timeo, ne mihi ſit inuidioſum aliquando, quod illum emiſerim potius, q̃ eiecerim·Sed cum ſint homines, qui illum cum profectus ſit, eiectum eſſe dicant, iidem ſi interfectus eſſet, quid dicerent? Quanquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm uerentur·Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum nō ad Manlium, quàm ad Maſſilienſes ire malit· Ille autem ſi, me Hercule, hoc quod agit, nunquam ante cogitaſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, q̃ exulem uiuere·Nunc uero, cum ei nihil adhuc præter ipſius uoluntatem, cogitationemq; acciderit, niſi quod uiuis nobis Roma profectus eſt, optamus potius ut exeat in exilium, quàm queramur· Sed cur tam diu de uno hoſte loquimur? & de eo hoſte, qui iam fatetur ſe eſſe hoſtem? et quia, quod ſemper uolui, murus intereſt, nō timeo de iis, qui diſſimulāt, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus·quos quidē ego ſi ullo modo fieri poſſet, non tam ulciſci ſtudeo, q̃ ſanare, et ipſos placare Reip· neque id, quare fieri nō poſſit, ſi me audire uoluerint, intelligo·Exponam enī uobis Quir·ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur·Deinde ſingulis medicinam, cōſilii atq; orationis meæ ſiquam potero, afferam· Primū genus eſt eorum, qui magno ære alieno, maiores etiā

poſſeſſiones habent, quarum amore adducti, diſſolui nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima: ſunt enim locupletes. Voluntas uero, et cauſa impudentiſſima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copioſus ſis, et dubites aliquid de poſſeſſione detrahere, ac fidem acquirere? Quid enim dicas? expectas bellū? Quid? ergo in uaſtatione hominū, tuas poſſeſſiones ſacroſanctas futuras putas? An tabulas nouas? Errant q́ iſtas a Catilina expectāt. meo beneficio tabulæ nouæ proferuntur, uerum auctionariæ, neq; enim iſti, qui poſſeſſiones habent, alia ratione ulla ſalui eſſe poſſunt. Quod ſi maturius facere uoluiſſent, neq; (id quod ſtultiſſimum eſt) certare cum uſuris, fructibus prædiorū locupletioribus hiis et melioribus ciuibus uteremur. Sed hoſce homines minime puto pertimeſcendos, quod aut deduci de ſententia poſſunt, aut ſi permanebunt, magis mihi uidentur uota facturi contra Rēp. quàm arma laturi. Alterū genus eſt eorum, qui quanquā premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant, rerum potiri uolūt, honores, quos quieta Rep. deſperant, turbata conſequi ſe poſſe arbitrātur. Quibus hoc præcipiendum uidetur, unum ſcilicet, et idē, quod cæteris hominibus, ut deſperent ſe id, quod conantur conſequi poſſe. Primum omnium meipſum uigilare, adeſſe, prouidere Reip. Deinde magnos animos eſſe in bonis uiris, magnam concordiam, maximā multitudinem, præterea magnas copias militum, deos deniq; īmortales huic inuicto Populo, Clariſſimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam uim ſceleris

præſentis auxilium eſſe laturos. Quod ſi iã ſunt, id quod cum ſummo furore cupiunt, adepti, num illi in cinere urbis, et ſanguine ciuium, quæ mente ſcelerata, ac nefaria cupierunt, conſules, ac dictatores, aut etiã Reges ſe ſperant futuros? Non uident ſe id cupere, quod ſi adepti fuerint, fugitiuo alicui, aut gladiatori concedi ſit neceſſe. Tertiũ genus eſt ætate iam confe-ctum, exercitatione robuſtum, quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſucceſſit. hi ſunt homines ex his coloniis quas Feſulis Sylla conſtituit, quas ego uniuerſas ciuium eſſe optimorum et fortiſſimorũ uirorum ſentio, ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis, repentiniſq; pecuniis ſumptuoſius, iſolentiuſq; iactarunt. hi dum ædificant tanquam beati, dũ prædiis, lectiis, familiis, magnis cõuiuiis, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut ſi ſalui eſſe uelint, Sylla ſit his ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agreſtes homines tenues, atque egentes in eandem ſpem rapinarum ueterum impulerunt, quos ego utroſq; Quir. in eodem genere prædatorũ, direptorumq; pono. Sed eos hoc moneo, deſinant furere, & proſcriptiones, et dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt ciuitati, ut iam iſta non modo homines, ſed ne pecudes quidẽ paſſuræ eſſe uideantur. Quartum genus ſanè uariũ, et miſtum & turbulentum, qui iampridem premuntur, qui nunquam emergent, qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam ſumptibus in uetere ære alieno uacillant, qui uadimoniis, iudiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti ex

agris, ex Vrbe ſe in illa caſtra conferre dicũtur· hoſce ego nõ tam milites acres, quam inficiatores lentos eſſe arbitror, qui homines primum, ſi ſtare non poſſunt, corruant, ſed ita ut non modo ciuitas, ſed neq; uicini quidem proximi ſentiant· Nam illud non intelligo, q̃obrem, ſi uiuere honeſte non poſſunt, perire turpiter uelint· Aut cur minore dolore perituros ſecum multis, quàm ſi ſoli pereant, arbitrẽtur. Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, deniq; omnium facinoroſorum, quos ego a Catilina non reuoco, nam neque diuelli ab eo poſſunt & pereant ſanè in latrocinio, quoniam ſunt ita multi, ut eos capere carcer non poſſit. Poſtremũ autem genus eſt nõ ſolũ numero, uerũ etiam genere ipſo, atq; uita, quod proprium eſt Catilinæ de eius delectu· ímo uero de cõplexu eius ac ſinu, quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos uidetis, manicatis & talaribus, ac tritis tunicis, uelis amictos, non togis, quorum omnis induſtria uitæ, et uigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur· In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes improbi, ĩpudicíq; uerſantur· hi pueri tam lepidi, ac delicati, qui nõ ſolum amare, et amari, neq; cantare, & pſallere, ſed etiam ſicas uibrare et ſpargere uenena didicerunt, qui ni exeunt, ni pereũt etiam ſi Catilina perierit, ſcitote hoc in Rep. ſeminarium Catilinarium futurum· Verum quid ſibi iſti miſeri uolunt? non ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? Quemadmodum illis carere poterũt, his præſertim iã noctibus? Quo autem pacto illi Appenninum, atq; pruinas, atq; niues perferent? niſi ic-

circo ſe facilius hyemē toleraturos putant, quod in cō uiuiis nudi ſaltare didicerunt. O bellum magnopere pertimeſcendum cum hanc ſit habiturus Catilina ſcortatorum cohortem Prætoriam, Inſtruite nunc, Quir. contra has tam præclaras Catilinæ copias, ueſtra præſidia, ueſtroſq; exercitus. Et primum gladiatori illi confecto & ſaucio Conſules, Imperatoreſq; ueſtros opponite. Deinde contra illam naufragorum eiectam, ac debilitatam manum florem totius Italiæ ac robur educite. Iam uero urbes Coloniarū, ac municipiorum reſpondebunt. Catilina tumulis Syluestribus, neque uero cæteras copias ornamenta ueſtra, præſidia cum illius latronis inopia, aque egeſtate debeo cōferre. Sed ſi omiſſis his reb. oibus, nos qbus ſup peditamur, eget ille, Senatu Equitib. R. populo, urbe, ærario, uectigalibus, cūcta Italia, prouinciis omnib. exteris nationibus, ſi his rebus omiſſis ipſas cauſſas, quæ inter ſe confligunt, contendere uelimus, ex eoipſo quàm ualde illi iaceant, intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia. hinc pudicitia, illinc ſtuprū. hinc fides, illinc fraudatio. hinc pietas, illinc ſcelus. hinc conſtantia, illinc furor. hinc honeſtas, illinc turpitudo. hic cōtinētia, illinc libido. Deniq; eqtas, tēperantia, fortitudo, prudētia, uirtutes oēs certant cum iniquitate. cum luxuria, cū ignauia, cum temeritate, cū uitiis omnibus. Poſtremo copiæ cū egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amētia. bona denique ſpes cum omniū rerum deſperatione cōfligit. In huiuſmodi certamine ac prælio, nón ne etiam ſi hominum ſtudia deficiant, Dii ipſi ímortales

cogant ab his præclariſſimis uirtutibus tot & tanta uitia ſuperari? Quæ cum ita ſint Quir· uos, quẽad modũ iam antea dixi, ueſtra tecta cuſtodiis, uigiliis'q; defendite· Mihi uel urbi ſine ueſtro motu, ac ſine ullo tumultu ſatis eſſe præſidii conſultum, ac prouiſum eſt· Coloni omnes, municipes'q; ueſtri certiores a me facti de hac nocturna excurſione Catilinæ facile urbes ſuas, fines'q; defendent· Gladiatores, quam ſibi ille maximam manum, & certiſſimam fore putauit, quanquam meliore animo ſunt, quã pars patritiorum, poteſtate tamen ueſtra continebũtur· Q · Metellus, quẽ ego proſpiciens hoc, in agrum Gallicanũ præmiſi, Picenum'q;, aut opprimet hominem, aut omnes eius motus, conatus'q; prohibebit· Reliquis autem de rebus cõſtituendis, maturandis, agendis iam ad Senatum referemus, quem uocari uidetis· Nunc illos, qui in urbe permanſerunt, atque adeo contra urbis ſalutẽ, omniumq; ueſtrum in urbe a Catilina relicti ſunt, quanquam ſunt hoſtes, tamen quia nati ſunt ciues, monitos eos etiam, atque etiam uolo· Mea lenitas adhuc ſicui ſolutior uiſa eſt, hoc expectauit, ut id, quod latebat, erumperet· Quod reliquum eſt, iam non poſſum obliuiſci, meam hanc eſſe patriam, me eorum eſſe me conſulem, mihi autem cum his uiuendum, aut pro his eẽ moriendum· nullus eſt portæ cuſtos, nullus inſidiator uiæ, ſi qui exire uolunt, conſulere ſibi poſſunt· Qui uero in urbe ſe commouerit, cuius ego non mõ factũ, ſed inceptum ullum, conatum ue contra patriam deprehendero, ſentiet in hac urbe eſſe conſules uigilantes, eſſe egregios Magiſtratus, eſſe fortem Senatum, eſſe

arma, eſſe carcerem, quem uindicem nefariorum, ac manifeſtorum ſcelerum maiores noſtri eſſe uoluerũt. Atq; hæc omnia ſic agẽtur Quir. ut res maximæ minimo motu, pericula ſumma, nullo tumultu, bellum inteſtinum, ac domeſticum poſt hominum memoriã crudeliſſimum et maximum, me uno togato Duce, & Imperatore ſedetur. Quod ego ſic adminiſtrabo Quir. ut ſi ullo modo fieri poterit, ne ĩprobus quidẽ quiſq̃ in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat, ſed ſi uis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſario de hac animi lenitate deduxerit, illud profecto perficiam, quod in tanto, & tam inſidioſo bello uix optandum uidetur, ut nequis bonus intereat, paucorumq́; pœna uos omnes iam ſalui eẽ poſſitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis cõſiliis fretus polliceor uobis Quir. ſed multis nõ dubiis Deorum immortalium ſignificationibus, quib: ego ducibus in hanc ſpem, ſententiámque ſum ingreſſus. Qui iam non procul, ut quondã ſolebant, ab extero hoſte, atque lõginquo, ſed hic præſentes ſuo numine, atque auxilio ſua templa, atq; urbis tecta defendẽt. Quos uos Quir. precari, uenerari, atque implorare debetis, ut quã urbem pulcherrimam, florentiſſimam, potẽtiſſimamq́; eſſe uoluerũt, hanc omnibus hoſtiũ copiis terra, mariq; ſuperatis a perditiſſimorũ ciuiũ nefario ſcelere defendant.

M·TVL·CICERONIS IN·L·CATILINAM·ORATIO TERTIA·

r Empublicam Quir· uitamq; omnium ueſtrum, bona, fortunas, coniuges, liberoſq; ueſtros, atque hoc domicilium Clariſſimi Imperii fortunatiſſimam, pulcherrimamq; urbem hodierno die Deorum immortalium erga uos ſummo amore laboribus, conſiliis, periculiſq; meis, ex flãma, atque ferro, ac pené ex faucibus fati ereptam et uobis conſeruatam, ac reſtitutam uidetis· Etſi nõ minus nobis iocundi, atque illuſtres ſunt hi dies, quibus conſeruamur, quã illi, quibus naſcimur, quod ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio, et quod ſiné ſenſu naſcimur, cũ uoluptate conſeruamur, profecto quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum ad Deos immortales beneuolentia, famaq; ſuſtulimus, eẽ apud uos, poſteroſq; ueſtros in honore debet dies is, qui eandem hanc urbem conditam, amplificatamq; ſeruauit· nam totis urbis templis, delubris, tectis omnibus ſubiectos propè iam ignes, circundatoſq; reſtinximus· Item gladios in Rẽp· diſtrictos retudimus, mucroneſq; eorum a iugulis ueſtris reiecimus· Quæ quoniam in Senatu illuſtrata, patefacta, cõperta ſunt per me, uobis iam exponam breuiter Quir· ut et quanta & quã manifeſta, et qua ratione inueſtigata et comprehenſa ſint, uos, qui ignoratis ex actis ſcire poſſitis·

Principio, ut Catilina paucis ante dieb· erupit ex urbe, cum ſceleris ſui ſocios, et huiuſce nefarii belli acer-

rimos duces Romæ reliquiſſet, ſemper uigilaui, et pro uidi Quir· quemadmodum in tantis et tam abſconditis inſidiis ſalui eſſe poſſemus· Nã tum ex urbe Catilinam eiiciebam (non enim iam uereor huius uerbi inuidiam, cum illa magis ſit timenda, ꝙ uiuus egreſſus eſt) ſed tum cum illum exterminari uolebam, aut reliquam coniuratorum manum ſimul exituram, aut eos, qui remanſiſſent, infirmos ſine illo, ac debiles putabam· Atque ego, ut uidi, quos maximo furore et ſcelere eſſe inflãmatos ſciebam, eos eſſe nobiſcum & Romæ remanſiſſe, in eo omnes dies, noctesq; conſumpſi, ut quid agerent, quid molirentur, ſentirem, ac uiderem, ut quoniam auribus ueſtris propter incredibilẽ magnitudinem ſceleris minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehẽderem, ut tum demum animis, ſalutiq; ueſtræ prouideretis, cum oculis maleficiũ uideretis· Itaque, ut comperi, legatos Allobrogum belli Tranſalpini et tumultus Gallici excitãdi cauſſa a P· Lentulo eſſe ſollicitatos, eosq; in Galliam ad ſuos ciues eodem itinere cum literis, mãdatisq; ad Catilinã eſſe miſſos, comitemq; his adiũctum eſſe Vulturtium, atque huic datas eſſe ad Catilinam literas, facultatẽ mihi oblatam putaui, ut quod erat difficillimum, quodq; ego ſemper optabã a Diis immortalibus, tota res non ſolum a me, ſed etiam in Senatu a uobis manifeſto deprehenderetur· Itaq; heſterno die·L·Flaccum & Cn· Pomptiniũ Prætores fortiſſimos, atque amantiſſimos Reip· uiros ad me uocaui, rem omnem expoſui, quid fieri placeret, oſtendi· Illi autem, qui omnia de Rep· præclara, atque egregia ſentirent, ſine recu

ſatione,ac ſine ulla mora negotium ſuſceperunt, & cum adueſperaſceret, occulte ad põtem Miluium peruenerunt,atq; ibi in proximis uillis ita bipartiti fuerunt,ut Tybris iter eos,et pons itereſſet,eodẽ aũt et ipſi ſine cuiuſq̃ ſuſpitione multos fortes uiros eduxerant,& ego de Præfectura Reatina complures delectos adoleſcentes,quorum utor aſſidue in Reip. præſidio cũ gladiis miſerã. Interim tertia ferè uiglia exacta cum iam pontem Miluium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unáq; Vulturtius,fit in eos impetus educuntur ab illis gladii, et a noſtris, res erat Prætoribus nota ſolis. Ignorabatur a cæteris. Tum interuẽtu Próptinii, atque Flacci,pugna, quæ erat commiſſa ſedatur. Literæ quæcunque erant in eo comitatu integris ſignis Prætoribus tradũtur. Ipſi comprehenſi ad me cum iam diluceſceret deducuntur. Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cimbrum Gabinium ſtatim ad me nihil tum ſuſpicantem uocaui. Deinde item acceſſitur P. Statilius,et poſt eum Cethegus. Tardiſſime autem Lentulus. credo, quod literis dandis præter conſuetudinem proxima nocte uigilarat. Cum uero ſummis,et clariſſimis uiris huius ciuitatis, qui audita re mane ad me cõuenerãt,literas a me prius aperiri,quàm ad Senatũ deferri placeret, ne ſi nihil eẽt inuentum,temere a me tantus tumultus iniectus ciuitati uideretur,negaui me eſſe facturum,ut de periculo publico,non ad conſilium publicum rem integram deferrem. Etenim Quir. ſi ea,quæ erãt a me delata, reperta non eſſent, tamen ego non arbitrabar in tan-

*tis periculis eſſe mihi nimiam diligentiam pertimeſcē
dam·Senatum frequentem celeriter,ut uidiſtis,coegi·
Atque interea ſtatim ammonitu Allobrogum·C·Sul
picium Prætorem fortem uirū miſi,qui ex ædibus Ce
thegi,ſi quid telorum eſſet,efferret·E quibus ille ma-
ximum ſicarum numerū,& gladiorum extulit·In-
troduxi Vulturtiū ſine Gallis·fidē ei publicā iuſſu
Senatus dedi·hortatus ſum,ut ea,quæ ſciret,ſine timo
re indicaret· Tum ille dixit, cum uix ſe ex magno ti
more recreaſſet,a·P·Lentulo ſe habere ad Catilinā
mandata,et literas,ut ſeruorū præſidio uteretur,et
ad urbem quamprimum cum exercitu accederet·Id
autem eo conſilio, ut cum urbem omnibus ex partib.
quemadmodum deſcriptum,diſtributumq́; erat,incē
diſſent,cædemq́; infinitam ciuium feciſſent, præſto
eſſet ille,qui fugientes exciperet,et ſe cum his urbanis
ducibus coniungeret·Introducti autem Galli,iuſiurā
dum ſibi,et literas a Lentulo Cethego Statilio ad ſuā
gentem datas eſſe dixerunt· Atque ita ſibi ab his &
L·Caſſio eſſe præſcriptum,ut equitatum in Italiam,
quamprimum mitterent,pedeſtres ſibi copias nō defu
turas·Lentulum autem confirmaſſe ex Fatis Sybilli-
nis, Aruſpicumq́; reſponſis ſe eſſe tertium illum Cor=
nelium,ad quem regnum urbis huius, atque impe=
rium peruenire eſſet neceſſe·Cinnam ante ſe,& Syl-
lam fuiſſe·eundemq́; dixiſſe·fatalem hunc eſſe annū
ad interitum huius urbis,atque imperii, qui eſſet de-
cimus annus poſt uirginum abſolutionem·poſt Capi-
tolii autem incenſionem uigeſimus·hanc autem Cethe
go cum cæteris controuerſiam eſſe dixerunt,quod Lē*

tulo & aliis cædem Saturnalibus fieri, atque urbem incendi placeret. Cethego nimium id longum uideri. At ne longum ſit Quir. tabellas proferri iuſſimus, quæ a quoque dicebantur datæ. Primum oſtendimus Cethego. Signum cognouit. Nos Linum incidimus, legimus literas, erat ſcriptum ipſius manu & Allobrogum Senatui et populo, ſeſe, quæ eorum legatis confirmaſſet, eſſe facturum, orare ut illi facerẽt, quæ ſibi legati eorum præcepiſſent. Tum Cethegus, qui paulo ante aliquid de gladiis, ac de ſicis, quæ ápud ſe erát deprehenſæ, reſpõ diſſet, dixiſſetq; ſe ſemper bonorũ ferramentorum ſtudioſum fuiſſe, recitatis literis debilitatus, atque abiectus, conſcientia conuictus repente conticuit. Introductus eſt Statilius. cognouit manum et ſignum ſuum, recitatæ ſunt tabellæ. In eadem fere ſententia confeſſus eſt. Tum oſtendi tabellas Lentulo, et quæſiui, cognoſceret ne ſignum, annuit. Eſt uero in quã notum ſignũ et imago aui tui clariſſimi uiri, qui amauit unice patriam, et ciues ſuos. quæ quidem te a tanto ſcelere ẽt mutare et reuocare debuit. leguntur eadem ratione ad Senatum Allobrogum, populũq; literæ. Si quid de his rebus dicere uellet, fieri poteſtatem. Atque ille quidem primo negauit, poſt autem aliquanto toto Vulturtii iam indicio expoſito, atq; edito ſurrexi. Quæſiui a Gallis, quid ſibi eſſet cum his, quamobrem domũ ſuam conueniſſent? Itemq; a Vulturtio. Qui cum illi breuiter, conſtanterq; reſpondiſſent, per quẽ ad eum quotieſcunq;ueniſſent, quæſiſſemq; ab eo, nihil ne ſe cum eſſet de Fatis Sibyllinis locutus, tum ſubito ille ſcelere demens, quã ta uis conſciẽtiæ eſſet

tiæ eſſet,oſtendit·Nam cum id poſſet infiaari,repente, præter opinionem omnium confeſſus eſt·ita eum nõ modo ingenium illud,& dicendi exercitatio,qua ſemper ualuit,ſed etiam propter uim ſceleris manifeſti, atque deprehenſi,impudẽtia,qua ſuperabat omnes, improbitasq; defecit·Vulturtius uero ſubito proferri literas,atque aperiri iuſſit,quas ſibi a Lẽtulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atque ibi uehementiſſime perturbatus Lentulus,tamen ſignum & manum cognouit,erant aũt ſcriptæ ſine nomine,ſed ita, Quis ſim ex eo,quẽ ad te miſi,cognoſces,cura ut uir ſis, et cogita,quem in locum ſis progreſſus,et uide,quid iam tibi ſit neceſſe·Cura,ut omniũ tibi auxilia,adiungas etiam infimorum·Gabinius deinde introductus cũ primo impudenter reſpondere cœpiſſet,ad extremũ nihil ex iis,quæ Galli inſimulabant,negauit·At mihi quidem Quir·cum illa certiſſima ſunt uiſa argumenta,atq; indicia ſceleris,tabellæ,ſigna,manus, denique uniuſcuiuſq; confeſſio,tum multo certiora illa· color,oculi,uultus,taciturnitas· Sic enĩ obſtupuerãt, ſic terram intuebantur,ſic furtim nonnunquam inter ſe aſpiciebant,ut non iam ab illis indicari,ſed ipſi ſe ĩdicare uiderẽtur·Indiciis expoſitis,atq; editis Quir· Senatum conſului de ſumma Reipu·ſalute,quid fieri placeret·Dictæ ſunt a principibus acerrimæ, ac fortiſſimæ ſententiæ,quas Senatus ſine ulla mora eſt conſecutus·Et quoniam nondum eſt perſcriptum Senatus conſultum,ex memoria uobis Quir· quid Senatus cenſuerit,exponam·Primum mihi gratiæ uerbis ampliſſimis aguntur,quod uirtute , conſilio, prudentia mea

Reſp· periculis ſit maximis liberata· Deinde· L· Flaccus, & ·C ·Prontinius Prætores, quod eorum opera forti, fideliq́ue uſus eſſem, merito, ac iure laudantur· Atque etiã uiro forti Collegæ meo laus impertitur, quod eos, qui coniurationis participes fuiſſent, a ſuis & Reipu· conſiliis remouiſſet· Atque ita cenſuerunt, ut· P· Lentulus cum ſe Prætura abdicaſſet, tum in cuſtodiam traderetur· Itemq́; uti Cethegus· L· Statilius P· Gabinius, qui omnes præſentes erant, in cuſtodia traderentur, atque idem hoc decretum eſt in· L· Caſſium, qui ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat. In· M· Ceparium, cui ad ſolicitandos paſtores Apulia eſſet attributa, erat idem edictum· In P· Furium, qui eſt ex iis colonis, quos Feſulas· L· Sylla deduxit· In· Q· Manliũ Chilonẽ, qui unà cũ hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſolicitudine uerſatus· In· P· Vmbrenum libertinum hominem, a quo primum Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat· Atque ea lenitate Senatus eſt uſus Quir· ut ex tanta coniuratione, tantaq́; ui, ac multitudine domeſticorum hoſtium, nouem hominum perditiſſimorũ pœna Repu· conſeruata, reliquorum mentes ſanari poſſe arbitraretur· Atque etiam ſupplicatio Diis immortalibus pro ſingulari eorum merito meo nomine decreta eſt Quir· quod mihi primum poſt urbem conditã togato contigit· Et his decreta uerbis eſt, quod urbem incendiis, cæde ciues, Italiam bello liberaſſem· Quæ ſupplicatio, ſi cum cæteris ſupplicationibus cõferatur Quir· hoc interſit, quod cæteræ de Rep· bene geſta· hæc una conſeruata Rep· conſtituta eſt. Atque illud,

quod faciendum primum fuit, factum, atque tranſactum eſt. nam·P·Lentulus, quanquam patefactis inſidiis, et confeſſionibus ſuis iudicio Senatus, non modo Prætoris ius, uerũetiam ciuis amiſerat, tñ a magiſtratu ſe abdicauit. Vt quæ religio·C·Mario Clariſſimo uiro non fuerat, quo minus·C·Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, Prætorem occideret, ea nos religione in priuato P·Lentulo puniendo liberaremur. Nunc, quoniam Quir·ſceleratiſſimi, periculoſiſſimiq; belli nefarios duces captos iam & comprehenſos tenetis, exiſtimare debetis omnes Catilinæ copias, omnes ſpes, atque opes his depulſis urbis periculis concidiſſe. Quem quidem ego cum ex urbe depellebam, hoc prouidebam animo Quir·remoto Catilina non mihi eſſe·P·Lentuli ſomnũ nec·L·Caſſii adipẽ, nec C·Cethegi furioſam temeritatem pertimeſcendã. Ille erat ſolus timendus ex his omnibus, ſed tandiu dum mœnibus urbis detinebatur. omnia norat, oĩum aditus tenebat, appellare, tentare, ſolicitare poterat, audebat. Erat ei conſilium ad facinus aptum. conſilio autem neque lingua, neque manus deerat. Iam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos, ac deſcriptos habebat. neque uero cum aliquid mandauerat, confectum putabat. Nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, uigilaret, laboraret, frigus, ſitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem, tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere uigilantem, tam in perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidiis in caſtrenſe latrocinium compuliſſem (dicam id, quod ſentio) non facile hanc tantam

molem mali a ceruicibus ueſtris depuliſſem · Non ille nobis Saturnalia conſtituiſſet, neque tanti ante exitii, ac Fati diem Reip. denuntiauiſſet, neq; commiſiſſet, ut ſignum, ut literæ ſuæ, teſtes denique manifeſti ſcele ris deprehenderentur. Quæ nunc illo abſente ſic ge= ſta ſunt, ut nullum in priuata domo furtum unquã ſit tam palàm inuentum, quàm tanta hæc in Remp. coniuratio manifeſte inuenta, atque deprehenſa eſt. quod ſi Catilina in urbe ad hanc diem remanſiſſet, quãquam, quoad fuit, omnibus eius conſiliis occurri, atque obſtiti, tamen ut leuiſſime dicam, dimicandum nobis cum illo fuiſſet. Neque unquam, dum ille in ur be hoſtis fuiſſet, tantis periculis Remp. tanta pace, tan to otio, tanto ſilentio liberaſſemus. Quanquam hæc o= mnia Quir. ita ſunt a me adminiſtrata, ut Deorum immortalium nutu, atque conſilio, et geſta et prouiſa eſſe uideantur. Idq́; coniectura conſequi poſſumus, quod uix uidetur humanis conſiliis tantam molem re rum gubernatio conſequi potuiſſe. Tum uero præſen tes ita his temporibus opem et auxiliũ nobis tulerunt, ut eos penè oculis uidere poſſemus. Nam, ut illa omit tam, uiſas iam nocturno tẽpore faces, ardoremq́; cœ= li, et fulminum iactus, & terremotus, cæteraq́;, quæ ita nobis Conſulibus facta ſunt, ut hæc, quæ nunc fiũt, canere Dii ĩmortales uiderẽtur. hoc certe Quir. quod ſum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum eſt. Nã profecto memoria tenetis Cotta & Torquato Conſ. complures in Capitolio turres de cœlo eſſe percuſſas, cum et ſimulachra Deorum im= mortalium depulſa ſunt, & ſtatuæ ueterum hominũ

deiectæ,et regum æra liquefacta ſunt·Tactus eſt ẽt ille,qui hanc urbem condidit Romulus,quem inauratum in Capitolio paruum,atque lactentem uberibus lupinis inhiantem fuiſſe meminiſtis·Quo quidẽ tempore cum Aruſpices ex tota Hetruria cõueniſſent, cædes,atq; incendia,et legum interitum,et bellum ciuile,ac domeſticum,et totius urbis,ac ĩperii occaſum appropinquare dixerunt,niſi Dii immortales omni ratione placati ſuo numine prope fata ipſa flexiſſent. Itaq; illorũ reſpõſis, tunc et Ludi per decẽ dies facti ſunt,neque res ulla, quæ ad placandos Deos pertineret,prætermiſſa eſt, iidem'q; iuſſerũt ſimulachrũ Iouis fieri maius, & in excelſum collocari, contra atque ante fuerat, ad orientem conuerti, Ac ſe ſperare dixerunt,ſi illud ſignum,quod uidetis,ſolis ortum,& forum,curiam'q; conſpiceret,fore ut ea conſilia,quæ clam eſſent inita contra ſalutem urbis,atq; imperii illuſtrarentur,ut a S·P·Q·R·perſpici poſſent· Atque illud ita collocandum conſules illi uoluerunt·Sed tanta fuit operis tarditas,ut neque a ſuperioribus conſulibus, neque a uobis ante hodiernum diem collocaretur·Hic quis poteſt eſſe,qui tam auerſus a uero, tam præceps, tam mentecaptus, qui neget hæc omnia, quæ uidimus, præcipue'q; hanc urbem Deorum immortalium nutu, atque poteſtate admini ſtrari?Etenim cum eſſet reſponſum, cædes, incendia, interitum'q; Reip·comparari,et ea a perditis ciuibus, quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia uidebantur,ea non modo cogitata a nefariis ciuibus,uerũetiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis· Illud

uero nón ne ita præſens eſt, ut nutu Iouis Optimi, ac Maximi factum eſſe uideatur? Vt cum hodierno die mane per forum meo iuſſu cõiurati, et eorum indices in ædẽ Cõcordiæ ducerẽtur, ac eo ipſo tempore ſignũ ſtatueretur, quo collocato, atque ad uos, Senatumq́; cõuerſo omnia et Senatus, et uos, quæ erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata et patefacta uidiſtis. Quo etiã maiore ſunt iſti odio, ſupplicioq́; digni, qui non ſolum ueſtris domicilijs, atq; delubris ſunt funeſtos, ac nefarios ignes ĩferre conati. Quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam, & non ſum ferendus. Ille ille Iupiter reſtitit, ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille uos omnes ſaluos eſſe uoluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, uoluntatemq́; ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perueni. Iam uero illa Allobrogum ſolicitatio a P. Lẽtulo, cæteriſq́; domeſticis hoſtibus tanta res, tam dementer credita et ignotis et Barbaris, commiſſæq́; literæ nunquam eſſent profecto, niſi a Diis ĩmortalibus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptum. Quod uero ut Galli homĩes ex ciuitate male pacata, quæ gens una reſtat, que bellum Reip. facere poſſe, et non te nolle uideatur, ſpem ĩperii, atque rerũ ampliſſimarum ultro ſibi a patritiis hominibus oblatã negligerent, ueſtram ſalutem ſuis opibus anteponerent, id nõn ne diuinitus factum eſſe putatis? præſertim, qui uos non pugnando, ſed tacendo ſuperare potuerunt? quamobrem Quir. quoniam ad omnia puluinaria ſupplicatio decreta ẽ dies celebratote illos, cũ coniugibus, ac liberis ueſtris. Nam multi ſæpe hono-

res Diis immortalibus iuſti habiti ſunt, ac debiti, ſed profecto iuſtiores nunquam. Erepti eſtis ex crudeliſſimo, ac miſerrimo interitu, et erepti ſine cæde, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatiõe, me uno togato Duce, et Imperatore uiciſtis. Etenim recordamini Quir. omnes ciuiles diſſenſiones, neque ſolum eas, quas audiſtis, Sed has, quas uos meminiſtis, et uidiſtis. L. Sylla. P. Sulpicium oppreſſit. Ex urbe eiecit. C. Marium cuſtodẽ huius urbis, multosq; fortes uiros partim eiecit ex ciuitate, partim interemit. Gn. Octauius Conſul armis ex urbe Collegam ſuum expulit. omnis hic locus aceruis corporum et ciuium ſanguine redundauit. Superauit poſtea Cinna cum Mario. Tum uero clariſſimis uiris interfectis, lumina ciuitatis extincta ſunt. Vltus eſt huius uictoriæ crudelitatẽ poſtea Sylla. nec dici quidem opus eſt, quanta diminutione ciuium, et quanta calamitate Reip. Diſſenſit. M. Lepidus a clariſſimo & fortiſſimo uiro. Q. Catulo, Attulit non tam ipſius interitus Reip. luctum, quàm cæterorum. atque illæ diſſenſiones erant huiuſmodi Quir. quæ non ad delendam, ſed ad commutandã Remp. pertinerent. Non illi nullam eẽ Remp. ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes. neque hanc urbem cõflagrare, ſed ſe in hac urbe florere uoluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitiũ Reip. quæſiuit, eiuſmodi fuerunt, ut nõ reconciliatione Cõcordiæ, ſed internitione ciuium diiudicatæ ſint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo, crudeliſſimoq; bello, quale bellum nunquam barbaria cũ ſua gente geſſit, quo i bello lex hæc fuit a Lẽtulo, Ca

tilina·C·Caſſio·Cethego cõſtituta, ut oẽs, q ſalua urbe ſalui eſſe poſſent, in hoſtiũ numero ducerentur· Ita me geſſi, ut omnes ſalui conſeruaremini·Et cum hoſtes ueſtri tantum ciuium ſuperuicturũ putaſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet, tantum autẽ urbis, quãtum flamma obire non potuiſſet, et urbem, et ciues integros, incolumesq; ſeruaui· Quibus pro tantis rebus Quir, nullum ego a uobis præmium uirtutis, nullũ inſigne honoris, nullum monimentum laudis poſtulo, præterquam huius diei ueſtram memoriam ſempiternam·In animis ego ueſtris omnes triumphos meos, ornamenta omnia honoris, monimenta gloriæ, laudis inſignia condi, & collocari uolo. nihil me mutum poteſt delectare·nihil tacitũ, nihil deniq; huiuſmodi, quod etiã minus digni aſſequi poſſunt·Memoria ueſtra Quir· noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, literarum monimentis ĩueteraſcent et corroborabũtur· Eandemq; diem ĩtelligo, quam ſpero æternam fore, et ad ſalutem urbis, et ad memoriã Conſulatus mei propagatam, omniq; tempore in hac Rep. duos dies extitiſſe, quorũ alter finem ueſtri Imperii, non terræ, ſed cœli regionibus terminaret, Alter eiuſdẽ imperii domicilium, ſedemq; ſeruaret·Sed quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt eadem fortuna, atq; conditio, quæ fuit illorum, qui externa bella geſſerunt, quod mihi cum illis uiuẽdum ſit, quos uici, ac ſubegi, Illi hoſtes, aut interfectos, aut oppreſſos reliquerũt. ueſtrum eſt Quir· ſi cæteris recta ſua facta proſunt, mihi mea ne quando obſint, prouidere· Mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratæ, ac nefariæ, ne

uobis nocere poſſent,ego prouidi,ne mihi noceant,ue ſtrum eſt prouidere·quanq̃ Quir·mihi quidem nihil iam ab iſtis noceri poteſt·Magnum enim in uobis præ ſidiũ,quod mihi in perpetuũ comparatum eſt·Magna in Rep·dignitas,quæ me ſemper tacita defendit·Ma= gna uis eſt cõſcientiæ,quã q̃ negligẽt,cum me uiolare uolẽt,ſeipſi indicabũt· Eſt etiã ĩ nobis is aius Quir· ut non mõ nullius audaciæ cædamus, ſed etiam oẽs ĩprobos ultro ſemper laceſſamus,quod ſi oĩs impetus domeſticorũ hoſtium depulſus a uobis ſe in me unũ conuertit,uobis erit prouidendum Quir·qua condi- tione poſthac eos eſſe uelitis,qui ſe pro ſalute ueſtra obtulerunt inuidiæ,periculiſq; omnibus·Mihi quidẽ ipſi quid iã ad uitæ fructum poſſit acquiri,præſer= tim,cum neq; in honore ueſtro,neq; in gloria uirtutis quicquam uideã altius,quo quidẽ mihi libeat aſcẽ dere·Illud profecto perficiam Quir·ut ea,quæ geſſi in conſulatu meo priuatus tuear,atq; ornem,ut ſiqua eſt inuidia in conſeruanda Rep·ſuſcepta,lædat inui= dos,mihi ualeat ad gloriã·Deinde ita me in Rep·tra ctabo,ut meminerim ſemper eorũ, quæ geſſerim, cu rẽq;,ut ea uirtute,non caſu geſta uideantur eſſe·Vos Quir· quoniam iã nox eſt,ueneramini illum Iouẽ cuſtodem huius Vrbis,ac ueſtrũ, et in ueſtra tecta diſcedite,et ea quanquam periculum eſt depulſum, tamẽ æque ac priori nocte feciſtis,cuſtodiis,uigili iſq; defendite·Id ne uobis diutius faciun= dum ſit,atque in perpetua pace eſſe poſſitis, prouidebo Quirites·

M.TVL.CICERONIS IN L.CATILINAM ORATIO QVARTA.

Ideo.P.C.*in me omnium ueſtrum ora,atq; oculos eſſe conuerſos,*V*ideo uos non ſolum de ueſtro,ac* Reip.*uerum etiam ſi id depulſum ſit,de meo periculo eſſe ſoliatos.* Eſt *mihi iucunda in malis et grata in dolore ueſtra erga me uoluntas,ſed eam per* Deos *immortales quæſo deponite,atque obliti ſalutis meæ, de uobis ac liberis ueſtris cogitate.* Mihi,*ſi hæc cōditio conſulatus data eſt,ut omnes acerbitates,omnes dolores, cruciatusq́; perferrem,feram nō ſolum fortiter,ſed etiam libenter, dummodo meis laboribus uobis,*Populoq́; Ro.P.C.*dignitas,ſalusq́; pariatur.* Ego *ſum ille conſul.*P.C.*cui non forū in quo omnis æquitas continetur,non campus conſularibus auſpiciis conſecratus,non curia ſummum auxilium omnium gentium,non domus commune perfugium, nō lectus ad quietem datus,non deniq; hæc ſedes honoris ſella curulis,unquam uacua mortis periculo, atq; inſidiis fuit.* Ego *multa tacui, multa pertuli, multa conceſſi,multa meo quodam dolore in ueſtro timore ſanaui.* Nunc *ſi hunc exitum* Conſulatus *mei* Dii *immortales eſſe uoluerūt,ut uos.*P.C. Quir.*ex cæde miſera,coniuges,liberosq́; ueſtros,uirginesq́; ueſtales ex acerbiſſima uexatione,templa,atque delubra,hanc pulcherrimam patriam,omniumq́; noſtrū ex fœdiſſima flamma,totam* Italiam *ex bello & uaſtitate eriperem,quæcunq; mihi uni proponetur for-*

tuna ſubeatur· Etenim ſi·P·Lẽtulus ſuũ nomen in du
ctus a Vatibus fatale ad perniciẽ Reip·fore putauit,
cur ego non læter meũ cõſulatũ ad ſalutẽ Reip· pro
pe fatalẽ extitiſſe? Quare·P·C.cõſulite uobis·proſpi
cite patriæ, cõſeruate uos, cõiuges, liberos, fortunasq́;
ueſtras Populi·R·nomẽ, ſalutẽq́; defendite, mihi par
cere, ac de me cogitare deſinite·Nã primũ debeo ſpe-
rare oẽs Deos, qui huic urbi præſidẽt pro eo mihi, ac
mereor relaturos gratiam eſſe·Deinde, ſi quid optige-
rit, æquo animo, paratóq; moriar·Neq; enim turpis
MORS forti uiro poteſt accidere·Neq; imatura conſu
lari, nec miſera ſapienti, nec tamen ego ſum ille ferre
us, qui fratris cariſſimi, atq; amantiſſimi præſentis
mœrore non mouear, horumq́; omnium lacrymis, a
quibus me circunſeſſum uidetis, necnon meam mentẽ
donum ſæpe reuocat exanimata uxor, abiecta metu
filia, & paruulus filius, qui mihi uidetur amplecti
Remp·tanquam obſidem conſulatus mei, neq; ille, qui
expectans huius exitum diei aſtat in conſpectu meo
gener·Moueor his rebus omnibus, ſed in eam partem
ut ſalui ſint uobiſcum omnes, etiam ſi uis aliqua me
oppreſſerit potius, quam & illi, et nos una Reip· pe
ſte pereamus·Quare·P·C·incumbite ad ſalutem Rei
pu·circunſpicite omnes procellas, quæ impẽdent·Niſi
prouidetis, non Ty·Gracchus, qui iterum Tr·Pl·fie-
ri uoluit, nõ·C·Gracchus, qui Agrarios concitare co
natus eſt, non·L·Saturninus, qui·C·Memmium occi-
dit, in diſcrimen aliquod, atq; in ueſtræ ſeueritatis iu
dicium adducitur·Sed tenentur illi, qui ad urbis icen
dium, ad ueſtrum omniũ cædem, ad Catilinam acci

piendum Romæ reſtiterunt· Tenentur literæ, ſigna, manus, deniq; uniuſcuiusq; confeſſio, ſolicitantur Allobroges, ſeruitia excitantur· Catilina accerſitur· Idē initum conſilium, ut interfectis omnibus, nemo ne ad deplorādum quidem Reip· nomen, atq; ad lamentā dam tanti Imperii calamitatem relinquatur· Hæc omnia indices detulerunt, rei confeſſi ſunt· uos multis iudiciis iudicauiſtis· Primum, quod mihi gratias egiſtis ſingularibus uerbis, & mea uirtute, atque diligentia perditorum hominum patefactam eſſe coniurationem decreuiſtis· Deinde quod P. Lentulum, ut ſe abdicaret Prætura coegiſtis· Tum quod eum, et cæteros, de quibus iudicauiſtis, in cuſtodiā dandos cenſuiſtis, maximeq; quod meo nomine ſupplicationem decreuiſtis, qui honos togato habitus ante me eſt nemini. Poſtremo heſterno die præmia legatis Allobrogum· T· que Vulturtio dediſtis ampliſſima· Quæ ſunt omnia eiuſmodi, ut ii, qui ī cuſtodiā nominatim dati ſunt, ſine dubitatione a uobis damnati eſſe uideantur· Sed ego inſtitui referre ad uos· P· C· tanquam integrum, & de facto quid iudicetis, et de pœna quid cenſeatis· Illa prædicam, quæ ſunt Conſulis· Ego magnum in Rep· uerſari furorem & noua quædā miſceri et cōcitari mala iampridem uidebam, Sed hanc tantam, tam exitioſam haberi coniurationem a ciuibus nunquam putaui· Nunc quicquid eſt, quocunq; ueſtræ mentes inclinant, atq; ſententiæ, ſtatuendum uobis ante noctem eſt. Quantum facinus ad nos delatum ſit, uidetis, huic ſi paucos putatis affines eſſe, uehementer erratis· latius opinione diſſeminatum eſt hoc malum·

manauit non ſolum per Italiam, uerum etiam tranſcendit alpes· obſcure ſerpens multas iam prouincias occupauit· Id opprimi ſuſtẽdãdo, ac protelando nullo pacto poteſt· Quacunq; ratione placet, celeriter uobis iudicandum eſt· Video duas adhuc eſſe ſententias unam·D·Syllani, qui cenſet eos, qui hæc delere conati ſunt morte eſſe multandos· Alteram·C· Cæſaris, q mortis pœnam remouet, cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur· Vterq; & pro ſui dignitate, et pro rerum magnitudine in ſumma ſeueritate uerſatur· Alter eos, qui nos omnes, qui Populũ Ro· uita priuare conati ſunt, qui delere Imperium, q Populi Ro· nomen extinguere puncto temporis frui uita et communi ſpiritu non putat oportere· Atq; hoc genus pœnæ ſæpe in ĩprobos ciues in hac Rep· eẽ uſurpatum recordatur· Alter intelligit mortem a Diis immortalibus non eſſe ſupplicii cauſſã conſtitutam, ſed aut neceſſitate naturæ, aut laborum, aut miſeriarum quietem eſſe· Itaq; iam ſapientes nunquam inuiti, fortes etiam ſæpe libenter appetiuerunt· Vincula uero & ea ſempiterna certe ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inuenta ſunt, municipiis diſpertiri iubet· habere uidetur iſta res iniquitatem ſi ĩperare uelis, difficultatem ſi rogare· Decernatur tamen, ſi placet, ego enim ſuſcipiam, & ut ſpero, reperiam, qui id quod ſalutis omnium cauſſa ſtatueritis, non putet eſſe ſuæ dignitatis recuſare· Adiungit grauem pœnam municipibus, ſiquis eorum uincula ruperit· horribiles cuſtodias circundat, & digna ſcelere hominum perditorũ ſancit, nequis eorũ pœnam, quos condemnat, aut per

Senatum, aut per populum leuare poſſit·Eripit etiā ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet, bona præterea publicari iubet·Vitam ſolam relinqt nefariis hominibus, quam ſi eripuiſſet, multas uno dolore animi ac corporis, & omnes ſcelerū pœnas ademiſſet·Itaq; ut aliqua in uita formido improbis eēt poſita, apud inferos eiuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe uoluerunt, quod uidelicet intelligebant his remotis non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam·Nunc·P·C·ego, mea uideo quid interſit·Si eritis ſecuti ſententiam·C·Cæſaris, quoniam hanc is Reip·uiā, quæ popularis habetur, ſecutus ē, fortaſſe minus erunt hoc autore, et monitore huiuſce ſententiæ, mihi populares impetus pertimeſcendi, Sin illam alteram ſecuti eritis, neſcio an amplius mihi negotii contrahatur·Sed tamen meorum periculorū rationes, utilitas Reip·uendicat·Habemus enim etiam a C·Cæſare, ſicut ipſius dignitas poſtulabat, et maiorū eius amplitudo, ſententiam tanquam obſidem perpetuæ in Remp·uoluntatis, intellectum eſt, quid interſt inter lenitatem concionatorum et animum uere popularem ſaluti populi conſulētem·Video de iſtis, qui ſe populares haberi uolunt, abeſſe non neminem, ne de capite uidelicet ciuium Ro·ſententiam ferat, Is et nudiuſtertius in cuſtodiā ciues Romanos, Cethegum, et P·Lentulum dedit, et ſupplicationem mihi decreuit, & indices heſterno die maximis præmiis affecit·Iam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſtori gratulationem, indici præmium decreuit, quid de tota re et cauſſa iudicarit·At uero·C·Cæſar intelligit

legem Semproniam eſſe de ciuibus Ro*·conſtitutam·* Q*ui autem in* Re*pu·ſit hoſtis,eum ciuem eſſe nullo modo poſſe·* D*eniq; ipſum latorem legis* S*emproniæ iuſſu populi pœnas* R*eip·dependiſſe·* I*dem et ipſum largitorem* L*entulum & prodigum non putat, cum de pernicie* R*eip·et exitio huius urbis tã acerbe,tã q; crudeliter cogitarit, etiam appellari poſſe popularẽ·* I*taq; homo mitiſſimus,atq; leniſſimus non dubitat·* P*·* L*entulum æternis tenebris, uinculiſq; mandare, & ſancit in poſterum, nequis huius ſupplicio leuando ſe iactare, et in pernicie* R*eip· poſthac popularis eſſe poſſit··* A*diungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus,et corporis etiã egeſtas,ac mẽ dicitas conſequatur·* Q*uamobrem ſiue hoc ſtatueritis,dederitis mihi comitem ad concionem* P*opulo* R*o· carum,atq; iocundum,* S*iue* S*yllani ſententiã ſequi malueritis,facile [illegible]e,atq; uos a crudelitatis uituperatione defendetis,a[illegible]q; obtinebo eam multo leniorẽ fuiſſe·* Q*uanquam·[illegible]·*C*·quæ poteſt eſſe in tanti ſceleris immanitate puniẽda crudelitas?* E*go enim de meo ſenſu iudico, nam ita mihi ſalua* R*ep·uobiſcum perfrui liceat, ut ego quod in hac cauſſa uehementior ſum,nõ atrocitate animi moueor·(*Q*uis·n· eſt me mitior?)ſed ſingulari quadam humanitate,et miſericordia·* V*ideor enim mihi hanc urbem uidere lucem orbis terrarum,atq; arcem omnium gentium ſubito uno incẽdio concidentem·* C*erno animo ſepultam patriam,miſeros,atq; inſepultos aceruos ciuium ·* V*erſatur ante oculos aſpectus* C*ethegi, & furor in ueſtra cæde bacchantis·* C*um uero mihi propoſui regnantem* L*entu-*

lum, ſicut ipſe ſe ex fatis ſpectaſſe confeſſus eſt, purpuratum eſſe, et Gabinium, cum exercitu ueniſſe Catilinam, tum lamentationem matrumfamilias, tum fugã uirginum, atque puerorum, ac uexationem uirginũ Veſtaliũ perhorreſco. Et quia mihi uehementer hæc uidentur miſera, atque miſeranda, icirco in eos, qui ea perficere uoluerunt, me ſeuerum, uehementem'q; præbeo. Etenim quæro, ſiquis paterfamilias liberis ſuis a ſeruo interfectis, atque uxore occiſa, icenſa domo, ſupplicium de ſeruis quamacerbiſſimũ ſumpſerit, utrum is clemens, ac miſericors, an inhumanus et crudeliſſimus eſſe uideatur? Mihi uero importunus, ac ferreus, qui non dolorem cruciatu lenierit. Sic nos in iis omnibus, qui nos, coniuges, liberos noſtros trucidare uoluerũt, qui ſingulas uniuſcuiusq; domos, hoc uniuerſum Reip. domicilium delere conati ſunt, qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in ueſtigiis huius urbis, atq; in cinere deflagrati imperii collocarent, ſi uehementiſſimi fuerimus, miſericordes habebimur, ſin remiſſiores eſſe uoluerimus, ſummæ nobis crudelitatis in patriæ, ciuium'q; pernicie fama ſubeũda eſt. Niſi uero cuipiã. L. Cæſar uir fortiſſimus, et amantiſſimus Reip. crudelior nudiustertius eſt uiſus, cum ſororis ſuæ fœminæ electiſſimæ uirum præſentem et audiẽtem uita priuandum eſſe dixit. Cum Flaccũ iuſſu Cõſ. interfectum, filium'q; eius impuberem legatum a Patre miſſum, in carcere necandum eſſe dixit. Quorum quod ſimile fuit factum? quod initum delendæ Reip. conſilium? largitionis uoluntas, tum in Rep. uerſata eſt, et partium quædam contentio. Atq; illo tempore

pore huius auus Lentulus clariſſimus uir, armatus, Gracchum eſt perſecutus. Ille graue tum uulnus accepit, ne q̃d de ſumma dignitate Reip. minueretur. Hic ad euertenda fundamẽta Reip. Gallos accerſiuit. ſeruitia concitauit. Catilinã euocauit. Attribuit nos trucidãdos Cethego, cæteros ciues interficiẽdos Gabinio. Vrbẽ iſlammandã Caſſio, totam Italiã uaſtandam, diripiẽdamq́; Catilinæ. Vereamini cenſeo ne in hoc ſcelere tam immani, ac nefario nimis aliquid ſeuere ſtatuiſſe uideamini? Cum multo magis ſit uerendum, ne remiſſione pœnæ crudeles magis in patriam, q̃ ne ſeueritate animaduerſionis nimis uehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe uideamini. Sed quæ exaudio. P. C. diſſimulare non poſſum. iactantur enim uoces, quæ perueniũt ad aures meas, eorum, qui uereri uidẽtur, ut habeam ſatis præſidii ad ea, quæ uos ſtatueritis hodierno die tranſigenda, oĩa prouiſa parata & conſtituta ſunt. P. C. cũ mea ſumma cura, atq; diligẽtia, tũ multo etiam maiore Populi Ro. ad ſummũ Imperiũ retinendũ, et ad communes fortunas cõſeruandas. uoluntate oẽs adſunt oĩum ordinũ hoĩes, deniq; oĩum ætatum plenum eſt forum, plena tẽpla circa forũ. pleni oẽs aditus huius tẽpli, ac loci. Cauſſa. n. eſt poſt urbem conditam hæc inuenta ſola, in qua omnes ſentirent unum, atque idem, præter eos, qui cum ſibi uiderent eſſe pereundum, cum omnibus potius, quàm ſoli perire uoluerunt, hoſce ego homines excipio, et ſecerno libenter. Neque enim improborum ciuium, ſed iam acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Cæteri uero Dii immortales qua frequentia, quo

ſtudio? qua uirtute ad communẽ dignitatem, ſalutemq́; ſentiunt. Quid ego hic Equites Romanos commemorem? qui uobis ita ſummã ordinis, cõſiliiq; concedũt, ut nobiſcum de amore Reip. certent. Quos ex multorum annorũ diſſenſione huius ordinis ad ſocietatẽ, concordiamq́, reuocatos hodiernus dies uobis, atque hæc cauſſa coniungit quam coniunctionem, ſi in conſulatu confirmatam meo, perpetuam in Rep. tenuerimus, confirmo uobis poſt hac malum ciuile, ac domeſticum ad nullam Reip. partem eſſe uenturum. Pari ſtudio defendendæ Reip. conueniſſe uideo Tribunos ærarios fortiſſimos uiros, Scribas itẽ uniuerſos, quos cum caſu hic dies ad ærarium frequentes aduocauit, uideo ab expectatione huius ſortis ad communem ſalutem eſſe conuerſos, omnis ingenuorum adeſt etiam multitudo tenuiſſimorum. Quis eſt enim, cui nõ hæc templa, aſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux deniq; hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, cum ſit carum, tum uero dulce, atq; iucundum? Operæ pretium eſt. P. C. Libertinorũ hominum ſtudia cognoſcere, qui fortunam ciuitatis conſecuti, hanc uere ſuã patriam eſſe iudicant. Quã quidam hinc nati, et ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe iudicauerunt. Sed quid ego hos homines, ordines que commemorem? quos priuatæ fortunæ, quos communis Reſpu. quos deniq; libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendẽdam excitauit? Seruus eſt nemo, qui modo tolerabili conditione ſit ſeruitutis, qui non audaciam ciuium perhorreſcat, qui non obſtare cupiat, qui non tantum, quantum audet, et quã

tum poteſt, conferat ad communem ſalutis uoluntatẽ. Quare ſi quẽ ueſtrum forte commouet hoc, quod auditum eſt lenonem quendam Lentuli concurſare circũ tabernas pretio ſperantem ſolicitare poſſe animos egẽtium, atq; imperitorum, eſt id quidem cœptum, atq; tentatum, ſed nulli ſunt inuenti tam aut fortuna miſeri, aut uoluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ atque operis, & quæſtus quotidiani locum, qui non cubile, ac lectulum ſuum, qui deniq; non curſum hũc ocioſum uitæ ſuæ ſaluum eſſe uelint, multo uero maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt. niſi uero id enim potius eſt dicendũ genus hoc uniuerſum amantiſſimum eſt otii. Etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera, ac quæſtus frequentia ſuſtinetur, alitur otio. Quorum ſi quæſtus occluſis tabernis minui ſolet, quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ cum ita ſint. P. C. Vobis. Populi Ro. præſidia nõ deſunt. Vos ne Reip deeſſe uideamini, prouidete. Habetis Conſulem ex plurimis periculis et inſidiis atque ex media morte, non ad uitam ſuam, ſed ad ſalutem ueſtram reſeruatũ, omnes ordines ad conſeruandam Rẽpu. mente, uolũtate, ſtudio, uirtute, uoce conſentiunt. Obſeſſa facibus et telis ĩpiæ coniurationis, uobis ſupplex manus tendit patria communis. Vobis uitam omnium ciuium, uobis arcem et capitolium, uobis aras, penates, uobis illum ignem Veſtæ perpetuum ac ſempiternum, uobis omnia templa Deorum, atque delubra, uobis muros atq; urbis tecta commendat. præterea de ueſtra uita, de coniugum ueſtrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de ſedibus, de focis ueſtris

uero nón ne ita præſens eſt, ut nutu Iouis Optimi, ac Maximi factum eſſe uideatur? Vt cum hodierno die mane per forum meo iuſſu cōiurati, et eorum indices in ædē Cōcordiæ ducerētur, ac eo ipſo tempore ſignū ſtatueretur, quo collocato, atque ad uos, Senatumq́; cō uerſo omnia et Senatus, et uos, quæ erant contra ſalu tem omnium cogitata, illuſtrata et patefacta uidiſtis. Quo etiā maiore ſunt iſti odio, ſupplicioq́; digni, qui non ſolum ueſtris domicilis, atq; delubris ſunt fune ſtos, ac nefarios ignes īferre conati. Quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam, & non ſum ferendus. Ille ille Iupiter reſtitit, ille Capitolium, il= le hæc templa, ille hanc urbem, ille uos omnes ſaluos eſſe uoluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc men tem, uoluntatemq́; ſuſcepi, atque ad hæc tanta indi- cia perueni. Iam uero illa Allobrogum ſolicitatio a P. Lētulo, cæteriſq́; domeſticis hoſtibus tanta res, tam dementer credita et ignotis et Barbaris, commiſſæq́; literæ nunquam eſſent profecto, niſi a Diis īmorta- libus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptum. Quod uero ut Galli homīes ex ciuitate male pacata, quæ gens una reſtat, que bellum Reip. facere poſſe, et non te nolle uideatur, ſpem īperii, atque rerū am= pliſſimarum ultro ſibi a patritiis hominibus oblatā negligerent, ueſtram ſalutem ſuis opibus antepone- rent, id nón ne diuinitus factum eſſe putatis? præſer- tim, qui uos non pugnando, ſed tacendo ſuperare po- tuerunt? quamobrem Quir. quoniam ad omnia pul- uinaria ſupplicatio decreta ē dies celebratote illos, cū coniugibus, ac liberis ueſtris. Nam multi ſæpe hono-

res Diis immortalibus iuſti habiti ſunt, ac debiti, ſed profecto iuſtiores nunquam. Erepti eſtis ex crudeliſſimo, ac miſerrimo itteritu, et erepti ſine cæde, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatiõe, me uno togato Duce, et Imperatore uiciſtis. Etenim recordamini Quir. omnes ciuiles diſſenſiones, neque ſolum eas, quas audiſtis, Sed has, quas uos meminiſtis, et uidiſtis. L. Sylla. P. Sulpicium oppreſſit. Ex urbe eiecit. C. Marium cuſtodẽ huius urbis, multosq; fortes uiros partim eiecit ex ciuitate, partim interemit. Gn. Octauius Conſul armis ex urbe Collegam ſuum expulit. omnis hic locus aceruis corporum et ciuium ſanguine redundauit. Superauit poſtea Cinna cum Mario. Tum uero clariſſimis uiris interfectis, lumina ciuitatis extincta ſunt. Vltus eſt huius uictoriæ crudelitatẽ poſtea Sylla. nec dici quidem opus eſt, quanta diminutione ciuium, et quanta calamitate Reip. Diſſenſit. M. Lepidus a clariſſimo & fortiſſimo uiro. Q. Catulo, A tulit non tam ipſius interitus Reip. luctum, quàm cæterorum. atque illæ diſſenſiones erant huiuſmodi Quir. quæ non ad delendam, ſed ad commutandã Remp. pertinerent. Non illi nullam eẽ Remp. ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes. neque hanc urbem cõflagrare, ſed ſe in hac urbe florere uoluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitiũ Reip. quæſiuit, eiuſmodi fuerunt, ut nõ reconciliatione Cõcordiæ, ſed iternitione ciuium diiudicatæ ſint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo, crudeliſſimoq; bello, quale bellum nunquam barbaria cũ ſua gente geſſit, quo i bello lex hæc fuit a Lẽtulo, Ca

tilina·C·Caſſio·Cethego cõſtituta, ut oẽs, q ſalua ur be ſalui eſſe poſſent, in hoſtiũ numero ducerentur·Ita me geſſi, ut omnes ſalui conſeruaremini·Et cum hoſtes ueſtri tantum ciuium ſuperuicturũ putaſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet, tantum autẽ urbis, quãtum flamma obire non potuiſſet, et urbem, et ciues integros, incolumesq; ſeruaui·Quibus pro tantis rebus Quir, nullum ego a uobis præmium uirtutis, nullũ inſigne honoris, nullum monimentum laudis poſtulo, præterquam huius diei ueſtram memoriam ſempiternam·In animis ego ueſtris omnes triumphos meos, ornamenta omnia honoris, monimenta gloriæ, laudis inſignia condi, & collocari uolo. nihil me mutum poteſt delectare. nihil tacitũ, nihil deniq; huiuſmodi, quod etiã minus digni aſſequi poſſunt·Memoria ueſtra Quir·noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, literarum monimentis inueteraſcent et corroborabũtur· Eandemq; diem itelligo, quam ſpero æternam fore, et ad ſalutem urbis, et ad memoriã Conſulatus mei propagatam, omniq; tempore in hac Rep. duos dies extitiſſe, quorũ alter finem ueſtri Imperii, non terræ, ſed cœli regionibus terminaret, Alter eiuſdẽ imperii domicilium, ſedemq; ſeruaret·Sed quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt eadem fortuna, atq; conditio, quæ fuit illorum, qui externa bella geſſerunt, quod mihi cum illis uiuẽdum ſit, quos uici, ac ſubegi, Illi hoſtes, aut interfectos, aut oppreſſos reliquerũt. ueſtrum eſt Quir·ſi cæteris recta ſua facta proſunt, mihi mea ne quando obſint, prouidere. Mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratæ, ac nefariæ, ne

uobis nocere poſſent, ego prouidi, ne mihi noceant, ue ſtrum eſt prouidere· quanq̃ Quir· mihi quidem nihil iam ab iſtis noceri poteſt· Magnum enim in uobis præſidiũ, quod mihi in perpetuũ comparatum eſt· Magna in Rep· dignitas, quæ me ſemper tacita defendit· Magna uis eſt cõſcientiæ, quã q̃ negligẽt, cum me uiolare uolẽt, ſeipſi indicabũt· Eſt etiã ĩ nobis is aius Quir· ut non mõ nullius audaciæ cædamus, ſed etiam oẽs ĩprobos ultro ſemper laceſſamus, quod ſi oĩs impetus domeſticorũ hoſtium depulſus a uobis ſe in me unũ conuertit, uobis erit prouidendum Quir· qua conditione poſthac eos eſſe uelitis, qui ſe pro ſalute ueſtra obtulerunt inuidiæ, periculiſq; omnibus· Mihi quidẽ ipſi quid iã ad uitæ fructum poſſit acquiri, præſertim, cum neq; in honore ueſtro, neq; in gloria uirtutis quicquam uideã altius, quo quidẽ mihi libeat aſcẽdere· Illud profecto perficiam Quir· ut ea, quæ geſſi in conſulatu meo priuatus tuear, atq; ornem, ut ſi qua eſt inuidia in conſeruanda Rep· ſuſcepta, lædat inuidos, mihi ualeat ad gloriã· Deinde ita me in Rep· tractabo, ut meminerim ſemper eorũ, quæ geſſerim, curẽq;, ut ea uirtute, non caſu geſta uideantur eſſe· Vos Quir· quoniam iã nox eſt, ueneramini illum Iouẽ cuſtodem huius Vrbis, ac ueſtrũ, et in ueſtra tecta diſcedite, et ea quanquam periculum eſt depulſum, tamẽ æque ac priori nocte ſciſtis, cuſto diis, uigiliiſq; defendite· Id ne uobis diutius faciundum ſit, atque in perpetua pace eſſe poſſitis, prouidebo Quirites·

M·TVL·CICERONIS·IN·L·CATILINAM ORATIO QVARTA·

Ideo·P·C·*in me omnium ueſtrum ora,atq; oculos eſſe conuerſos,*Video *uos non ſolum de ueſtro, ac* Reip·*uerum etiam ſi id depulſum ſit,de meo periculo eſſe ſolicitos.* Eſt *mihi iucunda in malis et grata in dolore ueſtra erga me uoluntas,ſed eam per* Deos *immortales quæſo deponite,atque obliti ſalutis meæ, de uobis ac liberis ueſtris cogitate.* Mihi,*ſi hæc cõditio conſulatus data eſt,ut omnes acerbitates,omnes dolores, cruciatuſq́; perferrem,feram nõ ſolum fortiter,ſed etiam libenter, dummodo meis laboribus uobis,*Populoq́; Ro·P·C·*dignitas,ſaluſq́; pariatur·* Ego *ſum ille conſul·*P·C·*cui non forũ in quo omnis æquitas continetur,non campus conſularibus auſpiciis conſecratus,non curia ſummum auxilium omnium gentium,non domus commune perfugium, nõ lectus ad quietem datus,non deniq; hæc ſedes honoris ſella curulis,unquam uacua mortis periculo, atq; inſidiis fuit·* Ego *multa tacui, multa pertuli, multa conceſſi,multa meo quodam dolore in ueſtro timore ſanaui ·* Nunc *ſi hunc exitum* Conſulatus *mei* Dii *immortales eſſe uoluerũt,ut uos·*P·C· Quir·*ex cæde miſera,coniuges,liberoſq́; ueſtros,uirgineſq́; ueſtales ex acerbiſſima uexatione,templa,atque delubra,hanc pulcherrimam patriam,omniumq́; noſtrũ ex fœdiſſima flamma,totam* Italiam *ex bello & uaſtitate eriperem,quæcunq; mihi uni proponetur for-*

tuna ſubeatur· E*tenim ſi·*P·L*ētulus ſuū nomen in du ctus a* V*atibus fatale ad perniciē* R*eip·fore putauit, cur ego non læter meū cōſulatū ad ſalutē* R*eip· pro pe fatalē extitiſſe?* Q*uare·*P·C*.cōſulite uobis·proſpi cite patriæ, cōſeruate uos, cōiuges, liberos, fortunasq́; ueſtras* P*opuli·*R*·nomē, ſalutēq́; defendite, mihi par cere, ac de me cogitare deſinite·*N*ā primū debeo ſpe- rare oēs* D*eos, qui huic urbi præſidēt pro eo mihi, ac mereor relaturos gratiam eſſe·*D*einde, ſi quid optige- rit, æquo animo, paratoq́; moriar·*N*eq; enim turpis* MORS *forti uiro poteſt accidere·*N*eq; imatura conſu lari, nec miſera ſapienti, nec tamen ego ſum ille ferre us, qui fratris cariſſimi, atq; amantiſſimi præſentis mœrore non mouear, horumq́; omnium lacrymis, a quibus me circunſeſſum uidetis, necnon meam mentē domum ſæpe reuocat exanimata uxor, abiecta metu filia, & paruulus filius, qui mihi uidetur amplecti* R*emp·tanquam obſidem conſulatus mei, neq; ille, qui expectans huius exitum diei aſtat in conſpectu meo gener·*M*oueor his rebus omnibus, ſed in eam partem ut ſalui ſint uobiſcum omnes, etiam ſi uis aliqua me oppreſſerit potius, quam & illi, et nos una* R*eip. pe ſte pereamus·*Q*uare·*P·C*·incumbite ad ſalutem* R*ei pu·circunſpicite omnes procellas, quæ impēdent·*N*iſi prouidetis, non* T*y·*G*racchus, qui iterum* T*r·*P*l·fie- ri uoluit, nō·*C·G*racchus, qui* A*grarios concitare co natus eſt, non·*L·S*aturninus, qui·*C·M*emmium occi- dit, in diſcrimen aliquod, atq; in ueſtræ ſeueritatis iu diaum adducitur·*S*ed tenentur illi, qui ad urbis icen dium, ad ueſtrum omniū cædem, ad* C*atilinam acci*

piendum Romæ reſtiterunt· Tenentur literæ, ſigna, manus, deniq; uniuſcuiusq; confeſſio, ſolicitantur Allobroges, ſeruitia excitantur· Catilina acerſitur· Idē initum conſilium, ut interfectis omnibus, nemo ne ad deplorādum quidem Reip·nomen, atq; ad lamentādam tanti Imperii calamitatem relinquatur· Hæc omnia iudices detulerunt, rei confeſſi ſunt· uos multis iudiciis iudicauiſtis· Primum, quod mihi gratias egiſtis ſingularibus uerbis, & mea uirtute, atque diligentia perditorum hominum patefactam eſſe coniurationem decreuiſtis· Deinde quod·P·Lentulum, ut ſe abdicaret Prætura coegiſtis· Tum quod eum, et cæteros, de quibus iudicauiſtis, in cuſtodiā dandos cenſuiſtis, maximeq; quod meo nomine ſupplicationem decreuiſtis, qui honos togato habitus ante me eſt nemini. Poſtremo heſterno die præmia legatis Allobrogum·T· que Vulturtio dediſtis ampliſſima· Quæ ſunt omnia eiuſmodi, ut ii, qui ī cuſtodiā nominatim dati ſunt, ſine dubitatione a uobis damnati eſſe uideantur· Sed ego inſtitui referre ad uos·P·C· tanquam integrum, & de facto quid iudicetis, et de pœna quid cenſeatis· Illa prædicam, quæ ſunt Conſulis· Ego magnum in Rep·uerſari furorem & noua quædā miſceri et cōcitari mala iampridem uidebam, Sed hanc tantam, tam exitioſam haberi coniurationem a ciuibus nunquam putaui· Nunc quicquid eſt, quocunq; ueſtræ mentes inclinant, atq; ſententiæ, ſtatuendum uobis ante noctem eſt. Quantum facinus ad nos delatum ſit, uidetis, huic ſi paucos putatis affines eſſe, uehementer erratis· latius opinione diſſeminatum eſt hoc malum·

manauit non ſolum per Italiam, uerum etiam tranſcendit alpes· obſcure ſerpens multas iam prouincias occupauit· Id opprimi ſuſtēdādo, ac protelando nullo pacto poteſt· Quacunq; ratione placet, celeriter uobis iudicandum eſt· Video duas adhuc eſſe ſententias unam· D· Syllani, qui cenſet eos, qui hæc delere conati ſunt morte eſſe multandos· Alteram· C· Cæſaris, q mortis pœnam remouet, cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur· Vterq; & pro ſui dignitate, et pro rerum magnitudine in ſumma ſeueritate uerſatur· Alter eos, qui nos omnes, qui Populū Ro· uita priuare conati ſunt, qui delere Imperium, q Populi Ro· nomen extinguere puncto temporis frui uita et communi ſpiritu non putat oportere· Atq; hoc genus pœnæ ſæpe in iprobos ciues in hac Rep· eē uſurpatum recordatur· Alter intelligit mortem a Diis immortalibus non eſſe ſupplicii cauſſa conſtitutam, ſed aut neceſſitate naturæ, aut laborum, aut miſeriarum quietem eſſe· Itaq; iam ſapientes nunquam inuiti, fortes etiam ſæpe libenter appetiuerunt· Vincula uero & ea ſempiterna certe ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inuenta ſunt, municipiis diſpertiri iubet· habere uidetur iſta res iniquitatem ſi iperare uelis, difficultatem ſi rogare· Decernatur tamen, ſi placet, ego enim ſuſcipiam, &, ut ſpero, reperiam, qui id quod ſalutis omnium cauſſa ſtatueritis, non putet eſſe ſuæ dignitatis recuſare· Adiungit grauem pœnam municipibus, ſiquis eorum uincula ruperit· horribiles cuſtodias circundat, & digna ſcelere hominum perditorū ſancit, nequis eorū pœnam, quos condemnat, aut per

Senatum, aut per populum leuare poſſit·Eripit etiã ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet, bona præterea publicari iubet· Vitam ſolam relinqt nefariis hominibus, quam ſi eripuiſſet, multas uno dolore animi ac corporis, & omnes ſcelerũ pœnas ademiſſet· Itaq; ut aliqua in uita formido improbis eēt poſita, apud inferos eiuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe uoluerunt, quod uidelicet intelligebant his remotis non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam· Nunc·P·C·ego, mea uideo quid interſit·Si eritis ſecuti ſententiam·C· Cæſaris, quoniam hanc is Reip·uiã, quæ popularis habetur, ſecutus ē, fortaſſe minus erunt hoc autore, et monitore huiuſce ſententiæ, mihi populares impetus pertimeſcendi, Sin illam alteram ſecuti eritis, neſcio an amplius mihi negotii contrahatur·Sed tamen meorum periculorũ rationes, utilitas Reip·uendicat·Habemus enim etiam a C·Cæſare, ſicut ipſius dignitas poſtulabat, et maiorũ eius amplitudo, ſententiam tanquam obſidem perpetuæ in Remp·uoluntatis, intellectum eſt, quid intereſt inter lenitatem concionatorum et animum uere popularem ſaluti populi conſulētem· Video de iſtis, qui ſe populares haberi uolunt, abeſſe non neminem, ne de capite uidelicet ciuium Ro·ſententiam ferat, Is et nudiustertius in cuſtodiã ciues Romanos, Cethegum, et P·Lentulum dedit, et ſupplicationem mihi decreuit, & indices heſterno die maximis præmiis affecit·Iam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſtori gratulationem, indici præmium decreuit, quid de tota re et cauſſa iudicarit· At uero·C·Cæſar intelligit

legem Sempronianm eſſe de ciuibus Ro·conſtitutam· Qui autem in Repu· ſit hoſtis,eum ciuem eſſe nullo modo poſſe· Deniq; ipſum latorem legis Semproniæ iuſſu populi pœnas Reip·dependiſſe· Idem et ipſum largitorem Lentulum'& prodigum non putat, cum de pernicie Reip·et exitio huius urbis tā acerbe,tā'q; crudeliter cogitarit,etiam appellari poſſe popularē· Itaq; homo mitiſſimus,atq; leniſſimus non dubitat· P· Lentulum æternis tenebris, uinculis'q; mandare, & ſancit in poſterum, nequis huius ſupplicio leuando ſe iactare,et in pernicie Reip· poſthac popularis eſſe poſſit··Adiungit etiam publicationem bonorum , ut omnes animi cruciatus,et corporis etiā egeſtas,ac mē dicitas conſequatur· Quamobrem ſiue hoc ſtatueritis,dederitis mihi comitem ad concionem Populo Ro· carum,atq; iocundum,Siue Syllani ſententiā ſequi malueritis,facile e,atq; uos a crudelitatis uitupera tione defendetis,a q; obtinebo eam multo leniorē fuiſſe· Quanquam·I ·C·quæ poteſt eſſe in tanti ſceleris immanitate puniēda crudelitas?Ego enim de meo ſenſu iudicio,nam ita mihi ſalua Rep·uobiſcum perfrui liceat,ut ego quod in hac cauſſa uehementior ſum,nō atrocitate animi moueor·(Quis·n· eſt me mitior?)ſed ſingulari quadam humanitate,et miſericordia· Videor enim mihi hanc'urbem uidere lucem orbis terrarum,atq; arcem omnium gentium ſubito uno incēdio concidentem· Cerno animo ſepultam patriam,miſeros,atq; inſepultos aceruos ciuium · Verſatur ante oculos aſpectus Cethegi,& furor in ueſtra cæde bacchantis·Cum uero mihi propoſui regnantem Lentu-

lum, ſicut ipſe ſe ex fatis ſpectaſſe confeſſus eſt, purpuratum eſſe, et Gabinium, cum exercitu ueniſſe Catilinam, tum lamentationem matrumfamilias, tum fugã uirginum, atque puerorum, ac uexationem uirginũ Veſtaliũ perhorreſco. Et quia mihi uehementer hæc uidentur miſera, atque miſeranda, iccirco in eos, qui ea perficere uoluerunt, me ſeuerum, uehementemq; præbeo. Etenim quæro, ſiquis paterfamilias liberis ſuis a ſeruo interfectis, atque uxore occiſa, icenſa domo, ſupplicium de ſeruis quam acerbiſſimũ ſumpſerit, utrum is clemens, ac miſericors, an inhumanus et crudeliſſimus eſſe uideatur? Mihi uero importunus, ac ferreus, qui non dolorem cruciatu lenierit. Sic nos in iis omnibus, qui nos, coniuges, liberos noſtros trucidare uoluerũt, qui ſingulas uniuſcuiusq; domos, hoc uniuerſum Reip. domicilium delere conati ſunt, qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in ueſtigiis huius urbis, atq; in cinere deflagrati imperii collocarent, ſi uehementiſſimi fuerimus, miſericordes habebimur, ſin remiſſiores eſſe uoluerimus, ſummæ nobis crudelitatis in patriæ, ciuiumq; pernicie fama ſubeũda eſt. Niſi uero cuipiã L. Cæſar uir fortiſſimus, et amantiſſimus Reip. crudelior nudiustertius eſt uiſus, cum ſororis ſuæ fœminæ lectiſſimæ uirum præſentem et audiẽtem uita priuandum eſſe dixit. Cum Flaccũ iuſſu Coſ. interfectum, filiumq; eius impuberem legatum a Patre miſſum, in carcere necandum eſſe dixit. Quorum quod ſimile fuit factum? quod initum delendæ Reip. conſilium? largitionis uoluntas, tum in Rep. uerſata eſt, et partium quædam contentio. Atq; illo tempore

pore huius auus Lentulus clariſſimus uir, armatus, Gracchum eſt perſecutus. Ille graue tum uulnus accepit, ne qd de ſumma dignitate Reip. minueretur. Hic ad euertenda fundamēta Reip. Gallos accerſiuit. ſeruitia concitauit. Catilinā euocauit. Attribuit nos trucidādos Cethego, cæteros ciues interficiēdos Gabinio. Vrbē īflammandā Caſſio, totam Italiā uaſtandam, diripiēdamq; Catilinæ. Vereamini cenſeo ne in hoc ſcelere tam immani, ac nefario nimis aliquid ſeuere ſtatuiſſe uideamini? Cum multo magis ſit uerendum, ne remiſſione pœnæ crudeles magis in patriam, q̄ ne ſeueritate animaduerſionis nimis uehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe uideamini. Sed quæ exaudio P. C. diſſimulare non poſſum. iactantur enim uoces, quæ perueniūt ad aures meas, eorum, qui uereri uidētur, ut habeam ſatis præſidii ad ea, quæ uos ſtatueritis hodierno die tranſigenda, oīa prouiſa parata & conſtituta ſunt. P. C. cū mea ſumma cura, atq; diligētia, tū multo etiam maiore Populi Ro. ad ſummū Imperiū retinendū, et ad communes fortunas cōſeruandas. uoluntate oēs adſunt oīum ordinū hoīes, deniq; oīum ætatum plenum eſt forum, plena tēpla circa forū. pleni oēs aditus huus tēpli, ac loci. Cauſſa. n. eſt poſt urbem conditam hæc inuenta ſola, in qua omnes ſentirent unum, atque idem, præter eos, qui cum ſibi uiderent eſſe pereundum, cum omnibus potius, quàm ſoli perire uoluerunt, hoſce ego homines excipio, et ſecerno libenter. Neque enim improborum ciuium, ſed iam acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Cæteri uero Dii immortales qua frequentia, quo

tum poteſt, conferat ad communem ſalutis uoluntatē. Quare ſi quē ueſtrum forte commouet hoc, quod auditum eſt lenonem quendam Lentuli concurſare circū tabernas pretio ſperantem ſolicitare poſſe animos egētium, atq; imperitorum, eſt id quidem cœptum, atq; tentatum, ſed nulli ſunt inuenti tam aut fortuna miſeri, aut uoluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ atque operis, & quæſtus quotidiani locum, qui non cubile, ac lectulum ſuum, qui deniq; non curſum hūc ociosum uitæ ſuæ ſaluum eſſe uelint, multo uero maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt. niſi uero id enim potius eſt dicendū genus hoc uniuerſum amantiſſimum eſt otii. Etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera, ac quæſtus frequentia ſuſtinetur, alitur otio. Quorum ſi quæſtus occluſis tabernis minui ſolet, quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ cum ita ſint. P. C. Vobis. Populi Ro. præſidia nō deſunt. Vos ne Reip deeſſe uideamini, prouidete. Habetis Conſulem ex plurimis periculis et inſidiis atque ex media morte, non ad uitam ſuam, ſed ad ſalutem ueſtram reſeruatum, omnes ordines ad conſeruandam Rēpu. mente, uolūtate, ſtudio, uirtute, uoce conſentiunt. Obſeſſā facibus et telis īpiæ coniurationis, uobis ſupplex manus tendit patria communis. Vobis uitam omnium ciuium, uobis arcem et capitolium, uobis aras, penates, uobis illum ignem Veſtæ perpetuum ac ſempiternum, uobis omnia templa Deorum, atque delubra, uobis muros atq; urbis tecta commendat. præterea de ueſtra uita, de coniugum ueſtrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de ſedibus, de focis ueſtris

hodierno die iudicandum eſt·Habetis ducem memorem ueſtri,oblitum ſui,quæ non ſemper facultas datur·Habetis,oēs ordines,oēs hoies uniuerſam Remp. id quod in ciuili cauſſa hodierno die primū uidemus, unū atq; idem ſentientē· Cogitate quantis laboribus fundatum imperiū,quanta uirtute ſtabilitam libertatem,quanta Deorum benignitate auctas, exaggeratasque fortunas nox una penè delerit·Id ne unquā poſt hac non modo confici,ſed ne cogitari quidem poſſit, uobis hodierno die prouidendum eſt·Atque hæc nō ut uos,qui mihi ſtudio pœnæ præcurritis,excitarem, locutus ſum, ſed ut mea uox,quæ debet eſſe in Rep. prīceps,officio functa Cōſulari uideretur. Nūc antequam ad ſententiam redeo,de me pauca dicam, Ego quanta manus eſt coniuratorum,quam uidetis eē per magnam,tantam me inimicorum multitudinem ſuſcepiſſe uideo,ſed eam eſſe iudico turpem et infirmam, contemptam et abiectam, quod ſi aliquando alicuius furore et ſcelere concitata manus iſta plus ualuerit, q̄ ueſtra ac Reip·dignitas, me tamen meorū factorum atq; conſiliorum·P.C· nunquam pœnitebit· Etenim mors quam illi mihi fortaſſe minitantur, omnibus eſt parata.Vitæ tantam laudem,quanta uos me ueſtris decretis honeſtaſtis,nemo eſt aſſecutus· Cæteris enim ſemper bene geſtæ,mihi uni conſeruatæ Reip·gratulationem decreuiſtis.Sit Scipio clarus ille,cuius conſilio,atq; uirtute Hannibal in Africam redire,atq; ex Italia decedere coactus eſt·Ornetur alter eximia laude Africanus,qui duas Vrbes huic Imperio infeſtiſſimas Carthaginem, Numantiamq; deleuit·Habea-

tur uir egregius·L·Paulus ille,cuius currum Rex po tentiſſimus quõdã et nobiliſſimus Perſes honeſtauit. Sit æterna gloria Marius,qui bis Italiam obſidione, et metu ſeruitutis liberauit· Anteponatur omnibus Põ peius,cuius res geſtæ,atq; uirtutes iiſdem,quibus ſolis curſus regionibus, ac terminis continentur. Erit profe ĉto inter horum laudes aliquid loci noſtræ gloriæ. ni ſi forte maius eſt patefacere nobis prouincias,quo exi re poſſimus,quàm curare,ut etiã illi,q abſunt,habe ant,quo uictores reuertantur. Quãquã ineſt in uno loco conditio melior externæ uictoriæ,quàm domeſti cæ,quod hoſtes alienigenæ,aut oppreſſi ſeruiunt,aut recepti beneficio ſe obligatos putant. Qui autem ex numero ciuium dementia aliqua deprauati hoſtes pa triæ ſemel eſſe cœperunt,eos cum a pernicie Reip. re puleris,neq; ui coercere,neq; beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis ciuibus æternum bellũ ſu ſceptum eſſe uideo,quod ego ueſtro,bonorumq; omni um auxilio,memoriaq; tantorum periculorum, quæ nõ mõ in hoc populo, qui ſeruatus eſt,ſed ẽt in omni um gẽtium ſermonibus,ac mẽtibus ſemper hærebit, a me atq; a meis facile propulſari poſſe confido· Neq; ulla profecto tanta uis reperietur,quæ coniunctionem ueſtram,equitumq; Ro·& tantam conſpirationẽ bo norum omnium perfringere,et labefactare poſſit. Quæ cũ ita ſint·P·C·pro Imperio,pro exercitu, pro prouicia, quã neglexi,pro triũpho,cæteriſq; laudis ĩſignibus, quæ ſunt a me propter hãc Vrbẽ ueſtrã, ueſtræq; ſalutis cuſtodiam repudiata, pro clientelis, hoſpitiisq; prouincialibus,quæ tamen Vrbanis opi-

bus non minore labore tueor, quàm paro. Pro his igitur omnibus rebus, et pro meis in uos ſingularibus ſtudiis, proq; hac, quā proſpicitis ad conſeruandam Rē pub. diligentia, nihil a uobis, niſi huius temporis, totiusq; mei conſulatus memoriam poſtulo. Quæ dū erit ueſtris mentibus infixa, firmiſſimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. Quod ſi meam ſpem uis improborū fefellerit, atq; ſuperauerit, commendo uobis paruum meum filium, cui profecto ſatis erit præſidii, non ſolū ad ſalutem, uerū ēt ad dignitatem, ſi eius, qui hæc oīa ſuo ſolus periculo conſeruauerit, illū eſſe filiū memineritis. Quapropter de ſumma ſalute ueſtra, populiq; Ro. P. C. de ueſtris coniugibus ac liberis, de aris, ac focis, de fanis, ac tēplis, de totius Vrbis tectis, ac ſedibus, de Imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, deq; uniuerſa Rep. decernite diligēter, ut iſtituiſtis, ac fortiter. Habetis enim Cōſulem, qui et parere ueſtris decretis nō dubitet, et ea, quæ ſtatueritis, quoad uiuet, defendere et per ſeipſum præſtare poſſit.

PORCII LATRONIS DECLAMATIO CONTRA LVCIVM SERGIVM CATILINAM.

S Iquid precibus apud Deos immortales ſanctiſſimi Iudices, uobiſcum aliquando ualuiſſemus, iamdudum & poteremur Rep. noſtra florentiſſima, & ciues noſtros haberemus, tum ſtudioſos rerum gerendarum, tum patriæ ſimul, ac uirtutis amantiſſimos, idq; temporis eximia lætitia frueremur, cum rationes omnes dicendi noſtras, in laudem ſummorum, atq; optimorum ciuium conſumendas eſſe uideremus. Nihil enim ſtatuimus animo dignius, nec autoritate maiorum, nec opinione populari, quàm in eo genere uerſari forenſis exercitationis, quæ canere laudes egregias ſummorum hominum poſſet, atq; animos inflammare noſtræ ciuitatis, ad imitandum. Verum ea dicendi uoluptas olim ſapientiſſimo uiro M. Catoni plane contigerit, necnõ et Galbæ, Scipioni, Gracchis, Porcinæ, Craſſo, atq; Antonio ſummis, atq; ornatiſſimis oratoribus, quorum tempora ſingulari præſtantia uirtutis, ac ſtudio penè incredibili pulcherrimarum artium floruerunt. Nobiſcum uero ſententia noſtra bene ageretur, ſi modo tantum abeſſemus ab illa modedeſtia temporum, atque hominum, nec incidiſſemus in atrociſſimos Reip. fluctus, ac miſerandam temporum calamitatem. M. ſiquidem Catoni Scipioni coetaneo ſuo monimentis immortalibus huius urbis, et ſine dubio clariſſimis luminibus temporum ſuorum,

de legibus dicendum erat, de inſtitutis maiorũ, de glo ria militari, perſæpe de laudibus, ac uictoriis. Nobis uero, qui deuenimus in hanc truculentam temporũ conditionem, ſublata eſt omnis gratia dicendi, atq; in= terceptus locus omnis, aut iucundiſſimi ſermonis, aut cõciliãdæ beneuolẽtiæ popularis. Nã ſiquando uox noſtra, ſiue a foro, ſiue a curia deſyderatur, dicẽdũ eſt perpetuo nobis, aut de teterrimis huius patriæ calamitatibus, aut de nefariis oppreſſionibus ciui= um, aut de perditæ iuuentutis, nunc impudicitia fla gitioſa, nũc ignauia ſingulari. Quare peſtium quã= ta in dies redundatio eſt, uos eſtis teſtimonio iudices, quorum aures caluerunt aſſiduitate penè quotidia- na, copiaq; incredibili ciuilium controuerſiarum. Di ximus equidem paucis ante diebus, ut probe meminiſ ſe poteſtis, de. L. Glabrionis immanitate, atq; audacia furioſiſſimi hominis, et ſine dubio crudeliſſimi, cuius in Senatu ſica pridie deprehenſa eſt, cum qua. M. Pa= pirium, lucem omnis patritiæ dignitatis, extinguere moliebatur. Nunc uero dicendum eſt de. L. Catilinæ ſceleratiſſima mente, atq; inuſitata nequitia, quã nu per in omnium ciuium perniciem, ſtragemq; redun- daturam, Dii immortales in autorem ſceleris, tum be nignitate ſua, tum conſulari uigilia retorſerũt. Quæ ſo igitur iudices diligenter attendite, remq; cognoſcite barbaram crudelitate, periculo uero, & calamitate Reip. pernicioſiſſimam. Lucius ſiquidẽ Catilina nõ ignobili genere præditus, neq; infima uirtute, ſi dotes egregias, tum fortunæ, tum corporis ad dignitatem ur bis, non ad perniciem conferre ſtatuiſſet, Rempu. nu-

per, ex atrociſſimis bellorum ciuiliũ uulneribus paulliſper reſpirantẽ, nouis inſidiis opprimere conatus eſt. Quid exhorruiſtis iudices? non modo opprimere conatus eſt, ſed crudeliſſime uexare, non uexare tantũ, ſed inaudito quodam genere feritatis extinguere. Manum ad id comparat, diuerſam quidẽ genere, ſed magnitudine ſceleris, uitæ'q; ſimilitudine penè eandem, quam manum exacerbatam continuo penuria rei familiaris, & ob id deſyderio prædæ mirabiliter flagrantem, illecebræ ſibi facillime conciliauerunt. Conſilia nefarii facinoris in ampliſſimi ciuis. M. Lecæ domo decoquebantur. Ad eã greges cõfluebant perditorũ adoleſcentiũ, quorũ hic familiaritatẽ eximiã conſecutus fuerat, conciliatam partim aſſuetudine ſtupri, partim genere quodam nefariæ largitionis. Adhibiti ſunt et cũcti barbarorũ hoium, nobilitati nõ ſolum magnitudine et ſumma æris alieni, uerũ etiã cõſuetudine, ac ſtudio turpiſſimarum rerum. Nec alæ muliebres ab eo cœtu religioſo, nocturno prorſus abfuiſſe iudicatæ ſunt, nulla deniq; portenta urbis, nullæ finitimarum religionum peſtes, repertæ ſunt, quæ non denotatæ ſolertiſſime per hunc, per magnitudinem inopiæ facillime concitatæ, repente deuolauerunt in aream ipſam nefariæ, atque flagitioſæ coniurationis. Ratio conſiliorum fuit, ut Saturnalibus proxime futuris uniuerſi cum armis ad ipſius Lecæ domum præſto forent, ibique dato ſigno collaberẽtur omnes, partim ad diripiendam, inflammandam'q; urbem, partim ad trucidandum Senatum, partim ad eos conficiendos, qui præſidium urbi ferre uoluiſſent. Ca

tilinam interim omnes, et Ducem *et* Imperatorem *ap pellarẽt*· Audiſtis *iudices ſatis euidẽter (ut arbitror) conſilium ſceleratiſſimi hoīs* Catilinæ, *reiq; indigniſ ſimæ miſerabilẽ, ac deteſtabilẽ crudelitatẽ*· Nũc *ue ro audiẽda cauſſa ẽ, agnoſcẽdaq; faces, quib. ille fla grauit ad cupiditatẽ huiuſmodi ſcelerati facinoris ob eundã, quas ſi plane cõprobatas uobis (ut arbitror) planeque illuſtratas euidentibus ſignis attulero, nihil erit impedimento, quin hoſtem* Reip. *crudeliſſimum, atque infeſtiſſimum ſummis ſuppliciis, ſummis cruciatibus multandum, ac mactandum eſſe iubeatis*· Tria *iudices, ſentẽtia mea, ſcelerata·crudelia·flagitioſa·inaudita quæ mentem* Catilinæ *ſemper immoderatam, ſemperq; nouis rebus ſtudentem, ad exitium patriæ cõmouerunt, nunc dicenda ſunt*· PRIMVM *ratio quædã triſtis ſimultatis, qua ductus eſt, uniuerſum* Senatum *ex memoria repulſæ conſulatus capitaliter fuiſſe ſemper inſectatum*· SECVNDO *rabies quædã temerariæ ambitionis ſitiens immodicæ gloriæ, prorſusq; inflammata perpetua quadam, & ſingulari cupiditate dominandi*· POSTREMO *cœtus infimes turpiſſimorum hominum, non modo fatigati diuturno malo domeſticæ neceſſitatis, uerum etiam imbuti flagitiis, ac conſuetudine ſcelerum ſempiterna comite & genitrice peſſimarum cupiditatum· quod genus hominum* Catilinam *ſuum etiam dormientem e ſomno facillime excitare uoluiſſet*· His *autem oſtenſis, breuiter, ſaneq; confutatis, quæ pro defenſione flagitiorum ſuorum noſtri aduerſarii dicenda eſſe putauerunt, finẽ adeſſe uobis intelligetis*· BELLO

mithridatico iudices longiſſimo quidẽ omnium, et ſine dubio poſt Punicum periculoſiſſimo, cum diutius in Senatu de eligendo Imperatore dubitatum fuiſſet, planeq; omnes ambigerent, quiſnam ſagaciſſimo Regi ſagaciſſimus noſter imperator opponeretur, Catilinam inter omnes competitores, incredibili quadã ambitionis magnitudine deflagrantem, omnes Senatoriæ ſententiæ reiecerunt. Eo ictu percuſſus adeo Catilina fuit, ut poſtea nullam omiſerit, neque perturbandæ curiæ, neque inſectandi Senatus occaſionem. Videbat nanq; deteſtandam cupiditatem ſuam, illo ſuperſtite, nunquam in eum locum peruenturam fore, de quo illam pridem uniuerſæ omnium uoces eiiciendam eſſe putauiſſent. Voluebat item animo ſummas uitæ neceſſitates, quibus exuere ſe poſſe arbitrabatur, ſi qua ratione præclaris magiſtratibus aſpiraſſet. Nunc illas uero magis, ac magis inſtauratas quotidie intelligebat, quandoquidem inſpicerent omnes uitæ ſuæ rationes, ea ſententia iugulatas prorſus extitiſſe, ac quicquid increpuiſſet ulterius, metuendam eſſe cõſularem uigiliam, metuendum eſſe iudicium Senatoriæ autoritatis. Hãc uero ſpeciem, ita exanguem, ita conſternatã cõſuetudo erexit uitæ prauiſſimæ ad omne facinus, neque otii ſui patiens, neq; alieni. Qualis eius uita fuerit, et ſi præclare conſcientia publica teneatur, huic tamen illuſtrandæ, ſeu patefaciendæ teſtes indubitati uideri poſſunt ii qui ſacrarium illud libidinum colere, atque obſeruare cõſueuerũt. Quæ nugæ? Dii imortales? quæ portenta ſcelerum? qui libidinum gurgites? quæ ſentinæ flagitioſorum? Verum

is rumor ſparſus eſt de moribus Catilinæ, eaq́; gentium opinio peruagata, quatenus exiſtimē uoces ipſas publicas, non hominum eſſe, ſed oraculi potius nuncu pandas. Famā uero popularem a maioribus noſtris ſæpenumero accepimus, neque temere unquam naſcituram eſſe, neq; temere occaſuram, dedecus illud egregium corporis non ad dignitatem nominis, ac gloriæ, ſicuti par erat hoī nobiliſſima familia nato, ſed uti latro perditiſſimus ad omne genus flagitii conferendū fuiſſe ſemper arbitratus eſt. Vires ad ſtuporem hominum præclaræ, atque inuſitatæ, perpetua uoluptatum intemperantia ſunt labefactatæ. Flos pueritiæ uenuſtiſſimæ ad intuentium iucunditatem, cui non libidini patuit flagitioſæ iuuentutis? aut quam turpitudinis notam non ſubeundam ultro, atque accerſendam eſſe cogitauit? Lux illa uero præclari, atque excellentis ingenii, quam omnes diuinam ſemper & ſingularem, atque inuſitatam penitus eſſe arbitrabātur, nōn ne īter fœdiſſimas uoluptatum ſordes reſtincta eſt? omitto peſtis huius impuriſſimas uoces, molliciem ſcenicam, obtuitus impudicos, blanditias muliebres, et omnem deniq; copiam non mediocrium uitiorum ſub illa frontis erudita ſimul, atq; inſigni pulchritudine deliteſcentem. Præterea mētem illius plus, quàm gladiatoriam, ſitim incredibilē humani cruoris, mirū inconſtantiæ genus, uultum nunc demiſſum, nunc alacrem, nunc anhelantem ſcelus, nunc gratia meretricia floreſcentem, ſummum pecuniæ deſyderiū, ſummam ſimul prodigalitatem, contemptum incredibilem omnium bonorum. Itemq́; eximiā cum ſum-

mis, atque ornatiſſimis ciuibus familiaritatem· Nihil *enim fuit iſto monſtro uerſipellius, aut mutabilius ho minum memoria, ita ut res diuerſiſſimæ ſæpenume- ro uideantur in eodem ingenio, tanquam in ſentina quadam teterrima ſimul redundare*· Quis *igitur du bitandum eſſe putauerit hominem præditum huiuſce inſtitutione uitæ, remotiſſimum ab omni genere hu- manitatis, perfacile ſeſe teterrimo cuiq; atq; imma- niſſimo facinori fuiſſe accommodaturum?* Fontem *ape ruimus iudices omnium* Catilinæ *morum, atq; omnis conſuetudinis*, Vnde *illi demanauiſſe uis iſta præcla ra conſiliorũ facillime intelligenda eſt*· Nunc *uiden dum eſt ſpem atrociſſimi ſceleris, unde illi ſubmini- ſtratam fuiſſe iudicemus*· Cum *hic itaq; ſecum repete ret memoria miſerandam ignominiam comitiorum, turpeſq; anguſtias afflictæ rei familiaris, ſimulq; in- tueretur, uel ſibi uiuendum, ac moriendum fore cum turpitudine ſumma, uel* Senatum *nullum eẽ oportere, de ratione tollendi ipſius primum cogitare cœpit*· Nã *illo deleto ſine dubio intelligebat uiam latiſſimam li= bidinibus ſuis continuo patere*· Vertit *itaque oculos ad innumerabilem copiam iuuẽtutis, qua dies, ac no ctes ſtipabatur in exercenda conſuetudine ſuarum cu piditatum, cum putauit manum ipſam hominum, tan quam haſtam ualidiſſimam furoris ſui facillime ſibi accommodari poſſe, quàm contorqueret in omniũ no ſtrum ruinam, atque interemptionem, ut quã cogno uerat educatam uitæ prauiſſimæ inſtitutis, imbutã ſæpenumero ſanguine miſerorum ciuium, ardentem ĩcredibili deſyderio prædæ,* Sibi *uero mira familia=*

ritate conciliatam. Genus eſt hoĩum uehementer exer
citatum. ferro, atque inopia duabus rebus ad omne
genus facinoris paratiſſimum. Quod quidem ego ci-
uitati noſtræ, maxime debilitatæ bellis ciuilibus, atq;
afflictæ magnitudine calamitatum magnopere perti-
meſcendum eſſe iudico. Nihil enim illis præter ſpem,
atque animam fortuna reſeruauit; alteram ad diffe-
rendam uitæ neceſſitatem, alteram ad liuorem ſuũ
magnificæ accommodatam. Nihil illis cõtemptibilius,
quos ſiquidem rudimenta uitæ traducta, in hac te-
nuiſſima re depoſita, nũc in gladiatoriis muneribus,
nũc alia facinoris atrocitate partim ad omne ſcelus,
partim ad omnem patientiam erudierunt. Verum
hæ peſtes, ſententia mea, quo fuerint abiectiores, eo
magis extimeſcendas eſſe reor, tanquam perpetuo ſedi
tionum ciuilium, ac rerum nouandarũ auidiſſimas,
ſiue quia uoluptatem capiant ex mœrore ſociæ cala
mitatis, ſiue quia ciuitatum uerſutiam, mutabilitatẽ
rerum ſuarum portendi quodammodo arbitrantur.
hi ſunt quidem, quos in foro quotidie in oculis ciuiũ
calamiſtratos, ac ueſtibus collucentes paſſim obuolita
re cernimus, fortunas omnium popularium, atq; otiũ
ciuitatis luminibus conſignantes, qui non modo arre-
cti permanent ad opportunitatem cuiuſpiam præſen
tis commodi, uerũ etiam geſtiunt ad opinionem ſpera
tæ utilitatis. Si feras quidem omnis generis, quo ma-
gis attenuatæ fuerint penuria edendi, eo magis præci
pites, atque effrenatas ruere in perniciem uidemus.
Quid hanc deſperatorum colluuiem ieiunam ſitien-
tem facultatũ noſtrarum, quo impetu, quã ue ſtra-

ge ruituram eſſe creditis, aut debacchaturã? ſi ſe carceribus emiſerint, cum illæ ratione careant, atq; intelligentia, hi uero nõ abſint penitus ab ipſa facultate intelligẽdi. Grauiſſimi quidem ſunt morſus irritatæ neceſſitatis. Dii mortales, quæ clades ab illa feritate hominum, quæ genera flagitioſorum emanauiſſent, ſi nocturnus iſte imperator, quaſi quaſdam rapidiſſimas belluas in urbis penates immittere potuiſſet. Horret animus iudices, ea cogitatione complecti, quæ miſeri pertuliſſemus, ſi ſopor oculos conſulares detinuiſſet. Reſtinguenda eſt itaq; flamma nobis ſcelerata et atrox, dum adhuc uelata cineribus, ac ſopita facultas reſtinguendi leuiſſime data eſt, ne cum omnia comprehenderit (quod immortales Dii penitus auertant) nos fruſtra poſtmodum furibundam, atq; exultantem reſtinguere cupiamus. Neque rectorem nauis audiendum prorſus exiſtimo in ipſo mœrore calamitoſæ tempeſtatis, quàm illi fugere facillime licuiſſet conſurgentem primo, ſibiq;, ac rebus ſuis naufragium minitantem. Neque item gubernatorem urbis in ipſo exadio, et calamitate ciuitatis, quam impendentem prius ipſe conſilio ſuo, ſuáq; prudentia ſuſtinere quodãmõ, ac propulſare potuiſſet. SERAE SVNT hominũ lamentationes, prorſusq; uituperandæ, quas occupatas in his lugendis cernimus, quæ uitio ſuo, deſidiáq; contigerunt. Callicratidi Lacedæmoniorum Duci cum ornatiſſimam, cui præerat claſſem, funditus amiſiſſet propter immoderatam gloriæ cupiditatem, nihil ad eam reſtituendam nouiſſima conſilii ratio ſuffragata eſt. Quam ita ſeruare poterat, ſi modo

in ſtatione continuiſſet. Terentio Varroni ſempiternum dedecus, atque immortale monimentum erunt flagitioſæ turpitudinis deletæ ad Cannas temeritate ſua pulcherrimæ Romanorum legiones, quæ ſeruatæ periculoſiſſimo tempore Reip. ſine dubio fuiſſent, et robur eximium pulcherrimæ urbis, et perpetuum decus conſularis prudentiæ, diſciplinæq; militaris. Recte itaque maiores noſtri ſummis laudibus efferendi ſunt, qui Spu. Melium. Gracchos, qui Manliũ Capitolinum, qui Druſum, qui Saturninum fortiſſimos homines, & Reip ſæpenumero non mediocriter opitulatos, ꝙ deueniſſent in affectatæ tyrannidis ſuſpitionẽ, morte multandos eſſe putauerunt, Nec Spu. Melio fauor ampliſſimus ciuitatis, Nec Gracchis aui ſui Scipionis clariſſimi uiri memoria. Nec Manlio celeberrima gloria Capitolii liberati, Nec Druſo ſanctiſſimi ſui penates. Nec Saturnino ius ſacroſanctæ dignitatis auxiliata eſt. Quid ita? quia necem paucorum, aut unius hominis calamitati publicæ maiores noſtri ſemper anteponẽdam eſſe putauerunt. Quod genus crudelitatis eximium, non ſunt arbitrati ciues eos perimere, ſummiſq; affligere ſuppliciis, quorum in Remp. perſæpe clariſſima beneficiorũ genera extitiſſent? minime. quid ita? quia nullum ſatis dignum ſupplicii genus in eos conſumi poſſe opinabantur, qui patriæ ſuæ libertatem opprimere ſtatuiſſent, nec illos ciues eſſe iudicauerũt, quos abieciſſe rationem patriæ charitatis intuerentur. At contra eos, qui tales intercmiſſent, nõ modo dici, atque appellari ciues, ut eẽnt ſtatuebant, ſed afficiendos fore immortalibus donis,

ac ſempiternæ

ac ſempiternæ hoīum memoriæ conſecrandos· Quid enim poteſt indignius dici, quàm uitam a patria ſuſceptam ad illius perniciem, calamitatemq; conferre? quid fingi ſceleratius, quàm eorum pœnas, ac crudeliſſimam ſeruitutem excogitare, quos iiſdem mœnibus ac tectis conſtitutos, eædem leges, atque eadem uiuẽdi ratio continuiſſet? quid denique poteſt intolerabilius exiſtimari, quā inferre delubris Deorum immortalium, ac facultatibus noſtris illinc ſceleratas faces, hic acerbiſſimas expilationes? Hæc qui curauerunt iudices, aut qui tentauerunt, nunquam ego alienos ab hoſtibus, aut diſſimiles feritati beſtiarũ exiſtimabo· Vidimus de ſpe perficiendi nefarii facinoris, uidendum eſt de loco, quam latebram commodiſſimam & tutiſſimam egregius artifex delegit cum contegendæ conſpirationi ſuæ, tum armis omnibus eius artificii comprehendendis, ne forſan temere domum nobiliſſimi ciuis, atque opulẽtiſſimi· M· Leccæ delectam eſſe iudicetis, primum homo delectus eſt huiuſmodi nefarius cupiditatib· affinis, quo participe ſemper uſus fuerat conſiliorum ſuorum adiutore, teterrimarum libidinum ſocio, maximorum periculorum, cui ſpectato frequenter in difficillimis rebus ſummam huiuſmodi atrociſſimi mali tuto committi poſſe, facillime ſibi pollicebatur· Præterea domum ſibi deligendam eſſe iudicabat ſolitudine locorum deſertam, & ab omni frequentia populari remotiſſimam, quæ ·ſ· uoces cõiurationis tutiſſime continere poſſet· Cõtulit igitur ſeſe ĩ ipſam· M· Leccæ domum, remotam ab omni celebritate, conſtipatam multitudine arbuſcularũ, & ab omni ſuſpitione

q

prodendi facinoris nõ mediocriter abhorrentẽ. Quos uero tetenderit ibi coniurationis laqueos, aut quas catħenas ſcelerum conflauerit nobis, ac facultatibus noſtris Saturnaliũ dies patefactura fuerat, niſi primũ benignitate Deorum immortalium, deinde uigilãtia conſulari, nefariæ ſicæ de manibus latronum excidiſſent. nullas amplius tẽdiculas pertimeſcamus ab execrabili monſtro. nullas inſidias ab hoſte teterrimo. tenetur fera, nec ſi uiri eſtis, declinatura eſt telũ ipſum ſacroſanctæ ueſtræ autoritatis Né ue Catilina neſcias, uigilantiſſimos conſules habere Remp. te quocũq; ueneris, quocunq; abieris diligentia noſtra circunſpectum tereri, quid externa nocte conciunculis tuis agitatum ſit, licet mecum recognoſcas, cum ad. M. Lecam ueniſſes. unum ex fideliſſimis cõmilitonibus tuis ad multam noctem, teq; in interiorem unà cum illo, cubiculi partem recepiſſes, tanquam in ſacrarium memorabile cupiditatum ueſtrarum, repẽte de Leca ſciſcitari cœpiſti, num quis ex coniuratis aduenisset, cũ ſubito Lentulus, ac Cethegus teterrima capita maleficiorum omnium, furibundi, atq; alacres irruperũt, moxq́; ingreſſi uociferare cœperunt. Quid agis Catilina? cur uoluptates noſtras diutius remoraris? præſto ſunt Saturnalia nobis otioſis, atque oſcitantibus, quem unum diem ſæpenumero nuncupare ſolitus es, euerſorem ſuperbiſſimi ordinis, fugatorem erumnarum noſtrarum, lucem ac principem uniuerſæ noſtræ dignitatis. Num in gerendis negotiis ignoras ſequẽdas eſſe temporũ OPPORTVNITATES, *et in occaſione rerũ deſidiã, ac tarditatem oẽm, q̃ diligen=*

tiſſime fugiendam. Mutabliiſſimæ *quidẽ ſunt* Deorũ *uolũtates, et* FORTVNAM, *cũ abire permiſeris, fru ſtra poſtmodũ diſcedentem, ac fugientem ſis ĩploratu rus.* Talia *uero conquerentem, tu paucis pro re ſubſe= cutus.* Aquilam *argenteã proferri continuo iuſſiſti, præclaram auſpicem, ac gubernatricem furoris tui futuram.* Teſtor *noctem ipſam impiarum molitionũ tuarum conſciam, ac teſtem, nihil ex iis me fugiſſe, quæ clandeſtini ueſtri conatus agitauerunt, per pau ca ſatis attigiſſe fuerit, ne ſolitudine in ipſa latibulorũ tuorum, cum ora uulgi planè deuitauiſſes, fefelliſ ſe te crederes diligentiam pariter, atque induſtriam conſularem.* Linquo *telorum innumerabilem, atque inexcogitatam copiã, quam in iiſdẽ furialibus antris conſtipandam, atque occultandam fore curauiſti.* Mit *to literas manu tua ſcriptas, diuerſis mancipiis red- dendas, quæ furori tuo ſuccurrere, atque opitulari uellent.* Tranſeo *rem illam ſimillimam prodigio, cum mane iſto iam coacto* Senatu, *redũdantibus'q; ſub ſelliis, ſerius in* Senatum, *præter conſuetudinem ue= niſſes, quod nulli non oculi te* Senatorum *ſtatim conſi gnarunt ingredientem, demiſſo uultu, pallore terri- bili, luminibus errantibus, ac facie præſeferente ne- ſcio quid inuſitatæ crudelitatis.* Præterea *ſaturnali- bus proxime futuris rem adoriri placuit, quo die ci= uitas omnis feriata publico edicto, cõferre ſeſe in mon tem* Auentinum, *ac ruſticari quodãmodo ſolita eſt, cum tu manum furoris tui diligenter armatam, atque inſtructam primum ad cædem* Senatus, *ac conſulum, deinde ad occupandam* Capitolii *arcem munitiſſimã*

fueras immiſſurus, atque his perfectis daturus operã, cum direptioni publicæ, tum inflammandis ædibus, atque his trucidandis, qui Rempub· defendere uoluiſſent· Videtis iudices lucem clariſſimam rationũ, quã ego profecto cenſeo· nullis inuolucris tenebrarũ ſuarũ obruituros eſſe, nec· M· L· Leccã præclarã ſedem, atque officinam teterrimæ coniurationis, nec ipſum deteſtabile caput, atq; obſcœnum artificem Catilinam· Cumq; hæc omnia cõſtent, animaduertendũ eſt pariter uno maleficii genere Catilinam non modo Deos, ac patriam, uerum etiam mores, leges, conſuetudinem urbis, atque inſtituta maiorum uiolaſſe· Primum· xii· tabulis cautum eſſe cognoſcimus, nequis in urbe cœtus nocturnos agitarit, deinde lege Gabinia promulgatum qui cõciones ullas clandeſtinas in urbe conflauiſſet, more maiorum, capitali ſupplicio multaretur· De te itaque Catilina ſciſcitator, tum cœtus iſtos commilitonum tuorum contra præcepta· xii· tabu· cõtra leges noſtras, contra uero Senatus, ac plebis autoritatem noctu cogendos eſſe putauiſti· Deinde quero, ſiquando in lucem ſepulchrales iſtæ conciũculæ tuæ prodiiſſent, quid reſponſurus fuiſſes Senatui, quid conſulibus? aut quid uiris optimis, atq; amantiſſimis patriæ? Quid leges igitur noſtras uiolas Catilina? quid Senatus autoritati contradicis? æquum enim eſt inſtituta maiorum, atque edicta grauiſſimi, ſanctiſſimiq; ordinis, quia perſtringere ueſania tua non es ueritus, ea reſtituas, ac ſarcias ſupplicii tui memorabili animaduerſione· Manlius Torquatus filium ſuũ ſumma et ſingulari uirtute adoleſcẽtem, quod is in hoſtem cõ

tra mandatum patrium dimicaſſet, uictorem acriter percuti ſecuri iuſſit, nos uero te tam temerario auſu tendentem contra mandata Senatus, contra uniuerſæ Romanæ Reip. maieſtatem Catilinã perferemus? Maiores olim noſtri ſapientiſſimi homines, et ſine dubio grauiſſimi, num leges e Græcia per legatos ſuos accerſendas eſſe putauerunt, quibus hanc imperii magnitudinem perpetuo ſtabilirent, ut tu homo recens, ſeueritate illarum, cum barbatulis tuis abutereris? Nõ ita uiſum Carthaginiẽſibus accepimus in Hannone ſuo morti condẽnando, fortiſſimo, ac triumphali uiro, q̃ is edicto Senatus minus obtemperauiſſe putaretur. Nõ ita placuit Atheniẽſibus, urbi ſine dubio doctiſſimæ, atque eruditiſſimæ, cum e Sicilia, belloq́; grauiſſimo reuocandum eſſe Alcibiadem ſtatuerunt, ſummũ & ſingularem imperatorem, quẽ iuberent expiare ſupplicio ſuo leges uiolatæ religionis. Non ita deniq; maioribus noſtris iudicatum eſt, cohortibus exoletorum tuorum, ſententia mea longe anteponendis, cum. L. Sulpiciũ conſulari familia, ſummoq́; ingenio uirum, propter exiguã notam libidinoſæ ſuſpitionis, cenſuerunt remouẽdum e Senatu, multosq́; dies in uinculis habendũ eſſe putauerũt. Vos uero iudices Catilinã, non modo leges noſtras, atque autoritatẽ Senatus crudeliter labefactantẽ, uerum etiam uniuerſos ciues ad perniciem ferro, flammaq́; deuocantẽ impune perferetis? Iacet homo proſtratus euentu maximarum molitionum, ut qui conatus ſuos conſcientia ueſtra patefactos, atque illuſtratos cernat, neque contentos fuiſſe, ſeu ſuperſtitione cruenti ſacramenti, ſeu tenebris nõ

cturnis, ſeu ſolitudine locorum maxima & ſingulari. Contundite igitur, contundite iudices, genus iſtud inauditi furoris. Comprimite hominem geſtientem effrenata temeritate, flagrantem inuſitatis cupiditatib. furentem incredibili ſuperbia, ſpe nouandarum rerum mirabiliter inflãmatum, quinetiã rẽ ipſam publicam non modo euentu crudeliſſimæ calamitatis, uerũ etiã metu, ac ſuſpitione liberate. Diximus equidem ſufficiẽter de Senatoria ſimultate Lucii Catilinæ, capite, ac fonte ſceleratæ coniurationis, resq; omneis complexi ſumus, quas aluiſſe furorem illum, ac primum excitauiſſe iudicauimus, nunc uidendum eſt de ratione ambitionis teterrima, atq; exitiabili, qua deflagrauiſſe perpetuo Catilinam ſuperiori diuiſione demõſtrauimus. Cupiditates equidẽ plurimas in illo monſtro, calamitoſas, ac nefarias omnes perſæpe iudices animaduerti, libidinem unam pernitioſiſſimam in primis conſpicere uiſus ſum, temerariæ cuiuſdam, atque iconſyderatæ ambitionis, qua duce properaſſe nec ullo ſtudio unquam conſciſcendarum opum, nec ullo deſyderio dignitatum abſtinuiſſe reputatus eſt. putabat enim ſe fruſtra nobiliſſimo genere natũ, fruſtra uirtutes eximias corporis, atque animi conſecutũ fuiſſe, ni omnia diuina, atque humana truculentiſſimo genere cupiditatis inquinauiſſet, quosq; cernebat excellere Romæ præſtantia quadam dignitatis, beatiſſimos eos eſſe, et ſine dubio Diis æquiparandos fore arbitrabatur. Id genus ueſanæ cogitationis hominẽ, ſuapte natura præcipitem, atque inconſyderatũ compulit in abhominandas, ac neſarias uitæ cupiditates

iſq; nuper comitiis conſularibus, quandoquidē ſuffragia curiæ, propter impendentem metum Parthici belli, diligenter enucleata ſunt, quas non adiit Senatorum uoces, aut quos ciuium conſeſſus, partim pecunia, partim obſecrationibus nō obeundos ſuppliciter, ac contaminandos eſſe iudicauit? nulli tamen ad dignitatem gradus, neque inſanienti, neque anhelanti bono candidato patuerunt. eadem ratio ſceleratæ libidinis illum ad maiorem uim ſcelerum pauloante concitauerat. Piſonē meminiſtis egregia uirtute adoleſcētem, niſi et idē cupiditatibus obtēperare conſueuiſſet, calamitoſam ſibi, ac multis in urbe ſeditionem excitaſſe, cuius inſigni familiaritate, atque amicitia, Catilinam uſum fuiſſe nemo eſt, qui neſciat, nec modo cōiunxiſſe ſe temerario iuueni, uerum etiam illum de ſucceſſu rerum ſuarum non mediocriter trepidantē, in audacia ſimul, ac ſententia confirmaſſe, cum ſe illi uigilantiſſimum ſocium, ac ſatellitem fidiſſimum regendæ, gubernandæq; coniurationis fore polliceretur. Quod ſi uotis ſceleratorum hoīum ſucceſſus aſpiraſſent, quanta ſtrage ciuium creditis, aut quanto diluuio facultatum urbanarum ruituram fuiſſe deteſtabilem horum, atque execrandam impietatem? uerū ii cœlites, quorum auſpiciis priceps, ac parens huius urbis Romulus, pulcherrimi imperii Romani fundamenta iecit, triſtiſſimam cladem, ac conatus perditos nece adoleſcentis iterceperunt. Piſone mortuo conqueuiſſe Catilinam dicemus, aut incœpti temerarii pœnituiſſe? Non pœnituit modo, nec requieſcendum fuiſſe arbitratus eſt, ſed rurſus alio furori acceſſit, non contra

ſueuerat animus perpetuis cupiditatum flagitiis exer citatus prima deſtitutione fortunæ refrigeſcere, ac con ſternari, ſed uix ſepulta memoria Piſonianæ coniura tionis·L·adeptus eſt Sidicinum, potentiſſimum quidē hominem, ac tunc furentem ſingulari ſtudio rerū nouandarum·Verum ea fax incendii, rurſum benigni tate Deorum immortalium, ſummaq; uirtute conſulum reſtincta eſt·Non obdormiſcit tamen Catilina, his deſtitutus euentis uigiliarum ſuarum, ſed rurſus ſæuit īmanior, & quam Remp·Seruitio non potuerat obruere, deſtrangulandam penitus, ac tollendam cogitauit· Sceleratus in omnem urbem, quā toties inſidiis appetiuiſſet· Sceleratiſſimus uero in patriā, cuius extant in illum ſumma, & cōmemoaanda mo nimenta beneficiorum· Reminiſcere quæſo Catilina, reminiſcere ferrum illud ſceleſtum, atque illas nefarias faces, quas iſtis ſanctiſſimis pœnatibus, atque iſti pulcherrimæ patriæ minitaris, non ad oppugnandā urbem, neque ad eam concremandam tibi datas fuiſſe, ſed potius ad ſalutem ciuium, dignitatem imperii, libertatisq; noſtræ defenſionē· Per Deos īmortales oro te Catilina, ſi patria tecum his uocibus uteretur, quid eſſes illi quæſo reſponſurus? Ego te paruulum Catilina, cum in primis ornatiſſimo genere gentis na ſci uoluiſſem, deinde ſummis dotibus exornaſſem, tū corporis, tum animi, tum duabus rebus inſtituendum putaui, ferro, ac flamma, quibus eſſet parata tibi facultas, tum amplificandi īperii mei, tū defendēdæ pu blicæ libertatis, quid eam uim armorū in uiſcera no ſtra torques? aut quid cōuertis in exitiū ciuium meo-

rum,inſtitutam diligentia mea,meiſq; rationibus eruditam,dimicandi facultatem? Maiores cōtra tui *ſummis à me beneficiis, atque honoribus aucti, pro magnitudine ſuſceptarum dignitatum,pulcherrimas in urbe, ſæpenumero leges, pro præſtantia beneficiorum,clariſſimas ex hoſtibus uictorias referre conſueuerunt,tu mihi luctus acerbiſſimos paras, pro ſumma copia beneficiorū meorum,tu cædes ciuium, tu domorum īcendia,tu uexationes uirginum,tu uaſtitatem urbis,tu genus atrociſſimæ ſeruitutis.* O crudeliſſimum *hominum genus,et ab omni penitus humanitate derelictum,tu ſtudio flagras eius urbis euertendæ,quam nec* Carthaginienſium *aſtutiſſimi doli, nec* Numantinorum *eximiæ uires, nec* Græcorum *erudita,et præclara īgenia labefactare,obſcurareq; potuerunt.* Quod *ſi citentur hi populi rurſum diuinitus,atque iſtæ urbes redeant in ſtatum uetuſſimæ dignitatis,certe non ipſo ſcelere tuo quicquam in me crudelius, nec quicquam maius extimeſcendū molituras fuiſſe prædicabunt.* Sed ad te redeo. Temperarē ego *memet mihi,curſumq; iſtum uiolentæ orationis forſitan reuocandum eſſe iudicarem,tum ab odio tuo,tum ab ipſa dicendi acerbitate,ſi quē in te ſenſum patriæ caritatis aſpicerem,aut ullo te puncto poſſe arbitrarer ſceleratam iſtam mentem relinquere.* Sed id *genus eſt cupiditatum tuarum,ut reſtinguendarū forſan rationem aliquam conſequi poſſis, ſanandarum, nullam,nec te prius amiſſurum peruerſitatem iſtam animi puto,quàm uitam amiſeris.* Vellem *reuiuiſceres* Hala Seruili,*non expectaremus ſententiam iudi*

cum, neq; abuti maieſtate Senatus, atque autoritate populi Ro· ſi magnitudinem tanti flagitii ſanguine tuo ſtatim expiauiſſes · Nam de Senatus uoluntate nihil ambigimus, modo non impediretur legibus, repente profecto fueras pœnas impietatis tuæ digniſſimas laturus · V tinam Deorum immortalium munere Iudices, mentem, atq; animum huius introſpiceremus, ne qua uobis fieret puniendi dubitatio, qui tantum ſcelerum ingenio conflauiſſet · Videretis enim mentem anhelantem triſtiſſimum genus minarum, mentem debacchantem inaudita feritate, furentem icredibili ueſania, ſitientem cruoris urbani, prædæ auidiſſimam, uobis, atq; omnibus ferro, flãmaq; minitantem · Catilinam uobis demonſtrauimus, Iudices, irritatum per ſæpe, repulſis comitialibus, nullas uocum, aut ſuffragiorum corruptelas fuiſſe prætergreſſum, deinde nullis rationibus infractum, ac perterritum · De perſeuerantia ſcelerum ſuorum extitiſſe, quibus animaduertere ſanè poteſtis, quanta ſemper immanitate laborauerit ambitionis · Supereſt nouiſſima pars diuiſionis · Grex ipſe ſodalium Catilinæ truculentus, atque amens, cuius in manu non exiguam rationem fuiſſe diximus excitandæ coniurationis · Lentulus ſi quidẽ & Cethegus terribilia portenta noſtræ ciuitatis, furiæq; uel certiſſimæ populi Ro· multa de magnitudine ſua in ipſis concionibus, multa de dignitate imperii ſui futuri palàm prædicare conſueuerunt, tanquam ſi Deorum immortalium concilio interfuiſſent · Primum Lentulus in libris Sibyllinis, neſcio qd perſpexiſſe ſe prædicabat, quod uiri acutiſſimi, atq; peri

tiſſimi L. Cornelius, ac Gn. Piſo cuſtodes publicarũ cerimoniarum, nequaquam proſpicere potuerũt. Lucem nanq; ait neſcio quam de domo Cornelia quondam prodituram fore, quæ gloria nominis ſui Romanum Imperium ſimul, & complexura ſit, & illuſtratura, eoq; genere uaticinii dignitatem ſuam portendi fataliter putauit, planeq; opinatur fati ſui rationem in ipſa latebra Sibyllinæ diuinationis, tanquam in equo Troiano deliteſcentem. Ego uero Sibyllam ſine dubio ſapientiſſimã mulierem fuiſſe iudico, uiſamq; idoneam Diis immortalibus, cui ſingularem quandam uim diuinandi concederent, uerum illam delirã penitus, ac prorſus cæcã fuiſſe affirmarem, ſi quã ſpem dignitatis in hac crudeliſſima peſte repoſuiſſet. Siquid tamẽ cecíniſſe uiſa eſt, quod ad Corneliam gẽtem pertinere uideretur, um omnem illius diuinationis in uno L. Sylla conſumptam fuiſſe iudicemus, cuius pauloante Resp. ſenſit et crudeliſſimam ſimul, & ampliſſimam poteſtatem. Nec ego Deos ímortales huic imperio tam infeſtos eſſe reor, neque a ſalute populi Ro. tam abhorrentes, ut homini dementiſſimo regnum concederent, huius ſanctiſſimæ, atque optimæ ciuitatis. Syllam profecto crudelitas uicit, at ipſe maximarum laudem uirtutum, et rei militaris ſummã, ac ſingularem gloriam conſecutus eſt. Lentulum uero nullæ uictoriæ noſtræ ciuitati, nullum ſtudium armorum, nulla præſtantia uirtutis, aut ingenii commendauit. Quæ uero non tabernæ potius, aut qui non greges infamium hominum, Sibyllinum iſtum principem concelebrarunt? nam uitam eius commemorare

non eſt neceſſe, uerſatum ſemper in obeundis libidini bus, ac ſocietate turpiſſimorum hominum nobilitatē nihil in eo ſanguinis auiti, nihil induſtriæ Romanæ, nihil ſplendoris domeſtici, nihil auitæ frugalitatis. Fingite uobis iudices, fingite dignitatem huius hominis, tum florentem ampliſſimo magiſtratu, tum omnibus populi Ro. muneribus exornatum, quantū quæſo ſanguinis ciuilis in foro, in curia redundaturum eſſe creditis? aut quantam uim libidinis, atq; impudicitiæ per omnium ciuium cubicula demanaturam? profecto dignitate fretus ea, quæ priuatus concupiuiſſet, ſine dubio conſequeretur. Ferreretur amens in omnia, nec ullæ rationes conſiliorum, aut pudoris, nec ulla ſtudia humanitatis refrenarent præcipitem, atq; incitatū curſum uetuſtæ crudelitatis. Cethegus īferior nobilitate, atq; ingenio, uehementia furoris longe immanior, parum a Lentuli ſomnio diſcedere uiſus eſt. Verum inſaniam leuiſſimæ opinionis, modeſtiore loquendi ratione contegere uelle uideretur. Genus eſt idem tamen furoris, eademq́; ratio concelebratæ diuinationis. Tales hi ſcelerum artifices, amboq́; conatuti ad euertendam Remp. partim a ueſana ſpe uaticinii cōmemorati, partim a nefaria ſcelerum aſſiduitate Catilinam offenderunt, nouis rebus ſtudentem, cuius præſidio, conſilioq́; cupiditates ſuas, ita iuuari poſſe facillime crediderunt, ſi uiro ſociorum copioſiſſimo ſeſe coniunxiſſent. Eſt enim in illo monſtro, ſicuti pauloante tetigimus, uis eximia facetiarum, et ratio quædam adumbrata uirtutum, facilis ad comprehendēdum omniū hominum familiaritates. Hūc

igitur Catilinam adepti Cethegus Lẽtulus, & ipſi le nociniis ſuis inſignes, ad omne genus beneuolentiæ ſubeundum deflagrare cœperunt, admirabili quadã cupiditate, ſeu diripiendæ urbis, ſeu potiundæ dominationis· Hæ ſunt iudices huius nefarii facinoris abhominandæ faces, hi ſunt crudeles igniculi, quibus exarſiſſe Catilinæ ferocem animum facillime credendum eſt· Talibus initiis conſociati principes nefandæ coniurationis, manum exiguam deſperatorum hominum, atq; obſcœnæ iuuentutis, pedetentim coegerũt, coactam, quid uellent, edocuerunt, edoctam pari cupiditate ſceleris inflammauerunt, inflammatam denique pepulerunt, ut in omnium noſtrum facultates, ac uitam facillime conſpirarent· Furias iſtas audiſtis iudices commodiſſimas ac paratas, non modo ad uiuos commouendos in omne facinus, uerum etiam ad mortuos ex ipſo herebo, mediiſq; buſtis excitandos· Reperti ſunt tum atrociſſimi ſceleris patroni, quiq; immanitatem deteſtandæ rei, tum contegere uerbis, tum excuſare conati ſunt· L· Hortẽſius uir eximia caritate Rei pub· ſummiſq; ornamentis præditus, & ſcientiæ, & moderationis, nequaquam omnia credenda eſſe dicit, iubetq; grauiſſimis hominibus facilitatẽ iudiciorum diligenter eſſe continendam· Primum affirmat Catilinam in perpetua cuſtodia Senatus extitiſſe, deniq; nũquam ferme diſceſſiſſe a latere Publii Cepionis nobiliſſimi ciuis, atq; integerrimi uiri, ita ut lepide dicat, diſſeparationi eorum, neq; ſolem orientem unquam, neq; occidentem interueniſſe· Credo equidem ſapientiſſimum hominem Hortẽſium, ut eſt innocentia ſingu-

lari, ſummaq́; uirtute, cuncta ipſa, quæ grauiſſime ſimul, atque ornatiſſime complexus eſt, ita uera eſſe, ſicuti dixerit, exiſtimare, ſed longe graditur a ſententia mea. Quæro igitur de te. L. Horteñſi, teq́; obteſtor, atque obſecro per ipſum ius uetuſtiſſimæ noſtræ familiaritatis, ſi. L. Catilinam conſtat dies omnes, omnium ciuium conſcientia, ſiue in foro, ſiue in turmis agere, nunc ſtipatum cæteruis exoletorũ ſuorum, nunc uero gladiatoriis agminibus per ora uulgi palàm obuolitare, ſi manifeſtum eſt noctes omnes, aut in luſtris ſcortorũ, aut in antris. M. Leccæ ducere, uiri, tuo iudicio, non abhorrentis a Reip. caritate, quid eſt, quod illum obuerſatum dicas in perpetua cuſtodia, atq; oculis Senatorum? niſi forte cuſtodiam Senatoriam uocas, uel exiguam morã in ipſius curiæ concilius obeundis. Quod uero pertinet ad ipſius Cepionis familiaritatem aſſiduam, beneuolentiam'q; ſingularem, nihil eſt quod inſimulationi noſtræ derogandum eſſe iudicetis. Diximus enim ſuperius ingenii Catilinæ miros, atq; occultiſſimos eſſe receſſus, nec qui cognoſci, ſeu perluſtrari facillime poſſent. Vigẽt enim in illa clade res diuerſiſſimæ pariter, continentia, & libido. Nihil illo perſæpe affixius ad tollenda bonorum conſortia, nihil ſolertius ad illos inſidiandum, nihil illius munificentia inſignius, nihil auidius rapacitate, nihil acutius conſilio, nihil temeritate contemptibilius, quæ cum ita ſint Cepionem admirabimur in tantis uiarum ambagibus errauiſſe? Me me, quẽ fateor Iudices, uetuſtiſſima quadam familiaritate Catilinæ coniunctum perſæpe delirauiſſe miris perplexionibus illius, neque un-

q̃ certi quicq̃ in illo ingenio cõprehendere potuiſſe. Ni-
hil igitur erit miri, ſi uirum integerrimũ Cepionem
uerſutiſſimi hoīs doli, atq; incõſtantiſſimi mores feſel
lerũt. Non erit *itaq;, neq; prudentiæ tuæ, neq; grauita*
tis Hortenſii, *candidiſſimã opẽ humanitatis tuæ, ſum*
mamq; dicendi copiam fontibus ipſis polliceri, aut
quam beſtiam irretitam iudicio tenemus, diſſolutam
atque exultantem Reip. *immittere.* Quod *te nunq̃*
commiſſurũ fuiſſe arbitrarer, niſi qui me mores, iidẽ
te Catilinæ *ſine dubio fefellerunt.* Satis *oſtentatus uo*
bis putamus iudices, tum rationes periculi noſtri, tum
huius immaniſſimi ſceleris atrocitatem. Nam *ſi odio*
Senatus *pro maximo* Catilinam *arſiſſe demonſtraui-*
mus, ſi rationes uitæ ſuæ ueteres, ac nouas in exercita
tione teterrimarum libidinum collocatas, ſi ſpem per-
ficiendi ſceleris homini proſequentiſſimo inimicitia-
rũ, ſi deniq; locorum ac temporis opportunitates exti
tiſſe, præterea ſi rabiem quandam ambitionis in illo
fuiſſe diximus, ſi nullam poteſtatem referendarum li
bidinũ, aut ullũ pœnitẽtiæ locum, poſtremo, ſi copiã
innumerabilem deſperatæ iuuentutis cum illo coniũ-
ctam fuiſſe patefecimus, et eam ſimul oſtendimus ſuo-
pte ingenio, furentem incredibili audacia, ſummaq;
cupiditate prodendæ, ac uexandæ urbis inflamma-
tam, quid erit iudices, quod dubitetis de liberãda pa
tria, deq; ulciſcẽdi crudeliſſimi ſceleris immanitate?
Nouiſtis *enim facinus inauditum omnium hominum*
memoria, facinus atrox, ſuperbum, nefarium, per-
nicioſum, remotiſſimum ab omni humanitate, lege, cõ-
ſuetudine, cuius acerbitatem, ſi minus animo bene per

ſpexiſtis, quæſo mecum diligenter attendite ſcelus illud iudices· Euerſionem nefariam moliebatur ampliſſimæ noſtræ dignitatis, interitum crudeliſſimum Senatorii ordinis, cædem communem omnium bonorum, huius ſceleris libido repoſita erat in diripiendis omnium ciuium facultatibus, atque opprimenda urbis libertate· huic ſceleri parabantur teterrimæ coniugum, ac liberorum noſtrorum uexationes, in hoc ſcelere uerſabantur deniq; faces inferendæ penatibus noſtris, expilationes ædiũ, ſtupra uirginũ Veſtaliũ, luctus ac mœror miſerabilis uniuerſæ ciuitatis· Quæ ſi uobis, ut ſunt, indigna atq; intolerabilia uidentur, non iniquum erit, autores horum malorum multare teterrimis ſuppliciis, cladẽq; omnium crudeliſſimã e uiſceribus Reip· propulſare· Tenetis exempla maiorum, atq; omnium gentium autoritatem, qui ſemper ſummas et ſingulares pœnas in eo genere hominum cõſumendas eſſe putauerunt, qui rationes habuiſſent, aut prodendæ patriæ, aut opprimendæ publicæ libertatis· Nihil igitur erit impedimento, quin audaciã crudeliſſimi hominis Catilinæ, crudeliſſimo genere ſuppliciorum expietis, & ultionem ex illorum cruciatibus ac pœnis capiat Resp· quorũ erat conflagratura manibus, niſi ſanctiſſimi imperii Romani cuſtodes ac uindices Dii immortales nefariis uotis obſtitiſſent· Credite iudices hodierno die conſurrexiſſe uniuerſam urbem conſpecturam ex iudicio ueſtro, planẽq; animaduerſurã, quid in poſterũ de ſalute ſua, dẽq; facultatibus ſuis ſperãdum ſit· Credite itẽ uim uniuerſam flagitioſæ iuuentutis, aut hodierno Catilinæ

linæ ſupplicio ſimul conficiendam fore, aut illius libe ratione lætam, atque exultantẽ, non multopoſt in omnium noſtrum perniciem unà cum illo celerrime cõ ſurrecturã. Agitur ſiquidem hodierna ueſtra ſentẽ tia de ſalute huius pulcherrimæ, atque optimæ ciui tatis, de ſtabilitate imperii Romani, de legum incolu mitate, de libertate ciuium, de pudicitia liberorum ac coniugum ueſtrarum. Huius enim peſtis idem ſcelus erat, ut nõ craſſaturum per capita paucorum, ſed tã quam atrociſſima uis ueneni per omne corpus urbis demanaturum, quod ſcelus, aut quam peſtem ſi uindi candum eſſe cenſebitis, ut reor, & Resp. deſyderat, putate profecto Deos immortales, et in primis Capi tolinum Iouem ſempiternum cuſtodem, ac uĩdicẽ hu ius imperii, pro liberatis eorum templis, ac cerimoniis, gratias nobis ampliſſimas eſſe reddituros, putate pariter idem facturam eſſe curiam pro defenſa conſu lum uita, ſeruataq; Senatorii ordinis dignitate, putate matronas urbis, ac liberos noſtros ob ſeruatam pudicitiam, ſupplices ac congratulantes uniuerſos ad genua ueſtra ſeſe obuerſaturos fore, putate uirgines ueſtales, atque ipſam maieſtatem ampliſſimi numinis, ob liberationem ſuam, ſumma uobis lætitia congratu laturam, putate deniq; ciues omnes, ob retentam uitã, ac libertatẽ ſuam, penates publicos pro conſeruatis fo cis, atq; aris, parietes urbis pro teterrimo genere uaſti tatis propulſato, ferme ĩcredibili gaudio exultaturos, putate tandem hodierno iudicio paratum eſſe uobis, aut ĩmortale dedecus, aut memoriam nominis ſempi ternã. Multa ſunt equidem in hac uita, quæ turpiter,

ac calamitoſe neglecta, reſtitutionem tamen quandam quodammodo patiantur, huius uero uindicandi ſcele ris, ſi præſentē facultatem neglexeritis, fruſtra poſtea recuperandæ copiam quæretis, aut hodie uobis propulſanda eſt, e uiſceribus Reip· peſtifera uis calamita tis, aut ipſi patriæ ſine dubio concidendum, utrum eli gendū ſit, uos uideritis· Quid eſtis iudices humanita te tanta, ne ſecordia dicam, ut eorum uitam, ac ſpiritū diutius in Repub. commorari patiamini? qui uitæ, ſa lutiq; ciuium crudeliter inſidiati ſunt, præponite uo bis ante oculos, ac meditatione crebra reuoluite diem illum nefarium, quo ſalus omnium ciuium, quo fa= cultates noſtræ, quo ipſa Resp peritura fuerat· Quā do· ſ· aſpexiſſemus beſtias iſtas emiſſas carceribus per urbem omnem, per domos noſtras furialiter exultan tes, ipſumq; in primis miſerandi facinoris, Ducem ac principem Catilinam, confirmatum hoc iudicio, ſpe plenum, lætitia geſtientē, nūc hos ad cædem noſtrā, nunc illos ad rapinam, atq; inflammationem ædium deuocantem, coniuges e complexibus noſtris ad libidi nem uictorum raptæ fuiſſent, liberi ad ſtupra de gre miis parentum extorti, prætioſa ſupellex aſportata, tecta conflagraſſent ignibus, corpora cæſa paſſim ia- cuiſſent, omnia deniq; gemitu, fletuq; redundaſſent. Hæc fuiſſet imago miſerrimæ urbis, quam urbem a maioribus noſtris florentiſſimam accepimus, & ſi pro hibueritis claram, atq; excellentē poſteris noſtris tra dituri ſumus, per humanitatem deniq; ueſtram uos ob teſtor, atq; obſecro iudices, per amorē huius pulcher- rimæ, atq; inuictiſſimæ urbis, per omnia quæ nobis

iucundiſſima ſunt in uita, prouidete iterum atq; iterum, ne liberati quondam tot ampliſſimis bellorum periculis, tot imminentibus malis erepti, nunc per ignauiam noſtram, ac deſidiam periclitemur. eripite uitam ciuium a miſeranda crudelitate, prohibete penates ueſtros a nefariis ignibus, ſeruate pudicitiam, necessitudinum ueſtrarum a teterrimis uexationibus, liberate tēpla Deorum a triſtibus rapinis, ſubtrahite fortunas publicas ab indigna direptione, protegite magiſtratus ueſtros ab inaudita feritate, defendite denique uniuerſam urbem ab hoc inuſitato prorſus et triſtiſſimo genere calamitatis.

ORATIO LEPIDI CON. AD POPVLVM R. EX LIBRIS HISTORIARVM C. CRISPI SALLVSTII.

Clementia, & probitas ueſtra Quirites, quibus per cæteras gentes maximi, et clari eſtis, plurimum timoris mihi faciunt aduerſus Tyrannidem L. Syllæ. Neque ipſi non æſtimatis, ea parum credendo de aliis circumueniamini, præſertim cum illi ſpes omnis in ſcelere, atq; perfidia ſit, neque ſe aliter tutum putet, quàm ſi peior, atq; inteſtabilior metu ueſtro fuerit, quo captiuis libertatis curam miſeria eximat, aut ſi prouideretis, in tutandis periculis magis, quàm ulciſcendo teneamini. Satellites quidem homines maximi nominis non minus optimis maiorum exemplis, nequeo non ſatis mirari, qui dominationis in uos ſeruitium ſuum mercede dant, et utrunq; per iniuriam malunt, quā

optimo iure liberi agere. Præclara Brutorum, atque Aemiliorum & Luctatiorum proles, geniti ad ea, quæ maiores uirtute peperere, ſubuertenda. Nam qd a Pyrrho, Hannibale, Philippoq́;, et Antiocho defenſum eſt, aliud quàm libertas, et ſuæ cuiq; ſedes, ne cui niſi legibus pareremus, quæ cuncta ſæuus iſte Romulus quaſi ab externis rapta tenet, non tot exercituum clade, neq; Conſ. & aliorum principum, quos fortuna belli cõſumpſerat ſatiatus. Sed tum crudelior, cum pleroſq; ſecundæ res in miſerationem ex ira uertunt, quin ſolus omnium poſt memoriam hominum ſupplicia in poſt futuros cõpoſuit, quis prius iniuria, quàm uita certaſſet, prauiſſimeq́; per ſceleris immanitatem adhuc tutus furit, dũ uos metu grauioris ſeruitii a repetenda libertate terremini? Agendum atq; obuiam eundũ eſt Quir. ne ſpolia ueſtra penes illos ſint. Non prolatandum, neq; uotis paranda auxilia, niſi forte ſperatis per tedium iam, aut pudorem Tyrannidis eſſe, eum per ſcelus occupata perículoſius dimiſſurũ. At ille eo proceſſit, ut nihil glorioſum, niſi tutum, & omnia retinendæ dominationis honeſta æſtimet. Itaq; illa quies, et otiũ cum libertate, quam multi probi potius, quàm laborem cum honoribus capeſſebant, nulla ſunt, hac tempeſtate ſeruiendum, aut imperitandum, habendus metus eſt aut faciendus Quir. Nam quid ultra? Quæ ue humana ſuperant, aut diuina ĩpolluta ſunt. populus R. paulo ante gentium moderator, exutus imperio, gloria, iure, cogitandi, inops, deſpectusq́;, ne ſeruilia quidẽ alimenta reliqua habet. Sociorum et Latii magna uis ciuitate pro multis &

egregiſs factis a uobis data per unum prohibentur, et plebis innoxiæ patrias ſedes occupauere pauci ſatellites mercedē ſcelerum, leges, iudicia, ærarium prouinciæ, Reges penes unum. Deniq; neces ciuium et uitæ licentia, ſimul humanas hoſtias uidiſtis, et ſepulchra infecta ſanguine ciuili. Eſt ne iuris reliqui aliud quàm ſoluere iniuriā, aut mori per uirtutem? Quoniam quidem unum omnibus finem natura uel ferro ſæptis ſtatuit. Neq; quiſquam extremam neceſſitatem, nihil auſus, niſi muliebri ingenio expectat. Verum ego ſeditioſus, uti Sylla ait, qui præmia turbarū quæro, & bellum cupiens, quia iura pacis repeto ſcilicet, quia non aliter ſalui, ſatiſq; tuti in imperio eritis, niſi Vectius Picens, & ſcriba Cornelius aliena bene parta prodegerint, niſi approbaueritis omnes proſcriptiones innoxiorum ob diuitias, cruciatus uirorū illuſtrium, uaſtatam urbem fuga & cædibus, bona ciuium miſerorum, quaſi cimbricam prædam uenum, aut dono datam. At obiectat mihi poſſeſſiones ex bonis proſcriptorum, quod quidem ſcelerum illius, uel maximum eſt. Non me, neq; quenquam omnium ſatis tutum fuiſſe, ſi recte faceremus, atque illa quantū formidine mercatus ſum pretio ſoluto iure, dominis tamē reſtituto. Neq; pati conſilium eſt, ullā ex ciuibus prædā eſſe. Satis illa fuerint, quæ rabie contracta tolerauimus. Manus conſerentes inter ſe Romanos exercitus, & arma ab externis in noſmet uerſa ſcelerum et contumeliarum omnium finis ſit, quorum adeo Syllam non pœnitet, ut et facta in gloria numeret, & ſi liceat, auidius faceret. Neq; iam quid exiſtimetis de il

lo, ſed quantum uos audeatis, uereor. Ne alius alium principem expectantes ante capiamini, non opibus eius, quæ futiles & corruptæ ſunt, ſed ueſtra ſecordia, quam raptum iri licet, & quam audeat, tam uideri felicem. Nam præter ſatellites commaculatos, quis eadem uult, aut quis non omnia mutata? præter uictoriam, ſcilicet milites, quorum ſanguine Tarulæ, Scyroq; peſſimis ſeruorum diuitiæ partæ ſunt, an quibus prælatus in magiſtratibus capiendis fuſidius ancilla turpis, bonorum omnium dehoneſtamentum. Itaq; maximam mihi fiduciam parit uictor exercitus, cui per tot uulnera & labores nihil præter Tyrannum quæſitum eſt, niſi forte tribunitiam poteſtatem euerſum profecti ſunt per arma conditam a maioribus ſuis, utiq; iura et iudicia ſibimet extorquerent, egregia, ſcilicet mercede cum relegati in paludes & ſyluas in contumeliam atque inuidiam ſuam præmia penes paucos intelligerent. Quare igitur tanto agmine, atque animis incedit? quia ſecundæ res miræ ſunt uitiis obtentui, quibus labefactatis, quàm formidatus antea eſt, tam contemnetur, niſi forte ſpe concordiæ & pacis, quæ ſceleri et parricidio ſuo nomina indidit. Neq; aliter R. P. & belli finem ait, niſi maneat expulſa agris plebs, præda ciuilis acerbiſſima, ius iudicium'q; omnium rerũ penes ſe, quod populus R. fuit, quæ ſi uobis pax & concordia intelliguntur, maxima turbamenta Reipub. atque exitia, probate, annuite legibus impoſitis. Accipite otium cum ſeruitio, & tradite exemplum poſteris ad Romanum Po. ſuimet ſanguinis mercedem circũueniendam, mihi, quã-

quam per hoc ſummum imperium ſatis quæſitum erat, Nomini maiorum dignitati, atque etiam præſidio, tamen non fuit conſilium priuatas opes facere, potiorq; uiſa eſt periculoſa libertas qeto ſeruitio· Quæ ſi probatis adeſte Quir·et bene iuuantibus Diis·M· Aemilium Conſ· ducem & autorem ſequimini ad recipiendam libertatem·

ORATIO PHILIPPI IN SENATV·

m Axime uellem·P·C·Rempub· quietam eſſe, aut in periculis a promptiſſimo quoque defendi, deniq; praua incœpta conſultoribus noxæ eſſe, ſed contra ſeditionibus omnia turbata ſunt, et ab iis, quos prohibere magis decebat· Poſtremo quæ peſſimi & ſtultiſſimi decreuere, ea a bonis & ſapientibus facienda ſunt; nam bellum atq; arma, quanquam uobis inuiſa, tamē quia Lepido placent, ſumenda ſunt, niſi forte, cui pacem præſtare, et bellum pati conſilium eſt· Pro, Dii boni, qui hanc urbem omiſſa cura adhuc regitis·M· Aemilius omnium flagitioſorum poſtremus, qui peior an ignauior ſit, deliberari nō poteſt, exercitum opprimendæ libertatis habet, et ſe contemptō metuendū effecit· Vos muſſantes & retractātes uerbis et uatum carminibus pacem optatis magis quàm defenditis? Neque intelligitis mollitia decretorum uobis dignitatem, illi metum detrahi, atque id iure, quoniam ex rapinis conſulatum, ob ſeditionem prouinciam cum exercitu adeptus ē· Quid ille ob bene facta cœpiſſet, cuius ſce-

leribus tanta præmia tribuiſtis? At ſcilicet eis, qui ad poſtremum uſq; legatos, pacem, concordiam, & alia huiuſcemodi decreuerunt, gratiam habeo peperiſſe, immo deſpecti et īdigni Reip. habiti prædæ loco æſtimantur. Quippe metu pacem repetentes, quo habitū amiſerant. E quidē a principio cū Hetruriā coniurare, proſcriptos acerſiri, largitiōibus Rēp. lacerari uidebā, maturandū putabā, et Catuli cōſilia cū paucis ſecutus ſum. Cæterū illi, qui gentis Aemiliæ benefacta extollebant, et ignoſcendo populi R. magnitudinē auxiſſe, nuſq̄ etiā tum Lepidū progreſſum aiebāt, et cum priuata arma opprimendæ libertatis cœpiſſet, ſibi quiſque opes, aut patrocinia quærendo conſilium publicum corruperunt. Attamen erat Lepidus latro cum Calonibus et paucis Sicariis, quorum nemo diurna mercede uitam mutauerit, nūc eſt proconſule cum imperio non empto, ſed dato a uobis, cum legatis adhuc iure parentibus, et ad eum concurrere homines omnium ordinum corruptiſſimi, flagrantes inopia, et cupiditatibus, ſcelerum conſcientia exagitati, quibus quies in ſeditionibus, ī pace turbæ ſunt, hi tumultum ex tumultu, bellum ex bello ſerunt. Saturnini olim, poſt Sulpicii, Dei Marii, Damaſippiq;. nūc Lepidi Satellites, præterea Hetruria, atque omnes reliquæ belli arrectæ. Hiſpaniæ armis ſolicitatæ. Mithridates in latere uectigalium noſtrorū, quibus adhuc ſuſtentamur, diem bello circunſpicit, quin præter idoneum ducem nihil abeſt ad ſubuertendum imperiū. Quod uos oro, atque obſecro. P. C. ut animaduertatis, ne patiamini licentiam ſcelerum, quaſi rabiem ad

ĩtegros procedere. nã VBI MALOS *præmia ſequũtur, haud facile quiſquam gratuito bonus eſt. an expectatis, dum exercitu rurſus admoto ferro, atque flamma urbem inuadat, quod multo propius eſt ab eo, quo agitat ſtatu, quàm ex pace et concordia ad arma ciuilia, quæ ille aduerſum diuina et humana omnia cœpit. Non pro ſua, aut quorum ſimulat iniuria, Sed legum, ac libertatis ſubuertendæ. angitur enim, ac laceratur animi cupidine, et noxarum metu expers conſilii inquies, hæc atque illa tentans metuit otium, odit bellum. Luxu, atque licentia carendum uidet, atque interim abutitur ueſtra ſecordia. Neque mihi ſatis cõſilii eſt metum an ignauiam, an dementiam eam appellem, qui uidetmni intenta mala quaſi fulmen optare ſe quiſque ne attingat. Sed prohibete ne conari quidem, et quæſo conſyderate, quam conuerſa rerum natura ſit. antea malum publicum occulte, auxilia palàm inſtruebantur, et eo boni malos facile anteibant. Nunc pax & concordia diſturbantur palam, defendũtur occulte, quibus illa placẽt, in armis ſunt, uos in metu. Quid expectatis, niſi forte pudet, aut piget recte facere? an Lepidi mãdata animos mouent? Qui placere ait, ſua cuique reddi, & aliena tenet. Belli iura reſcindi, cum ipſe armis cogat, ciuitatem confirmari, qui ademptam negat. concordiæ gratia tribunitiam poteſtatem reſtitui, ex qua omnes diſcordiæ accenſæ. peſſime omnium, atque impudentiſſime tibi ne egeſtas ciuium, et luctus curæ ſunt, cui nihil eſt domi, niſi armis partum, aut per iniuriã? Alterum conſulatum petis, quaſi primum reddideris, bel*

lo concordiam quæris, quo parta diſturbatur, noſtri proditor, iſtis inuidus, hoſtis omnium bonorum, ut te neq; hoium, neq; Deorũ pudeat quos perfidia, aut periurio uiolaſti, q quando talis es, maneas in ſententia & retineas arma. Te hortor neu prolatandis ſeditionib. inquies ipſe, nos in ſolicitudine attineas, neq; te prouinciæ, neque leges, neque Dii pœnates ciuẽ patiuntur. Perge quæ cœpiſti, ut quammaturiſſime merita inuenias. Vos aũt. P. C. quouſq; cunctando Rẽp. intutam patiemini? et uerbis arma tentabitis, delectus aduerſum uos habiti, pecuniæ publicæ & priuatim extortæ, præſidia deducta, atque impoſita, ex libidine leges imperantur. Cum interim uos legatos et decreta paratis, et quanto me Hercule auidius pacem petieritis, tanto bellum acrius erit, cum itelliget ſe metu magis, quàm æquo & bono ſuſtentatum. Nam qui turbas et cædem ciuium odiſſe ait, et ob id armato Lepido uos inermes retinet, quæ uictis tolerãda ſunt, ea cum facere poſſitis patiamini potius cenſet, ita illi a uobis pacem, uobis ab illo bellum ſuadent. hæc ſi placent, ſi tanta torpedo animos oppreſſit, ut obliti ſcelerum Cinnæ, cuius in urbem reditu decus, atque ordines omnes interierunt. Nihilominus uos, atq; cõiuges et liberos Lepido permiſſuri ſitis, quid opus decretis? quid auxilio Catuli, quin is et alii boni. Rẽp. fruſtra curant. Agite, ut libet. Parate uobis Cethegos, atque alia proditorum patrocinia, qui rapinas & incẽdia inſtaurare cupiunt, & rurſum aduerſum Deos penates manus armare. Sin libertas et bella magis placent, decernite digna nomine, & augete ingeniũ uiris

fortibus·adeſt nouus exercitus, et ad hoc coloniæ ueterũ militũ, nobilitas oĩs, duces optimi· FORTVNA *meliores ſequitur· Iam illa, quæ ſecordia noſtra collecta ſunt, dilabentur· Quare ita cenſeo, quoniam* Le*pidus exercitum priuato conſilio paratum cum peſſimis et hoſtibus* Reip*·cõtrahit, ordinis autoritatem ad urbem ducit, uti* Ap*·* Claudius *interrex cum·* Q*·* Ca*tulo proconſu· & cæteris, quibus imperium eſt, urbi præſidio ſint, operam dent, nequid* Resp*· detrimenti capiat·*

ORATIO·C·COTTAE CON SVLIS AD POPVLVM·

Q*Virites multa mihi pericula domi, militiæ, multa aduerſa fuere, quorũ alia toleraui, partim repuli* Deorum *auxiliis et uirtute mea, inq́; his omnibus, neq; animus negocio defuit, neq; decretis labos·malæ, ſecũdæq́; res opes, non ingenium mihi mutabant·* At *contra in his miſeriis cuncta me cum fortuna deſeruere·* Præ*terea ſenectus per ſe grauis curam duplicat, cui miſero acta iam ætate, ne mortem quidem honeſtam ſperare licet·nam ſi parricida ueſtri ſum, & bis genitus hic,* Deos *penates meos, patriamq́; et ſummum imperium uilia habeo, quis mihi uiuo cruciatus ſatis ẽ, aut quæ pœna mortuo?* Cum *omnia memorata apud inferos ſupplicia ſcelere meo uicit·a prima adoleſcentia in ore ueſtro priuatus et in magiſtratibus egi, qui lingua, qui conſilio meo, q pecunia uoluere, uſi ſunt, neque ego callidam facundiam, neq; ingenium ad ma*

le faciẽdum exercui, auidiſſimus priuatæ gratiæ, maximas inimicitias pro Rep. ſuſcepi, qui uictus cum illa ſimul, cum egens alienæ opis plura mala expectarem. Vos Quirites rurſus mihi patriam Deos penates cum ingenti dignitate dediſtis, pro quibus beneficiis uix ſatis gratus uidear, ſi ſingulis animã, quã nequeo, conceſſerim. NAM VITA *et mors iure naturæ ſunt, ut ſine dedecore cum ciuibus, fama, et fortunis integer agas, id dono datur, atque accipitur. Conſules nos feciſtis Quirites, domi, belliq́; ĩpeditiſſima Rep, Nanq; imperatores Hiſpaniæ ſtipendium, milites, arma, frumentum poſcunt, et id res cogit, quoniam defectione ſociorum & Sertorii per montes, neque fugæ, neque manu certare poſſunt, neque utilia parare, exercitus in Aſia, Ciliciaq́; ob nimias opes Mithridatis aluntur. Macedonia plena hoſtibus eſt, nec minus Italiæ maritima et prouinciarum, cum interim uectigalia parua & bellis incerta, uix partem ſumptuum ſuſtinent, ita claſſe, qua commeatus uehebatur, minore, q̃ antea nauigamus, hæc ſi dolo, aut ſecordia noſtra contracta ſunt, agite uti libet, & ita ſupplicium ſumite: ſin fortuna cõmunis aſperior eſt, quare ĩdigna uobis, nobisq́;, et Reip. incipitis? atque ego. cuius ætati mors propior eſt, non deprecor ſiquid ea uobis incommodi demitur, neque mox ingenuo corpori honeſtius, quàm pro ueſtra ſalute finem uitæ fecerim. adſum, En. C. Cotta Conſ. facio, quod ſæpe maiores aſperis bellis fecere, uoueo, dedoq́; me pro Rep. quam deinde cui mandetis, circunſpicite. Nam talẽ honorem bonus nemo uolet, cum fortunæ, & pacis, &*

belli ab aliis acti ratio reddenda, aut turpiter moriendum ſit. tantummodo in animis habetote, non me ob ſcelus, aut auaritiam cæſum, ſed uolentem pro maximis beneficiis animã dono dediſſe. per uos igitur Quirites & gloriã maiorũ precor, tolerate aduerſa et conſulite Reip. MVLTA CVRA ſummo ĩperio ineſt, multi ingentes labores, quos nequicq̃ abnuitis, et pacis opulentiã quæritis, cum omnes prouinciæ, regna, maria, terræq; aſpera, aut feſſa bellis ſint.

ORATIO MACRI TRI·PL. AD PLEBEM.

SI Quir. parũ exiſtimaretis, quid ĩter ius a maioribus relictũ uobis, et hoc a Sylla paratum ſeruitium ĩtereſſet, multis mihi diſſerẽdum fuiſſet, docendumq;, quas ob iniurias, et quoties a patribus armata plebes ſeceſſiſſet, utiq; uindices parauiſſet oĩs iuris ſui. Tribunus PL. nunc hortari modo reliquũ eſt, et ire primũ uia, qua capeſſendam arbitror libertatem, neque me præterit quantas opes nobilitatis, ſolus ĩpotens inani ſpecie magiſtratus pellere dominatione incipiam, quantoq; tutius factio noxiorum agat, q̃ ſoli innocentes, ſed præter ſpem bonam ex uobis (quæ metum uicit) ſtatui certaminis aduerſa pro libertate potiora eſſe forti uiro, quàm omnino non certauiſſe, quanquam omnes alii creati pro iure ueſtro uim cunctam, et imperia ſua gratia, aut ſpe, aut præmiis in uos cõuertere, meliusq; habent mercede delinquere, quàm gratis recte facere. Itaque omnes conceſſere iam in paucorum do-

ſpexiſtis, quæſo mecum diligenter attendite ſcelus illud iudices. Euerſionem nefariam moliebatur ampliſſimæ noſtræ dignitatis, interitum crudeliſſimum Senatorii ordinis, cædem communem omnium bonorum, huius ſceleris libido repoſita erat in diripiendis omnium ciuium facultatibus, atque opprimenda urbis libertate. huic ſceleri parabantur teterrimæ coniugum, ac liberorum noſtrorum uexationes, in hoc ſcelere uerſabantur deniq; faces inferendæ penatibus noſtris, expilationes ædiũ, ſtupra uirginũ Veſtaliũ, luctus ac mœror miſerabilis uniuerſæ ciuitatis. Quæ ſi uobis, ut ſunt, indigna atq; intolerabilia uidentur, non iniquum erit, autores horum malorum multare teterrimis ſuppliciis, cladẽq; omnium crudeliſſimã e uiſceribus Reip. propulſare. Tenetis exempla maiorum, atq; omnium gentium autoritatem, qui ſemper ſummas et ſingulares pœnas in eo genere hominum cõſumendas eſſe putauerunt, qui rationes habuiſſent, aut prodendæ patriæ, aut opprimendæ publicæ libertatis. Nihil igitur erit impedimento, quin audaciã crudeliſſimi hominis Catilinæ, crudeliſſimo genere ſuppliciorum expietis, & ultionem ex illorum cruciatibus ac pœnis capiat Resp. quorũ erat conflagratura manibus, niſi ſanctiſſimi imperii Romani cuſtodes ac uindices Dii immortales nefariis uotis obſtitiſſent. Credite iudices hodierno die conſurrexiſſe uniuerſam urbem conſpecturam ex iudicio ueſtro, planẽq; animaduerſurã, quid in poſterũ de ſalute ſua, dẽq; facultatibus ſuis ſperãdum ſit. Credite itẽ uim uniuerſam flagitioſæ iuuentutis, aut hodierno Catilinæ

linæ ſupplicio ſimul conficiendam fore, aut illius libe ratione lætam, atque exultantē, non multopoſt in omnium noſtrum perniciem unà cum illo celerrime cō ſurrecturā. A*gitur ſiquidem hodierna ueſtra ſentē tia de ſalute huius pulcherrimæ, atque optimæ ciui tatis, de ſtabilitate imperii* R*omani, de legum incolu mitate, de libertate ciuium, de pudicitia liberorum ac coniugum ueſtrarum.* H*uius enim peſtis idem ſcelus erat, ut nō craſſaturum per capita paucorum, ſed tā quam atrociſſima uis ueneni per omne corpus urbis demanaturum, quod ſcelus, aut quam peſtem ſi uindi candum eſſe cenſebitis, ut reor, & Reſp. deſyderat, putate profecto* D*eos immortales, et in primis* C*apitolinum* I*ouem ſempiternum cuſtodem, ac uidicē hu ius imperii, pro liberatis eorum templis, ac cerimoniis, gratias nobis ampliſſimas eſſe reddituros, putate pariter idem facturam eſſe curiam pro defenſa conſu lum uita, ſeruataq́; Senatorii ordinis dignitate, putate matronas urbis, ac liberos noſtros ob ſeruatam pudicitiam, ſupplices ac congratulantes uniuerſos ad genua ueſtra ſeſe obuerſaturos fore, putate uirgines ueſtales, atque ipſam maieſtatem ampliſſimi numinis, ob liberationem ſuam, ſumma uobis lætitia congratu laturam, putate deniq; ciues omnes, ob retentam uitā, ac libertatē ſuam, penates publicos pro conſeruatis fo cis, atq; aris, parietes urbis pro teterrimo genere uaſti tatis propulſato, ferme ícredibili gaudio exultaturos, putate tandem hodierno iudicio paratum eſſe uobis, aut ímortale dedecus, aut memoriam nominis ſempi ternā.* M*ulta ſunt equidem in hac uita, quæ turpiter,*

ac calamitoſe neglecta,reſtitutionem tamen quandam quodammodo patiantur,huius uero uindicandi ſcele ris,ſi præſentē facultatem neglexeritis,fruſtra poſtea recuperandæ copiam quæretis,aut hodie nobis pro• pulſanda eſt,e uiſceribus Reip·peſtifera uis calamita tis,aut ipſi patriæ ſine dubio concidendum,utrum eli gendū ſit, uos uideritis· Quid eſtis iudices humanita te tanta,ne ſecordia dicam,ut eorum uitam,ac ſpiritū diutius in Repub.commorari patiamini?qui uitæ,ſa lutiq; ciuium crudeliter inſidiati ſunt,præponite uo bis ante oculos,ac meditatione crebra reuoluite diem illum neſarium,quo ſalus omnium ciuium, quo fa= cultates noſtræ,quo ipſa Resp peritura fuerat·Quā do·ſ·aſpexiſſemus beſtias iſtas emiſſas carceribus per urbem omnem,per domos noſtras furialiter exultan tes,ipſumq; in primis miſerandi facinoris,Ducem ac principem Catilinam,confirmatum hoc iudicio,ſpe plenum,lætitia geſtientē, nūc hos ad cædem noſtrā, nunc illos ad rapinam,atq; inflammationem ædium deuocantem,coniuges e complexibus noſtris ad libidi nem uictorum raptæ fuiſſent,liberi ad ſtupra degre miis parentum extorti,prætioſa ſupellex aſportata, tecta conflagraſſent ignibus,corpora cæſa paſſim ia- cuiſſent,omnia deniq; gemitu, fletuq; redundaſſent. Hæc fuiſſet imago miſerrimæ urbis,quam urbem a maioribus noſtris florentiſſimam accepimus,& ſi pro hibueritis claram , atq; excellentē poſteris noſtris tra dituri ſumus,per humanitatem deniq; ueſtram uos ob teſtor,atq; obſecro iudices, per amorē huius pulcher- rimæ,atq; inuictiſſimæ urbis,per omnia quæ nobis

iucundiſſima ſunt in uita, prouidete iterum atq; iterum, ne liberati quondam tot ampliſſimis bellorum periculis, tot imminentibus malis erepti, nunc per ignauiam noſtram, ac deſidiam periclitemur. eripite uitam ciuium a miſeranda crudelitate, prohibete penates ueſtros a nefariis ignibus, ſeruate pudicitiam, necеſſitudinum ueſtrarum a teterrimis uexationibus, liberate tẽpla Deorum a triſtibus rapinis, ſubtrahite fortunas publicas ab indigna direptione, protegite magiſtratus ueſtros ab inaudita feritate, defendite denique uniuerſam urbem ab hoc inuſitato prorſus et triſtiſſimo genere calamitatis.

ORATIO LEPIDI CON·AD POPVLVM R·EX LIBRIS HISTORIARVM·C· CRISPI SALLVSTII.

Lementia, & probitas ueſtra Quirites, quibus per cæteras gentes maximi, et clari eſtis, plurimum timoris mihi faciunt aduerſus Tyrannidem·L·Syllæ·Neque ipſi non æſtimatis, ea parum credendo de aliis circumueniamini, præſertim cum illi ſpes omnis in ſcelere, atq; perfidia ſit, neque ſe aliter tutum putet, quàm ſi peior, atq; inteſtabilior metu ueſtro fuerit, quo captiuis libertatis curam miſeria eximat, aut ſi prouideretis, in tutandis periculis magis, quàm ulciſcendo teneamini. Satellites quidem homines maximi nominis non minus optimis maiorum exemplis, nequeo non ſatis mirari, qui dominationis in uos ſeruitium ſuum mercede dant, et utrunq; per iniuriam malunt, quã

optimo iure liberi agere. Præclara Brutorum, atque Aemiliorum & Luctatiorum proles, geniti ad ea, quæ maiores uirtute peperere, ſubuertenda. Nam qd a Pyrrho, Hannibale, Philippoq́;, et Antiocho defenſum eſt, aliud quàm libertas, et ſuæ cuiq; ſedes, ne cui niſi legibus pareremus, quæ cuncta ſæuus iſte Romulus quaſi ab externis rapta tenet, non tot exercituum clade, neq; Conſ. & aliorum principum, quos fortuna belli cõſumpſerat ſatiatus. Sed tum crudelior, cum plerosq; ſecundæ res in miſerationem ex ira uertunt, quin ſolus omnium poſt memoriam hominum ſupplicia in poſt futuros cõpoſuit, quis prius iniuria, quàm uita certaſſet, prauiſſimeq́; per ſceleris immanitatem adhuc tutus furit, dũ uos metu grauioris ſeruitii a repetenda libertate terremini? Agendum atq; obuiam eundũ eſt Quir. ne ſpolia ueſtra penes illos ſint. Non prolatandum, neq; uotis paranda auxilia, niſi forte ſperatis per tedium iam, aut pudorem Tyrannidis eſſe, eum per ſcelus occupata perículoſius dimiſſurũ. At ille eo proceſſit, ut nihil glorioſum, niſi tutum, & omnia retinendæ dominationis honeſta æſtimet. Itaq; illa quies, et otiũ cum libertate, quam multi probi potius, quàm laborem cum honoribus capeſſebant, nulla ſunt, hac tempeſtate ſeruiendum, aut imperitandum, habendus metus eſt aut faciendus Quir. Nam quid ultra? Quæ ue humana ſuperant, aut diuina ĩpolluta ſunt. populus R. paulo ante gentium moderator, exutus imperio, gloria, iure, cogitandi, inops, deſpectusq́;, ne ſeruilia quidẽ alimenta reliqua habet. Sociorum et Latii magna uis ciuitate pro multis &

egregis factis a uobis data per unum prohibentur, et plebis innoxiæ patrias ſedes occupauere pauci ſatellites mercedē ſcelerum, leges, iudicia, ærarium prouinciæ, Reges penes unum. Deniq; necis ciuium et uitæ licentia, ſimul humanas hoſtias uidiſtis, et ſepulchra infecta ſanguine ciuili. Eſt ne iuris reliqui aliud quàm ſoluere iniuriá, aut mori per uirtutem? Quoniam quidem unum omnibus finem natura uel ferro ſæptis ſtatuit. Neq; quiſquam extremam neceſſitatem, nihil auſus, niſi muliebri ingenio expectat. Verum ego ſeditioſus, uti Sylla ait, qui præmia turbarū quæro, & bellum cupiens, quia iura pacis repeto ſcilicet, quia non aliter ſalui, ſatisq; tuti in imperio eritis, niſi Vectius Picens, & ſcriba Cornelius aliena bene parta prodegerint, niſi approbaueritis omnes proſcriptiones innoxiorum ob diuitias, cruciatus uirorū illuſtrium, uaſtatam urbem fuga & cædibus, bona ciuium miſerorum, quaſi cimbricam prædam uenum, aut dono datam. At obiectat mihi poſſeſſiones ex bonis proſcriptorum, quod quidem ſcelerum illius, uel maximum eſt. Non me, neq; quenquam omnium ſatis tutum fuiſſe, ſi recte faceremus, atque illa quantū formidine mercatus ſum pretio ſoluto iure, dominis tamē reſtituto. Neq; pati conſilium eſt, ullá ex ciuibus prædá eſſe. Satis illa fuerint, quæ rabie contracta tolerauimus. Manus conferenteis inter ſe Romanos exercitus, & arma ab externis in noſmet uerſa ſcelerum et contumeliarum omnium finis ſit, quorum adeo Syllam non pœnitet, ut et facta in gloria numeret, & ſi liceat, auidius faceret. Neq; iam quid exiſtimetis de il

lo, ſed quantum uos audeatis, uereor· Ne *alius alium principem expectantes ante capiamini, non opibus eius, quæ futiles & corruptæ ſunt, ſed ueſtra ſecordia, quam raptum iri licet, & quam audeat, tam uideri felicem ·* Nam *præter ſatellites commaculatos, quis eadem uult, aut quis non omnia mutata? præter uictoriam, ſcilicet milites, quorum ſanguine* Tarulæ, Scyroq; *peſſimis ſeruorum diuitiæ partæ ſunt, an quibus prælatus in magiſtratibus capiendis fuſidius ancilla turpis, bonorum omnium dehoneſtamentum.* Itaq; *maximam mihi fiduciam parit uictor exercitus, cui per tot uulnera & labores nihil præter* Tyrannum *quæſitum eſt, niſi forte tribunitiam poteſtatem euerſum profecti ſunt per arma condita a maioribus ſuis, utiq; iura et iudicia ſibimet extorquerent, egregia, ſcilicet mercede cum relegati in paludes & ſyluas in contumeliam atque inuidiam ſuam præmia penes paucos intelligerent.* Quare *igitur tanto agmine, atque animis incedit? quia ſecundæ res miræ ſunt uitiis obtentui, quibus labefactatis, quàm formidatus antea eſt, tam contemnetur, niſi forte ſpe concordiæ & pacis, quæ ſceleri et parricidio ſuo nomina indidit·* Neq; *aliter* R·P· *& belli finem ait, niſi maneat expulſa agris plebs, præda ciuilis acerbiſſima, ius iudiciumq; omnium rerũ penes ſe, quod populus* R· *fuit, quæ ſi uobis pax & concordia intelliguntur, maxima turbamenta* Reipub· *atque exitia, probate, annuite legibus impoſitis·* A *capite otium cum ſeruitio, & tradite exemplum poſteris ad* Romanum Po· *ſuimet ſanguinis mercedem circũueniendam, mihi, quã-*

quam per hoc ſummum imperium ſatis quæſitum erat, Nomini maiorum dignitati, atque etiam præſidio, tamen non fuit conſilium priuatas opes facere, potiorq; uiſa eſt periculoſa libertas qeto ſeruitio. Quæ ſi probatis adeſte Quir. et bene iuuantibus Diis. M. Aemilium Conſ. ducem & autorem ſequimini ad recipiendam libertatem.

ORATIO PHILIPPI IN SENATV.

M Axime uellem. P. C. Rempub. quietam eſſe, aut in periculis a promptiſſimo quoque defendi, deniq; praua incœpta conſultoribus noxæ eſſe, ſed contra ſeditionibus omnia turbata ſunt, et ab iis, quos prohibere magis decebat. Poſtremo quæ peſſimi & ſtultiſſimi decreuere, ea a bonis & ſapientibus facienda ſunt, nam bellum atq; arma, quanquam uobis inuiſa, tamē quia Lepido placent, ſumenda ſunt, niſi forte, cui pacem præſtare, et bellum pati conſilium eſt. Pro, Dii boni, qui hanc urbem omiſſa cura adhuc regitis. M. Aemilius omnium flagitioſorum poſtremus, qui peior an ignauior ſit, deliberari nō poteſt, exercitum opprimendæ libertatis habet, et ſe contempto metuendū effecit. Vos muſſantes & retractātes uerbis et uatum carminibus pacem optatis magis quàm defenditis? Neque intelligitis mollitia decretorum uobis dignitatem, illi metum detrahi, atque id iure, quoniam ex rapinis conſulatum, ob ſeditionem prouinciam cum exercitu adeptus ē. Quid ille ob bene facta cœpiſſet, cuius ſce-

leribus tanta præmia tribuiſtis? At ſcilicet eis, qui ad poſtremum uſq; legatos, pacem, concordiam, & alia huiuſcemodi decreuerunt, gratiam habeo peperiſſe, immo deſpecti et ĩdigni Reip. habiti prædæ loco æſtimantur. Quippe metu pacem repetentes, quo habitũ amiſerant. Equidẽ a principio cũ Hetruriã coniurare, proſcriptos acerſiri, largitiõibus Rẽp. lacerari uidebã, maturandũ putabã, et Catuli cõſilia cũ paucis ſecutus ſum. Cæterũ illi, qui gentis Aemiliæ beneficta extollebant, et ignoſcendo populi R. magnitudinẽ auxiſſe, nusq̃ etiã tum Lepidũ progreſſum aiebãt, et cum priuata arma opprimendæ libertatis cœpiſſet, ſibi quiſque opes, aut patrocinia quærendo conſilium publicum corruperunt. Attamen erat Lepidus latro cum Calonibus et paucis Sicariis, quorum nemo diurna mercede uitam mutauerit, nũc eſt proconſule cum imperio non empto, ſed dato a uobis, cum legatis adhuc iure parentibus, et ad eum concurrere homines omnium ordinum corruptiſſimi, flagrantes inopia, et cupitatibus, ſcelerum conſcientia exagitati, quibus quies in ſeditionibus, ĩ pace turbæ ſunt, hi tumultum ex tumultu, bellum ex bello ſerunt. Saturnini olim, poſt Sulpicii, Dei Marii, Damaſippiq́; nũc Lepidi Satellites, præterea Hetruria, atque omnes reliquæ belli arrectæ. Hiſpaniæ armis ſolicitatæ. Mithridates in latere uectigalium noſtrorũ, quibus adhuc ſuſtentamur, diem bello circunſpicit, quin præter idoneum ducem nihil abeſt ad ſubuertendum imperiũ. Quod uos oro, atque obſecro P. C. ut animaduertatis, ne patiamini licentiam ſcelerum, quaſi rabiem ad

ĩtegros procedere. nã VBI MALOS *præmia ſequũtur, haud facile quiſquam gratuito bonus eſt. an expectatis, dum exercitu rurſus admoto ferro, atque flamma urbem inuadat, quod multo propius eſt ab eo, quo agitat ſtatu, quàm ex pace et concordia ad arma ciuilia, quæ ille aduerſum diuina et humana omnia cœpit.* Non *pro ſua, aut quorum ſimulat iniuria, ſed legum, ac libertatis ſubuertendæ. angitur enim, ac laceratur animi cupidine, et noxarum metu expers conſilii inquies, hæc atque illa tentans metuit otium, odit bellum.* Luxu, *atque licentia carendum uidet, atque interim abutitur ueſtra ſecordia.* Neque *mihi ſatis cõſilii eſt metum an ignauiam, an dementiam eam appellem, qui uidemini intenta mala quaſi fulmen optare ſe quiſque ne attingat.* Sed *prohibete ne conari quidem, et quæſo conſyderate, quam conuerſa rerum natura ſit. antea malum publicum occulte, auxilia palàm inſtruebantur, et eo boni malos facile anteibant.* Nunc *pax & concordia diſturbantur palam, defendũtur occulte, quibus illa placent, in armis ſunt, uos in metu.* Quid *expectatis, niſi forte pudet, aut piget recte facere? an* Lepidi *mãdata animos mouent?* Qui *placere ait, ſua cuique reddi, & aliena tenet.* Belli *iura reſcindi, cum ipſe armis cogat, ciuitatem confirmari, qui ademptam negat. concordiæ gratia tribunitiam poteſtatem reſtitui, ex qua omnes diſcordiæ accenſæ. peſſime omnium, atque impudentiſſime tibi ne egeſtas ciuium, et luctus curæ ſunt, cui nihil eſt domi, niſi armis partum, aut per iniuriã?* Alterum *conſulatum petis, quaſi primum reddideris, bel*

lo concordiam quæris, quo parta diſturbatur, noſtrī proditor, iſtis inuidus, hoſtis omnium bonorum, ut te neq; hoium, neq; Deorū pudeat quos perfidia, aut periurio uiolaſti, q quando talis es, maneas in ſententia & retineas arma. Te hortor neu prolatandis ſeditionib. inquies ipſe, nos in ſolicitudine attineas, neq; te prouinciæ, neque leges neque Dii pœnates cuē patiuntur. Perge quæ cœpiſti, ut quammaturiſſime merita inuenias. Vos aūt. P C. quouſq; cunctando Rēp. intutam patiemini? et uerbis arma tentabitis, delectus aduerſum uos habiti, pecuniæ publicæ & priuatim extortæ, præſidia deducta, atque impoſita, ex libidine leges imperantur. Cum interim uos legatos et decreta paratis, et quanto me Hercule auidius pacem petieritis, tanto bellum acrius erit, cum ītelliget ſe metu magis, quàm æquo & bono ſuſtentatum. Nam qui turbas et cædem ciuium odiſſe ait, et ob id armato Lepido uos inermes retinet, quæ uictis tolerāda ſunt, ea cum facere poſſitis patiamini potius cenſet, ita illi a uobis pacem, uobis ab illo bellum ſuadent. hæc ſi placent, ſi tanta torpedo animos oppreſſit, ut obliti ſcelerum Cinnæ, cuius in urbem reditu decus, atque ordines omnes interierunt. Nihilominus uos, atq; cōiuges et liberos Lepido permiſſuri ſitis, quid opus decretis? quid auxilio Catuli, quin is et alii boni. Rēp. fruſtra curant. Agite, ut libet. Parate uobis Cethegos, atque alia proditorum patrocinia, qui rapinas & incēdia inſtaurare cupiunt, & rurſum aduerſum Deos penates manus armare. Sin libertas et bella magis placent, decernite digna nomine, & augete ingeniū uiris

fortibus·adeſt nouus exercitus,et ad hoc coloniæ uete rũ militũ,nobilitas oĩs, duces optimi· FORTVNA *meliores ſequitur·* *Iam illa,quæ ſecordia noſtra colle cta ſunt,dilabentur·* *Quare ita cenſeo,quoniam* Le*pidus exercitum priuato conſilio paratum cum peſſimis et hoſtibus* Reip·*cõtrahit,ordinis autoritatem ad urbem ducit,uti* Ap·Claudius *īterrex cum·* Q·Catulo *proconſu·* & *cæteris,quibus imperium eſt, urbi præſidio ſint,operam dent,nequid* Resp· *detrimenti capiat·*

ORATIO·C·COTTAE CONSVLIS AD POPVLVM·

q *Virites multa mihi pericula domi,militiæ,multa aduerſa fuere,quorũ alia toleraui,partim repuli* Deorum *auxiliis et uirtute mea,inq; his omnibus,neq; animus negocio defuit, neq; decretis labos·malæ, ſecũdæq; res opes,non ingenium mihi mutabant·* At con*tra in his miſeriis cuncta me cum fortuna deſeruere·* *Præterea ſenectus per ſe grauis curam duplicat, cui miſero acta iam ætate,ne mortem quidem honeſtam ſperare licet·nam ſi parricida ueſtri ſum,* & *bis geni tus hic,* Deos *penates meos, patriamq; et ſummum īperium uilia habeo,quis mihi uiuo cruciatus ſatis ē, aut quæ pœna mortuo?* Cum *omnia memorata apud inferos ſupplicia ſcelere meo uici·a prima adoleſcentia in ore ueſtro priuatus et in magiſtratibus egi, qui lingua,qui conſilio meo,q pecunia uoluere,uſi ſunt, neque ego callidam facundiam,neq; ingenium ad ma*

belli ab aliis acti ratio reddenda, aut turpiter morien dum ſit· tantummodo in animis habetote, non me ob ſcelus, aut auaritiam cæſum, ſed uolentem pro maximis beneficiis animã dono dediſſe· per uos igitur Q*ui rites & gloriã maiorũ precor, tolerate aduerſa et conſulite* R*eip·* MVLTA CVRA *ſummo ĩperio ineſt, multi ingentes labores, quos nequicq̃ abnuitis, et pacis opulentiã quæritis, cum omnes prouinciæ, regna, maria, terræq; aſpera, aut feſſã bellis ſint.*

ORATIO MACRI TRI·PL. AD PLEBEM.

I Q*uir· parũ exiſtimaretis, quid ĩter ius a maioribus relictũ uobis, et hoc a* S*ylla paratum ſeruitium ĩtereſſet, multis mihi diſſerẽdum fuiſſet, docendumq́; quas ob iniurias, et quoties a patribus armata plebes ſeceſſiſſet, utiq; uindices parauiſſet oĩs iuris ſui.* T*ribunus* PL. *nunc hortari modo reliquũ eſt, et ire primũ uia, qua capeſſendam arbitror libertatem, neque me præterit quantas opes nobilitatis, ſolus ĩpotens inani ſpecie magiſtratus pellere dominatione incipiam, quantoq́; tutius factio noxiorum agat, q̃ ſoli innocentes, ſed præter ſpem bonam ex uobis (quæ metum uicit) ſtatui certaminis aduerſa pro libertate potiora eſſe forti uiro, quàm omnino non certauiſſe, quanquam omnes alii creati pro iure ueſtro uim cunctam, et imperia ſua gratia, aut ſpe, aut præmiis in uos conuertere, meliusq́; habent mercede delinquere, quàm gratis recte facere·* I*taque omnes conceſſere iam in paucorum do-*

minationem, qui per militare nomen, ærarium, exercitus, regna, prouincias, occupauere, et arcem habent ex ſpoliis ueſtris, cum interim more pecorũ uos multitudo ſingulis habendos, fruendosq́; præbetis exuti omnibus, quæ maiores reliquere, niſi quia uosmet ipſi per ſuffragia, ut præſides olim nũc dominos deſtinatis. Itaque cõceſſere illuc omnes, et mox ſi ueſtra receperitis ad uos pleriq;(raris enim animus ẽ ad ea, quæ placent defendenda) cætera ualidiorũ ſunt. An dubiũ habetis ne officere quid uobis uno animo pergẽtibus poſſit, quos languidos, ſecordesq́; pertimuere? niſi forte. C. Cotta ex factione media COS. aliter, q̃ metu iura quædam. TR. PL. reſtituit, et quanquam L. Cincius primus de poteſtate TR. loqui auſus, muſſantibus uobis circunuentus erat, tamen prius illi inuidiam metuêre, quàm uos iniuriæ pertæſum eſt, quod ego nequeo ſatis mirari Quiri. Nã ſpem fruſtra fuiſſe intellexiſtis Sylla mortuo, qui ſceleſtum impoſuerat ſeruitium, finem mali credebatis, ortus eſt longe ſæuior Catulus, tumultus interceſſit Bruto et Aemilio Mamerco COSS. Dein. C. Curio ad exitiũ uſq; inſontis tribuni dominatus eſt. Lucullus ſuperiore ãno quantis animis ierit in L. Quintium uidiſtis, quantæ denique nunc mihi turbæ concitantur, quæ profecto incaſſum agerentur, ſi prius, quàm uos ſeruiendi finem, illi dominationis facturi erãt. Præſertim cum his ciuilibus armis dicta alia. Sed certatum utrinq; de dominatione i uobis ſit. Itaque cætera ex licentia, aut odio, aut auaritia in tẽpus arſere permãſit una res modo, quæ utrinque quæſita eſt, & erepta in po-

ſterum uis tribunitia, telũ a maioribus libertati paratum, quod ego uos moneo, quæſóq; ut animaduertatis, neu nomina rerum ad ignauiã mutantes otium pro ſeruitio appelletis, quo iam ipſo frui ſi uera et honeſta flagitium ſuperauerit, non eſt conditio, fuiſſet ſi omnino quieſſetis· nunc animum aduertite, et niſi uiceritis, quoniam omnis iniuria grauitate tutior eſt, arctius habebunt· Quid cenſes igitur aliquis ueſtrum ſubiecerit? primum omnium omittendũ morem hunc quem agitis impigræ linguæ, animi ignaui, non ultra concionis locum memores libertatis, deinde ne uos ad uirilia illa uocem, quo tribunos plebei modo patritium magiſtratum· Libera ab autoribus patritiis ſuffragia maiores ueſtri parauere, quamuis Quir· in uobis ſit, et quæ iuſſa nunc pro aliis toleratis, pro uobis agere, aut nõ agere certe poſſitis· Iouẽ aut aliũ quem Deum conſultorem expectatis· magna illa conſulum imperia, et patrum decreta uos exequẽdo rata effiatis Quir· ultróq; licentiã in uos auctum, atq; adiutum properatis, neq; ego uos ultum iniurias hortor, magis uti requiem cupiatis, neque diſcordias, ut illi criminantur, ſed earum finem uolens iure gentiũ res repeto, et ſi pertinaciter retinebunt, nõ arma, neq; ſeceſſionem tantummodo, ſed nec amplius ſanguinem ueſtrum præbeatis cenſeo, gerant, habeantq;, ſuo mõ imperia, quærant triumphos· Mithridatem, Sertorium, et reliquias exulum perſequantur cum imaginibus ſuis, abſit periculum et labor, quibus nulla pars fructus eſt, niſi forte repentina iſta frumentaria lege munia ueſtra penſantur, cum tamen qui his modis li-

bertatem omnium æſtimauere, hi profecto non amplius poſſunt alimentis carere.nanq; utilis exiguitate mors prohibetur· Seneſcũt uires,ſic ut neque abſolui cura familiari tã parua res poſſit· At et ignauiſſimi quiq; tenuiſſima ſpe fruſtrãtur,quæ tñ q̃uis ampla, qm̃ ſeruitii pretium oſtentarẽt,cuius torpedinis erat decipi,et ueſtrarũ rerũ ultro iniuria gratiã debere? Nãq; alio mõ,neq; ualẽt ĩ uniuerſos,neq; conabũtur· Cauendus tñ dolus eſt·Itaq; ſimul comparant delinimenta,et differunt uos in aduentum Gn·Pompquem ipſum ubi pertimuere ſublatum in ceruices ſuas,mox dempto metu lacerant,neque eos pudet uindices uti ſe ferunt libertatis tot uiros ſine uno,aut remittere iniuriam non audere,aut ius non poſſe defendere·mihi quidem ſatis ſpectatum eſt Pompeium tantæ gloriæ adoleſcentem malle principem uolentibus uobis eſſe,quàm illis dominationis & ſocium, autoremq; in primis fore tribunitiæ poteſtatis · Verum Quirites antea ſinguli ciues in pluribus,non in uno cuncti præſidia habebatis,neq; mortalium quiſquã dare aut eripere talia unus poterat·Itaq; uerborum, ſatis dictum eſt,neque enim ignorantia res claudit· uerum occupauit neſcio qua uos torpedo,quia neque gloria mouemini,neque flagitio, cunctaq; præſenti ignauia mutaſtis abunde libertatem rati, quia tergis abſtinetur,& huc ire licet,atque illuc munera ditiũ dominorum·atq; hæc eadem non ſunt agreſtibus, ſed ceduntur inter potẽtium inimicitias,donoq; dantur in prouincias magiſtratibus,ita pugnatur & uincitur a paucis plebs,quodcunq; accidit,prouicta eſt,et in dies

in dies magis erit. Siquidem maiore cura dominatio-
nẽ illi retinuerint, q̃ uos repetiueritis libertatem.

EPISTOLA CN. POMP. AD SENATVM.

I aduerſus uos, patriam'q;, et Deos pena
s *tes toties labores, et pericula ſuſcepiſſem,*
quoties a prima adoleſcentia ductu meo
ſceleſtiſſimi hoſtes fuſi, & uobis ſalus q̃-
ſita eſt, nihil amplius in abſentem me ſtatuiſſetis, quã
adhuc agitis P. C. quem contra ætatem proiectum
ad bellum ſæuiſſimum cum exercitu optime merito
quãtũ eſt in uobis fame miſerrima oĩum, et morte cõ
feciſtis, hac ĩ ſpe Populus R. liberos ſuos ad bellũ mi
ſit? Hæc ſunt præmia pro uulnerib. et toties ob Rẽp.
fuſo ſanguine? feſſus ſcribendo, mittendo'q; legatos o-
mneis opes, et ſpes priuatas meas conſumpſi, cum inte
rim a uobis per triennium uix annuus ſumptus da-
tus eſt, per Deos immortales utrum cenſetis me uicem
ærarii præſtare, an exercitum ſine frumento et ſtipẽ
dio habere poſſe? Equidem fateor me ad hoc bellũ ma
iore ſtudio, quã conſilio profectum. Quippe, qui no
mine modo imperii a uobis accepto diebus quadra-
ginta exercitum paraui, hoſteis'q; in ceruicibus iam
Italiæ agenteis ab alpibus in Hiſpaniam ſummoui,
per eas iter aliud, atq; Annibal nobis opportunius
patefeci, recepi Galliam, Pyrenæum, Lacetaniã indi
getis, et primum impetum Sertorii uictoris, nouis qui
dem militibus, et multo paucioribus ſuſtinui, hyemẽq;
in caſtris inter ſæuiſſimos hoſtes, nõ per oppida, neq;

ex ambitione mea egi. Quid deinde prælia, aut expeditiones hybernas, oppida excisa, aut recepta enumerē? Quādo RES PLVS VALENT, *q̄ uerba, caſtra hoſtiū apud* Sucronē *capta, et prælium apud flumen* Durium, *et* Dux *hoſtium.* C. Herennius *cum urbe* Valentia, *et exercitus deleti, ſatis clara uobis ſunt, proq; his o grati patres egeſtatem et famem redditis, itaque meo et hoſtium exercitui par conditio eſt. nanq; ſtipendiū neutri datur, uictor uterque in* Italiam *uenire pōt. Quod ego uos moneo, quæſoq;, ut aīaduertatis, neu cogatis neceſſitatibus priuatim mihi conſulere* Hiſpaniam *citeriorem, quæ nō ab hoſtibus tenetur, nos aut* Sertorius *ad internitionem uaſtauimus, præter maritimas ciuitates, quæ ultro nobis ſumptui, oneriq;.* Gallia *ſuperiore anno* Metelli *exercitum ſtipendio, frumentoq; aluit, et nūc malis fructibus ipſa uix agitat. Ego non rem familiarem modo, uerum etiam fidem conſumpſi, reliqui uos eſtis, qui niſi ſubuenitis inuito et prædicēte me, exercitus hinc, et cum eo omne bellum* Hiſpaniæ *in* Italiam *tranſgredientur.*

REX MITHRIDATES REGI ARSACI. S.

Omnes, qui ſecundis rebus ſuis ad belli ſocietatem orantur, conſyderare debēt, liceat ne tum pacem agere, deinde, quod quæritur, ſatis ne piū, tutum, glorioſum an in decorum ſit. tibi perpetua pace frui liceret, niſi hoſtes opportuni et ſceleſtiſſimi. egregia fama, ſi Romanos *oppreſſeris futura eſt, neque petere audeam ſo*

nietatem & fruſtra mala mea cum bonis tuis miſceri ſperem, atqui ea, quæ te morari poſſe uidentur. Ita in Tigranem recentis belli, et mea res parum proſpere, ſi uera exiſtimare uoles, maxime hortabuntur. ille .n. obnoxius, qualem tu uoles ſocietatē accipiet. Mihi fortuna multis rebus ereptis uſum dedit bene ſuadendi, & quod florentibus optabile eſt, Ego nō ualidiſſimus præbeo exemplum, quo rectius tua componas. Nanq; Romanis cum nationibus, populis, regibus cūctis una et ea uetus cauſſa bellandi eſt cupido profunda imperii & diuitiarum, qua primo cum Rege Macedonum Philippo bellum ſumpſere, dum a Carthagniēſibus premebantur, amicitiam, ſimulantes ei ſubuenientem Antiochum conceſſione Aſiæ per dolum auertere, ac mox a Philippo Antiochus oī cis Taurum agro, et .x. millibus talētorū ſpoliatus eſt. Perſen deīde Philippi F. poſt multa & uaria certamina apud Samothracas Deos acceptum in fidē callidi & repertores perfidiæ, quia pacto uitam dederant, in ſomniis occidere eum. En cuius amicitiam glorioſæ oſtentant, initio prodidere. Antiocho pacis mercede poſthabita, cuſtodi agri capitui ſumptibus et contumeliis ex rege miſerrimū ſeruorum effecere, ſimulatoq; impio teſtamēto, filiū eius Ariſtonicum, quia patrium regnū petiuerat, hoſtiū more per triumphū duxere. Aſia ab ipſis obſeſſa eſt, Poſtremo totam Bithyniā, Nicomede mortuo, diripuere, cum filius Nuſa, quem Regem appellauerat genitus haud dubie eſſet, Nam quid ego me appellem? quē diſiunctum undique regnis et tetrarchiis ab imperio eorum, quia fama erat diuitem, neque ſeruiturum eē

per Nicomedē bello laceſſiuerunt ſceleris eorū haud ignarum, et ea, quæ accidere teſtatum antea. Cretenſes ſoli omnium liberi ea tēpeſtate, et Rex Ptolemæus. Atque ego ultus iniurias Nicomedē Bithynia expuli, Aſiamq; ſpolium Regis Anthiochi recepi. Et Græciæ dēpſi graue ſeruitiū, incœpta mea poſtremus ſeruorū Archelaus exercitu prodito īpediuit. Illiq;, quos ignauia, aut praua calliditas, ut meis laboribus tuti eſſent armis abſtinuerūt, acerbiſſimas pœnas ſoluunt. Ptolemæus pretio diem belli prolatans, Cretenſes impugnati ſemel iam, neq; finem, niſi excidio habituri. Eqdem cum mihi ipſorum inter ea mala dilata prælia magis, quàm pacem datam intelligerē, abnuente Tigrane, qui mea dicta ſero probat, te remoto procul, omnibus aliis obnoxius rurſus tamen bellum cœpi. M. que Cottam Romanū Ducem apud Calcedona terra fudi, mari exui claſſe pulcherrima, apud Cizycum magno cum exercitu in obſidione moranti frumentū defuit, nullo circùm adnitēte, ſimul hyems mari prohibebat. ita ſine ui hoſtium regredi coactus in patriū regnum naufragiis apud Parum et Heracleam militum optimos cum claſſibus amiſi, reſtituto deinde apud Gaberam exercitu, et uariis inter me, atque Lucullum prælis, inopia rurſus ambos īceſſit. Illi ſub erat regnum Ariobarzanis bello intactum. Ego uaſtis circum omnibus locis in Armeniam conceſſi, ſecutiq; Romani non me, ſed morem ſuum oīa regna ſubuertendi, quia multitudinem arctis locis pugna prohibuere, imprudētiam Tigranis pro uictoria oſtentāt. Nunc quæſo conſydera nobis oppreſſis utrū firmio-

rem te ad reſiſtendum, an finem belli futurũ putes? Scio equidem tibi magnas opes uirorum, armorum, et auri eẽ, et ea re a nobis ad ſocietatem, ab illis ad prædam peteris. Cæterum conſilium eſt Tigranis regno integro, meis militibus procul ab domo, paruo labore per noſtra corpora bellum conficere, quando neq; uincere, neq; uinci ſine tuo periculo poſſumus, an ignoras Romanos, poſtquam ad occidentem pergentibus finem Oceanus fecit, arma huc cõuertiſſe? neque quicq̃ a principio, niſi paruum habere, domum, coniuges, agros, imperium, conuenas, olim ſine patria, ſine parentibus, peſte conditos orbis terrarum, quibus nõ humana ulla, neq; diuina obſtant, quin ſocios amicos procul, iuxtaq; ſitos, iopes, potẽteisq; trahãt, excidãtq;, omniaq;. et maxime regna hoſtilia ducant. nanq; pauci libertatem, pars magna iuſtos dominos uolunt, nos ſuſpecti ſumus æmuli, et in tempore uindices affuturi. Tu uero cui Seleucia maxima urbium, regnumq; Perſidis inclytis diuitiis eſt, quid ab illis, niſi dolum in præſens, et poſtea bellum expectas? Romani arma in omnes habent, acerrima in eos, quib. uictis ſpolia maxima ſunt. audendo et fallendo, et bella ex bellis ſerendo magnifacti, per hunc morẽ extinguent oĩa, aut occident, quod difficile non eſt, ſi tu Meſopotamia, nos Armenia circungredimur. exercitus ſine frumento ſine auxiliis. fortuna autem noſtris uitiis adhuc incolumis, atque illa fama ſequetur auxilio profectum magnis Regibus, latrones gentium oppreſſiſſe, quod uti facias moneo, hortorq; neu malis pernicie noſtra tuum imperium prolatare, q̃ ſocietate uictor fieri.

AD·C·CAESAREM DE REPV-BLICA ORDINANDA·

P opulus Ro· antea obtinebat regna, atq; imperia, fortunam dono dare, ita illa, q̃ per mortales auide cupiuntur, quia & apud indignos ſæpe erant, quaſi per libidinem data, neque cuiquam incorrupta permanſerant· ſed res docuit id uerum eſſe, quod in carminib· Appius ait, FABRVM *eſſe quẽq; fortunæ, atq; in te maxime, q tantũ alios prægreſſus es, ut prius defeſſi ſint homines laudando facta tua, quã tu laude digna faciẽdo· Cæterum ut fabricata, ſic uirtute parta, quã magna induſtria haberi decet, ne incuria deformentur, aut corruant infirmata·* NEMO *enim alteri ĩperium uolens concedit, et quamuis nouus, atq; clemens ſit, qui plus poteſt, tamen quia malo eſſe licet, formidatur· Id euenit, quia pleriq; rerum potentes peruerſe conſulunt, et eo ſe munitiores putant, quo illi, quib· imperitant, nequiores fuere, at contra id eniti decet, cum ipſe bonus, atque ſtrenuus ſis, uti, quàm optimis imperites·* NAM *peſſimus quiſq; aſperrime rectorem patitur· ſed tibi hoc grauius eſt, quã ante· omnibus te armis parta componere, bellum aliorum, pace mollius geſſiſti, ad hoc uictores prædam petunt, uicti ciues ſunt, Inter has difficultates euadendum eſt tibi, atq; in poſterum firmanda Reſp· non armis modo, neque aduerſum hoſtes, ſed quod multo· multoq; aſperius eſt bonis pacis artibus· ergo omnes magna mediocris ſapientia res huc uocat, quæ quiſque optima poteſt, uti*

dicant, ac mihi ſic uidetur qualicunq; modo tu uictoriam compoſueris. Ita alia omnia futura. ſed iã quo melius, faciliusq; conſtituas, paucis, quæ me animus monet, accipe. Bellum tibi fuit imperator cũ homine claro. magnis opibus, auido potentiæ, maiore fortuna, quam ſapientia, quem ſecuti ſunt pauci per ſuam iniuriam tibi inimici. Item quos affinitas aut alia neceſſitudo traxit. NAM particeps dominationis, neq; fuit quiſquã, neque ſi pati potuiſſet, orbis terrarum bello concuſſus foret. Cætera multitudo uulgi more magis, quàm iudicio poſt alius alium, quaſi prudentiorẽ ſecuti. per idem tempus maledictis iniquorum occupandæ Reip. in ſpem adducti homines, quibus omnia probro ac luxuria polluta erant, cõcurrere ĩ caſtra tua, et aperte qetis mortem, rapinas, poſtremo omnia, quæ corruptus aíus iubebat, minitari, ex quis magna pars ubi neque creditum condonare, neque te ciuibus ſicuti hoſtibus uti, uident, defluxere. pauci reſiſtere, quibus maius otium in caſtris, quã Romæ futurum erat, tãta uis creditorum impendebat, ſed ob eaſdem cauſſas (immane dictu eſt) quanti & quam multi mortales poſtea ad Pompeium diſceſſerint, eoq; per omne tempus belli quaſi ſacro, atque inſpoliato ſino debitores uſi. Igitur quoniam tibi uictori de bello, atq; pace agitandum eſt, hoc uti ciuiliter deponas, illa ut q̃iuſtiſſima & diuturna ſit, de teipſo primum, quia compoſiturus es, quod optimũ factu eſt, exiſtima. Equidem ego cuncta imperia crudelia magis, acerba, quã diuturna arbitror. Neque quenquam in multis metuendum eſſe, quin ad eum ex multis formido recidat. eam ui-

tam bellum æternum & anceps gerere, quoniam neq; aduerſus, neque ab tergo, aut lateribus tutus ſis, ſemper in periculo, aut metu agites. Contra, qui benignitate & clementia imperiũ temperauere, his læta & candida omnia uiſa, etiam hoſtes æquiores, quam alii ciues. An qui me his dictis corruptorem uictoriæ tuæ, nimisq; in uictos bona uolũtate prædicent. ſ. quod ea, quæ externis nationibus natura, hoſtibus, nosq; maioresq; noſtri ſæpe tribuere, ea ciuibus dãda arbitror. Neque barbaro ritu cæde cædem, et ſanguine ſanguinem expiandum. An illa, quæ pauloante hoc bellum in Gn. Pompeium, uictoriamq; Syllanam increpabãtur, obliuio abſtulit? interfecit Domitium, Carbonẽ, Brutum, alios item non armatos, neq; in prælio belli iure, ſed poſtea ſupplices per ſummum ſcelus interfectos? plebem Romanam in uilla publica pecoris modo conſciſſam? Heu quam illa occulta ciuium funera, & repentinæ cædes in parentũ, aut liberorũ ſinũ, fuga mulierũ, et puerorũ, uaſtatio domorũ. Ante partã a te uictoriã oĩa ſæua, atq; crudelia erant. Ad quæ te illi iidẽ hortantur, et. ſ. id certatũ eſſe utriuſq; ueſtrũ arbitrio iniuriæ ut fierent, neq; receptã, ſed captam a te Rempu. et ea cauſſa exercitus ſtipendiis confectis optimos et ueterrimos omniũ, aduerſum fratres, parẽtesq; alii liberos armis contẽdere, ut ex alienis malis deterrimi mortales uentri, atq; profundæ libidini ſumptus quærerent, atque eſſent opprobria uictoriæ, quorum flagitiis commacularetur bonorum laus neque enim te præterire puto, qualis quisq; eorũ more aut modeſtia, etiã tum dubia uictoria ſeſe geſ-

*ſerit, quoq; modo in belli adminiſtratione ſcorta aut
conuiuia exercuerint nonnulli, quorum ætas ne per
otium quidem talis uoluptas ſine dedecore attigerit.
De bello ſatis dictum. De pace firmanda, quoniam tu
que et omnes tui agitatis, Primum id quæſo conſyde
ra, qualis ſit de quo conſultas, ita bonis, malisq; dimo
tis, patenti uia ad uerum perges. Ego ſic exiſtimo, quo
niam orta omnia intereunt, qua tempeſtate urbi Ro-
manæ fatum excidii aduentarit, ciues cum ciuibus ma
nus conſerturos, ita defeſſos et exangues Regi, aut na
tioni prædæ futuros, aliter non orbis terrarum neq;
cunctæ gentes conglobatæ mouere, aut cõtundere que
unt hoc Imperiũ. Firmanda igitur ſunt et concordiæ
bona, et diſcordiæ mala expellenda, id ita eueniet ſi
ſumptuũ et rapinarum licentiã dempſeris, nõ ad ue
tera inſtituta reuocans, quæ iampridem corruptis mo
ribus ludibrio ſunt, Sed ſi ſuam cuiq; rem familiarẽ
et finem ſumptuũ ſtatueris, quoniã is inceſſit mos, ut
homines adoleſcentuli ſua atq; aliena conſumere, ni-
hil libidini, atque aliis rogantibus denegare pulcher
rimum putent, eam uirtutem & magnitudinem ani-
mi, pudorem atque modeſtiam pro ſecordia æſtimẽt.
Ergo animus ferox praua uia ingreſſus, ubi conſueta
non ſuppetunt, fertur accenſus in ſocios modo, modo
in ciues. mouet compoſita, et res nouas ueteribus ac-
quirit. quare tollendus fœnerator in poſterum uti ſu-
as quiſque res curemus. Ea uera, atque ſimplex uia
eſt, magiſtratum populo, non creditori gerere, et ma-
gnitudinem animi in addendo, non demendo Reipu.
oſtendere, atque ego ſcio quam aſpera hæc res in prim*

cipio futura ſit, præſertim iis, qui ſe in uictoria licentius, liberius'q;, quàm arctius futuros credebant, quorum ſi ſaluti potius, quàm libidini conſules, illósque noſ'q;, et ſocios in pace firma cõſtitues, ſi, eadẽ ſtudia, artes'q; iuuẽtuti erunt, ne iſta egregia tua fama ſimul cũ urbe Roma *breui concidet.* Poſtremo SAPIENTES *pacis cauſſa bellum gerunt. laborem ſpe otii ſuſtentant.* Niſi *illam firmam efficis, uinci, an uiciſſe quid retulit? quare capeſſe per* Deos Remp *et omnia aſpera uti ſoles perſuade.* Nã *q; aut tu mederi potes, aut omittẽda eſt cura omnibus.* Neque *quiſquam te ad crudeles pœnas, aut acerba iudicia inuocat, qbus ciuitas uaſtatur magis, quàm corrigitur, ſed ut prauas artes, malas'q; libidines ab iuuentute prohibeas, ea uero clementia erit conſuluiſſe, ne immerito ciues patria expellerentur, retinuiſſe ab ſtultitia & falſis uoluptatibus. pacem, concordiã'q; ſtabiliuiſſe, non ſi flagitiis obſecutus, delicta perpeſſus, præſens gaudium cum mox futuro malo conceſſeris, ac mihi animus, quibus rebus alii timent, maxime erectus eſt negotii magnitudine, & quia tibi terræ et maria ſimul omnia componenda ſunt, quippe res paruas tantum ingeniũ attingere nequit,* MAGNAE *curæ magna merces ẽ.* Igitur *prouideas oportet, ut plebs largitionibus & publico frumento corrupta, habeat negotia ſua, quibus ab malo publico detineatur, iuuentus probitati et induſtriæ nõ ſumptibus, neq; diuitiis ſtudeat, id ita eueniet, ſi.* PECVNIAE, *quæ maxima oĩum pernicies eſt, uſum atque dedecus dẽpſeris.* Nã *ſæpe, ego cum admoneo reputans, quibus quiſque rebus clariſſimi uiri magni-*

tudinem inueniſſent, quæ res populos, nationés ue magnis autoribus auxiſſent, ac deíde quibus cauſſis amplissima regna & imperia corruiſſent, eadem ſemper bona, atq; mala reperiebã, omnesq; uictores diuitias contempſiſſe, & uictos cupiuiſſe. NEQVE aliter quiſquam extollere ſeſe, et diuina mortalis attingere poteſt, niſi omiſſis pecuniæ et corporis gaudiis, animo indulgens, non aſſentando, neque concupita præbendo, peruerſam gratiam gratificans, ſed in labore, patientia, bonisq; præceptis et factis fortibus exercitando. NAM DOmũ, aut uillã extruere, eãq; ſignis aulæis, aliisq; operibus exornare, & omnia potiuſquã ſemet uiſendum efficere, id eſt non diuitias decori habere, ſed ipſum illis flagitio eſſe. Porro ii, quibus bis die uentrem onerare, nullam noctem ſine ſcorto quieſcere mos eſt, ubi animum quem dominari decebat, ſeruitio oppreſſere, nequaquam eo poſtea hebeti, atque claudo pro exercitio uti uolunt. Nam imprudentia pleraq; et ſe præcipitant. Verum hæc & omnia mala pariter cum honore pecuniæ deſinent. Si neque magiſtratus, neque alia uulgo cupienda uenalia, erunt, ad hoc prouidendum eſt, quonammodo Italia, atque prouinciæ tutiores ſint, id quod factu haud obſcurum eſt. Nam iidem omnia uaſtant ſuas deſerendo domos, et per iniuriam alienas occupando. Itẽ ne uti adhuc, militia iniuſta aut inæqualis ſit. cum alii triginta, pars nullum ſtipendium faciet, & frumentum id, quod antea præmium ignauiæ fuit, per municipia et Colonias illis dare conueniet, cum ſtipendiis emeritis domos reuerterit. Quæ Reip. neceſſaria

tibique glorioſa ratus ſum, quàm pauciſſimis abſolui. Non peius uidetur pauca nunc de facto meo diſſerere. Pleriq; mortales ad iudicandum ſatis ingenii habent, aut ſimulant, uerum etiam ad reprehendenda aliena facta, aut dicta ardet omnibus animus, uix ſatis apertum os aut lingua prompta uidetur, quæ dicta pectore euoluat, quibus me ſubiectum haud pœnitet, magis reticuiſſe pigeret. nam ſiue hac, ſeu meliore alia uia perges, a me quidem pro uirili parte dictum, et adiutum fuerit, reliquũ eſt optare uti quæ tibi placuerit, ea Dii immortales approbent, beneq; euenire ſinant.

AD. C. CAESAREM ORATIO DE RE PVBLICA ORDINANDA.

Scio ego quàm difficile, atque aſperum factu ſit, conſilium dare Regi, aut imperatori, poſtremo cuiquam mortali, cuius opes in excelſo ſunt. Quippe cum et illis conſultorum copiæ adſint, neque de futuro quiſq̃ ſatis callidus, ſatiſq; prudens ſit. Quin etiam ſæpe praua magis quàm bona conſilia proſpere eueniunt, quia pleraſq; res fortuna ex libidine ſua agitat. Sed mihi ſtudium fuit adoleſcentulo Remp. capeſſere, atque in ea cognoſcenda multam, magnamq; curam habui, non ita ut magiſtratum modo caperem, quem multi malis artibus adepti erant, Sed etiam ut Remp. domi, militiæq; quantũq; armis, uiris, opulentia poſſet, cognitum habuerim. Itaque mihi multa cum animo agitanti conſilium fuit, famam, modeſtiamq; me-

am, poſt tuam dignitatem habere, et cuius rei lubet periculum facere, dum quid tibi ex eo gloriæ accederet. Idque nõ temere, aut ex fortuna tua decreui. Sed quia in te præter cæteras, artem unam egregie mirabilem comperi ſemper tibi maiorem in aduerſis q̃ in ſecundis rebus animum eſſe, ſed per cæteros mortales illa res clarior eſt, quod et prius defeſſi ſunt homines laudando, atque admirando munificentiam tuam, quam tu faciundo, quæ gloria digna eſſent. Eqdem mihi decretum eſt, nihil tam ex alto reperiri poſſe, quod non cogitanti tibi in promptu ſit. Neque ego quæ uiſa ſunt de Rep. tibi ſcripſi, quia mihi cõſiliũ, atque ingenium meum amplius æquo probaretur, Sed inter labores militiæ, iterq; prælia, uictorias, ĩperium, ſtatui admonendum te de negotiis Vrbanis. Nanque tibi ſit id modo in pectore conſilii eſt, ut te ab inimicorum impetu uindices, quoque modo contra aduerſum conſulem beneficia populi retineas, indigna uirtute tua cogites, ſin in te ille animus eſt, qui iam a principio nobilitatis factionem diſturbauit, plebem Romanam ex graui ſeruitute in libertatem reſtituit, in prætura inimicorum arma inermis diſiecit, domi, militiæq; tanta & tam præclara facinora fecit, ut ne inimici quidem queri quicquam audeant, niſi de magnitudine tua, quin accipe tu ea, quæ dicam de ſumma Rep. quæ profecto aut tu uera inuenies, aut certe haud procul a uero. Sed quoniã Cn. Põpeius, aut animi prauitate, aut qa nihil maluit, quod tibi obeſſet, ita lapſus eſt, ut hoſtibus tela in manus iaceret, Quibus ille rebus Remp. conturbauit, eiſdem ti

bi reſtituendum eſt primum omnium ſummam poteſtatem moderandi, de uectigalibus, ſumptibus iudiciis Senatoribus, paucis tradidit plebs Romana, cuius antea ſumma poteſtas erat, neque his quidem legibus in ſeruitute reliquit iudicia, tametſi ſicut antea tribus ordinibus tradita ſunt, tamen idem illi factioſi regunt, dant, adimunt, quæ lubet, innocentes circumueniunt, ſuos ad honorem extollunt. Non facinus, nō probrum aut flagitium obſtat, quo minus magiſtratus capiant, quod commodum eſt trahunt, rapiunt, poſtremo tanquam urbe capta, libidine, ac licentia ſua pro legibus utūtur. Ac me quidem mediocris dolor angeret, ſi uirtute paratam uictoriam more ſuo per ſeruitium exercerent. Sed homines inertiſſimi, quorum omnis uis uirtusq; in lingua ſita eſt, forte atque alterius ſecordia dominationem ablatam inſolētes agitant. Nam quæ ſeditio aut diſſenſio ciuilis tot tamq; illuſtres familias ab ſtirpe euertit, aut quorū, unquam uictoria, animus tam præceps tamq; immoderatus fuit. L. Sylla cui omnia in uictoria lege belli licuerunt, tametſi a Sulpicio hoſtium partem muniri intelligebat, tamen paucis interfectis cæteros beneficio, quàm metu retinere maluit. At Hercule nunc cū Catone. L. Domitio, cæteriſq; eiuſdem factionis, quadraginta Senatores, multi præterea cum ſpe bona adoleſcentes ſicuti hoſtiæ mactati ſunt. Cum interea importuniſſima genera hominum tot miſerorum ciuiū ſanguine ſatiari nequiuere. Non orbi liberi, non parentes exacta ætate, non gemitus uirorum, luctus mulierum immanem eorum animum inflexit, quin acer

*bius in dies male faciũdo, ac dicundo dignitate alios,
alios ciuitate euerſum irent.* N*am quid ego de te dicã
cuius contumeliam homines ignauiſſimi uita ſua com
mutare nolunt·ſ·neq; illis tantæ uoluptati ẽ·(*T*amet
ſi in ſperantibus accidit) dominatio, quanto mœrore
tua dignitas, qui optatius habent ex tua calamitate
periculũ libertatis facere, quã per te populi* R·I*mpe
rium maximum ex magna fieri, quo magis tibi etiã
atque etiam animo proſpiciendum eſt, quonammodo
rem ſtabilias, communicesq́;, mihi quidem quæ mens
ſuppetit eloqui non dubitabo·* C*æterum tui erit inge
nii probare, quæ uera, atq; utilia factu putes·* I*n du
as parteis ego ciuitatẽ diuiſam arbitror, ſicut a maio
ribus accepi, in patres, et plebem, antea in patribus
ſumma autoritas erat, uis multo maxima in plebe.* I*ta
que ſæpius in ciuitate ſeceſſio fuit·* S*emperq́; nobili-
tatis opes diminutæ ſunt, et ius populi amplificatum
ſed plebes eo libere agitabat, quia nullius potẽtia ſu
per leges erat, neq; diuitiis aut ſuperbia, ſed bona fa-
ma, factisq́; fortibus, nobilis ignobilem anteibat, hu-
millimus quiſque in armis, aut militia, nullius hone=
ſtæ rei egens, ſatis ſibi, ſatisq́; patriæ erat·* S*ed ubi eos
paulatim expulſos agris, inertia, atque inopia incer
tas domos habere ſubegit, cœpere alienas opes pe=
tere, libertatem ſuam cum* R*epub· uenalem habe=
re, ita paulatim populus, qui dominus erat, & cun-
ctis gentibus imperitabat, dilapſus eſt, et pro commu=
ni* I*mperio, priuatam ſibi quiſq; ſeruitutem peperit·*
H*æc igitur multitudo primum malis moribus imbu
ta, deide in arteis, uitasq; uarias diſpalata, nullo mo*

do inter ſe,congruens,parum mihi quidem idonea ui detur ad capeſſendã Remp. Cæterum additis nouis ciuibus magna me ſpes tenet fore, ut omnes expergiſcantur ad libertatem,quippe cum illis libertatis retinendæ,tum his ſeruitutis amittendæ cura orietur,hos ego cenſeo permiſtos cum ueteribus,nouos in Coloniis conſtituas. Ita & res militaris opulentior erit, & plebs bonis negotiis impedita malum publicum facere deſinet. Sed non inſcius neque imprudens ſum,et quæ mea res agetur,quæ ſæuitia, quæ ue tempeſtates hominum nobilium futuræ ſint,cum indignabũtur omnia funditus miſceri,antiquis ciuibus hanc ſer uitutem imponi,regnum denique ex libera ciuitate futurum,ubi unius munere multitudo ingens in ciuitatem peruenerit. Equidem ego ſic apud animum meũ ſtatuo,malum facinus in ſe committere,qui in commodo Reip.gratiam ſibi conciliet,ubi bonum publicum etiam priuatim uſui eſt,id uero dubitare aggredi,ſecordiæ,atque ignauiæ duco. M. Liuio Druſo ſemper conſilium fuit in tribunatu ſumma ope niti pro nobilitate,neque ullam rem in principio agere intendit,niſi illi autores fierent homines factioſi,quibus dolus atque malitia fide cariora erant,ubi intellexerunt,per unum hominem maximum beneficium multis mortalibus dari,uidelicet & ſibi quiſque conſcius malo,atque infido animo eſſe de. M. Liuio Druſo iuxta ac de ſe exiſtimarunt. Itaq; metu ne per tantam gratiam ſolus rerum poteretur,contra eam nixi ſua ipſius cõſilia diſturbauerunt. quo tibi Imperator maiore cura,fideq; amici et multa præſidia paranda ſunt,ho

ſtem

ſtem aduerſum deprimere ſtrennuo homini haud diffiale eſt, occulta pericula neque facere, neque uitare bonis in promptu eſt. Igitur ubi eos in ciuitatem adduxeris, quoniam quidem renouata plebs erit, in ea re maxime animum exercitato, ut colantur boni mores, concordia inter ueteres & nouos coaleſcat, ſed multo maximum bonum patriæ, ciuibus, tibi, liberis, poſtremo humanæ genti peperceris, ſi ſtudium pecuniæ, aut ſuſtuleris, aut quoad res feret, minueris, aliter, neq; priuata res, neque publica, neque domi, neque militiæ regi poteſt. nam ubi cupido DIVITIARVM inuaſit, neque diſciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum ſatis pollet, quin animus magis, aut minus mature, poſtremo tamen ſuccumbat. Sæpe iã audiui, qui Reges, quæ ciuitates, et nationes per opulentiam magnam imperia amiſerint, quæ per uirtutem inopes cœperant, ideo haud mirandum eſt. Nam ubi bonus deteriorem diuitiis magis clarum, magisq; acceptum uidet, primo æſtuat, multaq; i pectore uoluit. Sed ubi gloria honorẽ magis in dies, uirtutem opulentia uincit, animus ad uoluptatem ã uero deficit, quippe gloria, INDVSTRIA alitur, ubi eam dempſeris, ipſa per ſe uirtus amara, atque aſpera eſt. Poſtremo ubi diuitiæ claræ habentur, ibi omnia bona uilia ſunt, Fides, probitas, pudor, pudicitia, nam ad VIRTVTEM una & ardua uia eſt. Ad pecuniam qua cuique lubet, nititur, & malis et bonis rebus ea creatur. Ergo in primis autoritatem pecuniæ demitto, neque de capite, neque de honore ex copiis quiſquam magis, aut minus iudicauerit, ſi neque prætor, neque

t

conſul ex opulentia, uerum ex dignitate creetur, ſed de magiſtratu ſicale populi iudicium fit, iudices a paucis probari regnum eſt, ex pecunia legi inhoneſtum, quare omnes primæ claſſis iudicare placet, ſed numero plures, quàm iudicant, neque Rhodios, *neque alias ciuitates unquam ſuorum iudiciorum pœnituit, ubi promiſcue diues et pauper, ut cuiq; ſors tulit, de maximis rebus iuxta, ac de minimis diſceptat, ſed de magiſtratibus creandis haud mihi quidem abſurde placet lex, quam·* C· Gracchus *in* Tribunatu *promulgauerat, ut ex confuſis quinque claſſibus* Sorte *centuriæ uocarentur, ita coæquantur· dignitate, pecunia, uirtute anteire alius alium properabit, nec ego magna remedia contra diuitias ſtatuo· nam perinde* OMNES RES *laudantur, atque appetuntur, ut earum rerum uſus eſt, malitia præmiis exercetur, ubi ea dempſeris, nemo omnium gratuito* MALVS *eſt.* Cæterum AVARITIA *bellua fera, immanis, intoleranda eſt, quo intendit, oppida, agros, fana, atq; domos uaſtat, diuina cum humanis permiſcet, neq; exercitus, neque mœnia obſtant, quo minus ui ſua penetret, fama pudicitia, liberis, patria, atq; parentibus cunctos mortales ſpoliat·* Verum *ſi pecuniæ decus ademeris magna illa uis auaritiæ ſicale bonis moribus uícetur, atque hæc ita ſeſe habere, tametſi omnes æqui, atque iniqui memorent, tamen tibi cum factione nobilitatis haud mediocriter certandum eſt, cuius ſi dolū caueris, alia omnia in procliui erunt·* Nam *hi, ſi uirtute ſatis ualerent, magis æmuli bonorum, quàm inuidi eſſent, quia deſidia, et inertia, et ſtupor eos, atq; tor*

pedo ínuaſit, ſtrepunt, obtrectant alienam famam, ſuum dedecus exiſtimant· Sed quid ego plura, quaſi de ignotis memorem? M· Bibuli fortitudo, atque animi uis in conſulatum erupit, hebes lingua, magis malus, quàm callidus ingenio. Quid ille audeat cui conſulatus maximum imperiũ maximo dedecori fuit? An L· Domitii magna uis eſt, cuius nullum membrum a flagitio, aut facinore uacat? lingua uana, manus cruentæ, pedes fugaces, quæ honeſte nominari nequeũt, inhoneſtiſſima· Vnius tamen· M· Catonis ingeniũ uerſutũ, loquax, callidum haud contẽno, parantur hæc diſciplina GRAECORVM· Sed uirtus, uigilãtia, labor, apud GRAECOS nulla ſunt· Quippe cũ domi libertatẽ ſuam per INERTIAM amiſerint, cenſesne eorũ præceptis imperiũ haberi poſſe? Reliqui de factione ſunt inertiſſimi nobiles, in qbus ſicut inſtituo, præter nomẽ nihil eſt additamẽti· L· Poſthumius· M· Fauonius mihi uidentur quaſi magnæ nauis ſuperuacua onera eſſe, ubi ſalui peruenire uiſi ſunt· Siqd aduerſi cohortũ eſt, de illis potiſſimũ iactura fit, qa pretii minimi ſunt· Quoniã nũc, ut mihi uideor, de plebe renouanda, corrigẽdáq; diſſerui, De Senatu, quæ tibi agẽda uidentur, dicã· Poſtq̃ mihi ætas, ingeniũq; adoleuit, haud ferme armis, atq; equis corpus exercui, ſed aĩum in literis, quod natura firmus erat, in laboribus, habui, atq; ego in ea uita multa legendo, atq; audiẽdo ita cõperi, oĩa regna, ciuitates, nationes uſq; eo proſperũ imperium habuiſſe, dum apud eos uera CONSILIA ualuerũt, ubicũq; gratia, timor VOLVPTAS, ea corrupere, poſt paulo ĩminutæ opes, de

inde ademptū imperiū· Poſtremo ſeruitus ipoſita eſt. Equidē ego ſic apud aīum meum ſtatuo, cuicunq; in ſua ciuitate amplior, illuſtriorq́; locus, q̃ aliis eſt, ei magnā curā eſſe Reip. Nā cæteris ſalua urbe tantū=modo libertas tuta eſt. Qui per uirtutē ſibi, diuitias, decus, honorē, pepererūt, ubi paulū inclinata Resp. agitari cœpit, multipliciter aīus curis, atq; laboribus fatigatur. aut gloriā, aut libertatē, aut rem familiarē defenſat, oībus locis adeſt, feſtinat quanto in ſecundis rebus florētior fuit, tanto in aduerſis aſperius, magisq́; anxie agitat. Igitur ubi plebs Senatui, ſic ut corpus aīo obedit, eiusq́; conſilia exequitur, patris cōſilia ualere decet. populo ſuperuacanea eſt callididitas. Itaq; maiores noſtri cū bellis aſperrimis premerentur, equis, uiris, pecunia amiſſa nunq̃ defeſſi ſunt armati de imperio certare, nō inopia ærarii, non uis hoſtiū, non aduerſa res igentē eorum aīum ſubegit, qn quæ uirtute cœperant, ſimul cum aīa retinerent. Atq; ea magis fortibus cōſiliis, q̃ bonis prælus patrata ſunt. Quippe apud illos una Resp. erat, ei cōſulebant, factio cōtra hoſteis parabatur. Corpus, atq; igeniū patriæ, nō ſuæ quiſq; potentiæ exercitabat, at hoc tēpore contra ea hoīes nobiles, quorū aīos ſecordia, atq; ignauia inuaſit, ignari laboris, hoſtiū, militiæ domi factione īſtructi per ſuperbiā cūctis gētibus moderantur. Itaq; patres, quorū cōſilio antea dubia Resp. ſtabiliebatur oppreſſi, ex aliena libidine huc, atq; il=luc fluctuantes agitantur. interdū alia, deīde alia decernunt, uti eorū, qui dominā tur. ſimultas, ac arrogātia fert, ita bonum, malumq́; publicum exiſtimant. q

ſi aut libertas æqua omnium, aut ſententia obſcurior eſſet; maioribus opibus Reſp. et minus potens nobilitas eſſet. Sed quoniam coæquari gratiā omnium difficile eſt, quippe cum illis maiorum uirtus partam reliquerit gloriam, dignitatem, clientelas, cætera multitudo pleraq; inſcia, ſit ſententia eorum a metu libera, ita occulto ſibi quiſq; alterius potentia carior erit, libertas iuxta bonis, et malis, ſtrenuis, atq; ignauis optabilis eſt. Verum eam pleriq; metu deſerunt, ſtultiſſimi mortales, q in certamine dubium eſt quorſum accidat, id per inertiā in ſe, quaſi uicti recipiunt. Igitur duabus rebus confirmari poſſe Senatum puto, ſi numero auctus per tabellam ſententiam ferret. Tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat. in multitudine et præſidii plus, et uſus amplior ē. Nā ferè his tempeſtatibus alii iudiciis publicis, alii priuatis ſuis, atque amicorum negotiis implicati, haud ſane Reip. conſiliis adfuerunt. Neque eos magis occupatio, quam ſuperba imperia diſtinuere. Homines nobiles cū paucis ſenatoriis, quos additamēta factionis habent, quæcunq; libuit probare, reprehendere, decernere, ea uti libido tulit, facere. Verum ubi numero Senatorum aucto per tabellam ſententiæ dicentur, illi ſuperbiam ſuam dimittent, ubi iis obediendum erit, qbus antea crudeliſſime imperitabant. Forſitan imperator perlectis literis, decernes, quem numerum Senatorum fieri placeat, quoque modo in multa, et uaria officia diſtribuatur, et quoniam iudicia primæ claſſis mittenda putem, quæ deſcriptio, qui numerus, in quoque genere futurus ſit, ea mihi omnia generatim

deſcribere haud difficile factu fuit, ſed prius laborãdum uiſum eſt de ſumma conſilii, idque tibi probandum uerum eſſe, ſi hoc itinere uti decreueris, cætera in promptu erunt. Volo ego cõſilium meum prudẽs, maximeq; uſui eſſe. Nam ubicunq; tibi res proſpere cedet, ibi mihi bona fama eueniet. Sed me illa magis cupido exercet, ut quocũq; mõ, et quamprimũ Resp. adiuuetur, libertatem gloria clariorem habeo. Atq; ego te oro, hortorq; ne clariſſimus Imperator Gallica gente ſubacta. P. Romani ſummũ, atq; iuictum imperium tabeſcere uetuſtate, ac per ſummam ſecordiã dilabi patiaris. Profecto ſi id accidat, neque tibi nox, neq; dies curã animi ſedauerit, quin in ſomniis exercitus furibundus, atq; amens alienata mente feraris. Nanq; mihi pro uero conſtat, omnium mortalium uitam diuino numine inuiſi, neq; bonum, neq; malum facinus cuiuſquã pro nihilo haberi. Sed ex natura diuerſa præmia bonos, malosq; ſequi. Interea forte ea tardius procedunt ſuus cuique animus ex conſcientia ſpem præbet. ꝙ ſi tecum patria, atq; parentes poſſent loqui. ſ. hæc tibi dicerent. O Cæſar, nos te genuimus fortiſſimi uiri in optima urbe decus, præſidiumq; nobis, hoſtibus terrorem, q̃ multis laboribus, et periculis cœperamus, ea tibi naſcenti cum anima ſimul tradidimus, patriam maximam in terris, domũ, familiamq; in patria clariſſimam, præterea bonas artes, honeſtas diuitias. poſtremo omnia honeſtamenta pacis, et præmia belli. pro his ampliſſimis beneficiis, non flagitiũ a te, neq; malum facinus petimus, ſed uti libertatem euerſam reſtituas, qua re patrata, profecto per gẽteis

omnes fama uirtutis tuæ uolitabit. Nã q; hac tempeſtate tametſi domi, militiæq; præclara facinora egiſti, tamen gloria tua cum multis uiris fortibus æqualis eſt. Si uero urbẽ ampliſſimo nomine, et maximo imperio prope iam ab occaſu reſtitueris, quis te clarior, quis maior in terris fuerit? quippe ſi morbo iam, aut fato huic imperio, ſecus accidat, cui dubium eſt quin per orbem terrarum uaſtitas, bella, cædes oriantur. Quod ſi tibi bona libido fuerit patriæ parẽtibus gratificandi, poſteroq; tempore Repu. reſtituta ſuper oẽs mortales gloria agnita, tuaq; unius mors uita clarior erit. Nam uiuos interdum fortuna, ſæpe inuidia fatigat. Vbi anima naturæ ceſſit, demptis obtrectatorib. ipſa ſe uirtus magis, magisq; extollit. Quæ mihi utiliſſima factu uiſa ſunt, quæq; tibi uſui fore credidi, quã pauciſſimis potui perſcripſi. Cæterum Deos immortales obteſtor, ut quocunq; modo ages, ea res tibi, Reiq; Pu. proſpere ueniat.

FINIS.

Venetiis in Aedibus Aldi, et Andreæ Aſulani ſoceri Menſe Aprili. MDIX.

REGISTRVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t.
Omnes quaterniones, præter t is enim Duernio.

Gratiſ confalonerij [illegible]

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Digitized by Google